BIJDRAGEN

VOOR DE

GESCHIEDENIS VAN HET BISDOM

VAN

HAARLEM.

VIJFTIENDE DEEL.

HAARLEM,
W. KÜPPERS.
1888.

SNELPERS-DRUKKERIJ SINT JACOBS-GODSHUIS TE HAARLEM.

INHOUD.

UIT DE ANNALES BELGICI

VAN

FRANCISCUS VAN DUSSELDORP.

(Vervolg van Deel XIV, bladz. 449).

1575.

Retulimus anno superiore magnam de pace spem apud Catholicos fuisse, eo quod rebelles laetissimo animo audierant (: sicuti simulabant:) libellum suum supplicem aut certe ejus exemplar regi in Hispaniam missum esse. Rex itaque visa eorum supplici petitione 5 Martii praesentis anni Requesentio in mandatis dat, ut conventus utriusque partis haberetur, videreturque si commodis et honestis conditionibus de pace concludi posset. Ipse autem ex parte sua in has conditiones se descensurum affirmat, ut privilegia omnia immunitatesque, antiquitus singulis provinciis a principibus suis indultae, illaesae integraeque conservarentur, absoluta ἀμνηστία omnium hoc bello perperam actorum sanciretur, ut sententiae omnes, quae contra personas vel patrimonia rebellium lata fuerant, inducerentur, ut captivi nullo soluto lytro utrimque dimitterentur, denique declarabat rex, se numquam in animo habuisse nec etiamnum habere, ut inquisitio Hispanica in Belgicas ditiones induceretur; hoc tamen se velle, ut praeter Catholicam et avitam religionem alia in suis ditionibus publice non exerceretur, in quo sibi a quoquam, nedum a subditis suis, praescribi nolebat, quandoquidem nec jus ipsis esset posteaquam rex nihil novi statueret, sed eam religionem tectam sartamque servaret, in quam tam ipse quam subditi etiam conceptis rite verbis

jurassent; velle se proinde ut haereticorum concionatores confestim Belgio excedant; sperare se, ut hujusmodi incentoribus discedentibus subditi sui insitae suae probitatis reminiscantur et ad Catholicam religionem redituri sint; casu tamen quo obstinati saniora consilia non admitterent, concedit iis ut sex mensibus a conventa pace in aedibus suis maneant, dummodo nullas turbas excitare promittant, et interim patrimonia sua distrahere possint per sese vel etiam intra decennium subsequens per legitimos procuratores, vel si distrahere nollent, perpetuo ea retinere possent et per alios administrare, ipsi tamen a finitis praedictis sex mensibus solum vertere tenerentur.

Hisce tam aequis et tam benignis ab optimo principe oblatis conditionibus, gubernator conventui *Bredam* Brabantiae oppidulum locum statuit, ut sub finem Maji utriusque partis disceptatores fide publica convenire possent. Ut autem omnis diffidentiae praetextus rebellibus (:qui communiter hoc vitio laborant:) adimeretur, missi sunt Dordracum, obsidum loco futuri, Christophorus Mondragonius et Julianus Romerous, praefecti militares, cum duobus aliis. Imperator quoque Romanus pacis conficiendae studiosissimus legatum suum eo destinat comitem Swartsenburgium. In magna jam expectatione res erat, omnium etiam vicinorum animis suspensis. Verum multis ultro citroque habitis disputationibus nihil a rebellibus impetrari potuit, quod speciem aliquam honesti haberet. Obstinatione enim haereticis et rebellibus solita professi sunt, vitam se potius amissuros, quam vel patriam vel religionem deserturos esse. Insuper etiam regi praescribere voluerunt, quorum potissimum opera in administratione reipublicae uti deberet, in quo exprimebant, ut omnes exteri confestim Belgio diducerentur. Quare cum nihil perfici posset, rebellibus per hujusmodi conditiones, ut postea sub Johanne Austriaco patuit, nil nisi fraudes et dolos

nectentibus, dissolutus est conventus in fine Junii tali condicto, ut utrique parti armis tentare liceret, quod in rem suam fore putaret; quare redditis obsidibus comes in Germaniam ad imperatorem rediit.

Dum haec Bredae aguntur, Auraicus ibidem divortium fecit cum uxore sua, ducis Saxoniae Mauritii filia, ut in initio Annalium notavimus; eaque dimissa, ex licentia suae haereseos, statim 12 Julii hujus anni Brielae novam duxit Carolettam Borboniam Gallam, ducis Monpenserii filiam et sacram velatam virginem atque abatissam, quam ex monasterio a se raptam Ludovicus Nassovius, Auraici frater, olim defloraràt, prout ex Imbisio suo loco probabimus. Ex hac Auraicus totum illud agmen femellarum sustulit, quarum nonnullas sibi matrimonio copularunt Palatinus in Germania, Franciscus qui se Portugalliae regem vocat et alii.

Commendator, soluto conventu Bredano, renovando bello totis viribus incubuit, electo in belli ducem Aegidio Barlemontio, Hiergiae domino et Hollandiae gubernatore, attributis illi octodecim Hispanorum et aliquot Germanorum atque Wallonum cohortibus; qui assumptis secum Lanceloto Barlemontio comite Megano et Florentio Barlemontio Floyoni domino, fratribus suis, cum Hispanis, quos Harlemum atque Beverwijckum praemiserat ut hostem falleret, dum Waterlandiae bellum inferendum putaret, illis subito Ultrajectum revocatis 3 Julii Buram Gelriae oppidulum a rebellibus occupatum tormentis oppugnare incipit. Quo tribus diebus cum castro oppugnato et expugnato, partem exercitus Bommelam, partem Worcomium, partem Schonhoviam ire jubet, dum ipse Ultrajectum profectus, quae novae obsidioni necessaria erant, praeparat. Interea commendator insulam Finariensem bello gerendo oportunam occupare cupiens Mondragonium, tunc castri Gandavensis gubernatorem, cum expeditis legionis

suae schlopetariis mille evocat, quibus duas Hispanorum cohortes adjungit; qui aestuarium illud, quod inter continentem et insulam interfluit, summo periculo in conspectu classis hostilis transmittentes, diffugientibus rebellibus, insulam occupant.

Barlemontius vero omnibus praeparatis initio Augusti Aquas Veteres exiguum Hollandiae oppidulum obsidet, quod loco opportuno ad Hollandiae introitum situm rebelles egregie munierant, imposito praesidio bis mille octingentis militibus Scotis, Gallis et Belgis sub conductu domini S^tae Mariae Galli. In castra quoque regia novi milites a commendatore subsidio venerant, ita ut decem millia peditum cum quadringentis levioris armaturae equitibus censerentur; qui ita distributi sunt ut a quatuor itineribus oppidulum obsiderent, quod dominus S^tae Mariae magnis operibus munierat muniebatque in dies, tormentario pulvere sulfureoque apparatu apportatis et circulis pluribus vasorum pice illitis, ut facilius ignem conciperent, lapidibus e platea erutis et in muros comportatis, ut defensoribus ad manum essent; insuper et geminos cuniculos sub moenibus effoderat et pulvere tormentario repleverat, ut insilientibus Hispanis cum internecione ipsorum incenderentur pluresque alias machinas [1]), ut murices arietesque et similia fieri praeceperat, ut ad ruinas strati muri Hispanis opponerentur. Insuper ut Hispanorum [2]) iracundiam in se provocaret, imagines Sanctorum aliaque ornamenta ecclesiastica supra muri pinnas statuit. [3]) Hiergius vero, cum sexta Augusti 25 majora tormenta bellica in castra regia devecta essent et statim disposita contra portam oppidi orientalem, qua

1) In het H. S. stond: manichas.
2) Het H. S. leest: Hispanorem.
3) Zie v. Kinschot, *Beschrijving der stad Oudewater*, bl. 235/6.

Montfortium itur, et illorum murorum tractum, qui versus meridiem protenditur, nequicquam irridentibus et comminantibus praesidiariis et oppidanis; omnibusque jam ad ejaculationem paratis, legatum mittit in urbem Barlemontius juniorem procerem Oisterwicanum [1]), qui regis nomine cives ad deditionem hortetur. Gubernator praesidii respondet, gratum sibi esse, quod Barlemontius in tantum honore auctus esset, ut Hispanis imperaret; se vero petere inducias usque ad meridiem, ut suos consulere posset. Sub meridiem rursus mittitur qui responsum quaerat, quod fuit: Petere se triduanas inducias, ut Auraicum possent consulere. Barlemontius probe considerans, hoc responso nihil agi nisi ut per moram interpositam expugnationem difficiliorem redderent, in ipsa meridie mandat ut omnibus tormentis oppugnatio incipiatur; quod tanto impetu factum est, ut multi globi per murum acti oppidum pervolarent et adversum muri occidui et septentrionalis latus perrumperent; continuatumque horribile istud tonitruum usque in horam nonam vespertinam, subversaque praedicta porta et longus muri tractus. De nocte cessantibus tormentis Hispani comportatis undique canabi fascibus multoque foeno fossas licet profundas et latas ita impleverunt, ut sub auroram commodus ad vallum pateret accessus, quod oppidani tota hac nocte, quantum poterant, refecerant. Sub porta quoque eversa aliquot cados tormentarii pulveris absconderunt in certam proculdubio perniciem oppugnantium, nisi illos mature nimis incendissent. Duo enim Hispani ex eo solum perierunt. Majus quoque incommodum regiis castris inferre potuissent, si copiam majorum tormentorum habuissent; nunc unicum tantum habebant, quod in propugnaculo juxta ecclesiam

---

1) P. Bor, VIII• Boek, bl. 645 zegt kortweg eerst: „den Heere van Oostrum", en daarna „Heere van Oosterw."

parochialem constitutum erat. De nocte quoque jugiter accensis ex sacra turre ignibus angustiam suam testabantur vicinis Goudanis, Schoonhovianis et Woerdensibus, qui accensis similibus ignibus quasi in spem subsidii respondebant. Postridie vero, qui fuit Dominicae Transfigurationis, a summo mane iterum tormentis res geri coepta est, jaculatumque sine ulla intermissione usque in horam 12 meridianam; tunc universus exercitus ad arma vocatur excitis etiam ex suis contuberniis equitibus. Hispanis vero obtigit prima invasio; quibus nullo tormentorum metu aderat Barlemontius ipse cum fratre suo comite Megano, Ferdinando Toletano Albani filio atque Francisco Valdesio ignobili fuga anni praeteriti ab obsidione Leidensi noto, ut eos nominatim adhortentes animarent. Qui magno impetu in murum evolarunt et manu conserta cum oppidanis et praesidiariis pugnabant, qui fortissime resistebant. Inter quos vidimus unum eminere rubea interula conspicuum nec aliter armatum, qui horribili impetu utraque manu ingenti gladio Hispaniensi magnam stragem edebat; sed cum plumbea glaude petitus occubuisset, sensim Hispani muri coronam obtinere coeperunt, jamque in ea conspiciebantur sex illorum signa, cum tamen oppidani nihil de pertinacia remitterent; nam et mulieres et pueri circulos incensos, picem liquefactam et aquam ac cineres calidos effundebant in oppugnantes notabili illorum incommodo et detrimento. Verum cum jam ex aequo pede collato pugnarent Hispani recentes lassatis succedentes, oppidani vero et praesidiarii, qui jam ad horam fere restiterant, nulla subsidia haberent, sensim recedere coeperunt. Quod videntes senum et mulierum turba imbellis, domibus suis et praesertim foenilibus ignem subdiderunt, ut omnia conflagrarent, nullaque praeda Hispani potirentur. Qui oppidum pervadentes omnes praesidiarios et cives, quos armatos inveniebant, occiderunt imo etiam plerasque

mulieres, cum lapidibus Hispanos impetere non intermitterent. Verum plane capta urbe imbelli turbae parcitum est, inter quos etiam fuit Jacobus ille Arminius, qui postmodum in universitate Leidana claruit et tam notabile schisma inter Calvinianos induxit, ut nos dicemus inferius. Capta urbe multum laboravit Barlemontius, ut flammam restingueret, sed omnia pervagata stramineis fere tectis, vix parochialis ecclesia praeservari potuit cum monialium monasterio, cujus religiosae cum suo praefecto in cellario seipsos occultarant, ubi a centurione Belga repertae et defensae sunt. Postridie Barlemontius misit mortuos sepeliri et fossas repurgari, et aliquot Walones urbi praesidio relinquens tertio ab expugnatione die, ut hostem falleret, milites aliquot Woerdam, oppidulum in vicino situm, et tormenta cum Ludovico Bloysio Terlongi domino Trajectum misit; verum de nocte subito omnibus revocatis 11 Augusti Schoonhoviam advolat. Fuerat quidem illud oppidulum, ad Leckam flumen situm, in religione et fide erga principem admodum constans et non nisi mandante Bossuvio comite tunc Hollandiae gubernatore anno (1572) deditionem fecerat. Verum tunc praesidio septingentorum militum a rebellibus erat occupatum, qui cum Woerdam peti ab Hiergio crederent et consequenter robur exercitus adesse non putarent, primo statim adventu erumpebant, sed in urbem repulsi sunt, cum ex suis 50 amisissent et totidem vulnerati essent. Quo facto Hiergius centurionem Hispanum Boriam misit, ut trajecto flumine propugnaculum, quod ex adverso oppidi situm erat, ingrederetur, quod a regiis Neoporti in praesidio existentibus jam antea erectum fuerat, ut totam fluminis navigationem hosti praeciderent. Hiergius vero oppidum a parte, qua flumen respicit oppugnare constituerat, eo quod didicisset, aqua marina, quae hucusque excrescere flumen facit, recedente fossas ad sexaginta propemodum

passus aqua destitui, quarum exigua profunditas strati muri ruinis magno oppugnantium compendio impleri posset. Quare duodecim tormentis intra aggerem et flumen constitutis, cum flumen ex inferiore parte ponte insternendum esset, quo hosti eriperetur facultas submittendi nova praesidia, complures naves Trajecto evocavit, quorum navicularios praemiis statutis illexit ut sublatis velis secundo flumine praeter urbem hostiumque tormenta veherentur. Quod cum sine ullo dispendio perfecissent, naves navibus jungentes stratisque asseribus contabulantes firmissimum pontem perficiunt. Ne autem rebelles vento fluxuque maris adjuti grandioribus navigiis admotis igne vel tormentis pontem rumperent, fluitantem machinam ex antennis malisque navium ita colligarunt, ut triangulari figura Hollandiam versus protenderetur; ut accessum navium impediret acutaque figura molem aquarum scinderet; continuoque Hiergius tria tormenta in pontem subvehi jubet ut hostium naves, quas adventare didicerat eminus arcerentur. Verum dominus *de la Guarde*, Gallus, cum tribus parvis naviculis obscura nocte advectus pontem per interstitia navium ita trajecit, ut duabus captis ipse solus cum sua navicula urbem intraret; ubi gubernatoris officio assumpto cives in munienda urbe laborare compulit, quod perquam inviti faciebant cum omnes fere Catholici regique fideles essent. Hos compellebant haeretici ut aggerem in vallum comportarent; cumque nonnulli ipsorum contra principem suum id facere se nolle clamarent, statim ab aliis strangulati sunt. Unde et a civibus sibi metuentes praesidiarii illos inermes de nocte ecclesiae includebant, appositis custodibus, ne quid contra ipsos molirentur. Auraicus ipse cum aliquot navibus venit in pagum *'t Elshout*, qui ex adverso munitionis Crimpensis objacet. Quare Hiergius maturandam oppugnationem ratus sexdecim tormenta ultra flumen vexit; qui a quadringentis

passibus, tanta enim fluminis latitudo, ex altera ripa magno detrimento quatiebant muros ex parte fluminis valde debiles, quod hostis ex ea parte nullas munitiones excitasset, oppugnationem impossibilem ratus, cum urbs praeterlabente latissimo flumine satis munita putaretur, quare praesidiarii considerata defendendae urbis difficultate ipso Sancti Bartholomei die, qui urbi temploque primario patronus habetur, deditionem faciunt.

Interim dum regis negotia egregie promovet Barlemontius, pene longe gravior cladis accepta fuisset fraude haereticorum, qui a longo tempore civitati Amsterdammensi inhiabant, subornata pessima proditione, quae 17 Augusti magistratui detecta fuit; qui ex proditoribus 17 apprehenderunt, quos statim 23 Augusti digno supplicio affecerunt, civitatem in Catholica religione et obsequio regis confirmantes.

Ab expugnata Schoonhovia pro more suo tumultuari incipiunt Hispani, bellum alere cupientes; satis hac aestate actum passim clamitabant, militem lassum hybernis et urbanis tectis reficiendum esse; et creatis, ut ipsis solemne, novis praefectis, tanta insolentia efferri coeperunt, ut Barlemontius cum Megano effusa fuga vix evadere potuerunt. Verum paulo post tumultus ille sedatus est opera praesertim Ferdinandi Toletani. Quare Hiergius ad eos rediens militem ad propugnaculum Crimpense expugnandum misit. Est autem erectum in publica illa via sive aggere, quo terra Roterodamum Gouda Schoonhoviaque itur, situmque ad ripam fluminis, et confluentes Mosae-Wahalis Leckaeque respicit, atque introitum in insulam IJselmondensem, quae Dordracum Roterodamumque interjacet, praecludit. Erat autem formula triangulari, duobus angulis terram, tertio vero flumen respiciens et juxta situm erat aliud propugnaculum ex altera fluminis parte, ut insulae aditum etiam occupato Crimpensi tueretur.

Hispani propugnaculum Crimpense adorientes deducendis fossis contraque erigendis munitionibus tanto studio incumbebant, ut hostes territi fuga sibi consuluerint. Quare eodem die in insulam trajicientes secundum progugnaculum adoriri statuunt, quod etiam noctu ab hoste desertum fuit; quo Hiergius praesidio munito tertium quoddam ex adverso hujus in continenti excitat, quo tutus et expeditus semper in insulam trajectus foret. Fuerunt haec omnia gesta intra quintum ab occupata Schoonhovia diem.

Expugnata munitione Crimpensi Barlemontius Goudam libenter tentasset; verum urbs ampla et depresso atque palustri solo sita incommoda hyberna castra praebitura videbatur, Hispanis jam ad seditionem praesertim inclinatis; quare in aliud tempus dilata est.

Sicut anno praeterito obsessa et periclitante Leida fortunae rebellium ad extremum discrimen adductae videbantur, ita et multo magis hoc anno, quo itinere in interiorem Hollandiam patefacto et Hiergio tanta celeritate et peritia militari incumbente, quid agerent omnino nesciebant, praesertim cum etiam princeps Auraicus Roterodami ex peste gravissime periclitaretur. Convenerant in idem oppidum Ordines rebellium, ut ex propinquo de salute sua cum ipso consilium inirent; multisque difficultatibus repertis ita jam discesserant, ut deplorantes sortem suam invicem valedicerent et monerent, ut rebus suis quisque consuleret, si Hiergius cum exercitu porro instaret. Dici enim non potest, quantopere ab hujus viri industria sibi timerent, adeo ut multis post annis et rebus ipsorum florentibus, cum ille princeps in obsidione Trajecti ad Mosam tormentario globulo ictus occubuisset, beatam illam dexteram praedicarent, quae tam vigili propugnatore partes regias privasset.

Verum cum discedentibus jam Ordinibus Gerardus Aemilius Hogevenius syndicus Leidensis in cubiculum

illud ingressus fuisset, ubi ex peste Auraicus decumbebat, ejusque animum non parum erexisset, persuasit, ut paululum adhuc resisterent viderentque, num fortuna, quae saepius ipsorum perditos conatus restituerat, occasionem aliquam praeberet, vires ex integro resumendi; quod etiam paulo post factum. Commendator enim, qui jam expeditionem Ziricseënsem meditabatur, aliquot expeditiores Hispanorum cohortes in Brabantiam revocavit; unde Hiergius debilitato exercitu, locis occupatis praesidia imponens Trajectum revertitur et fratrem suum comitem Meganum cum Germanis eorumque tribuno Marco Foccaro Auspurgensi misit, qui Woerdam, Hollandiae oppidulum, et quod iter in Rynlandiam, ditissimam illius provinciae partem, obstruit, eminus erectis munitionibus obsiderent; ipse vero cum Trajectensibus atque Amstelredamensibus egit, ut suppeditatis in singulos menses sexaginta millibus florenorum cum iis copiis quas habebat, bellum Hollandiae inferre continuaret spondens in singulos menses aliquam se urbem expugnaturum. Verum Amstelodamensibus quidem paratis pro sua parte contribuere Ultrajectenses restiterunt. Quare res ad effectum deducta non est. Resumptis igitur animis rebelles castrum Crimpense navali apparatu recipere tentant, quod cum prospere successisset obliti prioris periculi in obstinata sua rebellione persistere decreverunt.

Notet hic lector, aliquoties hoc bello res haereticorum in extremum redactas fuisse et semper tamen rursus coaluisse; quae res fere in omni historia omnique humano actu adverso omine censeri solet; et in hoc tumultu ita evenisse videmus, ut post tot angustias rebellium negotia ad splendidiorem statum pervenerint, quam hominum quisquam imo etiam rebelles ipsi animo concipere ausi fuissent. Sciscitanti mihi in animo meo hujusmodi rei causam ea potissimum occurrit, quod divina misericordia

nos ad emendationem vitae provocare cupiens verisimilia media ostendat atque patefaciat, quibus a calamitatibus miseriisque eripi facile possimus, modo a vitiosa vivendi ratione absisteremus. Verum cum bis terve hujusmodi viis mediisque propositis in antiqua peccandi consuetudine nos persistere videt, benignam suam manum paternamque benevolentiam subtrahit sinitque, ut in extremas calamitates delati adversitatibus plagisque a lethargo nostro excitemur, qui dulci levique remedio juvari non potuimus. Fitque hoc modo ut Catholicorum peccata et conscientiae stupor amoveatur et haereticorum opera, si quae forsitan moraliter bona habeant, temporali prosperitate ita a Deo remunerentur, ut ipsorum demerita aeterna retributione ab irato Numine miserrima ipsorum conditione plectenda reserventur. Sed ad bellica negotia redeamus.

Commendator cognoverat a Seroskerckio gubernatore Montium-ad-Zomum aliisque personis, qui insulas Zelandiae fluviosque illos cognitos habebant, posse ex insula Tholensi in insulam Philippicam, quae dimidio tantum miliari abest, minoribus navigiis trajici atque inde vado transiri in aliam insulam dictam Duvelandiam atque inde in insulam Scouwensem, ubi situm est oppidulum Ziriczea, istius insulae primarium et mediocri portu clarum. Porro commendator considerato harum regionum situ facile videbat, Hollandos Zeelandosque difficulter admodum ad officium cogi posse, nisi portus aliquis navalis occuparetur, qui classi ex Hispania transmissae tutam stationem praeberet; ut eo modo rebelles, qui late mari dominabantur portubus suis se continere aut aequa conditione magna victoriae spe cum regiis navali praelio contendere cogerentur. Hinc commendator Montes-ad-Zomam atque inde in insulam Tholensem contendit, cum Antwerpiae triginta leviores triremes sedecim fere scamnorum singulas cum aliquot aliis levioribus navigiis, quae remis impellebantur

praeparari jussisset, quibus aliquot majora navigia, *pleitae* scilicet atque *pontones* accedebant; quibus Sanchium Avillanum ut archithalassum praefecerat. Porro in insulam Tholensem tria lectissimorum peditum millia, pari fere numero Hispanos, Walones atque Germanos, congregarat, qui juxta insulam S. Annae, quae Tholensi arcte conjungitur, tendebant. Interim commendator explorato noscere cupiens, an latum aestuarium illud, quod inter Philippensem atque Duvelandiam interjacet, vado transiri posset, duos Hispanos et totidem Walones centuriones cum suorum aliquot manipulis in insulam Philippensem parvis navigiis transire jubet, ut aquas ingressi de rei veritate certius cognoscerent. Qui aestuaria illa explorantes, cum medio fere itinere subsisterent et hostilis classis metu redire compulsi essent, referebant magna cum difficultate ita forsitan transiri posse, ut tamen major militum pars aquis peritura foret, antequam in oppositam insulam pervadere posset. Unde turbato commendatore et animum despondente, cum Johannes Osorius Uloensis summo hujus rei conficiendae desiderio teneretur, apud commendatorem instat obtinetque ut alii denuo mitterentur, qui minore numero et certius explorare possent. Quare mittitur Johannes quidam Arandensis, Hispanus principulus, cum tredecim suis manipularibus, ut ducibus profugo quodam Ziriczeënsi et famulo quodam Seroskerckii atque rustico ex insula Tholensi, qui vado transiri posse asseverebant, negotium tentarent; quibus se junxit dominus Franciscus Marradas, qui commendatori receperat, se gramen ex Duvelandiae aggere relaturum. Hi igitur in insulam Philippensem trajicientes de nocte aestuarium ingressi per mediam inimicorum classem prope Duvelandiae aggerem pervenerant, cum in duas partes se disjungunt, veriti ne ab hostium excubitoribus, qui in aggere dispositi erant, conspicerentur; verum ne sic quidem impedire

potuerunt, quominus illi visis regiis suos excitarent; unde via qua venerant, redire coacti sunt absque tamen gramine vel signo quod ex insula allaturos se receperant. Porro ad commendatorem reversi magnis praemiis ab ipso affecti sunt; laetusque aestuarium illud a milite transiri posse, cum omnibus copiis ad propugnaculum insulae Ste Annae contendit. Vigesimo octavo itaque Septembris mille quingentos circiter milites ex singulis nationibus aequali numero deligit, Wallonibus atque Germanis Mondragonium praeficit, quem Zelandiae gubernatorem renuntiat, Hispanos vero Uloënsi parere jubet, Sanchiumque Avillanum archithalassum, postquam eos in Philippensem insulam deportasset, simul cum iis ire jubet, ut tres bello duces unanimi sensu de rerum summa statuerent. Singulis autem militibus novos calceos lineumque sacculum attribui jubet, qui a collo suspensus duas libras pulveris tormentarii continebat tantumque panis atque casei, ut triduo sustentari possent, si forte rebelles insulas omni commeatu spoliassent. His ita dispositis, milites a commendatore magna affabilitate conventi praeclara oratione ad tantum facinus audendum incitantur. Et sane rem periculosissimam aggrediebantur; praeterquam enim quod latissimum maris sinum in conspectu hostilis classis transire deberent, etiamsi res ea commode succederet, ne sic tamen periculo defuncti erant; obsepserant enim rebelles munitionibus atque milite totum illum aggerem Duvelandiae, qui regiis enatantibus ex opposito erat, ubi decem cohortes veteranorum Gallorum atque Scotorum sub duce Ludovico Boisotto, rebellium archithalasso in praesidio erant. Hi expugnandi ab ipsis erant, cum primum nudi, humentes atque lassati in terram evasissent. Verum milites commendatore bono animo esse jusso, hostes ne pudorem quidem suum laturos asseverabant. Uloënsis itaque atque alii milites cum in conspectu

gubernatoris braccas caligasque deposuissent, triremes conscendunt et in insulam Philippensem trajiciunt nocte tam illustri et clara ut etiam minutissimae litterae legerentur eo, quod varia coelica signa discurrentia flammaeque atque stipulae incensae in aëre apparentes omnes noctis tenebras dispulerant. Et sane memorabilis est nox illa, qua Hispani vada Zelandiae transierunt a claro illo lumine, quod quandoque nunc aquilae, modo hominis et quandoque etiam angeli figuram praeferebat, quod non immerito multi ascribebant divo Michaëli, Christianorum protectori, cujus festum haec nox immediate praecedebat. In Philippensem insulam oppulsi ad aliud littus continuo festinant et media nocte latissimum illum maris sinum intrant angusta admodum et arcta semita vadum praestante, ita ut non amplius quam bini ternive incedere possent. Praeïbat cum Hispanis Uloënsis; sequebantur cum Wallonibus et Germanis Avillanus atque Mondragonius, quibus a tergo cunicularii fere ducenti haerebant; agmen claudebat Ludovicus Queraltanus cum aliquot Hispanis; qui tamen, quod postremus esset, (non nisi) serius aquam introire potuit; unde quantumvis eniteretur crescente tamen ad ortum lunae aqua ad commendatorem reverti coactus est; quae etiam effecit ut hostium naves, quae hactenus immotae constiterant fluitare jam incipientes postremos regiorum flagellis caederent atque cathenis contisque vulnerarent. Occisusque fuit ab ipsis Isidorus Paciecus centurio, servata contra rebelles Goesa valde nobilis, atque aliquot Germani Wallonesque; cunicularii vero decem tantum evaserunt. Uloensis, qui jam cum sedecim circiter suorum in sicco constiterat, aliis adhuc enatantibus, ita nudus humidusque solo gladio munitus aggerem adoritur; hostes vero concepto metu turpi fugae sese dederunt versus propugnaculum quoddam in altero Duvelandiae latere situm. Interea Sanchius Avillanus cum

triremibus appellit Mondragonium reliquumque militem cum vestibus et armis eorum qui vado transierant advehens, summa omnium gratulatione; atque in principali insulae pago, Nova-ecclesia dicto, repertâ magnâ commeatus copiâ, consederunt ipso festo S^{ti} Michaelis. Quandoquidem autem rebelles omnes hujus insulae munitiones reliquerant, excepta solum una *Viane* dicta, triumviri duces communi consensu statuerunt ut tertia copiarum pars in insula Duvelandiae remaneret et dictum propugnaculum expugnaret, reliqui vero milites, praesertim qui recentiores et sicci advenerant, alterum illum sinum maris, qui inter hanc insulam atque Scouwensem intercurrit, dimidii miliaris latitudine vado transirent; quibus Johannes Osorius Sanchiusque Avillanus sponte sese adjunxerunt. Repertumque fuit hoc aestuarium aliquanto profundius esse quam praecedens impeditiusque, quod limoso fundo difficilius vestigia admitteret; verumtamen commode satis transmissum est, fugatisque quingentis rebellibus, qui ex adverso, ut emergentes Hispanos adorirentur, constiterant, portum Brouwershaven dictum occupant ejectis inde quadringentis praesidiariis. Interea adveniunt reliqui milites, qui in insula Duvelandiae munitionem expugnarant. Conjunctis igitur jam viribus propugnaculum ad introitum portus situm praemissis aliquot Hispanis adoriri constituunt; qui inconsideratius ipsum adorientes amissis quadraginta suorum repulsi sunt. Verum cum postridie integris viribus ipsum impugnare constituissent, rebelles eo cognito noctu Ziriczeam profugiunt et propugnaculum Hispanis occupandum relinquunt. Restabat praeter oppidum Ziriczeënse etiam portus et propugnaculum Bommeneënse, quod egregie et validissime munitum sexcenti veterani Galli Scotique defendebant, praefecto quodam Gallo, Liliensi dicto. Qui cum Hispanos, qui jam triduo tormentorum ictibus partem valli dejecerant, de conditio-

nibus deditionis interpellasset, sed gregario milite suo contumeliosius exprobrante, a triumviris tamen mittitur centurio quidem Hispanus, qui hunc ipsum Gallum ex deditione Scoonhoviensi, ubi in praesidio fuerat, cognitum habebat monens eum, ne militum inconditas voces in animum demitteret; aequas admodum ex parte triumvirorum conditiones adferebat. Verum casu evenit, ut antequam Gallus responderet, Hispanus quidam signifer ex iis qui ex adversa parte propugnaculum obsidebant, ignarus de deditione tractari, cum hostes remissiores videret, in propugnaculum cum aliquot Hispanis irrumperet; verum ab excipientibus Gallis Scotisque cum quadraginta suorum occiditur, digno certe supplicio, ut qui nullo ducum imperio rem periculosam aggressus fuisset. Unde etiam propugnaculi praefectus amplius de conditionibus pacis audire noluit. Statuerunt itaque triumviri postridie hostem adoriri. Quod cum immissis octuaginta [1]) suorum fecissent resistentibus egregie praesidiariis, cum duabus fere horis in ruinis pugnassent desideratis suorum centum quinquaginta totidemque vulneratis ignominiose rejecti sunt. Quare triumviri sequenti die omnibus viribus oppugnationem redintegrandam statuunt. Quia vero dispertitis per varia praesidia militibus, exiguae admodum copiae aderant, praesertim cum non ultra tria millia ab initio in hasce insulas trajecissent, praecipiunt ut Hispanorum famuli captis armis pulsatisque ad Hispannicum modum tympanis procul adventantis subsidii speciem praeberent, quando ipsi jam cum hoste in vallo manus conseruissent. Quod etiam postridie factum est. Verum rebellibus nihil animo concidentibus, praedicti famuli etiam ipsi in ruinas advolant, et tanta alacritate Hispanis jam continua quinque horarum pugna fatigatis operam navarunt, ut impressione

1) Dit zal wel eene vergissing zijn en door *octingentis* vervangen moeten worden.

facta, quandoquidem aestus maris refluere incipiebant iterque ipsorum intercludi, demum hostem vallo deturbarent et propugnaculum occisis omnibus praesidiariis occuparent. Restabat solum ipsum oppidum Ziriczea. Hostes autem ut oppugnationem ejus difficiliorem redderent, perfossis aggeribus immissoque per emissaria mari campos inundant; classisque illa quae sub moenibus constiterat verita obsidionem in apertum mare evaserat. Oppido autem praesidioque praefectus erat Arnoldus Dorpius, Leidensis, nebulo insignis et unus ex iis qui cum Lumayo Brielam anno 72 occuparant et demum Mechliniensibus rebellantibus anno 1568 [1]) ab Auraico praepositus fuerat. Commendator vero evocato ad se Uloënsi Hantwerpiam regressus est, ut aes militare commeatumque suppeditaret scripsitque ad Hispaniarum regem ut leviora aliquot navigia ex Asturibus praesertim Cantabrisque transmitteret, qui Brouwershaven portum ingressi militem exponerent [2]) et caeteros Zelandiae portus tractumque hunc oceani explorarent, ut majori classi postmodum duces esse possent. Portus enim Brouwershavensis, ex aperto mari utrimque altissimis aggeribus palis transversis, longuriis asseribusque undique munitus, tam late mare intromittebat, ut mediocribus navigiis vel trecentis commodam stationem praeberet.

Hoc anno Ordines, ne viderentur animum dimittere erexerunt Leidae novam universitatem, praecipue ut accersitis undique suae opinionis Theologis, concionatorum seminarium statuerent, cum nullos hactenus habere potuerunt, nisi aut plane indoctos aut ab Ecclesia Romana apostatas et praesertim monachos; qui cum vel sua ignorantia vel mala vita non leve dedecus et ignominiam synagogae Calvinianae inferrent, visum fuit de instruenda imo depravanda in haeresim juventute agere. Accersitus

---

1) Dit is blijkbaar eene vergissing, en moet zijn 1572.

2) Het H. S. gaf te lezen: *exponere*.

fuit in eam rem e Galliis magni inter suos nominis *Danaeus*, cui statim in disciplinam traditur Justinus Auraici nothus (: sustulerat enim nequam ille etiam filios illegitimos praeter numerosam sobolem quam legitimam videri volebat:); qui ut cum Danaeo habitet, assignatur ipsi domus primarii civis Reyneri Swietenii, Leidae ad fossam, quae *Steenschuyr* dicitur, sita; exulabat enim regis et religionis causa Amsterdami Reynerus. Porro in stipendium, professoribus annue persolvendum, annotantur bona illorum Leidensium civium primariorum, qui ex praefata caussa voluntarie exulabant; unde et postea facta pace Gandavensi difficilius sperabatur illos ad bona illa posse restitui, quod jam a fisco alienata dicerentur; verumtamen miserante bono Deo qui fideles suos curabat, bona illa dimissa, et in locum eorum ea quae erant abbatiae Egmondanae substituta sunt. Quae cum essent amplissima et quotannis 20000 florenorum in decimis et totidem in pascuis anno circiter 1600 facerent, amplissima stipendia professoribus assignata sunt. Quae cum ex iisdem bonis usque in hunc diem per specialem receptorem exacte solvantur, statim atque dies venerit, factum est ut ingens apostatarum indiga colluvies in hanc sentinam confluxerit. Hoc vero tempore, quamvis Danaeus adesset, pauci erant vel professores vel studiosi; donec aliquanto post pacem Gandavensem 800 florenorum annuo stipendio evocatus Justus Lipsius, tanquam accademiae fundamentum positurus, magna et publica magnificentia receptus est; cui postea accessit Hugo Donellus, magni nominis juris consultus, Hueticus et Joannes Hornius Ultrajectensis, insignis medicus. Ad horum quippe nomen et quod finitima passim bello vastarentur, valde est auctus numerus studiosorum, inter quos et Mauritius Auraici ex Saxonica filius, cui monasterium monialium Tertii Ordinis S. Barbarae pro habitatione assignatur, ecclesia ejus in sphaeristerium

adaptata, Catholicis plerisque etiam illo liberos suos ablegantibus, ut juris prudentiae et bonis litteris operam darent, quod longo post tempore etiam continuatum vidimus. In usum scholae adaptata fuit ecclesia monialium Ordinis S[ti] Dominici, sita ad fossam *Rapenburch;* monasterium vero ipsum plane destructum erat, cujus rudera expurgari vidimus circa annum 1594 et loco vacuo erectus fuit insignis ille hortus herbarum medicarum in usum ejus facultatis studiosorum, eique praefectus fuit Carolus Clusius, Flander exul, stipendio 400 florenorum bis in septimana herbarum notitiam docens. Templum quoque Beguinagii, quod ex adverso objacet et hactenus Donello jurisconsulto pro auditorio servierat, adaptatum fuit in cameram anatomiae; navis vero illius deputata est in ludum lanistarum, qui juventutem etiam theologicam pugnare docuit.

Decima quinta Februarii Remis a cardinale Guisio regno Galliae magna pompa inauguratur Henricus Valesius, vel eo magis culpandus quod anno 1588 eundem cardinalem foedo nimis parricidio trucidarit. Eodem quoque tempore duxit in matrimonium Claudiam Vaudemontiam, Lotharingia familia ortam, ad miraculum usque speciosam, ex qua tamen nullam prolem sustulit. Dum nuptiae celebrantur, sponsa regia nuntium accipit de morte sororis suae; verum jam coeptae ideo intermissae non sunt, ut nec intermitti commode potuerunt.

Poloni dum regem suum non tantum non redire sed nullam reditus sui spem facere viderent, 15 Julii ipsum regno abdicant et nova comitia ad eligendum regem in campis Warsoviensibus in mensem Decembrem edicunt.

Pragae in Bohemia regno, illi cedente patre Maximiliano, inauguratur Rudolphus ejus primogenitus 24 annorum adolescens, 22 Septembris, et prima Novembris Ratisbonae rex Romanorum designatur.

Voor trouw afschrift getuigt: J. H. HOFMAN.

DE TOELATING DER ROOMSCHE PRIESTERS IN AMSTERDAM TUSSCHEN 1730 EN 1794.

In de voorlaatste aflevering dezer *Bijdragen* geeft de Wel-Eerw. Pater van Lommel de volledige naamlijst der dienstdoende geestelijken, die van 1730 tot 1794 door de burgemeesters van Amsterdam tot de uitoefening van hun priesterlijk ambt werden toegelaten. De authentieke lijst, van de eigenhandige naamteekeningen voorzien, berust ten stadhuize en staat op den *Inventaris van het Amsterdamsche Archief door Dr. P. Scheltema* vermeld in Deel III, blz. 31, N° 63.

Zoowel de namen der Katholieken als die der Jansenisten komen op deze lijst voor en van de eerste 96 onderteekenaars ontbreekt de vermelding der standplaatsen. Pater v. Lommel heeft die leemten aangevuld: de Jansenisten van de Katholieken gescheiden en bij elken onderteekenaar zijne standplaats aangegeven. Hierdoor heeft dus de naamlijst eene zeer waardeerbare verbetering ondergaan. Het zij mij echter vergund hier meê te deelen, dat op den 10 Maart 1786 Hermannus Franciscus Ten Hulscher zich niet kapellaan in het Papegaaitje, maar pastoor in de kerk op de Boommarkt noemde en op dienzelfden datum Joannes Henricus Vredeveld, als assisteerend roomsch priester in het Papegaatje, Kalverstraat, vermeld staat.

Overigens dient in aanmerking te worden genomen, dat de priesters, die eenmaal in de stad waren toegelaten, dit voorrecht behielden zoolang zij er verbleven; zoodat bijv. een kapellaan bij zijne bevordering tot pastoor zich

niet opnieuw bij de Burgemeesters behoefde aan te melden. De toelating geschiedde „tot wederzeggens" toe. Slechts twee uitzonderingen komen op dezen regel voor: Basilius Lejeune namelijk, die reeds den 17 October 1738 had geteekend, moest later, toen hij den 19 Januari 1748 pastoor werd van de fransche kerk op de Boommarkt, nogmaals het formulier op het stadhuis komen onderschrijven. Evenzoo werd de Jansenist Henricus Milius, die reeds den 22 Januari 1739 als kapellaan op de Brouwersgracht was toegelaten, op den 21 Maart 1741 nogmaals verplicht zijne naamteekening op de lijst te zetten, toen hij als indringer zich vestigde in het Roomsch Katholieke Jongensweeshuis.

Van meer gewicht echter is hetgeen ons in de *Bijdragen* op blz. 177 wordt meêgedeeld. „De eerst ge„plaatste toelating van 25 Oct. 1730 – zoo heet het daar – „wordt ingeleid door de volgende woorden: Burgermees„teren enz." Men zal echter in het authentieke document te vergeefs naar deze *inleidende* woorden zoeken en zij kunnen daartoe ook onmogelijk gediend hebben. De door Pater v. Lommel gegeven aanhaling is niets anders dan de tekst der Acte van toelating, die eerst na de onderteekening aan den toegelaten priester werd uitgereikt. Slechts één model van eene zoodanige Acte is nog op het stedelijk Archief voorhanden. Het luidt in zijn geheel:

12 St. Zegel.

L. *f* 6 : 12 : —

Burgermeesteren en Regeerders der stad Amsterdam admitteeren by deezen Dirk van Broekhuizen, adjunct van de statie in de Keyzerstraat, Roomsch Priester, om de priesterlyke functien bij provisie en tot wederzeggen toe binnen deze stad te mogen doen; en is aan hem hiervan verleend deze acte, ingevolge van het Placaat van de Heeren Staten van Holland en Westvriesland

in dato den 21 September 1730, nadat hy alvorens de verklaring begrepen in het 3e art. van 't zelve Placaat met zyne gewone handteekening hadde bekrachtigd.

Actum den

Tot Ordonnantie van haar Ed. Gr.
Achtb. voornoemd.

Niet door bovenstaande acte, maar door een formulier, waarvan de inhoud overeenkomt met het 3e Artikel van het Placaat van 21 Sept. 1730, wordt de authentieke naamlijst der Roomsche priesters ingeleid.

Dit formulier luidt als volgt:

„Ik ondergeteekende verklare op myn priesterlyk woord in plaats van eede, dat enz." (dan volgt het welbekende formulier volgens het 3de Art. van het Plakaat van 1730).

Achter dit formulier, waarbij tevens eene fransche vertaling is gevoegd, volgen de onderteekeningen van *al* de toegelaten priesters.

II.

Niettegenstaande de uitgebreide voorzorgen der magistraat, gebeurde het niet zelden, dat vreemde priesters hier, vooral op plechtige feestdagen, kerkelijke diensten kwamen verrichten, zonder daartoe de uitdrukkelijke goedkeuring der stedelijke overheid te verzoeken. Zelfs bij gelegenheid van het jaarlijksch Mirakelfeest op het Beggijnhof, waarbij altijd eenige priesters van buiten tegenwoordig waren en steeds een vreemde predikant werd uitgenoodigd, wiens rede later veelal in druk verscheen, had geen aanvraag tot bijzondere toelating plaats. Slechts in ééne kerk, het Boompje namelijk, werd hierop eene uitzondering gemaakt; omdat daarvoor bijzondere redenen bestonden. Dit huiskerkje lag in het drukst gedeelte der stad en had vooral bij de viering van het Portiuncula-

feest een grooten toeloop. Het was uiterst moeilijk daar aan de waakzaamheid der bespieders te ontkomen; daarom achtte Pater de Longas het raadzaam tot viermalen toe verlof te vragen, om eenige priesters als medehelpers te mogen ontvangen. Het verzoek werd altijd toegestaan, zooals blijkt uit de volgende besluiten:

A° 1745, 23 April heeft Josephus de Longas, Roomsch priester in het Boompje, aan de Heeren Burgemeesteren vertoond in originali, een Bulle of Decreet van het Hof van Romen, tot het vieren van een Jubileum: en hebben Haar Ed. Groot Achtbr. op het verzoek van den genoemden priester, die vieringe alhier geadmitteerd. Actum dato ut s^a praesentibus allen den Burgemeesteren.

A° 1745, 22 Juli hebben de Heeren Burgemeesteren geconsenteerd aan Josephus de Longas en Joannes de Voornen, priesters in de statien het Boompje en Mozes en Aaron respective, zich te mogen bedienen, op 't aanstaande feest Portiuncula, van drie adsisteerende priesters in ider Statie, buiten en behalve de gewoonlyke adsistenten, voorheen by schriftelyke acte toegelaten. Actum dato ut s^a praesentibus allen den Heeren Burgemeesteren, dempto den Heere Gerrit Corver, Heere van Velsen etc.

A° 1751, 17 Februari heeft Josephus de Longas, Roomsch priester in het Boompje alhier, aan de Heeren Burgemeesteren vertoond in originali een Bulle of Decreet van het Hof van Romen tot het vieren van een Jubileum, en hebben Haar Ed. Gr. Achtb. op het verzoek van den genoemden priester die vieringe alhier gepermitteerd. Actum dato ut s^a praesentibus allen den Heeren Burgermeesteren.

A° 1752, 26 July hebben de Heeren Burgermeesteren gepermitteerd de adsistentie op 't aanstaande feest Portiuncula, evenals A^{no} 1745, 22 Juli.

III.

Op de meergenoemde authentieke naamlijst der Roomsche priesters in Amsterdam komt *in margine* eene aanteekening voor, die tot verklaring van den toestand van ons R. C. Armwezen van het hoogste gewicht is.

Die aanteekening luidt:

„Ingevolge eene ordonnantie van Heeren Burgemeesteren van 29 October 1773 geconfirmeerd bij het Reglement of Instructie voor Regenten van het Oud-Armen-Comptoir van 31 Januari 1787 zijn de Priesteren gehouden hunne gemeentens zoo bij de godsdienstoefeningen als plechtigheden de collectens voor het gemelde Comptoir *nadrukkelijk en gemoedelijk aan te bevelen.* Dit moet hen dierhalve bij hunne aanstelling *voorgehouden* en door hen *serieuselijk* aangenomen worden."

Volgens deze ordonnantie werden de geestelijken, die vroeger de armen-collecten aanwendden om in den nood hunner behoeftige gemeentenaren te voorzien, in het jaar 1773 op eenmaal van alle hulpmiddelen verstoken. Voor hunne arme gemeentenaren stonden zij met ledige handen. Wie niet *serieuselijk* beloofde wat in de ordonnantie gebiedend werd geeischt, mocht hier zijn herderlijk ambt niet uitoefenen; en wie de onderteekening van het formulier weigerde, hem trof de straf der verbanning. Het mes werd hun door de stedelijke regering op de keel gezet.

Ziehier de tekst der Ordonnantie.

„Burgemeesteren en Regeerders der stad Amsterdam hebben goedgevonden te ordonneren en te statueeren, gelijk haar Ed. Gr. Achtb. ordonneeren en statueeren bij deezen: dat voortaan tot beeter onderhoud van de Armen en behoeftige Ledemaaten van de Roomsche Gemeente binnen deeze stad, telkens bij de oeffening van den godsdienst, zoo voor als nademiddag binnen de Roomsche

Kerken zal worden gedaan eene collecte, ten behoeve van dezelve Armen en behoeftige Ledemaaten, zonder dat dezelve gecollecteerde penningen tot eenig ander particulier gebruyk zullen moogen worden geëmplojeert: blijvende echter in zijn volle kracht het contract, aangaande de collecte, voorheen door de bezorgers der Roomsch Catholyke Oude Armen, met de bezorgers der beide weeshuizen gemaakt, alsmede de overgenoomene promesse door de eerstgenoemde bezorgers ten voordeele van den Pastoor der Fransche Kerk, en de verdere afspraake met de Pastooren, staande onder den Bisschop van Haarlem, laatende verder Haar Ed. Gr. Achtb. aan alle andere Pastooren, uitgenoomen die, dewelke van alles afstand hebben gedaan, de vryheid, om op de vier voornaamste Hoogtyden ten hunnen voordeele, indien zy het tot hun onderstand nodig hebben, te laten collecteeren. En ten einde de Gemeente werde aangemoedigd, om aan 't gemelde salutair oogmerk te ijveriger te voldoen, gelasten haar Ed. Gr. Achtb. de Roomsche Priesters, fungeerende binnen de Roomsche Kerken alhier, of by gebreeke derzelver Capellaanen, om telkens, alvoorens de gemelde collecte geschied hunne Gemeente ernstelyk tot meededeelzaamheid aan de Armen aan te maanen enz." [1])

Het schijnt echter, dat de Amsterdamsche pastoors zich dezen willekeurigen maatregel, waardoor de stedelijke regering zich den last der Katholieke armen van den hals trachtte te schuiven, niet zonder eenige teekenen van ontevredenheid hebben laten welgevallen en ten minste bij de verdeeling der armengelden een woord wenschten mêe te spreken; want ruim een half jaar later werd bij eene nieuwe ordonnantie bepaald, dat „de geheele directie, beheering en uitdeeling moeten gelaten worden aan de

---

[1]) Zie: Handvesten van Amstelredam IV, blz. 65.

Regenten van het Roomsch Catholyke Oude Armen Comptoir, zonder dat iemand buiten hun zig daar meede zal hebben te bemoeijen, of eenige directie zig daar over zal hebben aan te maatigen."

Om niet erger lot te ondergaan, hebben de pastoors der stad in deze ordonnantie berust; en sedert 1773 komen al de armengelden, die in de kerken der Katholieken en Jansenisten worden gecollecteerd, onder uitsluitend beheer der Regenten van het R. C. Oude Armen Kantoor.

B. H. KLÖNNE.

IETS OVER DE KERKELIJKE BEZITTINGEN

VOOR DE TIJDEN

DER REFORMATIE.

In een uitvoerig manuscript, berustende op het Archief der gemeente Castricum, hebben wij eenige bijzonderheden betreffende personen, bezittingen, altaren, vicarien enz. enz., alles van voor de tijden der reformatie gevonden.

Het zeer ordelijk geschreven manuscript, verraadt de hand van een klerk; de in margine zeer onduidelijk bijgevoegde aanteekeningen zijn waarschijnlijk van Dirk Crab. Wie Dirk Crab is, zullen wij gedeeltelijk vernemen, uit het advies, dat hij aan de hier volgende opgave van Beneficien, Vicariën enz. laat voorafgaan.

In een rapport gedaen by d' Heeren Joost Duyst van Voorhout ende Nicolaes van der Graeff, Heere van Hoogeveen, wordt Crab rentmeester genoemd, en vormt hij met de voornoemde Heeren eene speciale Commissie tot onderzoek van de Vicarien etc.

Op 2 December 1651 levert hij aan de Staten van Holland en Westvriesland een Memoriaal over betreffende Canonicijën, Provens, Pastorijen, Costerijen. En op eene lijst van de inkomsten specterende tot het Comptoir generaal van de geestelijke goederen over Holland, komt hij voor als bij provisie gesteld tot d' administratie van deselve goederen.

Wij schrijven letterlijk af, ook waar een woord op dezelfde bladzijde verschillend geschreven wordt; wat

tusschen [ ] staat is door ons bijgevoegd: sommige woorden in het M. S. afgekort schrijven wij voluit.

Successief deelen wij het een en ander mede.

I.

Memorien van verscheyden Beneficien, Vicarien ende prebenden by den Commys Dirck Crab overgelevert aen Ed. Mo. Heeren Gecommit. Raden van de Staten van Hollant ende Westvrieslant ende deselve daerneffens in bedencken gegeven. [1])

Eerstel. alsoo onder de volgende vicarien synde soodanige waervan de collatie ende giften t' eenemael syn competerende d'Ed. Groot Mo. Heeren Staten van Hollant ende Westvrieslant, gelden daervan de aenteyckeningen [welke?] in margine van deselve syn gedaen.

Off UWE. Ed. Mo. niet geraden soude vinden alle de goederen van soodanige vicarien ende provens aen te slaen ende t' eenemael te imployeren tot onderhout van de gemeenen kerckendienst in conformijte vande resolutie *van* XXI *December* 1609,

t' is mede zulcx, dat onder deselve Beneficien syn soodanige, *waervan de possesseurs off achterhouden, off niet connen thoonen de brieven van fundatie om daer uijt te bewysen t' recht dat deselve souden mogen hebben van collatien, waerdeur* niet alleen van veele, den rechten collateurs ende possesseurs, versteeken worden, *ende vervolgens oock Uwe Ed. Mo. die ongetwyffelt daer uijt noch verscheyden collatien syn competerende,* ende daeromme te meer achtergehouden, ende secretelyck geposideert, oock

1) Buiten op staat: Lyste vande vicaryen staende soo ter collatie van Ed. Gr. Mo. Heeren Staten van Hollandt, als daer de selve een gerecht iij^{de} paert van syn competerende.

somtyts vercocht worden de Landen ende goederen daertoe specterende, synde voor de soodanige vicarijen in margine *geteikent debit* [1]) *fundatie.* [2])

Hier op heeft de voors. Comijs UwE. Ed. Mo. mede wel willen in bedencken geven, off deselve voor den dienst van de Landen niet geraden zouden vinden, dat alle de Possesseurs generaels van soodanige beneficien ende vicarien, souden werden geordoneert over te brengen de fundatie brieven, soo 1° om daer uijt te connen sien het recht van Collatie, alsmede 2° tot wat diensten de selve gefundeert syn.

Generaels syn meest alle de voors. beneficien ende vicarien gefundeert tot geestel[e] ende kerckkel[e] diensten als tot het doen van zielmissen op zulck ofte sulcken Outaer tot het lesen van getyden ende diergelijcken, blyvende den incomen tot onderhout van den priester, pastoir, vicarius ofte cappellaen voor sodanige diensten, als Geestelijck synde, om sorge te dragen voor de zielen,

Ende alsoo alle deselve diensten, nu, tegenwoordig werden waergenomen en versorgt deur de predicanten, die oock goede sorge dragen voor de zielen der menschen,

Soo heeft den voors. Commijs Uwe Ed. Mo. mede willen in bedencken geven, off deselve niet en souden verstaen,

---

1) Zal moeten zijn *debet*, staat debit.

2) Dit is niet duidelijk. Naar ik meen, wil hij zeggen: Eenige bezitters kunnen hun Collatie-regt niet bewijzen; en daarom houden zij de goederen achter; hierdoor worden veel regtmatige bezitters en collateurs van hun regt beroofd. Onder deze onregtmatig teruggehouden beneficien zullen er zeker zijn, waarvan 't collatieregt *vroeger* toekwam aan den Koning of Graaf, en dus thans aan de Staten als in zijn regten getreden zijnde. Nu geeft hij vervolgens 't middel aan om dat regt en de Emolumenten aan de Staten te brengen. En aangezien zij geen deugdelijke bewijzen kunnen aanbrengen voor hun bezit, en wel weten dat die goederen aan de Staten of anderen moesten vervallen, daarom worden ze achtergehouden of in 't geheim gepossideerd of worden soms de goederen er toebehoorende in 't geheim verkocht.

dat den geheelen incomen van sodanige Beneficien ende Vicaryen mede werden aengeslagen ende geimplojeert, tot soodanigen eijnde daer toe die eygentlick syn gedistineert, namentlick tot onderhout van de predicanten voor haren dienst ende 't versorgen van de preservatie der zielen.

Eyntelick syn onder de voors. benefitien mede soodanige van nature, die staen ter collatie van fundateurs ende haer geslachte in bloede, ende dat aen ijmanden van den geslacht.

T' is sulcx dat de possesseurs van den Incomen van soodanige beneficien; selffs int [in het] Pausdom, noijt in soo vreedsamige possessie syn geweest, ofte sijluijden hebben daer van altyt een portie moeten betaelen, voor de voldoeninge van vers. missen ende andere diensten in de fundatien begrepen, bedragende over veele rijckel. een derde pert, behalvens dat de possesseurs naer veel lopens en costen int vercrijgen vande confirmatien ende Institutien van den Bisschop noch een jaer vruchten mosten laeten volgen, aleer deselve wierden geadmitteert,

Over *sulcx geeft de voors. Commys Uwe Ed. Mo. mede in bedencken* ofte deselve mede niet geraden souden vinden dat van alle soodanige beneficien ende prouens by Uwe Ed. Mo. souden werden getrocken een gerecht derde pert van de incomen, voor de vers. Geestel. diensten, die de fundateurs begeeren gedaen te hebben conform de brieven van fundatien; latende de twee deelen voor den Possesseurs, volgens 't gebruijck int Paeusdom, waermede dan niemant can seggen vercort te syn, maer ter contrarie de goederen gedeelt te syn, tot het recht gebruyck waer toe die gedestineert syn, ende conform de resolutien van hare Ed. Groot Mo. van den VI[den] September 1578, men leest in de propheten hoe grouwelycken dat deselve int oude testament de volcken gedreycht hebben, omdat zij den Priesteren niet en betael-

den, 't gene de weth was eijsschende, ende dat de oorsaecke waerom de vruchten der aerde niet en wiessen, was: omdattet volck niet en betaelden 't gene sy den tempel schuldich waren; Malachia 3, versus 10 ende 11 ende op meer andere plaetsen, te lang hier te verhalen.

Eerst van de Vicarien gesticht ofte gefundeert in DELFF ende DELFFLANT, OUDE KERK ofte HIPOLITUS KERK.

Op Ste Laurens Outaer.

Debit fundatie om te weten 't recht van collatie.

5 morgen in den amb^te van Naeldwyck.
3 morgen mede aldaer.
noch ses ponden Hollants doende.
noch drie pond Hollants.
noch een pond Hollants.

Op Brigitten Outaer.

10 Gemeten in Rhoon sjaers. . . . xc £.

Op 't selve Outaer.

Ter collacie van den Grave van Hollandt.

14 morgen in Hodenpyl bij Schipluij.
20 morgen in den ambachte van de Ketell.
noch in verscheijden rentgens . . . . . 4 : 4 : 0.

Opt Outaer van Ste Salvator.

Debit fundatie.

De erfpacht in pynacker sjaers van . . .	39 : 0 : 0 [1])
noch aldaer sjaers	6 : 0 : 0
In de Ketel erfpacht sjaers	16 : 0 : 0
Aen overtoom tot Delft sjaers	6 : 0 : 0
aen verscheijde huijsrenten	3 : 8 : 6
S^a	70 : 8 : 6.

Op 't Outaer van Maria de Moeder Goods.

9 morgen in den ambachte van Moordrecht.
3 morgen in Haestrecht genaemt de laet.
noch aen rentges . . . . 6 : 4 : 6.

---

1) Staat niet bij welk geld bedoeld wordt.

Op 't selve outaer ende een (inde?) *n. Kerck op 't Cruys Outaer.*

Ter Collatie van den Grave van Hollant en is al rede onder d'administratie van 't geestelyck comtoir.

10 morgen in Rijswijck op Ockenburch.
4 morgen in Suyt maeslant.
5 morgen op de Souteveen.
8½ morgen tot Ouder Schie.
4 morgen in nieu Matenesse.
Aen Renten sjaers . . . . 6 : 19 : 16.

Op 't outaer van Ste Pieter O. Kerck.

Debit de fundatie.

8 morgen, 2 Ht (hont) opte Zouteveen.
5 morgen, 2 Hont in Teylingenbrouck. 1)

Op 't selve Outaer.

Aen renten sjaers . . . . 14 : 0 : 0.

Noch een stuck lants groot viii of vii Hont in Wateringe; dan wert geseyt dat [dit] den possesseur eijgentoecomt.

Op 't selve Outaer.

sjaers aen Renten . . . . 9 : 15 : 6.

---

1) Een puttensche overmaassche morgen of mergen is 2 gemet, een gemet 300 v. roeden, een roede 16,49 v. el.

Een mat is 2/3 morgen of 4 hont.

Een Schagensche morgen is 3 geers, een geers 12 snees, een snees 20 v. roeden, een roede 11,06 v. el.

In Rijnland is een morgen 6 hont, een hont 100 v. roeden, een roede 14,19 v. el.

Ook wordt de Rijnl. morgen verdeeld in twee gemet of dagmaaijens, ieder groot 4258 v. el.

Op sommige plaatsen in N.-Holland is een morgen 3 geers, een geers 200 v. roeden.

In Amstelland is een morgen 1½ made.

Een voornesche morgen (9183 v. el) is 2 gemet, een gemet 300 v. roeden, een roede 15,3 v. el.

Een waterlandsche morgen 3 geers of ook 1½ deinte.

Eindelijk komt de hondsbossche morgen (9384 v. el), deze heeft 800 v. roeden.

Deze maat zal zeker wel bedoeld worden als er telkens spraak is van 1/16 deel = 50 roeden, 1/8 d. 100 r. etc.

Conf. Huisboek voor den landman, door W. C. H. Staring, Haarlem, bij Kruseman, 1862.

Op 't selve Outaer.

4 morgen by de vijff sluijssen buijten Schiedam.

Op 't Ste Erasmus Outaer.

4 morgen in beuckelsdyck in de ambachte van Ouderschie,

3 morgen, ij Hont in Hillegersberch aen de Cleijwech.

't iiije prt [het vierde part] in iij morgen in Monster ambachte 4½ hont.

Ste Jacobs Outaer.

Wert geseijt te staen ter collacie van den Grave van Hollandt.

De helft van 25 morgen in Monster ambachte, Pt. 12½ morgen.

Lieve Vrouwen Capelle opt Vrouwen Outaer.

Ter collacie van fundateur ende sijns consanguiniteit, maer bij foute van dien ter collacie van den prior van de Cathusers ende rector of pater van St. Aechten tot Delft.

7 morgen int oude Noor- of Voorlant van 's Gravesanden.

't iiije prt [1]) in x morgen omtrent Delft buyten de Coepoort in bieslants polder 3 morgen, 2 hont.

Op Ste Crispyns Outaer.

Debit fundacie.

11 morgen op te Zouteveen.

De helft van ses morgen.

3 morgen mede aldaer.

7 morgen in de noort Ketel omtrent de johans.

Op Ste Anthonis Outaer.

2 morgen, 475 roeden in Maeslant.

noch aen rentges sjaers . . . . 17 : 2 : 0.

Opt Outaer van . . . . . [2])

Ter collacie van den vaders van 't Heiligen Geest-susterhuys tot Delft,

5½ morgen tot Ryswyck.

2 morgen tot Pynakker.

½ morgen tot Nodorp.

Aen Renten tsaemen sjaers . . . . . . 15 : 7 : 6.

Opt Outaer van N.

Debit de fundacie.

De helft van viii morgen buyten Delff in de vryenban.

4 mergen Lants.

---

1) Zal moeten zijn 't iij part, anders sluit 't niet met 3 morgen, 2 hont.

2) Staat niet ingevuld.

Opt S[te] Jeroens Outaer.

Ter collacie van den Grave van Hollant in plaats van den Prior van de Carthuisers.

6 mergen lants in Ommoord.

Aen renten [te saemen?] sjaers . . . . 14 : 0 : 3.

S[te] Maertens Outaer.

Debit fundacie.

11 hont gemeen in xv morgen.

3 morgen in Monster amb[t].

7 hont in de ambachte van 's Gravesande.

S[te] Barbara Outaer.

Eerst de helft van een woninge met 15 morgen lants in vryenban in den Noortketell.

met een pondt Hollants tot . . . . . 1)

Opt Outaer van S[te] Anna.

4 morgen in Zuytmaeslant.

4½ morgen op te Vliet.

5 morgen mede aldaer.

4 morgen in de Zouteveen.

Opt Outaer van S[te] Eloy.

10½ hont in de ambachte van Maeslant.

Noch aen renten sjaers . . . . . . 12 : 16 : 16.

Opt Outaer van S[ta] Elysabeth.

Aen renten sjaers . . . . 9 : 16 : 6.

Opt S[te] Jooris Outaer genaemt 't Martahuys.

5 morgen in Schipluij.

2 morgen op de Souteveen.

2 morgen op de Zouteveen.

1 morgen in Maesland sluys.

Opt Outaer van de X Martelaren.

4 morgen in den ambachte van Maeslant.

Een rente van sjaers. . . . . 9 : 0 : 0.

Opt selve Outaer.

3 morgen lants in de ambachte van Wateringe.

2 morgen in den selve ambachte.

Aen renten sjaers . . . . 9 : 0 : 0.

---

1) Is niet ingevuld.

Opt Cruys Outaer.

3 morgen in Teylinger brouck.

Noch de helft van de Zanthovel.

Noch de helft van viii margen in Teylinger Brouck Pt. 4 margen.

2 morgen, 4 hont in den ambachte van Ouderschie.

Op 't St. Joosten Outaer. 1)

Sekere ongenoemde Outaren en proven. 2)

Opt Ste Pieters Apostels outaer.

4 mergen lants in Babbers polder.

Ste Barbaren Outaer.

4 morgen in den banne van Ryswyck.

2½ morgen in den ambachte van Schipluij.

Ste Lucas-outaer in de Vrouwenkerck.
(is apparentelyck de N. K.).

5 perchelen bruijck weers in huijr [huur] gehouden anno 1616 als

't eene.	20 : 0 : 0
	13 : 0 : 0
	8 : 0 : 0
	9 : 0 : 0
	5 : 0 : 0
	55 : 0 : 0
Ende aen renten.	1 : 18 : 0

Ste Jacobs Outaer.

Soude mede staen ter collacie van den Grave van Hollandt.

12 morgen besijden sekere hofstede genaemt Krayenest buyten Delff.

't Vrouwen Outaer. 3)

Ons L. Vrouwen Outaer de Boom van Jesse.

Wordt geseyt te staen ter collacie als voren.

9 morgen, 94 roeden (?) weij int n. lant buyten 's Gravesanden.

3 morgen mede aldaer.

1) Wordt niets opgegeven. 2) idem. 3) Staat niets vermeld.

Ende 't recht van aenwas ofte gedeelte in de gorsen vant voors. N. Lant.

Ste Laurens en Gregorius Outaer.

5 morgen, 250 roeden in Monster amb^t.

Is ter collacie van den des Fundateurs geslacht om een schamel priester of clerck met last van missen.

Ste Jacobs Outaer.

Debit fundacie wert geseyt ter collacie van den Grave van Hollandt.

10 morgen in vrijenban.

Ste Anna Outaer.

Debit fundacie.

4 morgen in Paeps Wou.
3 morgen in de Lier en de noch
1 morgen aldaer met anderen gemeen.

Ste Nicolaes Outaer, naderhant getransfereert op 't Ste Barbaren Outaer.

16 morgen in Vlaerdinger ambacht.

Ste Jacobs Outaer.

Verscheyden renten bestaende in diversche ponden Hollants, tot [1])

Op 't selve Outaer.

De helft van 3 morgen part 1 margen 300 roeden, genaemt Cappelle camp in den ambachte van Stompwyck.
De helft van ix hont, part [2]) 450 roeden in den ambachte van Voorburch.
De helft van ij morgen, genaemt de Vette camp in den ambachte van Stompwijck.
1 morgen, 275 roeden in Teijlingerbrouck.
Het andeel van omtrent 5 morgen gemeen met St Aechten ende de Leprosen tot Delft.
525 roeden.
1 morgen, 275 roeden.
1 morgen, 332½ roeden.

Op St Annen Outaer.

8 morgen lants, als iiij morgen int Hoff van Delft en de iiij morgen in de Lier.

---

1) Staat verder niets. 2) Zal moeten zijn 4 hont, 50 roeden.

Ste Nicasius Outaer.

Omtrent viii morgen synde met octroij vercocht en is daer van geprocedeert een somme van 5737 gulden en de opt gemeene Lant beleijt jegens den penning xvi pt. 338 : 11 : 3. (moet 358 zijn).

St. Annen ende Eloijs Outaer etc. ende R. (niets anders).

Mitsgaders Ste Erasmus ende Jeronimus in de N. Kerck.

8 morgen in den ambachte van Voorschoten int Hofflant.
2½ morgen in den ambachte van Vlaerdingen in Vlaerdinger polder.
Aen Rentges sjaers . . . . 12 : 6 : 2.
Noch een Cappitaell van . . . . . 700 : 0 : 0.

(Hier zijn een paar folio-bladen opengelaten).

IN DE NIEUWE KERCK.

Ste Pieters en Pouwels Outaer.

Debit de fundacie.

4 morgen lants in Naeltwyck.
Aen renten tsaemen sjaers . . . . . 11 : 0 : 0.

Op 't selve Outaer.

7 morgen lants in Escamp.

Ste Chatarinen Outaer.

't iiie prt (het derde part) in 7 morgen, synde 2 morgen, 2 hont aen de Oostsyde van Delff, noch 3 delen van 7 morgen andernaest de galgcamp.
Aen Renten sjaers . . . . 7 : 7 : 0.

't Cruijs Outaer.

Drie deelen in 7 morgen gelegen aldaer naest de galgcamp aen de Zuytsyde, synde
5 morgen, 150 roeden.
4 morgen, 4 hont, 15 gaerden gelegen in arlewyns Zaet in een camp van 23 morgen, 3 hont, 94 gaerden.

Opt selve Outaer.

Is de helft van 4½ margen. — Ter collacie van den prior van de Carthusers.

2¼ morgen in de amb^te^ van Maeslant, sijnde de iiij^e^ camp in de onderampten Polder aen de gaegweg.

Is de helft van 5½ morgen.

2½ morgen gelegen voor 't Convent van Coninexvelt.

Ste Jooris Outaer.

12 morgen lants in Ryswyck. — Ter collacie van des Fundateurs geslacht metten last van 4 missen 's weecks.

Een rente van sjaers . . . . 30 : 0 : 0.

Staet tot laste van 't gemeene Lant van Hollant.

't Kleermakers Outaer.

Aen Renten sjaers. . . . . 20 : 6 : 3. — Debit fundacie.

Op 't Outaer van Soetenaem Jesus.

5 morgen gelegen in Schieveen.

1 morgen in den ambachte van Wateringe.

2½ morgen in den ambachte van Bieslant, vrij van alle ongelden en contrabutien.

't iij^e^ deel van viii hont in den ambachte van Voorburch p^t^, 2 hont, 66 roeden, 8 voeten.

2 hont in den ambachte van Wateringe.

Aan Renten t' saemen . . . . 5 : 8 : 0.

Op 't Hooch Outaer.

Een rente van sjaers . . . . 24 : 0 : 0.

Ste Stevens Outaer.

2 morgen in Monster amb^t^.

3 morgen, 4 hont mede aldaer.

3 morgen mede aldaer.

Ste Catharinen Outaer. 1)

Ste Erasmus Outaer.

14 hont in Schipluij off Hodenpyll.

16 hont in Duyffpolder.

2 morgen in Maeslant.

1) Staat niets opgegeven.

2 morgen in Vlaerdingerbrouck.

1 morgen mett een aenwas in Vlaerdingen.

Ste Catharynen Outaér.

1 hont, 45 roeden kooltuijns gemeen in 1 morgen tusschen de Schie en rotterdamse wech.

1 morgen, 2 hont gemeen in 5½ morgen streckende van de rotterdamse wech nae Delffgaeu [gouw?].

1 morgen, 4½ hont in 7 morgen gelegen als vooren.

renten als sjaers. . . . . 4 : 5 : 0.

ij ℔ hollants doende.

Ste Severyns Outaer.

3½ morgen genaemt het stick wee in Holienhouckse Polder van Vlaerdingen.

Aen renten sjaers . . . . 7 : 9 : 0.

Ste Catharinen Outaer.

4 morgen in den ambachte van de Leck in de 70 morgen.

3 morgen in den ambachte van Overschie.

3 morgen in den ambachte van Ryswyck.

Ste Anthonis Outaer.

12 morgen, 223 roeden, 6 voeten, gemeen in Dirck Willems woning tot Delffgaeu, als 6 morgen in Pynacker, ende 6 morgen in Absrecht.

—

Voorburch.

Mr Vrouwen Kerck. [1])

Soude staen ter collatie van den Heer van Warmont.

4 morgen, 38 roeden weij in Teylingerbrouck.

2 morgen Teelant in Voorburch.

2 morgen, 5½ hont weij in Voorschoten.

7½ hont by den Leytsendam.

3 hont tot Voorburch.

3 hont op Lagenburch.

1 hont aldaer.

---

1) Zal moeten gelezen worden St. Maartenskerk, Lieve Vrouwe altaar.

1 morgen, 440 roeden aent Mallegat tot Catwyck op Rhyn.
Aen erffpachten en renten . . . . . 26 : 3 : 8.

Hage.

Op 't Hooch Outaer.

Een rente van xxxiij £ tot laste van de kerckmeesteren van Ste Jacobskerk . . . . . . 33 : 0 : 0. Debit fundacie.

In de Capelle van Assendelff.

12 morgen gemeen in 24 morgen aen de oude Maesdyck buyten 's Gravesanden.
3 morgen, 2 hont buyten den Hage by de Loolaen.

Ste Elisabeth en Barbaren Outaer in St. Jacobs-kerck.

3 morgen, 3 hont met een woning daer op besijden 't Haeghout genaemt 't huys ter Cap.
Aen een rente van . . . . 4 : 11 : 0.

In Ste Elisabethen Convent op Ste Elisabeten Outaer.

Ter collacie van de Staten van Hollandt in plaets van den Pastoor in den Hage en de mater van Ste Elisabets convent.

1 morgen by Noordenhout.
6½ morgen in Ryswyckerbrouck.
Aen renten sjaers . . . . 16 : 10 : 0.

Op L. Vrouwen Outaer in de Vrouwen Cappelle.

Ter collacie van den Hooftman van 't L. Vrouwen outaer doch aen een Priester.

14 hont lants tot Naeldwyck.
Een rente van sjaers . . , ... 5 : 0 : 0.

Ste Lucas en Annen Outaer.

aen Renten sjaers . . . . 5 : 10 : 0. Debit fundacie.

Ste Cath. Outaer in de Groote Kerck.

10 morgen in Leyderdorp in Achthoven.

Noch in de selve Kercke een Vicarie ongenaemt.

Ter collacie van de Staten in plaets van den pastoir.

4 morgen int Westerdeel van Haechambacht.

Ste Blasius Outaer.

Aen renten sjaers . . . . 30 : 15 : 10. Debit fundacie.

Vrouwen Outaer.

4 morgen achter den Westen Lynbaen van den Hage mette woning.

Aen Renten sjaers . . . . 6 : 0 : 0.

Ste Anthonis Outaer.

1½ morgen aen de Noortsyde van 't Bosch van den Hage.

1 morgen aen de Suijtsijde van 't Hagehout.

Aen Renten sjaers. . . . . 4 : 10 : 0.

Op seker outaer te Verkiesen.

3 morgen in den ambachte van Monster.

1 morgen onder den hage in de Polder van Escamp.

Aen renten sjaers . . . . 14 : 16 : 0.

't Cruys Outaer in St. Jacobs Kerck.

Ter collacie van den Staten in plaets van den pastoir.

Aen renten sjaers van . . . . 24 : 0 : 0.

In 't Sacramenten Gasthuijs.

Debit fundacie.

1 margen in Wateringe in de woninge van Pr. van den Bosch.

Aen renten sjaers . . . . 20 : 5 : 0.

H. Geest Outaer in de Groote Kerck.

12 morgen bij voor Capelle aent Schackenbos.

2 morgen op te laen van den Hage.

Maria Magdalena Outaer.

Ter collacie van den Grave van Hollant.

Aen Renten sjaers. . . . . 17 : 7 : 6.

Ste Pieters Outaer.

Debit fundacie.

17 hont in Monster Ambacht.

1 margen in Ryswyckerbrouck.

½ morgen mede aldaer.

Alhier soude noch toebehooren 7 morgen in Monster ambacht maer soude sijn verdonckert.

Op 't Outaer van N.

5 morgen in de Lier.

Aen renten sjaers . . . . 14 : 0 : 0.

Opt Outaer van Ste Dionys.

5 morgen tot 's Gravesande int N. lant. Ter collacie van de Staten in plaets van den Pastoir in den Hage.
1½ morgen mede aldaer.
1½ morgen mede aldaer.
1½ morgen tot Wateringe.
Een rente sjaers van . . . . 3 : 0 : 0.

Ste Cornelis Vicarije int Laprooshuys.

32 hont in Escamp. Werden beset by de Leprosen in den Hage.
8 hont bij de Westmolen van den Hage.
7 hont aen de Noortsyde van 't Haechbos.
Aen renten sjaers . . . . 10 : 10 : 0.

Op 't Kruys Outaer in de Groote Kerck.

Aen renten sjaers . . . . 16 : 15 : 6. Ut supra.

Opt Outaer van van de H. Geest.

Aen renten sjaers . . . . . , . . 10 : 19 : 0. Debit fundacie.

Op 't selve Outaer.

sjaers aen Renten . . . . 36 : 0 : 0.

Ste Nicolaes Outaer.

14 Gemeten in Charlois.
De helft van ij mergen.

Ste Seveers Outaers.

Aen rente sjaers van . . . . 60 : 0 : 0.

In de Capelle van 't Bosch in den Hage.

24 morgen, 221 roeden in Noordeloos.

Ste Cornelis Outaer in den Hage.

13 hont in West Escamp. Ter privaten collacie met last van de missen.
3½ margen mede aldaer.
1½ morgen mede aldaer.
Aen renten sjaers . . . . 9 : 0 : 0.

St. Jans Outaer.

12 gemeten lants in Crysoort int Oudelant genaemt de nieuwe Tonge. Debit fundacie.

Ste Catharynen Outaer.

Aan renten van sjaers . . . . 7 : 10 : 0.

Opt selve Outaer.

Aen renten sjaers . . . . 12 : 7 : 6.

Ste Barbaren Outaer.

Aen renten sjaers . . . . 16 : 17 : 6.

Op 't Outaer van den Soetenaem Jesus.

Aen renten van sjaers . . . . 30 : 0 : 0.

In de Parochiekercke van den Hage geintituleert Judoci et Ewaldi.

9½ gemeten in den ambachte van Brabant in cleyn Hekelinge onder Spijckenis.

3 gemeten genaemt de pylstaert in de voors. ambachte.

4½ gemeten mede aldaer.

3½ gemeten, 35 roeden in de voors. ambachte.

Ste Anthonis Outaer in den hage.

9 hont aen de Noortsyde van 't bosch vercocht om viiic̣ [800] gulden ende beleyt opt Huys van Jof^r. anna van den Laen, wedue Artius van Brederoode, staende in de toornstraat in den Hage.

1 morgen vercocht aen die van Hagedepen [1]) mede op renten gehouden om vic̣ [600] gulden.

Aen renten sjaers . . . . 3 : 15 : 0.

Catharyne Outaer.

Ter collacie van des fundateurs geslacht en by foute van dien die Parochiepaep in Hage met last van 3 a 4 missen 's weecks.

3 morgen in Wassenaer.

3 morgen in den Ambachte van Vlaerding.

Aen rentgens sjaers . . . . 14 : 0 : 3.

Ste Jooris Outaer in de Parochiekerck.

Aen renten sjaers . . . . 16 : 9 : 4.

Opt Outaer van de Moeder Gods.

10 morgen in den ambachte van Voorschoten.

2 morgen in de Westcamp buyten den Hage.

---

1) Misschien Hagedependentie.

Op seker Outaer in de Groote Kerck van den Hage.

3 morgen in Monster ambachte aen de Mient.
1 morgen in Oost Escamp in Eyckenduijnen onder Haech amb[t].
Aen renten sjaers . . . . 14 : 16 : 3.

S[te] Annen Outaer.

5 morgen in Eyckenduyne. Debit fundacie.
3 morgen in Wateringe.
3½ morgen in Delfgaeu.
1 morgen in Monster by den Swartendyck.
4 hont in Eyckenduijne.
Aen renten sjaers by ponden Hollands (niet ingevuld).

S[te] Pieters Outaer in St. Jacobs Kerck.

10 morgen, 2 hont dicht onder den Dorpe van Naeldwyck.

Op 't Cruys Outaer in de Groote Kerck.

3 morgen in de Jurisdictie van Losduynen. Soude staen ter collacie van Pastoir in Hage.
Aen Erffpachten sjaers . . . . . . 43 : 0 : 0.

S[te] Urselen Outaer.

Aen Renten sjaers. . . . . 24 : 4 : 8.

S[te] Pieters Outaer int Gasthuys van den Hage.

14 hont in den ambachte van Oestgeest.
5 hont in den ambachte van Catwyck.
3 morgen aen de papewech in Wassenaer.
8 hont tot Voorschoten.
½ morgen noortwaerts van den Hage ontrent het cortebos,
ende noch verscheyden renten tot (is niet ingevuld).

—

EYCKENDUYNEN.

L. Vrouwen Outaer van de 7 Weën.

Is ter eerste instantie prov. 1) gegeven aen den Priester tot het doen van missen, sonder dat de collacie aen ijmand van des fundateurs geslacht voorbehouden wert,

Een rente van xx £ Hollants op de helft van Sotters (of fotters) wooning aldaer. P^t^. . . 15 : 0 : 0.

Vicarie op 't Huys te Hodenpyl onder SCHIPLUIJ.

Debit fundacie.

2 morgen in Vlaerdinger amb^t^.

1½ morgen in den vrijh^t^ van Vlaerdingen.

1 morgen in den ambachte.

Aen renten . . . . 3 : 15 : 0.

RYSWYCK.

In de Capelle van Steenvoorde tot Ryswyck.

So dit is op 't Cruys outaer staet ter collacie van de Grave van Hollant.

12 morgen in den ambachte van Ryswyck.

Ste Catharinen Outaer.

Debit fundacie.

14 morgen in den noortpolder van Ryswyck.

7 morgen in Teylingerbrouck.

4 morgen mede aldaer.

2 morgen mede aldaer.

2 morgen mede aldaer.

2 morgen in Ryswyckerhouck.

3 morgen min 1 hont in de noortpolder.

Aen renten sjaers . . . . 2 : 5 : 0.

Ste Pieters Outaer.

Aen renten sjaers . . . . 11 : 16 : 0.

'S GRAVESANDE.

Ste Pieters Outaer.

Een halff wee in 't nieulant groot (staat niets bij).

LYERE.

Opt H. Geest Outaer.

Ter private collacie aen een schamel priester mett last van ij missen 's weecks ende andere diensten.

4 morgen in den amb^te^ van 's Gravesande.

8 hont int hoenderlant.

1 morgen mede aldaer.

1 morgen mede aldaer.

---

1) Misschien provisioneel of provisie.

SCHIELANDT.

SCHIEDAM.

Op 't Outaer van de X^en Martelaren.

2 morgen onder Overschie.
3½ morgen in den Polder van Schieveen.

Ste Oberts Outaer.

10 Lynen int nieulant van Abbenbroeck. Debit fundacie.
3½ int oude nieulant van Abbenbrouck.
1½ gemet mede aldaer.
4½ lynne in den ouden hooren.
2 lynnen.
Een Boomgaert int Zuytlant.
Noch een boomgaert aldaer.
Twee Rentges sjaers . . . . 1 : 10 : 0.

Ste Franciscus Outaer.

Een rente sjaers van . . . . 15 : 0 : 0.

Ste Jooseph Outaer.

10 morgen in Vlaerdinger amb^t.
ende een rente van sjaers . . . . . 2 : 0 : 0.

Ste Christoffels Outaer.

4 gemeten in den amb^te van Portugael.

Ste Quiryns Outaer.

3½ in Charlois in smeetgeslant.
3½ morgen mede aldaer.
2 morgen in Maeslant.

Ste Eloijs Outaer.

Een losrente op 't Comptoir generael gesprooten uit vercochte landen.
Capp^ls [Cappitaals] 1700 guldens.
Noch van 2337 : 10 : 0 Capp^ls gesprooten mede uijt vercochte landen.

Nieuwer Kerk op D'Yssel.

Ste Eeuwouts Outaer.

8 morgen in Nieuwerkerck.
15 morgen mede aldaer.
Noch een huysken aen de Oostsijde van de kerck.
2 morgen lants mede aldaer.

Rotterdam.

Op 't Outaer van Ste Christoffels ende Ste Joosten in de Groote Kerck.

5 morgen in Hillegersberch in de Polder van Ommoorden genaemt de Hoogecamp.
Aen Renten sjaers . . . . 6 : 8 : 6.

St. Jans Outaer.

2 morgen in de Spaense polder gemeen metten H. Geest tot Overschie.
De helft van 2½ morgen in blommeldijck.
4½ hont aen Boekelsdyck.
noch 2 ponden Hollants.

Ste Eloijs Outaer en de Magdalenen Outaer.

Ter private collacie mett last van iij missen 's weecks.

5 morgen, 1½ hont in Smeetslant ontrent Isselmonde, gebruyckt werdende als volcht
2 morgen mede aldaer.
1 morgen.
2 morgen, 1½ hont.

Ste Bertholomaeus Outaer.

Een huijs ende Erve metten thuys (zal moeten zyn: met een thuijn) int West nieulant tot Rotterdam naest den Olymolen.
6½ morgen in den ambachte van Crimpen.
een Rente van sjaers. . . . . 1 : 10 : 0.

Ste Anthonis.

Ter collacie van den Pastoir tot Rotterdam, nu van d' Heeren Staten.

het derde part in 7 morgen lants in den amb^{te} van Cralingen p^{t}.
2 morgen, 2 hont.

Presentationis Maria.

5 morgen int oude Lant van Iselmonde. Debit fundacie.

Ste Stevens Outaer.

3 morgen in den Amb^te van Capelle.
4 morgen in den selven ambachte.
2½ morgen in ommoorden.
Aen renten sjaers . . . . 4 : 17 : 6.

Maria Magdalene Outaer.

(Wordt niets opgegeven).

't H. Cruys Outaer.

2 morgen in Rybrouck buyten Rotterdam.
4 morgen tot Nieuwer-Kerck.
5½ morgen in Wosoppen.
Aen rentgens sjaers . . . . 15 : 0 : 0.

Ste Jooris Outaer.

5 morgen aen Cleijwech onder de jurisdictie van Ouderschie.
3 morgen in Beuckelsdyck.

SEVENHUYSEN.

7½ morgen in Ommoorde, zynde in erffpacht uijtgegeven sjaers om . . . . 24 : 0 : 0.
4½ morgen mede aldaer de ommersche laen.
4 hont in Bleyswyck.
Aen renten sjaers . . . . 32 : 10 : 10.
Een huys en de erff staende in Zefenhuysen.

Ste Nicolaes Outaer tot ROTTERDAM.

3 morgen, 3 hont in Blommersdyck buyten Rotterdam.

Op 't selve Outaer.

XI^c Roeden lants in den ambachte van Cool aen de hooge Maesdyck omtrent Rotterdam.
Noch verscheyden Renten (wordt niet opgegeven welke.)

Rotterdam.

Op Ste Jeroens Martelaren Outaer.

In de Ste Laurens kerk, ontrent 2 morgen in Beuckelsdyck.

11 hont veen iiie deel van 1 hont aldaer.

Noch verscheyden rentgens sjaers tot . . . (wordt verder niets opgegeven).

—

Oudewater, Gouda en Beloys.

Ste Catharynen Outaer.

4 morgen int lant van Steyn ontrent goeij Jan Verwellen sluys,

Een ledig erff daerop een huys gestaen heeft in de rootstraet aldaer.

ende een renten van sjaers . . . . . 3 : 0 : 0.

Opt Gasthuys Outaer.

Fundacie staende ter collacie van de Graeflijcheyt.

Aen renten sjaers . . . . 30 : 12 : 0.

Ste Cornelis Outaer in de Parochiekerck.

10 morgen opte Ruijgewey int sticht van Utrecht.

4 morgen in hoencoop binnen de Heerlichen van Vliet.

2 morgen in Heeckendorp.

2 morgen aen de suijtsijde van de Lange Linschoten.

Ste Annen Outaer.

4 morgen aen de suijtsijde van de Lange Linschoten.

Een rente van . . . . 8 : 8 : 0.

Ste Jan Evangelist Outaer.

Een viertel lants ontrent Oudewater.

Ste Jan Bapten Outaer in Sinte Willeboorts kerck.

De helft van 5 morgen aan den Ruijgeweij int Sticht van Wtrecht pt. 2½ morgen.

450 roeden synde de helft van 1 morgen in Aleys Hekendorp.

Nooh een vervallen huijs ende Erve in Oudewater.
Aen rentgens sjaers. . . . . 4 : 0 : 0.

Gouda.

In de Capelle van Beloijs in de Parochiekerk geintitul[t] Georgi.

Aen erfpachten sjaers. . . . . 32 : 0 : 0.

Op 't Outaer van de blinckende soete Vrouwe in St. Janskerck.

Aen renten te saemen sjaers . . . . . 23 : 7 : 3.

S[te] Stevens Outaer in Gerrit Heijen Capelle.

Aen renten sjaers vij £ iij gulden vl. p[t]. 42 : 1 : 16. — Ter collacie van de Heeren Staten.

Op 't Outaer van de cleynen St. Steven.

Aen renten sjaers . . . . 10 : 17 : 6.

Opt cleyn Outaer voort Choor. — Is gemaect tot de fabricque van de kerck met laste van misse 1) sweecks sonder dat 't recht van collacie aen fundateurs geslacht voorbehouden wert.

2 Veertelen lants in den ambachte van Capelle.
Een rente van een goude nobel.

Opt St. Jacobs Outaer de Mindere.

24 morgen lants in de Jurisdictie van Ouwerkerck op d'Isel genaemt 't breede Weer. — Deze fundacie mede staende ter collacie van de Staten,
Ses ponden Hollants sjaers.
Vyff ponden hollants sjaers.

Schoonhoven.

Op Georgi Outaer in de Parochiekerck.

Cappitaels ij[c] gulden gehouden op een vercochte huysinge binnen Schoonhooven sjaers tot 12 : 0 : 0. — Debit fundacie.
En de heeft noch gehouden cappitaels iiij[c] gulden.
6 morgen lants in den Dorpe van Zevende.

S[te] Laurens en de Barbaren Outaer.

5 morgen in Berch ambacht.

---

1) Waarschijnlijk staat er ij missen.

7 morgen in Gelckenes.

Een hoofken off thuijn gelegen in de Schutters steech.

Vicarie op seker Outaer.

4 morgen in de gerechte van Langerack.

Jaersvelt.

Op 't Vrouwen Outaer in de Kercke aldaer.

Is simpel gemaeckt tot een ordinantie by lof te singen ter eere van onse L. Vrouwen ende missen ter eere van Ste Anna, sonder dat aen ymant van des fundateurs geslacht 't recht van collacie voorbehouden wert ende over sulcx ter collatie van de Staten.

5 morgen in Overjaersvelt.

2 morgen in Slyterlant.

3 morgen in Jaersvelt.

6 morgen mede aldaer.

3 morgen in de Wiel in de selven ambachte.

SUIJT HOLLANDT.

Geertruydenberch.

St. Jan Baptisten Outaer.

Ter collacie van de Abdisse van Thoorn.

4 morgen lants gelegen in de Mede onder Geertruijdenberch genaemt Ste Jans Cant.

sjaers een rentge van . . . . 0 : 7 : 6.

Ste Maertens Outaer.

Debit fundacie.

Aen renten sjaers 24 gulden versekert op ij percheel lants toecomende Joost van Gils . . . . 24 : 0 : 0.

't Vrouwen Outaer van de Miraculen.

Aen rentgen sjaers . . . . 22 : 0 : 0.

Dordrecht.

Vicarie tot doeninge van de misse in de N. Kerck.

6 morgen, 1 hont lants in Mynsheerenlant van Moerkercken.

2¼ morgen int N. bedyckte lant van Berendrecht.

Op 't Outaer van 't H. Hout.

6 morgen, 1 hont in Swyndrecht in de mannesteech.
2½ morgen tot Alblasserdam in een weer van (staat niets meer).
Opt Cappitael van de Canonicken tot Dordrecht sjaers 2 : 16 : 0.

Op sulcken Outaer als 't den patroon belieft.

5 morgen, 1 hont in 't oudelant van Mynsheerenlant.
noch de aenwas van deselve 5 morgen, eensdeels int N. lant achter de Westmase en de eensdeels in de Dyckagie van Beyerlant.

In de Groote Kerck op 't Outaer van St. Lucie.

4 morgen, 1 hont in Schottelants ambt.
noch een rente van sjaers . . . . . 4 : 0 : 0.

Opt Vrouwen Choor opt Outaer aldaer.

Een rente van sjaers . . . . 24 : 0 : 0.
Noch een rente sjaers van . . . . . 6 : 0 : 0.

Op St. Jan Baptisten Outaer in de Nieuwe Kerck.

7 morgen lants in Heer Oudelants ambt. in Vogellant.

Ste Elijsbets Outaer.

Een rente sjaers van . . . . 15 : 0 : 0.
tot laste van de domeynen van Suyt-Hollant verschijnende martinii. (op St. Maarten 11 Nov.?)
Noch eenige smal rentgens.

Opt Outaer van Cosmas en Damianus in de Groote Kerck.

Aen rente van sjaers . . . . 12 : 0 : 0.

Opt Lieve Vrouwe Outaer in de N. K.

7 morgen gelegen in Barendrecht.
6½ morgen tot Iselmonde.
4 hont mede aldaer.

Ste Elijsbets Outaer in de N. Kerck tot Dordrecht.

4 morgen in de Linde.
3½ morgen mede aldaer.
Aen renten sjaers . . . . 6 : 16 : 0.

In Jan Oom Dircx Cappelle tot Dordrecht.

4 morgen, 242 roeden.
3 morgen, 248 roeden.
2 morgen, 330 roeden.
3 morgen, 588 roeden.
2 morgen, 330 roeden.
3 morgen, 258 roeden.
3 morgen, 163 roeden.
3 morgen, 256 roeden.

In Jacob Rombouts Cappelle in de Groote Kerck.

Een rente sjaers van . . . . 17 : 0 : 0.
2½ morgen in Muijlkerck in den lande van Altherck.

Ter privaten collacie aen een priester met den last van verscheyden geestelijcke diensten.

In St. Claren Susterhuys op 't H. Houts Outaer.

3 morgen int N. van Westbarendrecht.
noch aen renten sjaers ontrent . . . . 7 : 0 : 0.

Sᵗᵉ Pancras Outaer in de Groote Kerck in de Capelle van Dunen.

Een rente een wel (?) Chyns off Erffpacht sjaers van 20 : 0 : 0.

In 't Sacramenten Gasthuys tot Dordrecht op seker Outaer.

5½ morgen lants int ambacht van Heer Jansdam in Pʳ. Huygensse landen.

Op 't Outaer van de Oomelingen in de N. Kerck.

3½ morgen in Wyngaerden.
3 morgen in Gijbelant.
12 morgen in Bleskensgraeff.
10 morgen mede aldaer.
Een rente sjaers van . . . . 3 : 10 : 0.

Sᵗᵉ Augusᵗᵉⁿ Outaer in de N. Kerck.

4 morgen lants in Mynsheerenlant van Moerkercken gemeen in xx morgen.
Een erffpacht van vii goude nieuwe Philippus gulden en een quart.

Ste Apolonien Outaer in L. V. Kerck.
In Colsters Capelle.

7 morgen in Barendrecht in ij percheelen, schijnt vercocht met een opgehouden rente van L. £ sjaers 50 : 0 : 0.

De Custing [1]) pen. souden syn geemploijeert ten dienste van dese vicarie aen eenige andere landen.

3 morgen in N. Syderwaert soude syn beleent voor ij^c L. £.

Noch 7 morgen ende 2 morgen maekende t' s^{en} 9 morgen tot Slaewyck in den Lande van Althena.

1½ morgen in 't N. lant in de Sijdewij.

Een huijs ende Erve aen de poortsyde binnen Dordrecht.

5 morgen in Sandeling in Hendrick jden ambacht.

4 morgen int ambacht van der Weer in Barendrecht.

6 morgen int Volgelant van Adriaen Pieters Ambacht.

Aen renten sjaers . . . . 65 : 2 : 0.

Sekere Vicarie in de Groote Kerck.

Eerst de helft van 5 morgen p^t. 2½ morgen in molenambacht.

Aen renten sjaers . . . . 6 : 0 : 0.

Op St. Aechten Outaer in de Groote Kerck.

Een rente van sjaers . . . . 60 : 0 : 0.

Maeselaers Outaer.

3½ morgen in St. Anthonis Polder.

3 morgen, 3 hont in Swyndrecht.

3 morgen, 4 hont in Heynenoort.

Aen pachtges . . . . 2 : 17 : 0.

NOORDELOOS.

Op 't St. Nicolaes Outaer binnen Noordeloos.

10½ morgen in de dorpe van Noordeloos, als VIII morgen gemeen in Gerrit P^{r}s. Weer ende de resterende 2½ morgen apart aen de noortsijde van Noordeloos.

Ter collacie van de Gravinne van Arenberg.

1) Misschien gusting penning.

HEERJANSDAM.

Op 't Outaer van de Parochiekercke tot Heer Jansdam.

12 morgen, 2 hont gelegen in de ambachte van Heerjansdam gebrt [gebruikt] werdende in twee perchelen, als in vi mergen ende vi morgen, ij hont.

—

PORTUGAEL.

Op 't Cruys Outaer.

Ter collacie van de Heeren Staten.

2 Gemeten bij de kerck van Poortegael aen de kerckstraet.

½ gemet aen de kerck wech gemeen in ij[s] gemet.

5 Lynnen in Vernellen houck tusschen twee stucken Jaergetyden Lants.

twee Campgens, als:

2 gemeten in Coddenhouck aen de blinde wech, ende noch

4 Lynnen aen de Coddewech.

3½ Lynnen in 't Oudewaterschap, synde de ½ van vii Lynnen, benevens d'oude en de nieuwe Cade.

twee Campgens als:

2 Lynnen onder den Boomgaert van Roochus Anthoniss. bij de meulen.

Ende t'ander ½ meth aen de Hofwech benevens de weij van Cornelis Dircxs. den Ouwen.

1 Gemet in de Ouwe Vliet gemeen in v gemeten in den Houck van de Sluyswech.

1 Gem. in de oude Vlieten aen de wech van Jan Gysen.

Aen iiij rentges sjaers. . . . . . . 4 : 4 : 0.

Op 't Outaer van Maria.

Ter collacie van de Staten.

5½ gemeth gelegen in Hoochvliet in O. Waterschap.

4 Lynnen in Welhouck aen de kerckwech genaemt 't lange meetge.

11 Lynnen mede aldaer aen de Coddelberch.

2 Gemeten in Zweerdyck gelegen onder Portegael.

—

Poortegael.

Op 't Ste Anthonis Outaer.

4 Gemeten in Poortegael in de Polder van Coudehouck.

1½ gem. mede in Poortegael aen de gemeenen wech van Pernis op Poortegael.

Hiertoe souden mede noch behooren 7 gemeten in Poortegael by de meulder, is verhuyert geweest by eenen Hendr. de Cock in Vlaenderen, aen Coen Frans de Snyder in Poortegael.

—

Briele.

Vicarie genaemt Ste Catharine opt Outaer van de Triniteijt St. Jan en de Ste Matthys.

17 gem. gemeen in xxxiij gem. XL roeden in N. Hellevoet.

12 gem. gemeen in XXII gem. CXXIX roeden in d'oude gote.

12 gem. min xxiii roeden in Nieugote.

6½ lynnen int Wout leggende.

4 gem. min ½ Lyn in de oude Rug.

x gem. aen een stuck in den ouden hooren.

3 gem. in de Coorndyck.

3½ gem. vrij moerlant in N. Hellevoet.

XII Ceurvorster Ryns gulden sjaers verschijnende binnen de vier paesdagen op Gyselrecht.

Is gemaeckt tot verscheyden geestel. diensten sonder dat 'trecht van collacie by den fundateurs voorbehouden wert.

—

Middelharnasch.

Op seeker Outaer geconfereert bij Aechtge Pieters Wed^e op Dingeman Gerritsen.

7 gem. costbaer lant in de Oostmoer op ten gront van Middelharnes. **Debit fundacie.**

3 gem. min LX roeden met een huysken ende seker Plantagie daerop staende.

—

ABBENBROUCK.

Op 't Cruyce Outaer aldaer.

v gem. in 't oude nieulant van Abbenbrouck.
1 gem. mede aldaer.
7 gem. een Lyne in de N. tonge in Duvenwaert.
4 gem. 2 Lynen mede aldaer.
een gemet erffpachts int O. lant van Abbenbrouck, betaelt Jacob den Hollander sjaers om . 2 : 8 : 0.

—

GORCHUM.

Op 't Outaer van de Visser in de Colleg^{e} Kerck.

5 morgen op Hoornaer buijten Gorchum, gebruyckt by Jan Corneliss. op Hooch blocklant.
Aen verscheijden rentgens sjaers . . 10 : 10 : 0.

Ste Jacobs Outaer.

Wert geseyt te staen ter collacie van den ouden Heer van Arenbergh.

13 morgen, 2 hont in den dorpe van Noordeloos in de Polder van de Noortsyde.
4 morgen binnen de voorn. Dorpe in de Polder van de groote Waert genaemt de Pontiaens Camp.
5 morgen gelegen in Goudriaen in de Hoffstede van Huybert Dammas.

Ste Sebastiaens en Ste Anthonis Outaer.

Wert geseyt te staen ter collacie van den Heeren Staten,

8 morgen in de Jurisdictie van Asperen, int nieulant by den smalen [1]) x^{e} wech, daer naest gelant leijt d'Heer van Asperen en de beneden Maerten Coeniss.

—

HAERLEM EN KENNEMERLANT.

HAERLEM.

Ste Laurens Outaer in de Gr. Kerck.

4 morgen in den banne van Voorhout doende sjaers in Erffpacht . . . . 15 : 0 : 0.
Noch een erffpacht op 1 morgen aldaer sjaers 3 : 6 : 0.
Noch gelycke erffpacht op 1 morgen tot 3 : 6 : 0.
Aen rentgens sjaers . . . . 3 : 8 : 0.

1) Misschien X^{e} weg = *kruise*weg.

Opt . . . . . . Outaer.

12 morgen met huys ende geboomte in Hillegom.
2 morgen in Limmen.
Aen rentgens sjaers. . . . . 9 : 7 : 6.

Ste Maertens Outaer in Ste Baven Kerck.

13 geersen maekende 4 morgen, 1 geers in de banne van Limmen.
12 snees in twee parthyen in Wtgeest.
Een out math met een cleyn half math t' sjaers. (staat niets meer).
1 morgen in Uytgeest.
2 maden maekende 1 morgen, 2 hont in den Dorpe van Schoten.
4 maden gemeth [1]) met VI maden geheten den Hoogeven in den Inlaeg van Spaerwou buytendycx.

Op 't Outaer H. Cruyce in de Parochie K.

1 morgen, 4 hont, 70 roeden in den ambachte van Limmen in de broemaet.
9 geerssen min een vierendeel genaemt de Hoorn in Castricum.
5 geerssen mede aldaer genaemt het Campgen.
Aen rentgens sjaers . . . . 1 : 13 : 6.

Op 't St. Laurens Outaer in de Gr. K.

13 maden gelegen in Graftdyck.
4½ made geheeten meursveen tot Uytgeester Woude.
Noch een stuckge lants groot ontrent drie koeven in Crommenierdyck.
3 koeven in den ban van Ackersloot.
3 koeven in den ban van Uytgeest.
1 morgen in den ban van Ackersloot.
6 geersen en de 1 vierendeel in den ban van Limmen.

Op 't Outaer van Christianii.

Een Boomgaert daer in een huijsken plaecht te staen in den ambte van Oestgeest opte oude vliet.
14 hont lants in Oestgeest aen de Heerwech.

---

1) Misschien gemeen.

Een half huijs met 5 morgen lants daer aen gelegen in iij perchelen, in den ban van Wassenaer binnen Zuytwyck.

Opt Outaer van Ste Jacob.

Is gemaect tot behoef van den cappelaen.

Vyf renten ider van 5 gulden sjaers R^t. 25 : 0 : 0.

Op Ste Jan Evangelist Outaer.

Soude syn jus patronatus ecclesiastici.

2 Campen ongekart lant besyden malcanderen aen de Zyllwech naest de landen van 't Clooster van Zyll groot ruim iiij morgen.

Noch een Camp aen Kuijckebier groot ontrent 1 morgen.

Aen rentgens sjaers. . . . . 4 : 9 : 6.

Opt Outaer van Ste Anne.

Ter collacie van den Heer van Schage.

Op seekere twee woningen sjaers een rente van 60 : 0 : 0.

Ste Lucas (?) Outaer.

Debit fundacie.

De helft van de xiiij gemeten int Suytlant overmaze.

Opt Cruys Outaer in Ste Baven K.

2½ morgen tot Wateringe.

10 hont in den ambachte van Monster.

10 hont in Monster.

1 morgen in Monster.

Een stuckge geestlant aldaer.

1 morgen in Oestgeest.

Cappelanie van Aelbert Ariense.

8 morgen meer lants in den banne van Heylo.

2½ morgen tot Aekersloot.

Sekere Vicarie die genomen wert gefundeert te syn in de kerck tot Haerlem.

4 morgen lants in den banne vasvelsen. (zal moeten zijn van Velsen).

Op H. Geest Outaer in St. Baven Kerck.

1 morgen, 163 roeden synde een bleecke buijten de Zylpoort tot Haerlem.

Aen rentgens sjaers . . . . 14 : 0 : 0.

Cruys Outaer in de Cathedrale Kerck.

Aen lant en huysrenten sjaers . . . . . 21 : 4 : 0.

Opter Schoonvaderen Outaer in de Parochie Kerck.

12 maden genaemt de volger in den banne van Graft tusschen den Beemstermeer van de oostsyde en de het lant van Pieter van der Sweer (weer) aan de westsyde.

In Ste Baven Kerck.

4 maden buyten dyckx tot Assendelft op de sleet van de meer.
4 morgen mede buijtendycx aldaer.
½ p^rt^. in morgen aldaer. (hoeveelheid staat er niet).
3½ mat in Velserbrouck.

Ste Anthonis Outaer in de Gr. K.

7 morgen, 2½ hont tot Oestgeest.
3 morgen aen de stats Cingel tusschen het Waterpoortken ende de cleyne houtpoort.

Vicarie genaemt sepulchri D. ofte H. Graff.

2 morgen in den banne van Hamstede.
Aen pachtgens en Rentgens sjaers . . . . 4 : 19 : 0.

Cors Altaer in de Gr. K.

5 morgen in Wassenaer.
14 hont lants in Oestgeest.
Noch een huijs aldaer.

Ste Jacobs Outaer.

1 gouden engelsen nobel.
4½ morgen in Noortwyck genaemt ackereijnde ofte Duijnweyde.
noch een rente sjaers van . . . . 2 : 0 : 0.

Op 't Outaer van de Zeven Weën.

Aen renten sjaers . . . . 315 : 17 : 9.
Noch twee percheelen lants tsamen verhuijrt om
210 : 0 : 0.

Op den Huyse van Assenburch.

tsamen aen renten sjaers . . . . 25 : 8 : 0.

Ste Nicolaes Outaer in de Parochie Kercke.

Een percheel weylant genaemt de groote weijde in de Parochie van Outdorp achter de woning van Naunich Jans.

Een percheel genaemt de groote Koeijweij mede aldaer gelegen.

Noch een percheel van iiij sneesen synde geheeten een halve Koeijweij.

Noch een percheel Zaet ofte Boulant groot 55 roeden in de voors. Parochie.

Renten Een halve engelsen nobel.

Een pont hollants.

x Hollantsche Sellings.

Een huijs en de Erve tot Haerlem daer in den fundateur selffs was wonende streckende tot het Kerckhoff van 't oude gasthuys aldaer.

H. Geest en Ste Cornelis Outaer.

19 morgen weylants gelegen in IX parthyen tot Schalckwyck buyten Haerlem.

5 morgen weije by 't Pesthuijs buyten Leyden.

VELSEN.

Op seeker Outaer tot Velsen.

Ter collacie van de Heeren Staten.

7 maden tot Velsen.
1 morgen aldaer.
1 morgen aldaer.
2 morgen mede aldaer.
6 morgen.

14 morgen, 4 hont.

Ste Andries Outaer aldaer.

7 maden in Velserbrouck aen de Westlaen.

3 maden tot Assendelft op de ganfoort in de buyten laen.

1 mat aldaer op de Kaechoort.

noch een percheel tot Velsen huijr . . 31 : 0 : 0.

noch een percheel mede aldaer huijr. . 30 : 0 : 0.

noch een percheel mede aldaer huijr. . 30 : 0 : 0.
ende noch een percheel mede aldaer sjaers in huijer 150 : 0 : 0.

Onbekende Vicarie.

Hiertoe behoort ontrent 4 morgen lants gelegen in den banne van Velsen.

Amsterlant en de Goijlant.

Amsterdamme.

Ste Jacobs Outaer in de O. K.

12 morgen off daerontrent in de Jurisdictie van Weesep in de Bilmer. Debit fundacie.
Aen renten sjaers van . . . . 3 : 12 : 6.

Ste Angenieten Outaer.

8½ morgen lants buyten Amsterdam in de Jurisdictie van dien, A° 1582 gebruyckt bij 't gasthuys aldaer. „ „
7 gaerssen gelegen tot Ackersloot.

2 Beneficien als: „ „

Op Ste Andries Outaer in de O. Kerck.

Aen drie Renten sjaers. . . . . . 24 : 10 : 0.

Ende 't Sacramenten Outaer in de O. Kerck.

5½ morgen te Wydenesse buyten Hoorn. „ „
5 morgen buyten Wesep op die Vecht.
noch een rente sjaers van. . . . . 10 : 10 : 0.

Op 't Cruys, off Petri en Pauli Outaer.

7 maden in den banne van Amsterveen gemeen in xiiij maden. „ „
Noch een rente sjaers van . . . . . 27 : 0 : 0.

Ste Christoffels Outaer in de N. K.

27 maden off 18 morgen aen den Overtoom in den banne van Slooten genaemt Symon Wouters Weer. „ „

Ste Augustinus Outaer in Ste Geertruijen K.

Debit fundacie. De helft van XI morgen, ij hont in den ambachte van Maeslant in de Commandeurs Polder.

Noch soude hier toe behooren de helft van 1^s morgen die is verduystert hier .... memorie.

Op Ste Cath. Outaer in de O. K.

" " Aen renten sjaers . . . . 49 : 2 : 8.

3½ morgen in den banne van Ouderkerck.

4 Ackers tot Wanerhuysen (misschien Warmenhuizen).

2 morgen te Ouderkerck gemeen met Heyndrick Jacobs aldaer.

Noch seker lant gelegen ontrent de Schenckel.

Ste Jan Baptista ende Maria Magdalena Outaer in de N. K.

" " Een weynich cleyne rentgens.

Twee Benefitien gefundeert op 't Outaer van Ste Cornelis in de O. K.

De fundacie hout allenlick te doen ij missen 's weeks, sonder eenich recht van collacie oversulckx competeerende d'Heeren Staten.

Twee renten ider van sjaers L £ R^t. 100 : 0 : 0. betaelt wordende by de gasthuysmeesters tot Amsterdam.

Ste Nicolaes Outaer in de Gr. K.

Ter collacie van de Heeren Staten.

Het vierde deel van die V^e deel lants in de Bydelmerbrouck.

4 goede (?) [1]) Wilhelmus schilden met een ½ sjaers.

't Cruys Outaer in de L. Vr. K.

Debit fundacie. 13½ gaers over de molen in Ackersloot.

2 Ackeren Saijlants groot 200 roeden aldaer.

Noch een acker aan de Noortsy van de kerck aldaer.

A° 1649 't sjaers in huijr gehouden. . 76 : 0 : 0.

2 maden in ackerslooterwouden sjaers in huijr 22 : 0 : 0.

(Hier volgt een blad in blanco).

---

1) Misschien gouden.

Diemen.

Op 't Ste Nicolaes Outaer.

1 morgen tot Diemen in Fredrick Jans Saet.

1½ morgen op Nieuweveen in de Jurisdictie van Weesper Carspel in Jobrich Zaet gemeen.

7 madt in den banne van Amsterdam gemeen leggende.

Aen renten sjaers . . . . 2 : 2 : 0.

—

Naerden.

Op 't Ste Annen Outaer.

Op Huijsen aengerecht vier swat maets [1]) min 4 voeten.

2½ Ackerlants tusschen de middelste buijten dycken buyten de Coepoort aldaer.

Weesep.

Op Ste Petrus en Paulis Outaer.

Aen renten sjaers . . . . 33 : 3 : 0.

—

Muijden.

Op 't H. Cruijs Outaer.

10 morgen min 2 hont lants achter 't Clooster tot Muijden.

Met noch een huys binnen Muijden.

Opt L. Vrouwen Outaer.

3½ morgen achter 't Convent in een Saet van 7 morgen.

18 hont oostwaerts op van 't Clooster, daervan soude d' een helft aen de Schans van Muijden vergraven syn.

Aen renten sjaers . . . . 12 : 4 : 0.

NOORT HOLLANDT.

—

Enchuijsen.

Op 't Sacraments Outaer in Ste Pancraes Kerck.

De helft van IX[5] morgen in den Dorpe van Hem in Noort-Hollant onder de kerck.

---

1) Waarschijnlijk van 4 voet. Een swade, of swat, is een lange reeks van neêrgehouwen graan of gras, en zal zoowat 4 voet breed zijn. Denk hier aan buitendijks aangeslijkt land.

Een koeijweij synde ontrent een ½ morgen tusschen twee dijcken van de stede Enchuysen.

Aen renten sjaers van . . . . 6 : 0 : 0.

Op Ste Anthonis Outaer in Ste Gomers Kerck.

1½ morgen in den banne van Enchuysen.

Noch twee stucken lants benevens den anderen.

Noch een Rietbroeck, leggende voor d'voors. ij stucken.

Op 't St. Jan Baptisten Outaer in Pancraes Kerck.

Ontrent 5 morgen lants in den banne van (staat niets meer).

Boven Carspel.

Ste Anthonis Cofessoren Outaer.

De helft van 1 morgen en een half met een iiije part in de ban van Enchuysen.

De helft van 2 morgen, 1 hont in den voors. ban.

De helft van 1 morgen, 100 roeden, by een water genaemt de Tocht.

De helft van een stuck lants genaemt de Kaydyck, synde groot ontrent 2 morgen.

De helft van 2 stucken lants achter het Cruijs tusschen Enchuysen en boven Carspel tsaemen groot 3 morgen, 100 roeden.

Noch de heflt van 2 stucken groot 3 morgen, 100 gemeeten [1]) geheeten die Etten, in den ban van Boven Carspel benevens 't water genaemt de Kercksloot.

De helft van een stuck lants genaemt 't buytenweer in den voors. ban in 't geheel groot 2 morgen, min een ½ hondert. (moet misschien zijn min een ½ hont).

½ morgen (staat niets meer bij).

In de Kerck van Grootenbrouck.

Op St. Annen Outaer ende St. Jochims Outaer.

4 morgen, 50 roeden in den banne van Veenhuijsen.

350 roeden in den voors. banne.

3½ morgen in Luttickebrouck.

550 roeden in den banne van Luttickebrouck.

1) Zal moeten zijn 100 roeden.

2 morgen mede aldaer.

2 morgen, 3 maurick graslant in den banne van Hooch Carspel.

Een huijsinge genaemt Jochums huijsken aen 't bagijnen Clooster.

ENCHUIJSEN.

In Ste Gommers Kerck.

Eens de somme van vc L £ Cappetaels daer van beleyt is 400 gulden, de reste tot 150 gulden berustende onder kerckmeesteren van Enchuysen ende moeten daervan Rekening doen.

ALCKMAER.

Op 't Ste Catharynen Outaer in de Parochie Kerck.

Ter collacie van de Heeren Staten.

Jan Vlamings ven groot 5 mat min 1s sestiende deel.

De helft van 't Clocklant groot iijs vierendeel.

De helft van tuijnen een groot VII vierendeel ende iij vierendeel van een xvje deel.

Debit fundacie.

Cruysselen in de groote meer groot iiijs sestiende.

Ende die cort als wester abts vicarie iijs madt, is sestiendeel.

Is tsamen XI madt, VII sestiendeel en een ¼ deel van XVIe deel.

Noch ij hockeling gras in de groote nonnen ven tot Graft.

Op 't Outaer van St. Anne.

Omtrent 4 morgen in den ban van Limmen aen de Santdyck.

Ste Nicolaes Outaer.

Aen renten sjaers . . . . 29 : 5 : 6.

VI Koeweijts leggende over de galg int lant van Overdije.

10 maden lants in Schermerwoude geheten 't Grootelandt.

Op 't H. Geest Outaer.

Aen renten sjaers . . . . 140 : 4 : 0.

Op 't Vrouwen Outaer.

1100 roeden in den banne van Heyloo.

2700 roeden in den selven banne.

900 roeden in den banne der stede van Alckmaer.

388 roeden in den banne der stede van Alckmaer.

Een stuck lants genaemt Heers Camp, gelegen tot Graftdijck aen de Schermer.

Aen drie distincte Rentgens . . . . 14 : 0 : 0.

Op 't selve Outaer.

6 geersen en 5 snees in den banne van nieuwe nierop.
15 geersen mede aldaer.
8 geersen gemeen in 15 geersen in den banne van Winckel.

St. Jans Outaer in de Gr. Kerck.

Aen renten sjaers . . . . 9 : 18 : 0.
2 morgen, 250 roeden lants.
17½ roeden lants.

—

BEVERWYCK.

Vicarye geintituleert Crucis.

4 maden en een iiij^e^ deel lants genaemt die groot Hoogecamp.

Noch 4 maden min ¼ deel genaemt die cleijne lage Camp, tsaemen gelegen in Heemskerck.

Noch een actie van 876 £ 4 S. die M^r^. Raso van Trelong als Collecteur gehouden was te beleggen jegens den penning 16, doende sjaers . . . . 54 : 15 : 3.

Op 't Ste Nicolaes en Catharynen Altaer.

24 morgen in Hasertswoude aen de Ryndyck.

Op 't selve Outaer.

Seker 18 morgen werdende gebruyckt bij Maerten Matthys tot Hasertswoude en de soude daarvoor in erfpacht betalen sjaers. . . . . 30 : 0 : 0.

—

SCHOORLE.

Ste Christoffels Outaer.

Een weijde in den banne van Groet genaemt de grieten.
Een weyde in de Heerlyckheijt van Schoorle.

—

ACKERSLOOT.

Op 't Lieve Vrouwen Outaer.

De helft van IX morgen in Berchout genaemt 't Cappelweije lant.

Alles maer de helft.

2 morgen met eenich rietlant gelegen aen de Voonen.

4½ morgen.

6½ morgen gelegen als vooren.

6¾ morgen.

13½ morgen gelegen als vooren.

1 morgen.

13 morgen, 3 hont gelegen in Sassenemdeel van Voorhout.

SCHAGEN.

Petri et Pauli Outaer.

8 geerssen lants gelegen in de Jurisdictie van Schagen.

Op S[te] Laurens Outaer.

2½ geers en de noch een stuckgen lants genaemt Jan Claesse lant in Varsingerhoorn.

21 snees genaemt de nieuwe Groede ende noch van een stuckge genaemt Jan Claesse lant groot 14 snees.

6½ gars genaemt Syfers ven.

4½ geers genaemt Grieskeven.

Noch een huys tot Schagen.

NIEUWE NIEDORP.

Op 't Outaer van Simon en Juda.

Een ackere Zaetlants genaemt de ronde werff, groot 1 gaers in N. Niedorp.

3 geerssen, 1 snees tot N. Niedorp.

7 geers 2 snees groutlant mede aldaer.

10 geers mede aldaer.

LIMMEN.

L. Vrouwen Outaer.

11 morgen ontrent die Bergermeer.

Tot Ackersloot:

1½ morgen achter in den Hoorn.

9 hont, 8 roeden mede aldaer.

Tot Limmen:

De helft van 545 roeden in Ossemerven.

Op 't zelve Outaer aldaer.

12 morgen, 94 roeden in Egmonder meer in den banne van Heylo genaemt leeg Engelant.

1215 roeden genaemt het Veringslant tot Ackersloot.

907 roeden mede tot Ackersloot over Eoden.

1 gars lant in den banne van Limmen gemeen in Ossemervennen.

HOOCHWOUDE.

Op seker Altaer.

2½ morgen Cappelrijelants.

½ morgen in Cornelis Jaspers Zaet.

½ morgen Cappelryelants.

2½ morgen Cappelryelants, soude geincorpereert syn by de kerck van Hoochwoude.

Op den Huijsse van ASSENBURCH.

Aen renten sjaers . . . . 25 : 8 : 0.

't Vrouwen Outaer tot OUDE NIEDORP.

6½ geers.

3 geers, 9 snees.

4 geersch, 7 snees.

3 geers, 9 snees.

Alle onder Nieudorp.

RHYNLANDT.

De Hoochlantse ofte Pancraes Kercke.

Vicarye genaemt Catharina.

4 morgen, 4 hont in den Ambachte van Warmont.
7½ morgen in Soeterwonde by Swieten.
Noch een huys en woninge, 50 schellings; 3 pen. Hollants.
Aen Erffpachten sjaers . . . . 6 : 0 : 0.

Twee Vicarye opt St. Andries Outaer ende St. Jan Evangelisten Outaer.

4 morgen in den Ambachte van Lyerdorp.
8½ morgen Hoijlants in Soeterwoude, aen de meer Bruggerwateringe.
4½ morgen wey off hoijlant aen 't Schakenbos.
Aen Erffpachten sjaers . . . . 11 : 15 : 0.

Vicarie Ste Nicolai.

Een huijs ende Erve tot Leyden opt Hoochlantse Kerckhoff,
Een stuckxken lants by den hoop in een woninge tot Alphen,
1½ morgen tot Oestgeest.
3 morgen, 4 hont, 13 Roeden in twee percheelen in den ambachte van Soeterwoude.

Ste Elisabets Outaer.

4 morgen op de Syl in den ambachte van Oestgeest.
Aen renten sjaers . . . . 9 : 8 : 3.

Ste Annen Outaer.

De helft van 26½ geerssen weylant aen verscheyden percheelen buyten Alckmaer, in den ambachte Out Kespel, doende 4 morgen, 1 geers, 3 snees.
De helft van 5 geersen een ½, Pt. (niet ingevuld).

Vicarie Canonicael genaemt Catharina en de Magdalena.

5½ morgen in Leyderdorp in achthove.
9 hont gemeen metten Huijse van Lochorst in een Camp van VII morgen.
Aen renten sjaers . . . . 1 : 5 : 6.
Noch een huijs op de nieustraet in den Houck naest Geertruijt van der Laen.

Maria Outaer.

19 morgen lants gecomen van 't Convent tot Leyerdorp in Voornbrouck in den ambachte van Wassenaer.

2 hont over de Cingel der stede Leyden.

Een huijs ende Erve op de Voldersgracht.

6 morgen genaemt de vyf geerssen ontrent Leyden, by Floris van Alckemades huijs.

Aen renten sjaers . . . . 2 : 0 : 0.

Op Ste Catharinen en Magdalenen Outaer.

Een huijs tot Leyden genaemt 't poortgen op de nieuwe straet.

3 morgen in den ambachte van Heemskercke.

3 morgen buyten Haerlem.

Aen renten sjaers . . . . 14 : 19 : 7.

Opt H. Cruijs Outaer.

Een woninge met 13 morgen lants in Arleveen.

5 morgen in Outshoorn.

16 hont in den ambachte van Catwijck.

Aen renten sjaers . . . . 22 : 1 : 0.

Prebende Canonicael geintituleert Magdalena.

3 morgen achter den Raem buyten de Hoochwoertse poort, tot Leijden.

4 morgen tot Soeterwou.

Een huijs achter den Burch daer in gewoont heeft de vroe vrou van de Princesse.

Prebende geintituleert Wilbrordi.

De helft van 3 morgen in den ban van Oestgeest P^t^. 1½ morgen.

1½ morgen tot Valckenburch.

11 hont in Oestgeest 't eijnden den ouden Dain (of Dam).

Aen renten . . . . 4 : 10 : 0.

Ste Anthonis Outaer.

Een woninge met XI mergen lants binnen Ryswyck ontrent de oude molen.

² morgen tot Wassenaer aen de Papenwech.

2½ mergen in den Ambachte van Lisse.
2 mergen mede aldaer.
Noch een Huijs tot Leyden in de Houtstraet.
Ende aen Renten sjaers . . . . 14 : 7 : 0.

Barbera Outaer.

Aen renten sjaers . . . . 6 : 8 : 6.

Twee prebendens geintituleert Andrée.

9 morgen gelegen in den ambachte van Waerden.
1 morgen, 30 gaerden in den ambachte van Soeterwou.
2 morgen in den ambachte van Oestgeest.

Vicarie Sebastiani.

4 morgen tot Warmont.
5 hont mede aldaer.
Aen Renten sjaers . . . . 7 : 9 : 0.

Prebende Canonicael geintituleert Matthiae.

6 morgen in den ambachte van Leyderdorp.
5½ morgen in den ambachte van Oestgeest.

Vicarie Agatha.

6 morgen in Alphenhoorn.
4 morgen in Alphen.
Een Camerken in de Raemsteeg tot Leyden.

Mr Pieters proven op 't H. Cruys Outaer.

22 morgen, 2 hont in Ryswyckerhouck.
6 morgen in diverse stuckxkens in den ambachte van 's Gravesande.
3 morgen by de Castangie buijten Delff genaemt 't Suijkervelt.
3 morgen ontrent Leyden buyten de Coepoort.
2 morgen buyten de Coepoort, in den ambachte van Soeterwou
10½ morgen.
8 morgen, 2 hont in den ambachte voornoemt.
14 morgen in Soeterwou in erffpacht sjaers 11 : 10 : 0.
De helft van 36 morgen erffpacht om . . 13 : 10 : 0.
2 morgen, 96 Roeden.
11 hont, 48 roeden.

2 morgen, 4 hont, 69 roeden.
Alle gelegen buyten Leijden in Schoonevelt.
Aen renten sjaers . . . . 4 : 13 : 6.

Vicarie in Ste Pancras Kercke op . . . . . . Outaer.

4 morgen genaemt de Biesbos buyten de Hoochwoertse Poort.
Noch . . . . . (staat geen opgave) lants gelegen in den ambachte van Hasertswoude, gebruijckt werdende in erffpacht by . , ... om IX £ XV S.

Vicarie geintituleert Georgi.

4 morgen gelegen in Maeslant in de Dyckpolder in Cokkerdorp (of Cobberdorp).
Noch een rente van . . . . 28 : 2 : 6.
Noch een rente van . . . . 6 : 0 : 0.
Noch aen drie cleijne rentgens . . . . . . 1 : 2 : 6.

Prebende Canonicael geintituleert Catharina.

10½ morgen in den Ambachte van Jacobs Woude.
3½ morgen mede aldaer.

Prebende geintituleert Joannes Evangelist.

7½ mergen in Leijderdorp.
Noch sjaers . . . . 0 : 5 : 0.

Prebende Philippi ende Jacobi.

2 mael een mergen tot Losduynen.
½ morgen tot Monster.
XI hont aldaer.
1 morgen aldaer.
Aen rentgens sjaers . . . . , 5 : 0 : 0.

Prebende geintituleert Jeronimi.

Aen rentgens sjaers . . . . 12 : 0 : 0.

Vicarie geintituleert Salomonis.

Een huijs ende Erve op Ste Pieters Kerckhoff genaemt Salomons Tempell.
5 mergen, 3 hont gelegen in Soeterwoude.
8 hont gelegen by Swietersluijs.

3 morgen gelegen op de Maren buyten Leyden.
10 morgen gelegen in Waerden.
Noch aen huijsrentgens binnen Leyden sjaers . . xxx £.

Prebende Canonicael geintituleert Jacobi Majoris.

2 morgen, 2 hont in Leyerdorp.
½ morgen in Oestgeest.
½ morgen aldaer.
2 morgen, 2 hont in Leyerdorp.
17 hont in Oestgeest.

Prebende geintituleert Johannis Baptisten.

4½ morgen in Soeterwoude.
Neeltgen Oliss. Dr. in Hasertsw. van de pacht van 5½ morgen . . . , ... 3 : 15 : 0.
Jacob van den Bouckhorst van de pacht op syn Camer op Cort Rapenburch . . . . 0 : 3 : 0.

Vicarie genaemt Maria.

De helft van 7 hont in Leyderdorp.
De helft van 6 morgen aldaer.
De helft van 9 morgen aldaer.
De helft van 7 hont aldaer.
De helft van 1 hont van sekere gaerden lants in Soeterwou.
Noch de helft van ij pachtgens t'saemen int geheel tot 0 : 18 : 9.

Vicarye Bartholomei.

7 mergen, 2 hont tot Swammerdam.

Op ons L. Vrouwe, St. J. Baptisten en Magdalena Outaer.

19 morgen in de voor by 't huijs te Cuijck in Wassenaer ambacht.
6 morgen in Oestgeest by 't Huys t' Alckemade.

Prebende Anthonii.

8 morgen in Soeterwoude.
De helft van 2 morgen, 359 roeden.
De helft van 2 morgen, 485 roeden.

De helft van 2 morgen, 354 roeden.
De helft van 3 morgen, 124 roeden.
De helft van 2 morgen, 525 roeden.
De helft van 1 morgen, 469 roeden.
A° 1612 sjaers in huijre gedaen t'saemen . 180 : 0 : 0.
Ende saemen aen erffpachten en renten sjaers 70 : 7 : 8.

Op Ste Catharinen Outaer.

4 morgen weylants in Soeterwou.
4 morgen, 3 hont op te Swiete Wateringe.
4 morgen, 4 hont in den ban van Warmont.

Ste Barbaren Outaer.

De twee iij^e^ parten in 14 hont lants.
Noch sjaers 12 £ Hollants en 5 grooten Comans (?)

Ste Annen Outaer.

2 morgen in den ambachte van Leyderdorp.
2½ morgen in den ambachte van Soeterwoude.

Onbekende Vicarie.

6 morgen, 2 hont in den ambachte van Catwyck.
22 hont in Wassenaer.
2 morgen in den ambachte van Catwyck.
Noch een rente van . . . . 3 : 0 : 0.

Ste Andries ende Nicolaes Outaren.

3 morgen, 3 hont buyten de Rhynsburgerpoort der stadt Leyden.
8½ morgen in Soeterwou.
10 morgen in 't westeynde van Waerden bij de Pancraes bruggen.
8 hont bij de Swietersluijs.
5 morgen in twee Campen aen de Roomburgerlaen.
Een huys ende schuijr met den appendentie ende dependentie van dien.
Twee huysen ende erven gelegen achter 't voors. Huys.
Een huys gelegen aent Hoochlantse Kerckhoff.
Noch een stuck lants groot 2½ morgen.
Aen renten sjaers . . . . 13 : 7 : 6 lees: gr. vl.
zal zijn grooten vlaems.

Vicarie gefundeert by Heer Hugo Henricx, Canonick.

5½ morgen weijlant in den ambachte van Leijderdorp in Achthoven.
9 hont by der Wadding in den ambachte van Soeterwou.
1 morgen, 14 Roeden in Soeterwou voors.
Een huys en Erve binnen Leyden.
Aen huys pachten sjaers . . . . 7 : 17 : 6.

(Hier zijn een paar bladen opengelaten.)

Ste Pieters Kercke. Vicarije geintituleert Marthini.

4 morgen in den ambachte van Valckenburch.
7 morgen in Soeterwoude doende in erffpacht sjaers 3 : 5 : 0.
Ende noch twee erffpachten tot . . . . . . 12 : 5 : 0.

Op 't Ste Catharinen Outaer.

Op een smal weer in Soeterwoude met 4 cappoenen 1 : 4 : 0.
Op 3 morgen in Voorschoten sjaers . . . . - 1 : 10 : 0.
2½ morgen lants aen de Voorcappelle in Voorschoten.
Op 't Clooster te Galileen in den Hage sjaers . . 3 : 9 : 0.
Op beyde Hoochuijsen in de Spuijstraet sjaers . . 3 : 0 : 0.
Op een vervallen huijs in de Spuijstraet . . . . 2 : 5 : 0.
4 gemeten lants in den ambachte van Rugge buijten den Briel.

Officium tot een Misse van Elven.

Soude staen ter collacie van de Heeren Staten.

Een losrente tot laste van de stadt Leyden, verschynende den 14 Februarij ende 14 Augustus sjaers tot 62 : 10 : 0.

Vicarie genaemt Trium Regum 3 Coningen.

2½ morgen in Oestgeest.
2 morgen in Oestgeest.
2½ morgen mede aldaer.

Vicarie genaemt Catharina.

Ter collacie van den Commandeur van Ste Pieterskerck tot Leijden.

5 morgen, 115½ roeden lants tot Coudekerck in Hoogewaert.
5 morgen, 1 hont gelegen als vooren.
5 morgen, 107 roeden mede aldaer gelegen.
2 morgen, 222 roeden in Coukerck.

Een iiij^e ende viii^e p^rt. in 5 morgen, gelegen in Souterwou, synde 1 morgen, 5 hont, 25 roeden in erffpacht doende volgens den brieff . . . . 25 : 0 : 0.

Opt Vincken Outaer.

Debit fundacie. 5 morgen in de Hoogewaert tot Coukerck.

2 morgen in den selven ambachte in Hoogewaert.

Aen erffpachten en renten sjaers . . . . . 28 : 5 : 0.

Vicarije geintituleert Apolonia.

10 morgen gelegen in Swammerdam.

6 morgen in den ambachte van Nieucoop.

7 hont in den amb^te van Noortw.

10 hont in den amb^te Lisse.

Aen erffpachten en Renten . . . . 5 : 14 : 0.

Een huys binnen Leyde bij Ste Pieters kerck is verkocht – L^r. waer 't cappitael is beleyt.

Op Ste Nicolai Outaer.

De helft van 19 morgen in den amb^te van Valckenburch ende Voorschoten aen de Waddinge dicht aen de Wech.

Hieruijt gaet ij £ Hollants.

Op 't H. Cruys ende bysonder op te X Martelaeren Outaer.

Aen rentgens en pachtgens sjaers ontrent . . 17 : 7 : 0.

Op 't Cruijs Outaer.

3 morgen, 2 hont buyten de Hochwoertse poort tot Leyden.

3 morgen buijten de Coepoort achter Roodenburgerlaen.

Noch een percheelken lants gelegen in Valckenburch.

Aen huysrentgens tsaemen sjaers . . . . . 3 : 3 : 6.

Noch opt Cruys Outaer sijnde een Vicarye apart.

11 morgen gelegen in Outshoorn.

Erffpacht sjaers tot . . . . 24 : 0 : 0.

Aen erffpachten ende renten . . . . 23 : 1 : 6.

Op een Outaer in de beneden kercke.

5½ morgen in den banne van Bodegraeff.

11 hont in den ambachte van Zuijtdyck, in den amb^te van Wassenaer.

Aen renten sjaers . . . . 3 : 15 : 0.

Ste Nicolaes Outaer.

t Saemen sjaers aen renten . . . . 24 : 16 : 0.

Vicarye geintituleert Catharine.

't Vde part in VII morgen gelegen tot 's Gravesande gemeen etc. in drie distincte Perthijen.

3 morgen in den ambachte van Leyderdorp.

Aen Pachtgens en Rentgens sjaers 7 : 14 : 0 met XIX hoenderen.

Opt Cruys Outaer.

Een erffpacht op XVI morgen sjaers tot . . 7 : 10 : 0.

Op Ste Andries Outaer.

7½ morgen in den ambte van Maeslant.

2 morgen in Haescamp in den Ambte van den Hage.

Petri en Pauli Outaer.

Aen erffpacht sjaers van . . . . 16 : 0 : 0.

Vicarye geintituleert Johannes.

2 morgen lants tot Oestgeest.

5 hont Catwyck op Rhyn.

2 hont tot Catwyck.

Een rente sjaers van . . . . 1 : 1 : 0.

Vicarye genaemt Trium Regum.

10 morgen, 1½ hont in Voorschoten.

Jacobi Majoris.

5½ morgen in den ambte van Coukerck in de Hoogewaert.

11 hont aldaer gelegen.

Aen erffpacht en rente . . . . 40 : 5 : 0.

Ste Aechten Outaer.

(Staat niets opgegeven).

Vicarye geintituleert Maria.

15 morgen in den ambachte van Alckemade.

Een huijs ende Erff met 2 kameren daeraen op Ste Pieters Kerckhoff.

Op 't L. Vrouwen Outaer.

Een erffpacht van sjaers . . . . 54 : 0 : 0.

Op Ste Nicolaes Outaer.

De helft van een woning met ontrent 20 morgen lants in den ambachte van Voorschoten.

2 morgen aen de hogen Rhyndyck in den ambachte van Alphen.

Noch twee cleyne rentgens. (Staat niets bij).

Op Ste Nicolaes Outaer.

Een iiij^e^ p^rt^. in 5 morgen, 278 roeden op de Vlieth in den banne van Soeterwou.

't iiij^e^ p^rt^. in 281 Roeden.

Aen rentgens tsaemen sjaers . . . . 31 : 3 : 9.

Vicarye, sonder expressie van eenich Outaer.

't iiij^e^ p^rt^. in 17 morgen in den ambachte van Alphen.

't iiij^e^ p^rt^. in 5 morgen in den ambachte van Soeterwou.

3 ℔ Hollants versekert op VIII mergen.

1 Rhynsgulden sjaers.

5 morgen in den ambachte van Coukerck.

5 morgen in Bodegraven.

2 morgen in squamerdam.

2 morgen in den ambachte van Outshoorn.

4 Rhyns gulden sjaers.

Ste Annen Outaer.

14 morgen lants in Achthoven in den ambachte van Leyderdorp.

Ste Anthonis Outaer.

Aen renten sjaers ontrent . . . . 7 : 7 : 8.

Ste Maertens Outaer.

6 morgen, 484 roeden in Oestgeest.

De helft van 2 morgen in den ambachte van Soeterwoude.

16 hont lants tot 's Gravesanden.

5 hont mede aldaer.

2 hont in Duenisvelt.

2½ hont mede aldaer.
2 hont mede aldaer.
5 hont mede aldaer.
4 hont aldaer in de kleijne noorts Ent.
Een erffpacht van . . . . 13 : 10 : 0.

St. Jan Baptisten Outaer.

5 morgen in den Ambachte van Ryswyck in Plasbrouck.
4½ morgen in den ambachte van Soeterwou.
2 morgen in den selven ambachte.
½ morgen aen de oude Vlieth.
Een huys ende erve binnen Leyden.
Aen erffpachten sjaers . . . . 2 : 8 : 0.

Opt H. Cruys Outaer.

1 morgen in Oestgeest.
6 morgen in den ambachte van Dorp.
Een erffpacht van . . . . 11 : 15 : 0.

Ste Catharynen Outaer.

4 morgen, 278 roeden aen de stadts Cingel in den ambachte van Soeterwou.
1 morgen ontrent de Wadding in den voors. ambachte.
8 morgen, min 20 roeden in den ambachte van Soeterwou.
5 morgen, 2 hont mede aldaer.
281 roeden in den selven ambachte synde een bleijckerije.
3½ morgen in Oost Escamp in den ambachte van Eijckenduijne.
Een rente van sjaers . . . . 22 : 19 : 11.
Noch op de stadt Leyden sjaers . . . . 78 : 2 : 0.

(L.) VROUWEN KERK. — LEYDEN.

Op Ste Stevens Outaer.

5 morgen lants buyten de Hoochwoertse Poort tot Leyden.

Vrouwen Outaer.

4 hont in Catwyck op Rhyn.
2½ hont in Catw. voornoemt aen de Duijnkant.
2½ hont in Rhynsburch.

6½ hont op te morsch by de groenesteeg.
2½ hont in Oestgeest genaemt 't blockgen.
2½ hont in Warmont genaemt Willeboorts Campgen.
Een rente op S[te] Cath. gasthuijs tot Leyden sjaers van 5 £ 6 S.

S[te] Michiels Outaer.

17½ morgen lants gelegen in Maesdam soude sjaers in erffpacht doen . . . . 30 : 0 : 0.

Ter collacie van Kerckmeesteren.

Op 't Outaer van . . . . . .

6 morgen min ij hont in Alpherhoorn.

Ter collacie van de H. Geestmeesters.

Op Marya Magdalena Outaer.

t Saemen aen erffpachten en renten sjaers 36 : 10 : 9.

Debit fundacie.

Op 't S[te] Matthys Outaer.

t Saemen aen Erffpachten sjaers . . . 28 : 2 : 6.

Op 't S[te] Salvators Outaer.

De goederen van desen comen op Pieters kerck op de Vicarie van de X martelaeren hier. — Memorie.

Vicarie geintituleert Omnium Sanctorum.

t Saemen sjaers aen Erffpachten en Renten 35 : 4 : 3.

Op Cosmas en Damianus Outaer.

xx morgen Chijnslants daer voor per mergen wert betaelt xxx S. [1]) . . . . 30 : 0 : 0.

Op 't Outaer van X Martelaren tot Leyden.

13 morgen, 3½ hont in de Lagewaert tot Coudekerck.
7 hont hoijlants in den ambachte van Leyderdorp buijten de Zylpoort achter de Vellewarlers Vest.

---

1) Wordt hier bedoeld, xxx Schellingen, dan verkrijgen wij *f* 9, of 1½ £ vlaamsch per morgen. 1½ × 20 wordt 30 £ vlaamsch of 180 guldens. Zijn het stuivers dan wordt het 1½ £ van 40 groot per morgen. 1½ × 20 wordt 30 £ van 40 groot of 30 guldens Hollandsch. Niet onwaarschijnlijk is de laatste berekening doorloopend in deze Acte bedoeld.

Vicarie ter Eeren S. XI Maechden.

1 morgen, 2 hont in den ambachte van Warmont.
1 morgen, 5 hont aen de Kerck aldaer.
1 morgen aldaer.
8 hont mede aldaer.
2½ morgen in den ambachte van Alckemade.
8 hont in den ambachte van Sassenheim.
3½ hont mede aldaer.
Eenige cleyne rentgens sjaers tot (staats niets meer).

(Nu volgen 5 folio bladen in blanco.)

In de Kercke opt falien-bagynhoff.

Op 't Outaer van . . . . . .

Een huijs op Rapenburch jegens over de nonnen tot Leyden.
Aen twee Huijsrentgens . . . . 4 : 8 : 0.

Int Convent van Maria Magdalena.

7½ morgen in den ambachte van Soeterwou.
1 morgen in den ambachte van Oestgeest.

Int Vrouwen gasthuys tot Leyden.

Vicarie geintituleert Apolonia.

3 morgen in den ambachte van Coudekerck.
Een rente sjaers van . . . . 9 : 0 : 0.

Vicarie op 't Hooch Outaer.

9 morgen lants in Alphen.
noch drie cleyne percheelkens gelegen in den ambachte van Catwyck opten Rhyn.

Opt Outaer van Maria.

(Is een folio-blad opgelaten, staat echter niets vermeld).

Catharynen Gasthuys binnen Leyden.

Op Maria Magdalena Outaer.

3½ morgen in Leyderdorp.
De helft van 2½ morgen opte morsch in Oestgeest.
Een pachtgen sjaers van . . . . 3 : 0 : 0.

Op Ste Catharynen Outaer ende mede in de Kercke van Ryswyck ende comt aldaer dus h^r memorie.

(Is een folio-blad opengelaten).

—

Rynsburch.

Opt H. Geest Outaer.

4 morgen in Oestgeest.

—

Noortwyck.

Op Ste Annen Outaer.

4 morgen, 2 hont aen de bounesloot.
5 hont, 4 hont, 8 hont in den ambachte van Voorhout.
3½ hont aen de Woensdaegse Watering.

Op 't St. Jans Outaer.

1 morgen aen ij halve morgen in Noortwyck.
5 hont in Noortwyck.
6 hont aldaer.
4 hont of daerontrent.
½ morgen in Ossem.
Aen rentgens sjaers . . . . 6 : 11 : 0.

Op Ste Jeroens Outaer.

9 morgen in Naeldwycker brouck.
1½ morgen daer naest.
1½ morgen ontrent Wateringe.
Aen rente van . . . . 6 : 0 : 0.

Op 't H. Geest Outaer.

5 morgen, 1 hont achter 't Clooster van te Lee.
11 hont in Noortwyckerhout.
9 hont mede aldaer.
3 hont in Voorhout.
3 hont mede aldaer.
4 hont aldaer.

Noch een Croft aen de Wildernis.
Een Erfgen binnen Noortwyck.
Een rentgen van . . . . 1 : 19 : 0.

Op 't H. Cruys Outaer aldaer ende op Ste Erasmus Outaer in de Oude Kerck tot Delff.

Tot 't Cruys Outaer 10 morgen vercocht om 8517 : 0 : 0.
Erasmus Outaer 7 mergen vercocht om . . 2717 : 0 : 0.

—

NOORTWYCKERHOUT.

Op 't Hooch Outaer.

Aen renten sjaers . . . . 28 : 1 : 0.
14 hont aen de Voorhouterwech.
½ morgen mede aldaer.
5 hont in Suytbrouck tot Noortw̅.
14 hont aen de Hogewech aldaer.
1 morgen in de Cleijs.
1 morgen bij de Zepelduijn.
1 morgen in den ambachte van Valckenburch.
Noch aen opstallen sjaers . . . . 3 : 6 : 6.

—

CATWYCK OP RHYN.

Op 't Lieve Vrouwen Outaer.

14 hont in Valckenburch.
3 morgen in Catwyck genaemt nonnen weij.
10½ hont p^r^. Haesen weij in de Laeckgeest.
8 hont aen 't Heen.
Noch een erf van een affgebrant huysken tot Catwyck.

Op St. Jans Outaer.

(Hierbij staat niets opgegeven).

—

VOORSCHOTEN.

In de Cappelle ter Vuer.

(Staat wederom niets ingevuld).

ALPHEN.

L. V. Outaer.

13½ morgen lants in 't Carspel aldaer.

—

NOORTWYCK.

Op seker Outaer aldaer.

2 hont aldaer gelegen.
4½ hont mede aldaer.
Een rentgen van . . . . 0 : 15 : 0.

—

VOORHOUT.

Op ons L. V. Outaer in de Parochie Kerck.

De helft in 914 roeden in Voorhout.
3½ hont uijt 3 morgen, 129 roeden.
Uijt 4 morgen, 227 roeden.
139 roeden.
3 hont.
De helft van 627 roeden.

—

WATERINGE.

Ste Huijberts Outaer.

Ter collacie van de Heeren Staten ende is ten profyt van deselve vercocht dus hier pro memorie.

5 morgen, 2 hont tot Wateringe.

—

WASSENAER.

Ste Jacobs Outaer.

Debit fundacie.

5 morgen aldaer gelegen in Oostdorp, in den ambachte van Zuydwyck onder Wassenaer.
Een huijs mede aldaer.

—

WOURDEN.

In de Cruijs Cappelle.

Aen renten en Erffpachten sjaers . . 70 : 19 : 0.

(Wordt vervolgd.)

L. SCHOLTE.

HET SEMINARIE TE KEULEN.

In deel VIII dezer Bijdragen, bl. 5, wordt ons gezegd, dat Sasbout Vosmeer, de hoogwaardige vicaris, met bijzonderen ijver zich de belangen aantrok van het seminarie, aan het hoofd alhier vermeld, en dat hij straks voor die inrichting uit eigen middelen een huis aankocht in de *grosse Bottengasse*, 't geen voor de geschiedenis bijzondere waarde heeft, wijl de groote stichter der Karthuizerorde, de H. Bruno, er werd geboren. Eenige inlichting hierover geeft ons Fr. van Dusseldorp in zijne *Annales* op het jaar 1611, waar hij schrijft:

.... Agebat Seminarium nostrum Coloniae nulla certa fide conductitiis aedibus, donec *hoc anno* Hollandorum piorum elemosinis comparatum est amplum aedificium, constitutumque ut deinceps non tanto numero assumerentur adolescentes et cum majore delectu et diligentius ad studia adhiberentur. (Ann. Dl. II, bl. 191.)

Dat dit seminarie reeds te Keulen den naam voerde van *Hooge Heuvel*, blijkt uit een schrijven van L. Marius, geteekend te Amsterdam 10 Octob. 1640 en gericht aan „Amplissimum Dominum Dalenburgh." Want het opschrift van dien brief luidt:

Eerentfeste, Achtbare,
Sr Heindrick van Dalenburgh,
in de Groote Bottegasz in den *Hoogen Heuvel*
in Cöln.

(Zie archief der kerk van St. Geerte in den Hoek te Utrecht.)

Ten gevolge hiervan zijn wij geneigd om tegen Professor Reusens de partij te houden van den raadsheer

von Bianco, die aan het vroegere, gehuurde huis, dat tot seminarie diende, den naam toekent van *Hof zur Stessen.*

Wij voegen hier nog bij dat de noot op bl. 259–60 van deel VIII dezer Bijdragen ontleend is aan Dusseldorps *Annales* en behoort tot het jaar 1615, niet 1614. Ook kan de [sic], daar aan het laatste zindeel van 7° vereerd, wegvallen, als men achter „praedecessores" een kommapunt zet, en verder met den schrijver leest: qui si a se facta vel facienda servari velit a successore, ipse tantumdem praedecessori suo adhibeat.

J. H. HOFMAN.

TER GOUW.

—

A. Altaar van den H. Theoderik.

Volgens J. Walvis, *Beschrijving der stad Gouda*, II, bl. 30, zag de vijftiende eeuw in den aanvang der zeventiger jaren evengenoemd altaar oprichten, 't geen in 1474 door Godfried, bisschop van Tricala in Thessalie, wijbisschop van David van Boergondie, werd ingewijd. Bij acte van 5 Febr. 1494 stichtte Dirk Dirksen, burger en straks ook burgermeester van ter Gouw, op gezegd altaar een beneficie, dat tot drie H. Missen ter week zou verplichten en na des stichters dood aan zijn naaste magen ter vergeving zou blijven. Den volgenden dag werd deze stichting bevestigd door bisschop David van Bourgondie, die den eerwaarden Dirk Dirksen, deken van ter Gouw, tot eersten vicaris aanstelde.

In 1525 stond dit beneficie ledig en werd door eerstgemelden Dirk Dirksen of zijn naamgenoot en naasten maag vergeven aan Gerrit Janssen diens neef, een klerk, die twintig jaren later het overdroeg aan zijn broeder

Aart Janssen, een priester van het bisdom Utrecht. De oorspronkelijke acten, welke voor de waarheid dezer laatste dingen getuigen, bevinden zich in het archief der stad IJsselstein, Charters, N° 21 en 29. Zij volgen hier in afdruk.

I.

In nomine Domini. Amen.

Presentis publici instrumenti attestatione cunctis pateat evidenter et sit notum, quod anno a Nativitate Domini quingentesimo vicesimo quinto, indictione duodecima, mensis Julii die vero decima, infra decimam et undecimam horas ante meridiem, pontificatus sanctissimi in Christo patris ac domini nostri, domini Clementis, divina providentia pape septimi anno suo secundo, in mei notarii publici testiumque infrascriptorum ad hoc vocatorum presentia personaliter (sit) constitutus honorabilis vir Theodricus filius Theodrici, tamquam verus et indubitatus collator et patronus beneficii altaris Sancti Theodrici, fundati et situati in ecclesia parochiali Johannis Baptistae op(p)idi Gaudensis pro tempore vacantis.

Qui vero Theodricus filius Theodrici, tamquam verus patronus et collator, predictum beneficium sive altare Sancti Theodrici cum omnibus suis juribus et pertinentiis pure libere ac propter Deum donavit, dedit et contulit honesto juveni Gerardo filio Johannis, hoc obnixe petenti, clerico, nepoti suo, eumdemque tamquam habilem et idoneum ad prefatum beneficium altaris Sancti Theodrici (presentavit), rogans et supplicans reveren. dominum, dominum prepositum ecclesie Sancti Salvatoris, Trajectensis diocesis, seu ejus pro tempore vicarium et officialem, quatenus dictum Gerardum, sic per eum ad dictum beneficium seu altare legitime presentatum, in rectorem et possessorem ejusdem cum solemnitatibus ad hoc debitis et requisitis investire et instituere velit et dignaretur.

De et super quibus omnibus et singulis supradictus Theodricus postea sibi a me notario publico infrascripto unum vel plura, publicum vel publica sibi petiit fieri instrumentum aut instrumenta.

Acta sunt haec Gaude ante domum habitationis ipsius collatoris et patroni, Trajectensis diocesis, anno, indictione, die, mense et pontificatu quibus supra; presentibus ibidem discretis et honestis viris domino ac magistro Theodrico filio Aleberti, oppidi Gaudensis decano et Wilhelmo filio Wilhelmi laico, testibus ad premissa vocatis specialiter atque rogatis.

(Merk van den notaris.)

Et ego Judocus Nicolai clericus Morinensis diocesis, sacra apostolica auctoritate notarius publicus (enz. enz.)

II.

Hieronimus Verallus, Dei et Apostolice Sedis gratia archiepiscopus Rossanensis, ad serenissimum principem Carolum, Romanorum imperatorem semper augustum, ac quecumque illi ratione sui patrimonii quomodolibet subjecta dominia nec non universam Germaniam sanctissimi domini nostri Pauli papae III et Apostolice Sedis nuntius cum potestate legati de latere, – dilecto nobis in Christo Arnoldo Joannis, presbytero Trajectensis diocesis, salutem in Domino sempiternam.

Vite ac morum honestas aliaque laudabilia probitatis et virtutum merita, super quibus apud nos fidedigno commendaris testimonio, nos inducunt ut tibi reddamur ad gratiam liberales.

Cum itaque perpetua capellania ad altare Sancti Theoderici, situm in parochiali ecclesia Sancti Joannis oppidi Goudensis, Trajectensis diocesis, que, prout accepimus, de jure patronatus laicorum existit, quam nuper dilectus

nobis in Christo Gerardus Joannis, clericus dicte diocesis, tuus secundum carnem frater et ejusdem capellanie tunc rector obtinebat, per liberam resignationem dicti Gerardi de illa, quam tunc ut prefertur obtinebat, hodie in manibus nostris per dilectum nobis in Christo magistrum Jacobum Stoop procuratorem ad hoc ab eo specialiter constitutum sponte et libere factam et per nos, accedente adhoc ejusdem capellanie patronorum seu majoris partis eorundem consensu, admissam, vacaverit et vacet ad presens;

Nos ad infrascripta per dicte Sedis literas, ad quarum insertionem non tenemur, sufficienti facultate muniti, tibi premissorum meritorum tuorum intuitu specialem gratiam facere volentes, teque a quibusvis excommunicationis, suspensionis et interdicti aliisque ecclesiasticis sententiis, censuris et penis, a jure vel ab homine quavis occasione vel causa latis, si quibus quomodolibet innodatus existis, ad effectum presentium dumtaxat consequendum, harum serie absolventes et absolutum fore censentes, – nec non omnia et singula beneficia ecclesiastica cum vel sine cura, que etiam ex quibusvis dispensationibus apostolicis obtines et expectas ac in quibus et ad que jus tibi quomodolibet competit, quecunque, quotcunque et qualiacunque sint, eorumque fructuum, reddituum et proventuum veros annuos valores ac hujusmodi dispensationum tenores presentibus pro expressis habentes, – capellaniam praedictam, cujus fructus, redditus et proventus viginti quatuor ducatorum auri de Camera, secundum communem extimationem, valorem annuum, ut asseris, non excedunt, sive ut premittitur, sive alias quovismodo aut ex alterius cujuscunque persona seu per similem dicti Gerardi vel liberam cujusvis alterius de illa extra dictam Curiam Romanam etiam coram notario publico et testibus sponte factam resignationem aut assecutionem alterius beneficii eccle-

siastici quavis auctoritate collati vacet, etiamsi tanto tempore vacaverit quod ejus collatio juxta Lateranensis statuta Concilii ed eandem Sedem est legitime devoluta, – ipsaque capellania dispositioni Apostolice specialiter vel alias generaliter reservata existat et super ea inter aliquos lis, cujus statum presentibus haberi volumus pro expresso, pendeat indecisa, dummodo tempore date presentium non sit in ea alicui specialiter jus quesitum, – cum omnibus juribus et pertinentiis suis universis, auctoritate Apostolica nobis concessa et commissa, qua fungimur in hac parte, tenore presentium tibi conferimus et de illa etiam providemus.

Quocirca discretis viris Majoris et Sancti Salvatoris, Trajectensium ecclesiarum, decanis et officiali Trajectensi per presentes mandamus, quatenus ipsi vel duo aut unus eorum per se vel alium seu alios te vel procuratorem tuum tuo nomine in corporalem possessionem capellanie juriumque et pertinentiarum predictorum inducant auctoritate predicta et defendant inductum, amoto exinde quolibet illicito detentore; ac facientes te vel pro te procuratorem predictum ad capellaniam hujusmodi, ut est moris, admitti, tibique de illius fructibus, redditibus, proventibus, juribus et obventionibus universis integre responderi, contradictores per censuram ecclesiasticam eadem auctoritate, appellatione postposita, compescentes: non obstantibus felicis recordationis Bonifatii papae VIII aliisque constitutionibus et ordinationibus Apostolicis nec non fundatione et dotatione dicte capellanie et illius jure patronatus predicto, cui attento consensu patronorum predictorum seu eorumdem majoris partis, pro hoc vice dumtaxat, in totum specialiter et expresse derogamus, ceterisque contrariis quibuscumque, aut si aliqui super provisionibus tibi faciendis de hujusmodi vel aliis beneficiis ecclesiasticis in istis partibus speciales vel generales dicte Sedis vel legatorum ejus litteras impetrarint, etiamsi

per eas ad inhibitionem, reservationem et decretum vel alias quomodolibet sit processum; quibus omnibus te in assecutione dicte capellanie volumus anteferri, sed nullum per hoc eis quoad assecutionem beneficiorum aliorum prejudicium generari; seu si reverendo patri episcopo Trajectensi vel quibusvis aliis communiter vel divisim ab eadem sit Sede indultum, quod ad receptionem vel provisionem alicujus minime teneantur et ad id compelli, aut quod interdici, suspendi vel excommunicari non possint, quodque de hujusmodi vel aliis beneficiis ecclesiasticis ad eorum collationem, provisionem, presentationem, electionem seu quamvis aliam dispositionem conjunctim vel separatim spectantibus, nulli valeat provideri per litteras apostolicas, non facientibus plenam et expressam ac de verbo ad verbum de indulto hujusmodi mentionem, et qualibet alia dicte Sedis indulgentia generali vel speciali, cujuscumque tenoris existat, per quam, presentibus non expressam vel totaliter non insertam, effectus hujusmodi gratie impediri valeat quomodolibet vel differri, et de qua cujusque toto tenore habenda sit in nostris litteris mentio specialis; decernentes ex nunc irritum et inane, quidquid secus super hys a quoquam quavis auctoritate scienter vel ignoranter contigerit attemptari.

Datum Trajecti anno Dominice Incarnationis millesimo quingentesimo quadragesimo quinto, quarto Kal. Februarii, pontificatus ejusdem domini nostri Pauli pape III anno duodecimo. F. de Prado Calderon.

(Onder de vouw get.) † Hieronimus Archiep[us] Rossanen., Nuntius. Joannes Baptista, claris[mi] d[ni] secretarius.

(Op de vouw geteekend:) Ludovicus Alemanus.

Naar het oorspronkelijk perkement, waarvan het zegel was weggebrokkeld; doch aan rood hennepen koord hing nog het amandelvormige blikken busje, waarin, blijkens duidelijke sporen, voorheen het zegel in rood wasch stond afgedrukt.

B. Heeren Dekens.

Het dekenaat van ter Gouw besloeg weleer den pagus *Lake et Isla*, strekte volgens A. van Buchel zich uit van ter Gouw tot Schoonhoven en bevatte buiten de twee evengenoemde steden nog de dorpen Ammers, Berkouwde, Brandwijk, Capelle, Crimpen, Heeraartsberg, Langerak, Lekkerkerk, Moordrecht, Nieuwerkerk, Nieuwlekkerland, Nieuwpoort, Ouderkerk, Streefkerke en Willigen.

Een vier- of vijftal van hen, die in naam van den proost van Oud-munster te Utrecht over deze gouw een deel der geestelijke rechtsmacht waarnamen, zijn ons te voren gekomen en volgen hier:

1. Mr. *Dirk van Rijn*, priester, deken der kerk van Gouda in 1482. In 1505 mochten wij denzelfden heer tweemaal ontmoeten; de eerste keer eenvoudig betieteld als *deken*, de tweede keer met den tietel van „*Decanus infra Iselam et Leckam.*" Zie Kist en Rooyaards, Archief d. XVIII, blz. 140 en 147. Eene noot van den schrijver ter eerstgemelde blz. doet zien, dat hij — zooals ook wij geneigd zijn — Mr. Dirk van Rijn voor een en denzelfden persoon houdt als den hier volgenden:

[2. *Dirk Dirksen*, deken van ter Gouw in 1494, toen hij met het bovengemelde beneficie werd begiftigd.]

3. *Adam Moort*, priester, deken in 1511.

4. *Dirk Albertsz.*, deken van de stad ter Gouw in 1525.

5. *Cornelis Gillisse*, deken in 1569.

Als wij ons trachten te verklaren, waarom deze heeren „deken *der stad*, *der kerke* van ter Gouw" worden genoemd, dan rijst bij ons het vermoeden op, dat de Gouwsche kerk, weleer buiten de stad in Bloemendaal gelegen, de moeder is van alle kerken hier voren vermeld. Die aan het hoofd der moederkerk stond, bleef in den aanvang ook het toezicht met de lagere rechtsmacht over de dochter-

kerken behouden; en in zoover zijn we het eens met v. Heussen, Hist. Episcop. Ultr. I. blz. 303, waar hij in overeenstemming met J. Walvis schrijft: „Pastor Goudanus erat insuper decanus sub se habens praeter enumerata jam oppida et municipia rurales aliquot ecclesias." Naar ons inzien evenwel geldt dit slechts voor de vroegere tijden; in de 14e eeuw althans meenen we, dat het dekenschap afgescheiden was van het Gouwsche pastoorsambt. Want destijds was het patronaatrecht gekomen aan de heeren van ter Gouw; deze benoemden alzoo den pastoor. Bleven beide betrekkingen nu vereenigd, dan zou de heer tevens den deken benoemen, zou een leek ingrijpen op de kerkelijke rechtsmacht. Dit heeft de proost van Oudmunster, gelijk zijn plicht was, zeker niet gedoogd. Hieruit ontstond, naar wij meenen, de scheiding, welke ook daardoor wordt bevestigd, dat in de rij der pastoors van ter Gouw, die wij straks laten volgen, geen enkele voorkomt, die den titel van *deken* voert. Wel zocht J. Walvis er eenen in te schuiven als hij, II, bl. 102, gewaagt van Adam Moort „land-deken (en diensvolgens pastoor van der Goude)"; maar deze gevolgtrekking gaat niet door. Want in hetzelfde werk, II, bl. 11, brengt de schrijver ons in kennis met „heer Cornelis Gillisse, deecken"; hier moest het dus ook gelden: „diensvolgens pastoor"; doch dit kan niet, omdat de pastorij van ter Gouw in 1565 tot en met 1571 werd bezeten door Mr. Joost Bourgeois. Ons dunkt, dat het in 't dekenaat van Lake en Isle wel op gelijken voet zal zijn toegegaan als in de land-dekenij van Voorn, waar, blijkens deze *Bijdragen* VII, bl. 333, ook geen pastoor de drager der geestelijke rechtsmacht placht te wezen.

—

C. Pastoors van Ter Gouw.

Jacobus, sacerdos de Gouda, 1280.

Albert van Meerten erlangt in 1361 vergunning om zijne parochie te verwisselen.

Joannes Reiniers, gestorven omstreeks 1417.

Gerard Meyer, in 1417 voorgedragen door vrouwe Jacoba, doch vermoedelijk niet in 't bezit gekomen.

Jan Dircksz., gestorven omstreeks 1422.

Wouter Willemsz. van Boeckhout, pastoor in 1422, 1440, 1447, 1449.

Wouter van der Mandre in 1453 proost van O. L. Vrouwenkerk te Brugge en pastoor van der Goude. (Kist en Royaards, Archief XIX, bl. 205).

Mr. *Simon de Laude*, in 1462 professor Sacrae Theologiae, Dei et Apostolicae Sedis gratia episcopus Solubriensis, confessor et consiliarius illustrissimi.... Burgundiae ac Brabantiae ducis ac pastor verus parochialis ecclesiae S. Joannis Baptistae Goudensis. (Kist en Royaards, Arch. XVIII, bl. 91).

Fr. Petrus d'Enguechin, predikheer, pastoor in 1470.

Artur van Bourbon, in 1475 Apostolicae Sedis protonotarius, conciliarius ac referendarius ordinarius.... Caroli ducis Burgundiae, Brabantiae etc. pastorque et rector parochialis ecclesiae S. Joan. Bapt. in Gouda. (Kist en Roy. Arch. XVIII, bl. 98 en v. Gouthoeven, D'Oude Chronycke ende Histor. van Holland I, bl. 499).

Mr. *Adam van Kraenleide*, presbyter ac rector parochialis ecclesiae S. Joann. Baptistae, oppidi Goudensis, atque canonicus Bergensis ad Zomam 1477, 1478. (Kist en Royaards, Archief XVIII, bl. 102).

Jacobus de Ramsyes, omstreeks 1514 Secretaris van Karel V en pastoor van ter Gouw.

Christiaan van der Beke, uit Diethmarsche, eerst zangmeester van Karel V, werd omstreeks 1525 pastoor van ter Gouw, naderhand hoogleeraar te Leuven en kanunnik van St. Pieter aldaar; te Leuven gestorven 21 Sept. 1540.

Mr. *Joannes 't Sanctius*, uit Aalst, hier pastoor in 1544 en vervolgens; sterft binnen ter Gouw op 30 April 1554 en wordt op het koor aan de noordzijde van het hoogaltaar begraven.

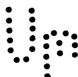
Mr. *Joannes de Hamalia*, uit Bergheyck in de Meierij van den Bosch, batselier der H. Godgeleerdheid, pastoor van ter Gouw en vervolgens kanunnik te Harlebeek in Vlaanderen; hij sterft te Leuven 24 Mei 1568.

Mr. *Geen Simonsz.*, wiens vader wij in 1557 tot 1564 hier in de schepenbank vinden, was vicaris van den heer van Blois en werd in 1560 op den leeftijd van 25 jaren tot pastoor van ter Gouw aangesteld; hij stierf 13 Aug. 1565 aan de pest.

Mr. *Joost Bourgeois*, uit Enghien in Henegouwen, licentiaat in de H. Godgeleerdheid, werd in 1565 de opvolger van Simonsz.; Vir doctus, pius et amabilis moritur anno 1571 VI Kal. Julii. (Valerius Andreas n° 43).

Mr. *Cornelis van Schoonhoven*, geboortig van Antwerpen, batselier der H. Godgeleerdheid, werd tot pastoor aangesteld op 31 October 1571; den 21 Juni van het volgend jaar werd door den baljuw Adriaan van Swieten hem de stad ontzegd. In Aug. 1575 was hij „D. Mariae in Capella extra antiquos muros Bruxellenses vicepastor." Op dezen zal gewis betrekking hebben, 't geen Fr. van Dusseldorp op het jaar 1566 in zijne Annales schrijft: Gaudae fuit saluti boni et zelosi pastoris Joannis a Schoonhovia, Antverpiensis, S. Th. baccalaurei, qui postea Aldenardae obiit in exilio, pia et frequens adhortatio.

J. H. HOFMAN.

VERVOLGING TE AMSTERDAM.

Den 9 April des jaars 1609 werd het *Twaalfjarig Bestand* gesloten. In weerwil der bemoeiingen van de Fransche en Spaansche gezanten, bracht het in den bedrukten toestand der Katholieken van Nederland geene verbetering. Een laatste poging om meerdere vrijheid voor hen te verkrijgen ondernam Jeannin de Fransche gezant in zomermaand van hetzelfde jaar, toen hij een breed vertoog ten gunste der Katholieken bij de Staten-Generaal indiende en aan het slot daarvan verzocht, dat hun ten minste de vrije uitoefening hunner godsdienst binnenshuis mocht worden toegestaan. Dit had althans in zoo ver gunstig gevolg, dat er wat meer „oogluikinge" werd verkregen. Maar Amsterdam, hetzij uit weerzin tegen de Franschen, die zoo krachtig hadden aangedrongen op de sluiting van het Bestand, 't geen die stad zoo lang het zoeken te weren, hetzij uit een geest van verzet tegen de Staten, Amsterdam, dat anders den Katholieken zich zoo gunstig kon betoonen, greep nu naar de roede. Zie hier wat Fr. van Dusseldorp in zijne *Annales,* II, bl. 180, daarover schrijft:

1609..... Prima Novembris praetor Amsterdami aedes Catholicas, ubi fuerat conventus, invadit; verum cum sacerdos jam exiisset et conventus dissolutus esset, nihil praeter ornamenta, quae nondum abscondita fuerant, invenit; quae et abstulit et dominum domus ad gravem pactum adegit.

Secunda Novembris idem praetor Begginagium per emissarium, quod ad aquam erat, vi effractum invadit, recta-

que domum petit, ubi Sibrandus [1]) celebrabat; vix ut ipse et ornamenta abscondi potuerint. Attamen cum religiosas congregatas invenisset, e begginagio excedere noluit, nisi datis de indicato solvendo fidejussoribus. Sibrandus vero propterea coactus fuit abire Coloniam, ubi diu ab aegritudine in itinere contracta decubuit.

J. H. HOFMAN.

CHRISTOPHORUS VAN SCHAGEN.

Zóó is, varianten in spelling daargelaten, de naam van den moedigen man, die zijn edel streven om Haarlem voor den wettigen vorst te behouden, den 8 Februari 1573, in de gevangenis te Delft met den dood moest bekoopen. Hij behoorde tot het doorluchtig geslacht, dat zich *van Schagen* noemde nadat de plaats van dien naam door Hertog Albrecht van Beieren aan diens bastaard in 1404 tot eene vrije heerlijkheid was gegeven. Hij wordt dan ook door onze oude historie-schrijvers betiteld: Jonkheer, Jonker Cristoffel van Schagen, terwijl het Christophorum Scagensem, Chr. dominus Scagenus, Scaganus in Dusseldorps Annales (Bijdr. XIV, bl. 382, 392, 399) en het Chr. nobilis de Schagen, in de Tab. Chron. van Bugge en Ban (Bijdr. I, bl. 14) tot misduidingen aanleiding geven.

De hier bedoelde Christophorus was niet *heer van Schagen:* (Bijdr. XIV, bl. 464, 465), dat was in die dagen eerst zijn vader, Heer Jan, † 1542, daarna zijn broeder Heer Willem, † 1548 en vervolgens zijn neef, Heer Jan, † 1618. (Bat. Ill. en v. Gouth.). — Onze Christophorus

---

1) Zie *de Katholiek*, Dl. 50, bl. 104.

behoorde tijdens het beleg van Haarlem in 1572 tot de overheidspersonen dier stad en het waarschijnlijkst komt ons voor dat Dusseldorp gelijk heeft met hem *Scabinus* te noemen. (De bovengenoemde Tab. Chr. noemt hem met verwijzing naar Dusseld. *Senator.*) Wel wordt hij in het *Leven van Willem I* (bl. 331) Burgemeester der stad (Haarlem) genoemd en het „un bourgemestre" in een brief van Alva uit Nijmegen, 15 Maart 1573, (Corresp. de Philippe II, II, 322, 323) kan ook op hem slaan, maar de secretaris van den Prins spreekt in een schrijven aan Jan van Nassau, Delft 18 Dec. 1572, (Arch. Gr. v. Pinkst. Serie IV, 33) van een Eschevyn en Groen v. Pinkst. teekent daarbij aan ..... Savoir l'Echevin Chr. v. Schaegen. — Dat de familie *van Schagen* in die dagen betrekkingen had met Haarlem blijkt o. m.: Josina, vrouwe van Schagen, van wie Christophorus' vader de Heerlijkheid Schagen bij testament verkreeg, stichtte evenals in de kapel van haar geslacht te Schagen ook eene vicarie in de S. Anna-kapel van de S. Bavo te Haarlem; zij zal ook de schenkster geweest zijn van het glasvenster in bedoelde kerk, genaamd *die Vrowe van Scaghers glas;* de *kapel der Zeven Weeën* in de Bavo wordt na den Katholieken tijd de *Schagers-kapel* genoemd, naar den grafkelder der familie van Schagen. (Bijdr. IV, 38, 92 en 50). — Ook omdat het doorluchtig huis der *van Schagens* door la Torre opgenomen is in de lijst van de aanzienlijke families, die zich voor de Katholieke zaak verdienstelijk maakten, is het, dunkt mij, van belang bijzonderheden omtrent leden uit dat huis niet onvermeld te laten.

CHR. PHILIPPONA.

DE DOMINICANEN TE HAARLEM.

I.

HET DOMINICANER-KLOOSTER.

Volgens pater Gilbertus de la Haye [1]), Oosten ten Bruyn [2]), Römer [3]) en andere geschiedschrijvers zou dit klooster in 1287 door graaf Floris V gesticht zijn. Meest allen beroepen zich hier op het gezag van den geschiedschrijver Willem van Egmond. De paters de Jonghe [4]) en Brouwer zeggen ons dat Willem II, Roomsch koning, in 1247 het klooster stichtte en dat dit 40 jaren later door diens zoon, graaf Floris V zeer werd uitgebreid. Pater Brouwer put zijn bewijs uit het fundatie-boek der jaargetijden van het klooster; hij las daar: „Anno 1549 in profesto Cosmae et Damiani et die praecedenti celebravimus anniversarium Philippi Regis Castilliae et Wilhelmi, *fundatoris hujus conventus.*" Aldus schreef hij in de cataloog van het mechelsche klooster-archief. In zijne aanteekeningen op de Des. Bat. Dom. lezen wij: „Guilielmum II fuisse fundatorem hujus conventus etiam patet ex archivio hujus conventus: In die Cosmae et Damiani celebravimus anniversarium Wilhelmi Regis Romanorum et comitis Hollandiae et Florentii filii ejus, *fundatorum hujus conventus.*" Ook vonden wij in een oude cataloog der Hollandsche kloosters het jaartal 1247 achter het haarlemsche geplaatst. Eveneens schrijft Jacobus de la

1) Handschrift in het archief der orde te Rome.
2) De stad Haarlem en haare Geschiedenissen.
3) De Kloosters en Abdijen in Holland.
4) Desolata Batavia Dominicana.

Torre [1]) in zijne „Relatio Religionis Catholicae", dat de Dominicanen zich in het jaar 1247 te Haarlem vestigden. Het convent zal dus de eerste 40 jaren van zijn bestaan gering in omvang zijn geweest, tot dat graaf Floris V het in 1287 uitbreidde, door de schenking van een gedeelte van zijn paleis.

Volgens Oosten ten Bruyn besloeg het klooster een gedeelte van het oude graaflijk paleis – thans het stadhuis – den hoek van de Koningstraat, het Pand, het Prinsenhof en den Hortus Medicus. De kerk [2]) stond aan de Jacobijnenstraat, terwijl de voormalige Jodenhal, die sedert tot particuliere woningen is verbouwd, eertijds tot Kapittelhuis diende.

Naar het aantal altaren [3]) te oordeelen schijnt het, dat de haarlemsche Dominicanen een ruimen tempel hadden opgetrokken. Behalve het hoogaltaar waren in het koor nog twee kapellen ter eere van de H. Maagd Maria en van Sint Dominicus gebouwd. In de kerk waren altaren aan de HH. Thomas van Aquino, Vincentius Ferrierius, Antonius, Petrus Martelaar, Maria Magdalena en de zeven weëen der Moeder Gods gewijd. Ook bestond er eene Broederschap [4]) van de H. Maagd Maria en van de H. Anna, die met vele aflaten was verrijkt. Zoo konden de leden op eenige dagen van het jaar den aflaat der statie's van Rome verdienen, mits zij in de kloosterkerk eenige altaren bezochten. Die aflaten werden in 1492 door Paus Alexander VI bekrachtigd. Judocus Borre, suffragaan-bisschop van Rudolf van Diephout schonk den 31 Augustus 1454 een aflaat van 40 dagen aan degenen, die de gezongen Mis aan het Maria-altaar of het Salve Re-

1) Archief voor de Geschied. v. h. Aartsb. v. Utrecht, Dl. XI, bl. 112.
2) F. Allan, Gesch. v. Haarlem, Dl. II, bl. 418.
3) Aanteekeningen van p. Jac. Brouwer.
4) Des. Bat. Dom., bl. 56.

gina, dat dagelijks na de completen werd gezongen, bijwoonden. Vooral ook werd de godsvrucht tot den H. Rozenkrans gepredikt en door eene broederschap bevorderd. Choquetius [1]) verhaalt ons daaromtrent het volgende wonder. In 1478 verdronk te Haarlem een knaap van negen jaren. Te midden der groote droefheid, die de ouders bij zulk een verlies gevoelden, herinnerden zij zich het rozenkrans-gebed door de Dominicanen zoo zeer aangeprezen en zoo beroemd geworden om de wonderen, die men er door verkreeg. Allervurigst baden zij dit gebed om door de voorspraak van 's Heeren Moeder van God de opwekking ten leven van hun kind te erlangen. God beloonde het groot vertrouwen door de verhooring van het gebed. Het kind mocht herleven.

In de kerk [2]) hadden de adellijke familie's van Opdam, Berkenrode, Brederode en Vos hunne graftombes; ook werden daar Judocus van Minnen en zijne gade Aleida van Mathenes bijgezet. Lazarus de Munnos de Salazar en Joannes de Chyros, twee bevelhebbers onder Rodericus de Toledo werden eveneens in de kloosterkerk begraven. De ouders van Albertus Raephorst stichtten twee wekelijksche Missen. Eveneens moest er volgens eene stichting van Gerard Gerards van Berkenrode vijfmaal in de week eene H. Mis aan het Maria-altaar worden opgedragen. In 1542 vestigde heer Jan Jacobsz., priester te Oestwou, voor zich een eeuwigdurend jaargetijde. Behalve eene beurs voor een student - opdat deze zijne studiën aan eene universiteit zou kunnen maken - stichtte Margaretha Andriessen twee wekelijksche H. Missen. Bij testament verkoos Ailfart Claesdochter haar begraafplaats in de kloosterkerk en vermaakte een stuk land onder

---

1) De Sanctis Belgis Ord. Praed., bl. 262.

2) Aanteekeningen van p. Brouwer.

Uitgeest voor eene wekelijksche H. Mis. Bij hun dood schonken de echtelieden Joannes Gijsbrechtsz. en Alida Gerritsdochter 50 rijnlandsche guldens, Aleidis Balduini, weduwe van Scipper Claes vermaakte een huis bij de Kleine Houtpoort en Henricus The en zijne huisvrouw Anna Alardsdochter gaven de helft hunner na te laten goederen aan de kapel van Zantvoort en de vier bedelende orden te Haarlem. Philips van Bourgondie [1]) stelde een jaarlijksche som van 10 kronen vast, om den bijstand door de kloosterlingen aan zijne ridders en knapen bewezen, toen zij door Jacoba van Beieren in Haarlem werden belegerd.

De pausselijke indulten, waarbij onder andere, aan de bedelorden het recht werd geschonken om zonder vergunning van de parochie-pastoors biecht te hooren en leeken op den kloostergrond te begraven, veroorzaakten in de middeleeuwen, ook in de Nederlanden niet weinig moeilijkheden. De parochie-pastoors meenden door die privilegie's in hunne rechten gekrenkt te zijn. Bizonder rezen omtrent de bepaling van het recht van begrafenis twistgedingen, die, zeker niet tot stichting, dikwijls den vrede verstoorden. Om alle twistpunten uit te maken, werden er zooals de Dominicanen uit 's Bosch, Rotterdam, Utrecht, Zutphen en 's Hage deden, contracten gesloten, waarbij de pastorele rechten nauwkeurig werden omschreven.

Zooals ik in de geschiedenis van ons rotterdamsch klooster schreef, moest de helft der bij een uitvaart in de kloosterkerk geofferde penningen aan de pastoors worden uitgekeerd. Vier jaren na het sluiten van dit contract werd ook tusschen Haarlem's pastoor Joannes Rosenbos en het convent den 4 September 1477, eene overeenkomst aangegaan, die van de rotterdamsche alleen ver-

---

1) Römer, Deel II, bladz. 107.

schilde door de bijvoeging, dat zoo men een lijk, door het kruis voorafgegaan naar de kloosterkerk wilde brengen, alsdan de klokken der parochie-kerk moesten geluid worden, waarvoor het klooster of de erfgenamen het gewoon honorarium moesten betalen. Die overeenkomst werd door Utrecht's bisschop David van Bourgondië goedgekeurd en den 3 April 1478 door den pauselijken legaat van Sixtus IV, Lucas, *episcopus Sibenicensis*, bekrachtigd. Op grond van dit verdrag werd voor de burgermeesters van Haarlem, tusschen den onderpastoor Lambertus Willems, S. Th. L., en den prior Jacobus Weijts, S. Th. D., eene overeenkomst gesloten.

In 1486 poogde de haarlemsche magistraat een nieuw artikel aan dit verdrag toe te voegen, waarbij bepaald werd dat geen lijk naar de kloosterkerk mocht vervoerd worden, tenzij aan de kosters eenige rechten werden betaald. Die bepaling werd nog in hetzelfde jaar op 25 April door den graaf van Egmond, als stedehouder van Holland in den Haag vernietigd.

Heviger was de strijd, die omstreeks 1500 tusschen het convent en den onderpastoor Reynerus van Enkhusen uitbrak. Wij geven hier de woorden van pater Brouwer zelven. [1]) „Atrocius tamen hujus conventus priores aggressus est D. Reynerus de Enchusa vice-curatus dictae parochiae (S. Bavonis) non tantum privatim sed et e pulpitis effatiens, animas in purgatorio torquendas quando corpora eorum in monasteriis recondita forent, in aeter-

1) De volgende akten werden in het mechelsche klooster-archief bewaard.

Sententie van Antonius Pot, canonick van Utrecht, en judex tegen Reynerus de Enkhuysa in cause van begraven der wereldlycke voor het Convent. 't is copy autentiek 12 October 1497.

Arrest op de goederen van H^r^ Reynerus van Enkhuysen, die vreesende eene quaede sententie in causa litis over de sepulture sig op de vlught had begeven 20 November 1510.

Decreet van Jacobus Ruysch, Deeken van de collegiale kerk van O.L.V.

num vero harum sepulturarum fautores ac executores damnandos etc. Verum calumniarum ac temeritatis tulit poenam; lite enim ipsi intentata ab hujus conventus priore coram Jacobo Ruysch, decretorum doctore, ecclesiae collegiatae Beatae Mariae Virginis Hagensis decano, necnon privilegiorum Ordinis Praedicatorum in congregatione Hollandiae executore, lata sententia anno 1515, die 26 Novembris, concessio praedicta (anni scilicet 1477) confirmata fuit et calumniator damnatus ad mulctam 200 florenorum aureorum in recompensationem damnorum conventui, per ejus calumnias, illatorum. Sententiam hanc publici juris facere possem sicut et plura istius litis acta, quorum utpote originalia in mei conventus (mechliniensis) archivis reservantur, ast obstat charitas ultra necessarium crimen proximi etiam defuncti revelare vetans.

Quia tamen Heussenius auctor Bataviae Sacrae, Rhynniusque ejus in linguam Belgicam translator notisque editis commentator in descriptione hujus conventus confratri meo falsitatis notum inurunt, asserentes quemdam Dominicanum copiam falsam et non sonantem cum originali nec concordantem disseminasse huic operi pretium duxi copiam non ex copia, sed ex ipsis originalibus descriptam et privilegii et confirmationum ejus hic subnectere."

Daarna laat hij het contract met Joannes Rozenbos en de bevestiging volgen. Wij zullen dit onder Bijlage A. opnemen.

---

in 's Haghe en officiael verbiedende het convent moeylykheden aen te doen over het begraven tegen Reynerum de Enchusa, 5 Dec. 1513.

Sententie van denselven tegen Reynerum de Enchusa voor het convent, 18 februari 1514.

Accoort tusschen P. Joannes Olislager prior en H[r] Reynerus de Enchusa over het arrest, 19 December 1514.

Sententie van Jacob Ruysch tegen Reynerus de Enchusa hem condemnerende aan het Convent te vergoeden de schaeden en onkosten van het proces, enz., 26 November 1515.

In 1347 en wederom in 1351 werd Haarlem vreeslijk door branden geteisterd. Bij den brand van laatstgenoemd jaar werd het klooster en ook het graaflijk paleis in asch gelegd. Graaf Willem van Beieren [1]) schonk toen ook een gedeelte van den grond van het afgebrande paleis. De generaal Leonardus de Mansuetis maakte in 1478 alle christenen, die een aalmoes voor den bouw zouden geven, deelachtig aan de verdiensten der orde, en in 1515 kregen de paters vergunning om in het diocees van Utrecht geldelijke ondersteuning te vragen voor de herbouwing van het vervallen klooster. Waarschijnlijk is bij den brand van 1351 ook het oude klooster-archief verloren geraakt. Onder de 72 nummers, waaronder de stukken tot het haarlemsche archief behoorende, door pater Brouwer in zijn cataloog werden gerangschikt is het oudste van 1394.

Te Amsterdam en te Alkmaar had het haarlemsch convent terminaris-huizen, die gewoonlijk door een of twee paters met een broeder bewoond werden. Te Amsterdam waren de paters in de nieuwe kerk werkzaam, waar zij preekten en biecht hoorden. De geschiedschrijver [2]) van het Begijnhof doet ons vermoeden, dat zij ook hun werkkring tot de Begijnen uitstrekten. Hij verhaalt, dat de generaal Martialis Auribelli in 1459 de tegenwoordige en toekomstige Begijnen aan de verdiensten der dominicaner-orde deelachtig maakte, om de bijzondere genegenheid, die zij haar toedroegen. Blijkens twee stukken uit het mechelsche klooster-archief bleven de paters niet altijd in het rustig bezit hunner bediening.

De titel van het oudste stuk luidt:

„Opene brief van den prins van Oragnie, als stadhouder van Holland maintenerende de privilegiën van het

1) Des. Bat. Dom. bl. 59.

2) De Katholiek, Dl. 49, bl. 303.

huis van den terminaris van Amsterdam, 6 April 1541." In dien tijd was Dominicus van Zwolle terminaris.

Het andere stuk, waarvan wij onder Bijlage B. een afschrift zullen geven, was een brief van Keizer Karel V van den 2 Mei 1550, waarin hij den vice-pastoor Dominicus Joannis beval de paters in het rustig bezit hunner statie te laten en hen niet te beletten de zieken aan huis biecht te hooren.

In 1561 werd het huis der terminarissen in de „Dwersstraet" gelegen aan Nicolaas Jacobs voor 630 guldens verkocht.

Het alkmaarsche huis, in 1506 bewoond door Nicolaas van Amsterdam en in 1541 door Conrardus Simoens en Judocus Zoetend, was in 1561 verhuurd ten bate der weezen en werd in 1568 verkocht.

Genoegzaam zeker was het gering aantal paters, dat destijds tot het haarlemsche klooster behoorde, de oorzaak, waarom beide terminaris-huizen werden verkocht. De opkomende dwalingen van het protestantisme hielden menig jongeling terug om den religieuzen staat te omhelzen. Eene bepaling van het generaal kapittel in 1558 gehouden, waarbij de provinciaal Godfried van Mierlo tegenwoordig was, rechtvaardigt dit gevoelen. Wij lezen daar:

„Concedimus provinciae Germaniae Inferioris juxta quod in capitulo praecedenti provinciae Poloniae concessum fuit, quod de consensu sui capituli provincialis loca nostri ordinis, quae intra terminos ejus ferme desolata sunt propter haereticos, possint libere a fratribus deseri et eorum tam mobilia quam stabilia alteri conventui quem capitulum provinciale statuerit, applicari. Quae et nos nunc pro tunc ex vi praesentium applicamus, cum quibus tamen volumus etiam filios dictorum locorum transferri. Proviso etiam quod si aliquando locus ita desertus rursus erigatur ea

bona simul cum dictis filiis eidem in integrum restituantur. Concedimus pro eadem provincia Germaniae Inferioris, quod in conventibus non habentibus numerum senarium fratrum possit reverendus provincialis suppresso titulo prioris praeficere illis vicarium."

Het haarlemsche klooster had termijnen te Wassenaar, Voorschoten, Soetermeer, Benthuize, Katwijk aan Zee, Katwijk aan den Rijn, die in 1473 door den prior Henricus Theodorici aan het rotterdamsche convent werden geschonken.

Van het eerste honderdjarig bestaan des kloosters is mij slechts bekend dat Harbordus [1]) prior was in 1327. De prior Willem en de supprior Bertelmeus verkochten in 1388 een kelder onder het stadhuis aan de stad [2]), om de kosten voor den bouw van het klooster en voor het aanstaande provinciaal kapittel te dekken; de provinciaal Gerardus van Buren [3]), S. Th. D., schonk zijne goedkeuring aan den verkoop. In 1430 volgde Jan Neck Florentius van Hede als prior op. Later meer onder het volk bekend onder den naam van „de groote prior", trad hij drie of vier jaren voor het begin van 1400 als novice in het haarlemsche klooster. Tot aan 1420 vonden wij geen bijzonderheden over hem aangeteekend; dien tijd zal hij grootendeels aan de studie en het predikambt gewijd hebben. Toen werd hij prior der haagsche Dominicanen, bouwde een nieuw klooster en had spoedig om zijn stichtenden levenswandel en zijne welsprekendheid

---

1) Römer, Kloosters en Abdijen, Dl. I, bl. 607.

2) Handvesten en Privilegiën der stad Haarlem, bl. 441.

3) Gerardus van Buren behoorde volgens Martene (Veterum scriptorum et monumentorum.... collectio, VI deel, bl. 343) tot het conventus Hywerdensis, dat hier wel Lywerdensis of Leovardensis zal moeten zijn. Het generaal kapittel droeg hem in 1378 een leerstoel op te Parijs ter verklaring der vier boeken van den magister sententiarum. In 1382 werd hij provinciaal der saksische provincie.

den grootsten invloed onder alle klassen der haagsche burgerij. Jacoba [1]) van Beieren noemt hem in 1429 haren getrouwen biechtvader, en de Staten van de Hove van Holland namen hem tot hun raadslid. In 1430 was hij prior der haarlemsche communiteit. Gelijk in den Haag werkte hij ook daar volijverig aan het zielenheil en vergrootte zijn klooster, door er een ziekenhuis aan toe te voegen. Om zijn wijs beleid en zijne vredesgezindheid kozen hem de abt van Egmond en de graaf van Egmond tot hun scheidsrechter, toen zij in 1437 in twist geraakt waren over de grenzen van hun tijdelijk beheer. De „groote prior" wist tot beider genoegen een rechtvaardig oordeel uit te spreken. Zijne tien laatste jaren wijdde hij bijzonder aan de jeugdige stichting van het nonnen-klooster te Westroyen bij Tiel, waar wij hem in 1438 ontmoeten. Dit laatste tijdperk van zijn leven werd aldus door eene zuster van dit klooster in 1458 beschreven.

„Pater Joannes [2]) van Chelcen had tot medearbeider bij zich den grooten en eerbiedwaardigen pater Jan Neck, door het volk werd hij echter gewoonlijk genoemd de „groote prior"; onder dien naam leefde en stierf hij in 1448. God zij zijne ziel genadig. Die pater was van zijn komst tot aan zijn dood onze vicaris. Hij behoorde tot het haarlemsche klooster en was, ook met zijn eigen goedvinden, tot ons gezonden. Het schijnt dat God dien man had uitverkoren om de geestelijke en tijdelijke belangen van ons klooster te doen bloeien. Hij was zeer geacht door de grooten des lands, die alom in steden en dorpen zijn raad inwonnen; hij was zeer verstandig, gemeenzaam, van eene goede inborst, vredelievend en een uitmuntend prediker. Diep werd het volk door zijn pre-

1) Des. Bat. Dom., bl. 62.
2) Ibid. bl. 143.

ken bewogen en waar hij optrad was zulk een zamenloop van volk, dat men elkander verdrong, zooals ik zelf meermalen heb gezien. Die pater kwam ons klooster door tijdelijke middelen zeer veel te hulp; want hij bouwde het groote huis, waarin hij woonde en vergrootte de kerk, zooals nog zichtbaar is. Bij zijn dood was de refter, de keuken en een groot gedeelte van het pand tot aan het dak opgetrokken. Ofschoon hij voor dien bouw vele gelden der zusters gebruikte, voegde hij daar ook veel bij, van hetgeen hij ontving; want ons klooster en onze vooruitgang waren zijne schatten. Hij voorzag ons van schoone boeken en eenige ornamenten, zooals men nog kan zien; ook hebben wij door hem niet weinige inkomsten gekregen, blijkens het calendarium, waaruit jaarlijks zijne nagedachtenis wordt aangekondigd. Daar hij vele aalmoezen ontving, gaf hij die ons ook overvloedig. Evenwel werkte hij niet minder aan onzen geestelijken voortgang, door vele en schoone preken voor ons te houden en omdat hem onze geestelijke belangen zeer ter harte gingen, had hij eene drievoudige verschijning. Op drie quatertemperdagen werden hem de verdiensten en de gewetensstaat van iedere zuster getoond, welke hij ons in het geheim zonder de personen te noemen, bekend maakte; hem was bevolen de goeden te prijzen en de kwaden te berispen. Omdat hij ons bestuurde en wijd en zijd bekend was, verzochten ook velen den sluier. Hij was de eerste die bij ons zijn jubilé vierde en wenschte ook bij ons begraven te worden; doch bij een bezoek te Utrecht werd hij onverwacht uit het leven gerukt en bij onze paters begraven." Hij stierf den 21 December 1448.

Voor zoo ver ons de geschiedenis van Haarlem's prior bekend is, mogen wij zeker zijn, dat hij tijdens zijn bestuur zijne beste krachten besteedde, om de kloostertucht in die moeielijke tijden te doen bloeien. Bezwaarlijk kun-

nen wij zeggen hoever hij daarin slaagde, doch zeker verzwakte later de goede kloostergeest, zoodat weldra eene hervorming noodzakelijk scheen. Verschillende oorzaken hebben ongetwijfeld die verslapping bewerkt en onder deze zal ook de politieke toestand van ons vaderland het zijne hebben bijgedragen. Wanneer wij ons slechts de vreeselijke burgertwisten tusschen de Hoekschen en Kabeljauwschen herinneren, waarvan Haarlem meermalen droevige tooneelen vertoonde, kunnen wij ons overtuigd houden, dat deze hunne terugwerking op de kloosters hadden. Gelijk dikwerf vader tegen zoon of broeder tegen broeder de wapenen omgordden om elkander op leven en dood te bestrijden, zoo zullen er ook in de kloosters in minderen graad partijschappen hebben bestaan, waardoor noodzakelijk de broederlijke liefde, ten nadeele der kloostertucht, moest lijden.

Blijkens de akten van het generaal kapittel te Montpellier [1]), schreef Philips, hertog van Bourgondië, in 1456 een brief aan den generaal, waarin hij de hervorming van het haarlemsche klooster verzocht. Het kapittel belastte pater Joannes de Asendia, S. Th. Mag., of de Alsendia – zooals ik in een ander handschrift vond – met deze taak. Welke pogingen hij aanwendde voor de hervorming des kloosters vind ik niet vermeld; doch zeker bleef gedurende een drietal jaren dezelfde ongeregelde toestand voortduren. Nauwelijks waren echter op het Pinksterfeest van het jaar 1459 op het generaal kapittel te Nijmegen de eerste grondslagen gelegd voor de hollandsche congregatie, of er braken ook betere dagen voor het haarlemsche klooster aan Elisabeth, gade van Philips van Bourgondië, die de Dominicanen bijzonder genegen was, verzocht paus Pius II de hervorming des kloosters.

---

1) Generaalaats-archief te Rome.

De Paus belastte daarmede Utrecht's Bisschop David [1]) van Bourgondie, die tot zijn delegaat, den suffragaan van Doorniks Bisschop, Wilhelmus, Bisschop van Sarepte, verkoos. Deze benoemde tot prior Gijsbertus – volgens pater de Jonghe – Raphaël van Luik. De prior voerde den 16 Februari 1460 de hervorming in, hierin krachtig bijgestaan door Philips van Bourgondië [2]), die Haarlem's officieren op eene boete van 100 gouden leeuwen verbood toe te laten, dat onhervormde kloosterlingen den nacht buiten het klooster zouden doorbrengen, aalmoezen inzamelen of preken in de dorpen of steden, waar het klooster zijne termijnen had. Het klooster ging in 1464 tot de hollandsche congregatie over, nadat het eerst tot de teutonische provincie en van 1301 tot de saksische behoord had.

Wij zouden echter onrechtvaardig zijn, indien wij alle haarlemsche kloosterlingen van een ongeregeld gedrag beschuldigden. Er leefden onder hen mannen van wie boven alles eene nauwgezette nakoming van den regel ter harte ging, en wier voorbeeld op anderen niet zonder invloed zal zijn geweest. De paters Joannes Vitnoth, Andreas Noorth en de leekebroeder Nicolaas woonden omstreeks dien tijd te Haarlem en stierven er in geur van heiligheid.

Pater Andreas Noorth leefde volgens Boxhornius omstreeks 1460 zeer zedig en godvruchtig te Haarlem en Choquetius [3]) aan wien wij ook de levensgeschiedenis der twee anderen ontleenen, zegt van hem dat hij een brave en godsdienstige religieus was, die in 1477 tot een beter leven overging, Steeds had hij de Moeder des Heeren met tranen gebeden om op een harer feestdagen te ster-

1) Zie bijlage C.
2) Klooster-archief van Mechelen.
3) De Sanctis Belgis. Ord. Praed. blz. 130.

ven. Toen hem eene zware ziekte trof, verzekerde hij zijne broeders, dat hij op den feestdag van Maria Hemelvaart deze aarde zou verlaten. Op dien dag vroeg men hem, of hij niet langer wenschte te leven, maar hij antwoordde : dit uur mijne broeders heb ik steeds vol vreugde gewenscht en er mij op voorbereid. Om mij in dit uur in eenen goeden staat te bevinden heb ik de ijdele vermaken veracht en dit kleed onzer orde aangetrokken. Waarom zou ik dan den dood niet gelaten ondergaan? Kort na deze woorden ontsliep hij in den Heer.

Joannes Vitnoth was een man van het grootste geduld en standvastigheid in het lijden. Terwijl hij de smartelijkste pijnen in zijn doorwond lichaam moest ondergaan, bad hij steeds met den H. Augustinus: Heer, pijnig en bepoef mij hier, opdat ik in de eeuwigheid niet verloron ga; slijp dezen steen aldus, opdat hij in het gebouw des hemels beter en schitterender moge geplaatst worden. Op den feestdag van Maria-geboorte, 1475, ging hij tot een beter leven over.

Broeder Nicolaas, met de zorg voor de huiselijke zaken belast, wordt als een devoot religieus geprezen, die zich in overweging verdiepte. Bizonder schitterde in hem de deugd der gehoorzaamheid. Op zekeren dag waren eenige deftige en geleerde vreemdelingen de gasten van het klooster. De prior beval visschen uit den vijver voor hen te bereiden. Welke moeite broeder Nicolaas ook deed om dit bevel te volvoeren, bleven toch zijne pogingen vruchteloos. Dit berichtte hij den prior. Deze de groote gehoorzaamheid van den broeder kennende, zeide hem: Nicolaas, waar is uwe gehoorzaamheid, waar uwe liefde voor de gasten? Keer terug, leg uwe kleederen af, ga te water en spreek aldus de visschen aan: de prior zendt mij naar u terug, u bevelende uit de schuilhoeken te komen en dat gij u laat vangen, want wij hebben u

noodig voor de gasten. Zonder eenige tegenbedenking volvoert Nicolaas den hem opgedragen last, gaat te water en roept zoo luid hij kan : visschen, mijn prior beveelt u tot mij te komen. Nauwelijks heeft hij dit woord gesproken of ziet, een groote snoek, zooals nooit iemand te voren gezien had, zwemt voor de voeten van den broeder. Spoedig werd hij door den broeder gegrepen, die hem volgens het verlangen van den prior bereidde. Toen de gasten dit vernamen, waren zij niet minder gesticht over de vaardige gehoorzaamheid van den religieus, als verheugd over de goed bereide tafel. Volgens Oosten ten Bruyn zou broeder Nicolaas in 1488 zijn overleden.

De hollandsche congregatie hield zeker een harer belangrijkste kapittels op den feestdag van Maria Magdalena, den 21 Juli 1465, binnen de haarlemsche kloostermuren. Een jaar te voren had men onder voorzitting van den generaal Conrardus van Asten het eerste kapittel te Rijssel gehouden, waarop de algemeene regels van het bestuur der congregatie waren vastgesteld. Een vicaris-generaal zou het gezag van den provinciaal op de kloosters overnemen en om de een of twee jaren zouden er *convocationes* – zoo werden de kapittels genoemd – plaats hebben. Op die bijeenkomst waren de kloosters van Rotterdam, den Haag, Haarlem, Zutphen, Calcar, Brussel, Rijssel en Douai, door hunne prioren en *socii* vertegenwoordigd.

De voorschriften van het haarlemsche kapittel leeren ons meer den toestand der kloosters kennen. De nieuw opgerichte congregatie had een tweeledig doel. Zij wilde niet alleen de ingeslopene misbruiken uitroeien, maar ook afstand doen van eenige verzachtingen, die in den loop der tijden waren gegeven Tot haar eer bewijst de geschiedenis, dat de goede regeltucht in den geest der orde, ook lang na de ontbinding dier congregatie in de troebele jaren der zestiende eeuw bleef voortleven.

De akten van het kapittel bevatten verscheidene wijze bepalingen omtrent het onderhouden der drie beloften en verder vele voorschriften, waardoor noodzakelijk de goede kloostertucht moest bloeien. Wij meenden niet beter te kunnen doen, dan die akten onder bijlage D. geheel af te schrijven, zooals wij die te Rome hebben gevonden in het generalaats-archief, door pater Jacobus de Jonckheere omtrent 1685 van een handschrift uit het Rijsselsche klooster afkomstig, afgeschreven.

Bij de oprichting der hollandsche congregatie werd in Haarlem's klooster [1]) theologisch onderwijs gegeven; als sublector vinden wij in 1465 Egidius Wankum vernoemd. Twee jaren later wordt in de akten der congregatie gewag gemaakt van Joannes Busco als lector der philosophie, terwijl in 1478 Clemens Hijmans lector der theologie werd. Wederom drie jaren later werden Andreas Hermani als *lector principalis* en Vitellus van Amsterdam als lector der logica aangesteld.

Onder de leden van het haarlemsche klooster, die aan eene universiteit of *studium generale* studeerden, vonden wij op de eerste plaats Nicolaas van Hoogstraet. Eerst was hij te Rijssel student en kwam daarna te Rostock onder de leiding van den uitstekenden magister Alanus de Rupe, den hersteller van het Rozenkransgebed. Vincent Harmans, Herman van Amsterdam, Franciscus van Haarlem togen naar Keulen, en Jan van Noortwijk en Vincent Arnolds mochten na voleindiging hunner studie in Italië naar Haarlem terugkeeren. In 1488 begon Joannes van Haarlem zijne studie te Bologne. Nadat Frans Reiniers vier jaren in Keulen had gestudeerd, werd in 1490 den vicaris-generaal opgedragen hem eene univer-

---

1) Regesta magistrorum generalium ordinis praedicatorum, et Acta convocationum congregationis Hollandiae.

siteit aan te wijzen, *ad legendam bibliam et sententias pro gradu et forma magisterii.* Ook vonden wij nog gewag gemaakt van „*pater magister Andreas conventus harlemensis*", die met nog twee paters de zaak van pater Wolfferd en zijne beschuldigers moest onderzoeken. In 1505 gaf de generaal vergunning aan pater Nicolaas Theodorici, om zich naar een *studium generale* te begeven en er den graad van baccalaureus te behalen.

In 1474 was Jan Florens van Holland in het klooster Maria Novella te Florence op bevel van den generaal als „*scriptor et notator librorum pro cantu*" werkzaam: ook kreeg hij vergunning, om met toestemming der bisschoppen biecht te hooren. Den 30 Augustus 1490 werd aan broeder Gerardus toegestaan als pelgrim het H. Graf te Jerusalem te bezoeken. Voor zijn reis mocht hij 18 Rijnsche guldens vorderen, welke heer Ruwelaer, dokter in de beide rechten, den vicaris-generaal schuldig was. Zeker is deze broeder Gerardus dezelfde als broeder Gerrit Tijmansz., [1]) lid van de ridderlijke broederschap van den H. Lande te Haarlem, die in 1526 den ezel optuigde voor de processie op Palmzondag.

Wijl vele Amsterdammers het habijt der orde in Haarlem's klooster aannamen, is het niet onwaarschijnlijk, dat tot hun getal Jan Vries behoorde. Onder de 18 codices der werken van Sint-Thomas van Aquino, door het italiaansche gouvernement aan het dominicaner-klooster te Bologne ontnomen en in de universiteits-bibliotheek geplaatst, vond ik een zeer goed geschreven handschrift van genoemden pater. Aan het einde schreef hij: „Expliciunt expositiones beati Thomae de Aquino, Ord. Praed., super epistolas sancti Pauli, completae Bononiae in abbatia Sancti Felicis

---

1) Bijdragen v. d. gesch. van het bisdom van Haarlem, XIe deel, blz. 203 en 208.

per me Joannem Vries de Amsterdamis, 2 die Octobris anno Domini 1461. Deo gratias."

De hier genoemde abdij was in dien tijd een klooster der orde.

Volgens pater de Jonghe [1]) zou pater Magdalius Jacobus van Gouda tot het haarlemsche of tot het keulsche klooster behoord hebben Quetif en Echard [2]) houden voor zeker, dat hij in laatstgenoemde plaats omstreeks 1460 of '70 zijne kloosterbeloften aflegde, boven allen twijfel is; blijkens zijne uitgegevene werken, dat hij er de laatste levensjaren doorbracht. Wel vonden wij een paar keeren in de kapittels der hollandsche congregatie van pater Jacobus van Gouda gewag gemaakt, doch daar gemakkelijk meerderen dien naam konden dragen, is het moeielijk te bewijzen of deze dezelfde als de hier bedoelde persoon was. Wijl allen overeenkomen, dat hij te Gouda is geboren, willen wij dien geleerden Nederlander, in navolging van pater de Jonghe, ook hier bespreken.

Geene universiteit mocht op het laatst der vijftiende eeuw in hoogeren bloei zich verheugen dan de keulsche [3]), waarheen de naar wetenschap begeerige jongelingschap niet alleen uit de Rijnlanden, maar ook bizonder uit Holland, Schotland, Zweden, Denemarken, Noorwegen en Lijfland in groote scharen heentoog. Behalve de scholastieke studiën werden ook de schoone kunsten volijverig beoefend. Naast de universiteit in 1388 gesticht, hielden ook de Dominicanen hunne scholen voor de jongelingschap geopend. Professoren en studenten namen wederkeerig aan de publieke disputen deel, die ter verkijging der graden aan de universiteit of in de dominicaner-school werden

---

1) Des. Bat. Dom. blz. 66.
2) Scriptores Ord. Praed. II deel, blz. 44.
3) Geschichte des deutschen Volkes. Jansen I deel, blz. 80.

gehouden. Moesten de studenten der orde [1]) in onze scholen hun examen tusschen Paschen en den feestdag der HH. Petrus en Paulus afleggen, de wereldsche studenten konden den tijd daarvoor over het geheele jaar door bepalen.

In dien bloeitijd begon Magdalius Jacobus van Gouda zijne studiën te Keulen en legde zich niet alleen op de scholastieke wetenschappen, maar bizonder ook op de schoone letteren toe. Tot grondige studie der hebreuwsche taal volgde hij de lessen der twee bekeerde Joden, Victor en Joannes Caden, en voor de grieksche die van Jacobus Faber en Laurentius Valla. De werken van den H. Hieronymus, Paulus Burgensis, Nicolaas van Lyra werden degelijk door hem onderzocht; inzonderheid benutte hij de wetenschap van zijn beroemden tijdgenoot Joannes Reuchlin [2]), zonder nogtans diens dwalingen over te nemen. Alle klassieke schrijvers kende hij, doch bizonder was hij doorkneed in de kennis der H. Schriften. Volgens Slee [3]) was hij de eerste Nederlander, die eene kritische studie over den bijbel schreef. Bij geen schrijver vind men het jaar van zijn dood vermeld; waarschijnlijk stierf hij omstreeks 1520. Lusitanus, Auribertus Miraeus, Pius, Possevinus, Fernandez en Franciscus Swertius prijzen hem als een groot geleerde. Hij schreef de navolgende werken.

Passio magistralis Domini nostri Jesu Christi ex diversis sanctorum ecclesiae doctorum sententiis postillata. Cum glossa interlineari viri undecumque doctissimi venerabilis Domini Alberti magni Civitatis Ratisponae pontificis gratiosi, per religiosum patrem ordinis praedicatorii Jacobum

---

1) Ordinationes pro studiis conventus Coloniensis anno 1488.

2) Volgens het *Chronicon conventus Buscoducensis*, *Ord. Praed.* door Jacobus Brouwer werd het werk van Joannes Reuchlin, *de arte cabalistica*, door den inquisiteur en magister theologiae Joannes de Colle, van het klooster te 's Bosch, in de Sint-Andreas-kerk te Keulen ten vure gedoemd.

3) Kloostervereeniging van Windesheim, blz. 318.

Gaudensem collecta. Compassio christiferae Virginis Mariae in modum polylogi edita.

In fine: per devotum deo virum ordinis praedicatorii professione conventus Coloniensis fratrem Jacobum Gaudensem ejusdem Cenobii poenitentiarium ex ditissima provincia Hollandiae procreatum, optimarum artium scrutatorem indefessum. Chalcographata denuo Coloniae in penatibus bonae recordationis Henrici Quentell. Anno christianae gratiae MDVIII altera Laurentii Martyris.

In 4° Gothico, sine chartarum numeratione signatae A-H, singula chart. 6, praeter C et E chart. 4 (omnes simul 44).

Erarium aureum poëtarum omnibus latinae linguae cujuscumque etiam facultatis fuerint professoribus accomodum immo et omnium poëtarum sine ipsis commentariis elucidativum. Denuo per authorem ipsum accuratissime recognitum.

In quo libro plura auctoris carmina congesta sunt legi digna praesertim: Epistola Divae Mariae Magdalenae ad Christum in infirmitate Lazari fratris carmine elegiaco.

In fine: Erario aureo per d. Jacobum Gaudensem priscarum elegantiarum studiosum diligenter coacervato ac tercio ab eodem recognito, finis tribuitur exoptatius. In officina Quentell impresso, Anno a natali christiano MD. sexto ad medium Maji.

In 4°, sine chartarum numeratione, signatae A-H, quarum C, E, G chart. 4, D chart. 8, ceterae 6.

Correctorium Bibliae cum difficilium quarundam dictionum luculenta interpretatione per Magdalium Jacobum Gaudensem ordinis praedicatorii studiosissime digestum.

Sequuntur: epigrammata Hermanii Buschii et Joannis Caesarii juliacensis in laudem auctoris.

Addidit: compendium Bibliae. In quo continentur 257 versus quibus totus fere Bibliae textus comprehenditur,

ita ut quilibet versus quinque dumtaxat dictiones complectatur, exceptis versibus finalibus librorum, qui quandoque plures, quandoque pauciores complectuntur.

In fine: Opus bipartitum ut puta correctorium totius bibliae et compendium metricum magno artificio comprehensum finem habet..... in libera ac imperiali urbe Colonia apud aedes liberorum Quentell, in mille et trecenta exemplaria transcriptum. Anno post verbi incarnationem MD. octavo, pridie calendas Julii

In 4° *Gotico, sine chartarum numeratione signatae A-X singula chart.* 6 *continet, praeter D, H, L, S, quae sunt chartarum* 4, *simul chartae* 130.

De titels van bovenstaande werken ontleende ik dankbaar aan een geschrift van pater Thomas Bonnet S. Theol. Mag., die reeds vele jaren arbeidt, om het werk Scriptores Ord. Praed. aan te vullen en tot den tegenwoordigen tijd bij te werken. Hij had bovengenoemde werken in onze bibliotheek te Weenen gevonden. De titels der volgende werken deelen ons Quetif en Echard mede:

Vita Salomes matris SS. Martyrum Machabaeorum. *Carmen* 73 *dystichis constans*, Coloniae, Quintell 1517.

Legenda, seu vita et miracula B. Alberti Magni. *Carmen ejus tum juvenis conatus. Prodiit ad calcem vitae B. Alberti a F. Rodulpho Noviomago nostro scriptae.* Coloniae Koelhoff 1490 in 8°. *Adjecit:*

Doctrinale altum seu liber parabolarum Alani (Magni *scilicet* de Insulis) metrice conscriptum cum sententiis et metrorum expositionibus, utilis valde ad bonorum morum instructionem. *Ibidem:*

Epigammata varia *quae suorum lucubrationibus in commendationem operis praeposuit, Videsis* Commentaria in I, 2 S. Thomae Conradi Koellin. Edita 1512: Arnoldi de Tungeri opus adversus Jo. Reuchlini propositiones

quasdam, Coloniae 1512: B Alberti de adhaerendo Deo, libellum Jacobi Hoogstraet defensionem scholasticam principum Alcmanniae, *et alia.*

STICHOLOGIA
MAGDALII JACOBI GAUDENSIS
ORDINIS PREDICATORUM CUM AD
jectione multorum tractatuum arti poetices accomodorum, denuo per eundem accuratissime revisa.

In fine:

Finit Stichologia Magdalii Jacobi Gaudensis Ordinis Predicatorii cum limá ejusdem cum adhuc libellus ipse inter manus chalcographorum tractaretur ad calcem raptim adjecta, Anno domini MCCCCCVI, In profesto dive Marie magdalene apostolorum apostole.

In 8°, *sine chartarum numeratione, signatae A–O incl. singula chartas* 12 *continet.*

Van dit werk bezitten wij een exemplaar. Ten einde den schrijver van meer nabij te doen kennen verzocht ik eenen onder alle opzichten bevoegd beoordeelaar, p. Thomas van Hoogstraten, mij eene recensie van het werk te schrijven. Zijn brief deel ik hier mede:

E. C.

Ik heb de *Stichologia* (maat of versleer) van J. Gaudensis nagenoeg geheel doorlezen. Zij getuigt bladzij aan bladzij van een zeer uitgebreide belezenheid. De schrijver kent Virgilius, Ovidius, Horatius, Lucanus en de overige Latijnsche hoofddichters door en door. Zeer praktiesch zijn de regels van Jacobus' *prosodia* altijd niet. Zij zijn vrij omslachtig en zwaar op de hand. Doch men moet in aanmerking nemen, dat de auteur vooral als baanbreker en wegbereider op dit gebied moet beschouwd worden.

Als zoodanig verdient hij lof en bewondering. Hij heeft uit de bronnen zelve moeten putten en is daarmede zoo gemeenzaam, dat hij ze voor het grootste gedeelte in het hoofd moet hebben gehad. In onzen tijd kan men des noods met tienmaal minder eruditie dan onze Dominicaan bezat, een betere versleer schrijven dan hij; doch dit ontneemt niets aan de waarde van het boek, *in verband beschouwd met zijn tijd.* Daar komen opmerkingen en wenken in voor, die, in een leerboek van onzen tijd opgenomen, zelfs voor vele vakmannen nieuw zouden zijn.

Wat de versen betreft, de reeks van *similitudines* is niet van Jacobus zelven, maar eene verzameling van voorbeelden uit de voornaamste Latijnsche dichters. Er blijkt op nieuw uit, dat de schrijver eene belezenheid bezat, die hem in die dagen – en ook nu nog – honderden mochten benijden. De *Naumachia ecclesiastica* is van hem zelven, zij pleit allergunstigst voor zijne geoefendheid in den Latijnschen versbouw; maar als *dichter* verheft de schrijver zich niet boven het middelmatige. De waarlijk fraaie en dichterlijke regels, die er hier en daar in voorkomen, zijn geheel of ten deele *reminiscentie's* uit Virgilius, Ovidius of Horatius. De denkbeelden daarin zijn doorgaans zeer alledaags en laag bij den grond Doch dit heeft Jacobus met vele zoogenaamde renaissance-dichters gemeen. Over het geheel – daar zijn enkele uitzonderingen – zijn de poëmata der humanisten knutselwerk. Zelfs onze beroemde van Baerle (Baerleus) is een pralende, bombastische woordenpoëet. Ten aanzien van zijn meesterschap over de Latijnsche taal en versmaat mag Jacobus Gaudensis met de beste humanisten genoemd worden. Zijn poezie stijgt niet hoog, is arm aan verheffende denkbeelden, behaagt zich keer op keer in ongewone uitdrukkingen en bonten woordenpraal Zijne versifikatie is uitstekend, herinnert aan de voortreffelijkste meesters en blijkt hem

niet de minste inspanning te hebben gekost. Hij was doorkneed in het mechanisme van zijne kunst.

Vaarwel enz.

Huissen, 10 Maart 1887.

Vincentius Theodorici van Beverwijk [1]) of wel van Haarlem, nam omstreeks 1500 in zijne geboorteplaats het kleed der orde aan. Weinige jaren later toog hij naar het groote Sint-Jacobs-klooster te Parijs, ter voltrekking zijner studiën onder de leiding van den beroemden magister Petrus van Brussel. Zoo zeer muntte hij door zijn ijver en vooruitgang uit, dat hem spoedig het professoraat kon worden opgedragen. Ofschoon het generaal kapittel der orde te Genua in 1513 [2]) hem opdroeg om te Parijs het volgende jaar het *liber sententiarum* te verklaren, blijft het toch twijfelachtig of hij dien leerstoel heeft beklommen, wijl zijn naam in de akten dier faculteit niet voorkomt. Waarschijnlijk trad hij tijdens de oprichting der Neder-Duitsche provincie in 1515 als professor te Leuven op, waar hij den 13 October 1517 *magister theologiae* werd. In Augustus 1519 werd hij aan de universiteit opgenomen onder de raadsleden van de strikte faculteit der theologie, en door het provinciaal kapittel tot *regens* van ons *studium generale* benoemd. Het generaal kapittel te Rome stelde hem op nieuw in 1525 tot *regens* aan. In genoemd jaar droeg hem de generaal Franciscus Silvestris op, in hoedanigheid van inquisiteur naar Zierikzee zich te begeven, ten einde de opkomende dwalingen te bestrijden. Den 8 Juli van het volgende jaar kreeg hij die zending voor het gansche dioecees van Utrecht; doch reeds den 4 Augustus ont-

---

1) Script. Ord. Fr. Praed., IIde deel, blz. 66, Des. Bat. Dom. blz. 67.

2) In die akten staat geschreven : Conventui Parisiensi assignamus ad legendas sententias pro secundo anno MDXIV extraneis debito in magnis scholis F. Vincentium de Harlem.

sliep hij te Leuven. Hij gaf de navolgende werken in het licht:

Editio tertiae partis summae S. Thomae, adjectis ad marginem citationibus et supplementi ad eandem, quam cum sodali Petro Fabri de Noviomago accuravit. Parisiis Chevallon 1514 in 8°.

Uit de 41e cataloog van Ludwig Rosenthal te Munchen, onder nummer 8141, blijkt, dat zijn bewerkt derde gedeelte der summa van St. Thomas te gelijkertijd met de geheele Summa werd uitgegeven.

Sancti Thomae Aquinatis Summa Theologiae, cum additamentis ex quarto sententiarum ejusdem doctoris excerptis noviter per Petrum de Noviomago ac Vincentium de Haerlem adjectis. Recogn. et accur. per Petr. Bruxellensem curante Franc. de Victoria. 4 voll. Parisiis Cl. Chevallon 1512/15.

Editio commentarii in quartum sententiarum Petri de Palude ab ipso privatim accurata, ac in qua ea quae editioni Venetae deerant, ex codd. MS. restituit, suisque locis inseruit. Parisiis Chevallon, 1514 in 8°.

In zijn laatste levensjaar zou hij onder den naam van Godefridus Ruysius Taxander een werkje tegen Erasmus geschreven hebben, die in zijn Exomologesis het H. Sacrament der Biecht had aangevallen en daar zelfs de goddelijke instelling van in twijfel had getrokken. Het tweede gedeelte van dit boekje heeft tot titel „De esu carnium", waarin hij de dwalingen van Erasmus over het vasten en vleesch eten weerlegt en aantoont, dat het celibaat boven het huwelijk moet worden gesteld.

Pater de Jonghe, Quetif en Echard [1]) schrijven dit werk en aan Vincentius van Haarlem en aan den nijmeegschen

---

1) Des. Bat. Dom. bladz. 67 en 133, 2 Script. Ordinis IIde deel, bladz. 66 en 99.

Dominicaan Gualbertus Gravius toe. Zooals wij uit brieven van Erasmus zullen zien, zouden er vier Domincanen aan gewerkt hebben, Cornelius van Duiveland uit het klooster van Zierikzee, Vincentius van Haarlem, Gualbertus Gravius en de mij onbekende Godefridus Taxander. Zeker waren de twee eersten in dien tijd professoren te Leuven. In het werkje vond ik een plaats, waaruit ik zou opmaken, dat een ander dan Vincentius de schrijver van het werkje is. Nadat aan Erasmus was verweten, dat hij het gezag van eenige kerkvaders verachtte, lezen wij verder: „Traducuntur non sine ignominia Vincentius ab Haerlem, vir in antiquis theologis non infime tritus, Egmondanus" etc., hetgeen Vincentius van zich zelven waarschijnlijk niet zou geschreven hebben. Daarbij zou Ruysius de familienaam van Gualbertus Gravius geweest zijn. Paquot [1]) is echter van gevoelen, dat Vincentius de schrijver van het werk is, wijl niet kan bewezen worden, dat Gravius zich destijds te Leuven bevond. De titel van het werkje is:

APOLO-
GIA IN EUM LIBRUM
QUEM AB ANNO ERA-
smus Rotterdamus de Con-
fessione edidit, per Gode-
fridum Ruysium Tax-
andrum Theologum.
EJUSDEM LIBELLUS
quo taxatur Delectus ciborū
sive Liber de carnium Esu
āte bienniū per Eras-
mum Rotteroda-
mum enixus.

---

1) Memoires pour servir a l'histoire litteraire. VIIIste deel bladz. 158.

Symon Cocus et Gerardus Nicolaus Cives celeberrimi oppidi Antverpiensis, commorantes in vico vulgariter nuncupato, die Steenhouders veste sub intersignio quattuor filiorum Haymonis excudebant, Anno humanae salutis, Millesimo Quingestesimo XXV, XXI die mensis Martii.

In 12° *sine chartarum enumeratione, signatae A-I singula* 12 *chart.*

Reeds het eerste gedeelte van de opdracht aan den geleerden Eduardus Leus bewijst, dat de schrijver niet van plan was Erasmus te sparen. Dit luidt aldus:

Utraque lingua insigniter erudito et non vulgari Theologo D. Eduardo Leo, Christianis, Anglorum Regi Henrico ejus nominis octavo, ab eleemosinis Godefridus Ruysius Taxander foelicitatem dicit.

Scripsi nuper tumultuario ac infoelici calamo Apologiam, inter eruditos eruditissime Eduarde, contra insanas quasdam adsertiones in harenam vocata dubia per Roterodamum illum Erasmum, quae jam ab ecclesiastico senatu (immo ab ipso Christo) decisa, per multos annos complexi sumus. Ea non modo impietatem in Christi immaculatum sponsam ecclesiam sapiunt, sed et scurilem quamdam blasphemiam, in libro cui titulum fecit Exomologesim. Argumenta illic objecta quantum patiebatur acceleratio solvimus, cuchis (*sic*) quae in ipso libello erant, tum quae in apologia contra annotationes tuas vere eruditissimas in apostolicorum actuum 19 caput congessit, ubi dicitur, Confitentes et annunciantes actus suos, sed prius confirmato per scripturarum testimonia confessionis sacramento. Haec quum non rogatus conscripsissem importunis quorundam praecibus et pie improbis sum coactus adjicere coronidem quandam in esum carnium ante editum. Confessionis enim iniquitas ab anno proximo per librum Erasmi adserta est, hic vero ante biennium prodiit."

De trotsche Erasmus, die niet de minste tegenspraak kon dulden, was ten uiterste verbolgen over dit boekje. Zonder echter een der hem voorgeworpene argumenten te weerleggen, beantwoordt hij die slechts met scheldwoorden. Wij zullen een paar uittreksels zijner brieven afschrijven.

Bilibaldo suo Erasmus S. P. [1])

Lovanii sceleratissimus est quorundam Dominicanorum, Vincentius, homo rudentibus aut stiva natus, nunc Theologiae Doctor, ante aliquot annos scripserat librum in me, eum ut liceret edere, profectus est ad suum vicarium. Is omnino vetuit ne tale facinus auderet. Conquievit, sed aegre. Nunc tandem exiit liber, quo nihil fingi potest barbarius, insulsius, indoctius, mendacius, impudentius, insanius. In eo laboratum est a quatuor: Vincentius addidit sua venena, Cornelius Iuvelandus (Duvelandus) bonam operam partis confecit. Tertius quidam (Gualterus) expolivit, additis aliquot flosculis; Godefridus Taxander famam operis in se recepit. Ad haec connivent Lovanienses.... Datum Basilea 28 Aug. 1525.

Erasmus Roterodamus [2]) Nicolao Montensi, Decano et Cancellario Academiae Lovaniensis, reliquisque Theologio S. D.

Honorandi fratres, libellum tam indoctum editum esse, non minus vestra causa doleo quam mea. Ex litteris interceptis et ex Anglia huc missis, compertum habemus, qui sint auctores hujus insanae fabulae. Godefrido Taxandro datus est titulus: Cornelius Duvelandus scripsit maximam partem. Ex libro Vincentii quem in me scripserat, sunt

---

1) Desiderii Erasmi Roterodami Opera omnia. Lugduni Batavorum, Petri van der Aa, 1703. Tomi III, pars prior Epistola 757, ad D. pag. 886.
2) Epistola 761, pag. 889.

addita multa. Adjuvit et Gualterus quidam. Collegi LXX manifesta mendacia in tam exiguo libello. Quid dicent docti, cordatique quum talia legent?.... Est mihi pax cum pontifice, cum Caesare Ferdinando cum Card. cum Regibus cum orthodoxis episcopis, cum uno Egmondano et Vincentio pax coire non potest. Basilea, Sept. anno 1525.

Erasmus Roterodamus [1]) Thomae Lupseto S. D.

Vincentius, Duvelandus, Godefridus, Gualterus quatuor Dominicani, clam eundem libellum emiserunt plenum conviciis plusquam scurilibus, sed quo nihil fingi poterat indoctius aut stultius.

Nicolaas Keisers [2]) had te Haarlem het kleed der orde aangenomen en bevond zich omstreeks 1577 te Keulen, in welk jaar hij de volgende tractaten schreef:

Commentaria in apostolici symboli articulos tres: I Credo in Spiritum Sanctum. II Sanctam Ecclesiam Catholicam. III Ecclesiae seu sanctorum communionem.

Het schijnt, dat die verhandelingen nooit in druk zijn verschenen.

Volgens de archieven van Haarlems' klooster, was pater Henricus Meester Dierixz. prior in 1469 en '70; in April 1478 was dit de magister Jacobus Weyts. Hij nam deel aan het kapittel der congregatie te Haarlem op den derden Zondag na Paschen 1476, als afgevaardigde van het rijsselsche klooster en schijnt niet lang daarna tot prior te Haarlem te zijn gekozen. Hij bleef in die waardigheid tot het kapittel van September 1478. Wij lezen in de akten van genoemd kapittel: „absolvimus priorem harlemensem item suppriorem harlemensem et assignamus ibidem in suppriorem Thomam de Trajecto." Door het-

1) Epistola 790, pag. 908.

2) Scriptores Ordinis, IIde Dl. bl. 246.

zelfde kapittel werd hij wederom naar Rijssel gezonden. Pater Weyts [1]) had het kleed der orde te Gent aangenomen en wordt als een groot geleerde en uitmuntend redenaar geprezen. Met een vurigen ijver predikte hij de godsvrucht tot den H. Rozenkrans. Dat hij ook dit te Haarlem deed, blijkt uit het wonder, dat wij boven verhaalden en dat onder zijn prioraat voorviel. In 1479 werd hij professor te Maagdenburg en in de akten van 1488, staat geschreven: „Continuamus in lectorem in conventu Gandensi patrem magistrum Jacobum Weyts." Hij stierf in 1498.

De prior Aernt Gerardsz. loste in 1504 eene rente af van het klooster aan de meesters der zeven getijden. Het kapittel der hollandsche congregatie zond Joannes Olislager van het haarlemsche klooster als lector der theologie naar het utrechtsche convent. In 1509 ontmoeten wij hem weer als baccalaureus professor te Keulen, hij nam daar het officie van magister studentium waar, en verkreeg de vergunning om den graad van het magisterium te behalen. Als prior van zijn klooster te Haarlem voerde hij in 1514 het proces tegen Reynerus van Enchusen over het recht der begrafenis, waarover wij boven spraken. Hij was diffinitor op het eerste kapittel der nederduitsche provincie in 1515 te Gent gehouden.

Nicolaas Spruit was in 1507 op last van het generaal kapittel als student naar Keulen getogen en stond in 1522 aan het hoofd van zijn klooster te Haarlem. In dit jaar hield men aldaar een kapittel, waaraan hij als diffinitor deelnam. Eveneens was de prior Henricus van Calcar diffinitor in 1536 op het kapittel te Iperen; zijn opvolger Willem van Sevender was dit in 1545 te Brugge. Nadat Henricus wederom de priorale waardigheid had bekleed was Jacobus van den Bosch prior in 1556. Hij leende

1) Belg. Dom. bl. 67.

van de stad [1]) „ses hondert ponde van veertich grooten vlaems 't pont", om eenige huizen in de Koningstraat te herstellen. Onder het vijfjarig prioraat van Joannes van Bilsen, werden de tijdelijke middelen van het convent veel verbeterd; als prior stierf hij in 1563. Joannes van Egmont en daarna David van Utenhage waren zijne opvolgers tot omstreeks 1569 de laatste prior Henrick Cock van Bergeick het bestuur in handen nam.

Henrick Cock [2]) naar zijne geboorteplaats van Bergeick genoemd, trad den 18 Januari 1546 op 18-jarigen leeftijd in de orde te 's Bosch. Met zulk goed gevolg legde hij zich op de studiën toe, dat hij spoedig den graad van „praesentatus theologiae" verwierf. Van supprior te Groningen omstreeks 1569 tot prior te Haarlem verkozen, bleef hij tot de opheffing van het convent in 1578 de geestelijke en tijdelijke belangen zijner onderdanen met den grootsten ijver behartigen.

Voor de som van 600 Carolus guldens door zijn voorganger van de stad geleend moest jaarlijks aan interest betaald worden 37 guldens en 10 stuivers. Ieder jaar schonk de stad die som voor de 24 guldens, die het convent moest ontvangen voor eene dagelijksche H. Mis voor „sekere ruiteren en knechten, die ten jare 1482 in onse stad geslagen zijn geweest." De prior [3]) verkreeg de geheele kwijtschelding van het kapitaal, doch daarvoor moest het convent aan de stad afstaan een doorgang onder het noordeinde van het stadhuis naar de markt en de zijlstraat en een vierkant plaatsje aan dien doorgang gelegen.

---

1) Privilegies der stad Haarlem, bl. 262.

2) Chronicon abbreviatum conventus Buscoducensis.

3) In dien tijd waren de volgende paters senioren van het convent: Arendt van Rossum, supprior, Gerrit van Schoten, procurator, Lenardt van Boxtel, lector, Jan van Leendt en Gillis van Burchloon. In Februari 1592 was Gerrit van Schoten nog te Haarlem.

Met de grootste plechtigheid werd te Haarlem den 7 Mei 1571 het provinciaal kapittel gevierd. Wegens de verheffing van den provinciaal Godfried van Mierlo op Haarlems' bisschopszetel moest er tevens eene provinciaalskeuze plaats hebben. Als vicaris der provincie zat pater Cock op dit kapittel voor en Godfried van Mierlo droeg dagelijks in de kloosterkerk de solemnele Mis op. Pater Cock bleef de getrouwe vriend des Bisschops en toen van Mierlo te Bonn in September 1583 zijn testament maakte, belastte hij hem met de uitvoering van zijn laatsten wil. Na de verbanning uit Haarlem toog pater Cock naar Keulen, waar wij hem in 1581 als prior ontmoeten. Den 15 Mei 1597 ging hij tot een beter leven over.

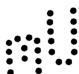
Kommervolle dagen brachten de paters door toen de stad voor de eerste maal onder het bestuur van den Prins van Oranje stond, dat is van Juni of Juli 1572 tot 12 Juli 1573, wanneer Frederik van Toledo haar in naam van Koning Philips wederom veroverde. Behalve de beeldstormerijen, die in de maand December en later plaats hadden, teekende Verwer [1]) nog in zijn dagboek aan:

„Anno 1572, den 3 en 4 dag Novembris is 't clooster van de Predicaren binnen die stede schandelyck geplondert ende geraseert, ende terwyl die prins van Oragnien ende die graeff van der Marck noch beyde presentelyck binnen der stede waeren, hoewel nochtans die prince voorzeyt dat doer syn eygen macht ende den burgemeester Dirck Jacobs die Vries verbieden liet."

Den 29 Mei 1578 had de bekende Haarlemsche noon plaats. Nadat de geuzen des morgens de kathedraal hadden bemachtigd, plunderden zij des namiddags onder anderen ook het klooster en de kerk, en werd later alle openbare uitoefening van den godsdienst verboden. Den 9 Februari

---

1) Zie over Wilhelmus Verwer, Bijdr. v. Haarlem, Dl. VIII, bl. 128.

van het volgende jaar werden de kloosterkerken door den magistraat verkocht, waarbij de dominicaner-kerk 412 guldens opbracht. Na de opheffing van het klooster [1]) ontvingen de overgeblevene paters tot hun onderhoud jaarlijks eene som van 248 £ vl., waarvan de supprior, Gerrit van Schooten, 100 £ ontving. Het klooster werd voor een gedeelte bij het stadhuis getrokken, het overige werd tot woonhuizen ingericht. Het Pand bewaart nog steeds de herinnering aan het voormalig klooster.

II.

DE STATIE'S VAN SINT DOMINICUS EN SINT THOMAS VAN AQUINO TE HAARLEM.

In de zeventiende eeuw had de orde twee bidplaatsen of kerken te Haarlem. Zeker weten wij dat de Sint Dominicus-statie werd gesticht door pater Boudaen, die door den nuntius en den prefect der missie Michaël van Ophoven daar ter stede in Mei 1620 was gezonden. Uit de doopboeken en de archieven der statie kunnen wij met zekerheid de opvolging harer primarii of pastoors aanwijzen. De tweede statie had Sint Thomas van Aquino tot patroon. Bij gebrek aan geschiedkundige bronnen, – de doopboeken op den burgerlijken stand aanwezig dagteekenen eerst van 1748 – heb ik het stichtingsjaar der statie niet kunnen vinden. Ik vermoed dat zij weinige jaren jonger is dan de Sint Dominicus-statie. In 1624 was pater Paludanus reeds in Haarlem en volgens de concordaten mogt er een pater met zijn socius verblijven. Of Paludanus in 1649 gestorven de stichter der statie was, schuilt voor mij in het duister. Met meer zekerheid kun-

1) Allan, Gesch. v. Haarlem, Dl. II, bl. 418.

nen wij beweren dat zijn opvolger pater Paulus van der Stock reeds eene afzonderlijke bidplaats had. In de „acta controversa quoad potestatem pastoralem in regularibus circa personas foras in urbem adventantes", wordt zijn naam genoemd, dat waarschijnlijk niet zou geschied zijn, indien hij slechts de socius van pater Coning, primarius der Sint Dominicus-statie ware geweest. Uit het verslag der dominicaner-missie in 1670 aan de congregatie der Propaganda-fide opgezonden blijkt zeker dat Joannes Baptist Kempens primarius der statie was, terwijl de Sint Dominicus-kerk door Alanus Stam werd bediend.

Wij zullen dus beginnen met de pastoors der Sint Dominicus-kerk. De geschiedenis der paters, van wie wij niet weten welke kerk zij bedienden, zullen wij bij de Sint Thomas-statie behandelen.

JOANNES BOUDAEN.

Een bierbrouwerij, genaamd de Klaveren of de drie Klaveren, besloeg weleer de plaats der Sint Dominicus-kerk. De archieven der statie wijzen pater Boudaen als haren stichter aan. Door den Nuntius en den vicaris-provinciaal Michaël van Ophoven gezonden kwam hij in Mei 1620 binnen Haarlem om de Katholieken bij te staan. Blijkens de akten van Haarlem's kapittel [1]) en de brieven in het bisschoppelijk archief, verzetten de vicarius apostolicus Rovenius en Nomius, kanunnik van het zoogenaamd kapittel, deken en aartspriester der kathedrale kerk, zich tegen de toelating van pater Boudaen. Geen gevolg had het verzoek van den Nuntius den 23 September 1621 aan Nomius gedaan, om pater Boudaen de rustige uitoefening zijner priesterlijke functie's te vergunnen, want een maand later, den 20 October, moest hij hem uitdrukkelijk ver-

1) Bijdragen v. Haarlem, Dl. I, bl. 333.

bieden Boudaen te dwingen de stad te verlaten. Na een jaar en zeven maanden vele moeilijkheden te hebben onderstaan kreeg Boudaen, den 8 December zijne toelating te Haarlem, na eerst de volgende schriftelijke verklaring te hebben afgelegd:

Ego frater Joannes Boudanus ordinis praedicatorum ad collaborandum Evangelio per superiores meos ad unitas Belgii provincias missus, agnosco me, quamdiu in his partibus egero, vicario apostolico, in his quae regimen animarum, administrationem sacramentorum, ac doctrinam et disciplinam catholicam concernunt, subjectum, illiusque vel eorum qui sub ipso ecclesiis harum partium sunt praepositi directioni in praemissis pariturum me promitto, humiliter petens ut ad instructionem fidelium et reductionem errantium verbum Dei praedicare et alia quae sacerdotalis sunt officii (exceptis pastoralibus quibus me non immiscebo) peragere in oppido Harlemensi permittar, cum debita obedientia et subordinatione ad decanum et vicarium harlemensem. Actum Harlemii, die 8 Decembris 1621.

In het „Dood-Boek" der statie lezen wij:

„Honorandus pater Joannes Boudanus hic prima jecit fundamenta hujus stationis et jubilarius obiit Antverpiae, die 6 Novembris 1671."

Boudaen bleef te Haarlem tot in 1626 werkzaam, toen hij den 11 Augustus tot prior van zijn klooster te 's Hertogenbosch werd gekozen. Voor zijne levensgeschiedenis verwijzen wij verder naar het Archief v. d. geschied. v. h. aartsbisdom v. Utrecht, het IX^de^ deel, bladz. 213.

MICHAËL CONINCX.

Hij werd in 1644 praedicator generalis van zijn klooster te Mechelen en was op 18-jarigen leeftijd, den 25 Januari 1615 te 's Hertogenbosch in de orde getreden. In het Dood-

Boek der statie staat aangeteekend: „Adm. R. P. Michael Coning missionarius hujus stationis per 31 annos habet memoriam et anniversarium perpetuum." Daar hij in 1657 stierf, moet hij Boudaen in 1626 zijn opgevolgd. In de uitgegeven akten van Haarlem's kapittel wordt zijn naam slechts eenmaal genoemd; hij heet daar de Coningh. Hij stierf volgens het Belgium Dominicanum [1]) – dat hem Conincx noemt – den 23 Januari 1657; doch volgens het *Necrologium Harlemense* had zijn overlijden op 27 Juni van genoemd jaar plaats.

JOANNES BUCKELIUS.

Wanneer hij dezelfde is als Joannes Brueghel, dan was hij reeds tijdens het leven van zijn voorganger te Haarlem. Den 4 Juli 1656 werd in het haarlemsch kapittel [2]) de vraag behandeld of de religieuzen in de stad de pastorele sacramenten konden toedienen. Van de eene zijde werden de sacellani (curati) gehoord, van de andere zijde „Joannes Brueghel praedicator." Die vraag werd in het kapittel ontkennend beantwoord met een beroep op de concordaten. Zoo de paters zich al aan die uitspraak mochten gehouden hebben, dan was dit slechts weinige jaren, daar de doopboeken der statie van af 1661 op den burgerlijken stand te Haarlem aanwezig zijn.

In 1662 ontvingen 36 kinderen het H. Doopsel en vier jaren later klom dit getal tot 44. Verder vinden wij nog dat in 1657 117 leden in de broederschap van den H. Rozenkrans werden ingeschreven. In 1668 telde zijne gemeente 715 communicanten; na beloken-paschen nam hij 53 kinderen tot de eerste H. Communie aan, en in het volgende jaar klom het getal tot 845 communicanten.

1) Bladz. 308.
2) Bijdragen v. Haarlem, Dl. III, bl. 154.

Zijn opvolger pater Stam teekent van hem aan: „Joannes Buckelius praedecessor meus vigilantissimus obiit 1669", en wel volgens het Belg. Dom. op den 18 October.

Zijne moeder Aeltgen Aerens had in de Sint Dominicuskerk eene eeuwigdurende memorie en jaargetijde.

ALANUS STAM.

Uit het „Dood-Boek" der statie mogen wij opmaken, dat hij te Haarlem werd geboren en aan deftige familiën vermaagschapt was. Zijn vader heette Gerrit Willemse Stam, in 1650 of '51 en zijne moeder Anna Stam in 1677 overleden. Zijne broeders waren Antonius Stam, priester binnen Haarlem, waar hij den 11 Januari 1690 stierf, Cornelis de zilversmid die in 1687 overleed en Gerardus, die in 1696 verdronk. Verder vinden wij nog zijne ooms: Dirk Stam, „qui mihi multum boni fecit", Claas Stam, die in Cadix werd begraven en Cornelis Cornelisse, zeeridder. Al die familieleden hadden een eeuwigdurende jaargetijde en eene memorie, waarvan de onkosten moesten betaald worden uit de opbrengsten van het huis genaamd de Stam van Jesse. Van de familie van moederszijde vermeldt het Dood-Boek: Aaltje Ruwiele van Amsterdam en Catharina van der Coogen, huisvrouw van Frans Berensteyn en moeder van zijn neef Jacob Berensteyn.

Pater Stam omhelsde den kloosterlijken staat te Mechelen. Na voleindiging zijner studiën werd hij in 1666 op het provinciaal kapittel tot professor der philosophie in het studiehuis te Leuven aangesteld; tot behoud zijner gezondheid moest hij echter spoedig den professoralen loopbaan laten varen, en werd in 1669 de opvolger van Buckelius.

Welk een ijver en zorg hij had om de Katholieken goed en degelijk te onderrichten en aldus tegen de dwalingen te versterken bewijst nog de catechismus, die in de bibliotheek der parochie wordt bewaard. In deze Bijdragen

(VI[de] deel, blz. 367) is door den HoogEerw. Heer J. F. Vregt daarvan eene beschrijving gegeven. Achter in het boek staan de namen van 22 schrijvers aangeteekend, wier werken hij bij de verklaring van den catechismus raadpleegde. Dit katechetisch onderricht hield hij des Zondags na den middag. Dat zijne liefde voor de studie zich niet alleen bij de theologie bepaalde, bewijst nog een ander werk dier bibliotheek. De „Geographische en historische wereltbeschrijving door W. Sanson, Utrecht 1683" werd door hem met talrijke kantteekeningen en verwijzingen verrijkt.

Niet alleen wijdde hij zijne zorgen aan de Katholieken, maar ook trachtte hij als een ijverig dienaar in den wijngaard des Heeren zijne afgedwaalde broeders tot den schaapstal van Christus terug te brengen. Als een bewijs daarvan vinden wij in het doopboek der statie tusschen de jaren 1691 en '95 35 bekeerlingen uit het protestantisme aangeteekend.

Tot belooning van zijn arbeid werd pater Stam door den generaal der orde den 22 December 1675 tot praedicator generalis benoemd. „Volentes" [1]), dus luidt dit schrijven, „ad talem gradum sufficere illum qui qualitatibus polleat ad id munus requisitis, tuaque nobis merita, tamquam qui egregie laboraverit et labores in verbo et doctrina nobis fuerint idoneo testimonio comprobata. Siquidem post philosophiam Lovanii in studio nostro generali praelectam solius valetudinis defectu a tradendis altioribus disciplinis abstractus non tamen laborem detractasti, sed mutasti suscepta in patriam tuam apostolica missione et jam per aliquot annos operose administrata."

Dat pater Stam ook de materiele belangen der statie behartigde, blijkt uit den aankoop der huizen. In het

1) Regesta Mag. Gen. Ord. Praed.

mechelsche kloosterarchief werden in de vorige eeuw de volgende stukken bewaard.

„Brief van pater Alanus Stam missionarius tot Haerlem over het verboecken van een huys der Missie, ibidem op den heer Wachtendonck, 7 September 1682.

Dito van den selven over het verboecken van sommige huysen van de Missie op de Heeren Stalins en Wagtendonk, 8 April 1683.

Verklaering van den heer Stalins, dat deze huysen op zyn naem geboeckt syn toebehoorende aen het convent (te Mechelen).

Dito van den heer Wachtendonck den 21 September 1683."

Nog vonden wij omtrent de huizen der haarlemsche missie tijdens het leven van den opvolger van Stam aangeteekend: „Transport van een huys in den voorcamp op den hoeck van de Kampersteegh ibidem, door Jacob Beerensteyn aen den heer Jan Baptist Pansius ten behoeve van de missie. 13 Februari 1699."

In de *status missionis* in Maart 1670 aan de congregatie der Propaganda fide [1]) opgezonden, lezen wij aldus over pater Stam en zijn voorganger Buckelius: „Alanus Stam fere 40 annorum facundus concionator jam ante 5 menses Lovanio (ubi lectorem philosophiae agebat) avocatus et Harlemium missus in locum patris Joannis Bucquelii ibidem defuncti, qui in illa missione fuerat per annos fere 12 et converterat multos haereticos ac multos vacillantes tepidosque in fide ac vix unquam sacramentaliter confitentes ad meliorem vitam reduxerat, cujus vestigia adhuc cum majore satisfactione imitatur modernus pater Alanus Stam, qui concionando et catechizando magnum ibidem fructum facit."

---

1) Archief der Propaganda fide.

Den 24 Februari 1695 ging pater Alanus Stam tot een beter leven over.

HUMBERTUS MEES.

Alvorens hij op de missie kwam was hij vele jaren biechtvader onzer nonnen-kloosters te Brugge [1]) en Roermond en bekleedde hij gedurende negen jaren het officie van prior in zijn klooster te Mechelen. Blijkens het Dood-Boek der statie was hij de onmiddelijke opvolger van Alanus Stam. „Adm. R. P. Humbertus Mees", dus lezen wij daar, „hujus stationis optimus benefactor hic praefuit per 15 annos." Hij overleed den 18 Februari 1710.

REGINALDUS VAN LIER.

Voor dat pater van Lier zijne pastorele bediening kon beginnen, moest een request door zijne gemeentenaren aan het stedelijk bestuur worden opgezonden. Dit request vonden wij in het parochiaal archief der kerk en willen dit om de vele bizonderheden daarin vermeld, in zijn geheel afschrijven.

Aen D'Edele Hoogh Achtbare Heeren Burgemeesters der stadt Haerlem.

De Rooms Catholieke gemeente van de vergaderinghe in de Aghterstraet genoemt de Klaveren geven met schuldige eerbiedigheyt aen U Edele Hoogh Achtbaare Heeren te kennen als dat door het afsterven van haren leeraer Humbertus Mees, nu drie van de grootste gemeenten vaceeren, te weten de reeds gemelde en twee der Jesuiten, welke drie gemeenten meer als een derde van de geheele Rooms-Catholycke gemeenten deeser stadt uitmaeken, welke geheele gemeenten, voor dezen door elf leeraeren pleegt bedient te worden en in elf vergaderinghe

1) Belg. Dom., bladz. 311.

verdeelt zyn, als wanneer de gemeente maer even konden gedient worden en haer Godsdienst bequamelyck oeffenen, soodat in de tegenwoordige gesteltenisse een derde van de gemeente niet behoorlyck gedient konnen worden, zoo ten opsight van het vermindert getal der leeraeren als der vergaderplaetsen, welke laetste onbequaem zyn om boven haere ordinaere gemeentens, de lidtmaeten van de vacerende te plaetsen, waerdoor alle Sondagen een groot getal menschen genootzaeckt zyn, buiten de vergaederinghe in ongelycke buitenplaetsen, alwaer de predicatie niet behoorlyk kan gehoort worden, haer te helpen en diegene de welcke in de vergaderplaetsen zyn, lyden groote incommoditeyt door de drangh en opgeproptheyt van de menschen, waerdoor die zelfs verhindert zyn behoorelyck haer godsdienst te oeffenen, door welke incommoditeyt de oude swacke ende kinderen geheel belet en van de oefening der godsdienst afgehouden werden; daerenboven kan de gemeente niet behoorlyck in die functien dewelken buiten het predicatie hooren aen onse godsdienst weesentlyk zyn, bedient worden door de tegenwoordige leeraeren. Het tegenwoordigh getal van leeraeren waerdoor de geheele gemeente lydt, en het aldermeest die van de vacerende gemeenten en vermits de oefening van de godsdienst het voornaemste is, dat alle goede christenen betragten en waerdoor deselve tot alle goede tught en schuldige onderwerpingh aen haer overheden gelydt en aengemaent worden, zoo nemen wy de vryheid van U Edele Hoogh Achtbaere Heeren hertelyck te verzoeken en met een waare onderwerpingh te smeeken dat U Edele Hoogh Achtbaere ons van de gedoghte moeylyckheden sooveel belieft te ontlasten dat door vergunning in de plaets van onsen afgestorven leeraer Humbertus Mees, wederom een bequaem leeraer geplaetst werde, en dat onze vergaederplaets also geopent aen de

geheele gemeente een meerdere ruimte gegeven wordt; ten dien eynde versoeken wy dat U Edel hoogh Achtbare Heeren belieft te admitteeren Reginaldus van Lier, geboortigh van Mechelen, priester van de order der Predicheeren, zynde een deughsaem en zeer bequaem man voor onse gemeente dewelke in de bediening der gemeente zoo te 's Hertogenbosch als in desselfs gebiet nu al 15 a 16 jaren is geatmitteerd, zoodat U Edele in dit geval alleenlyck een verplaetsing van een plaets onder het gebiedt van desen staet tot desen stadt zult admitteeren; welke verplaetsing U Edele Hoog Achtbaere onlangs aen de gemeente aen de vergaederplaets in de Damsteegh gunstelyck hebt toegestaen, alwaer Ludovicus Pot, priester van de order der Franciscanen uyt Vrieslant verplaetst en door U Edele Hoogh Achtbaere alhier geadmitteert hebt; derhalve dit exempel aenmerkende en daernevens de exempelen van Rotterdam, Delft, Hoorn, Uytrecht etc., verhoopen wy deselve gunst van U Edele Hoogh Agtbaere te genieten, dewyl wy niet versoeken admissie voor een van welk order alhier geen alvoorens geadmitteert zyn geweest, noghte in plaetsen van de geinterdiceerde, maer wy versoeken die admissie voor een persoon van welks order een plaets de gemeente in onze voornoemde vergaderplaets byna een eeuw lang met groot genoegen bedient is, daerom op U Edele Hoogh Agtbaere goedertierenheyt vertrouwende, verblyven wy Edele Hoogh Achtbaere Heeren U alder onderdanigste en getrouwste onderdaenen en dienstwillige dienaars.

Volgens aanteekening van Somveen, in 1788 tot pastoor dezer statie aangesteld, werd het verzoekschrift der Katholieken spoedig toegestaan, zoodat van Lier nog in 1710 zijne bediening kon uitoefenen.

Zooals wij in het request lezen, zou hij 15 a 16 jaren in den Bosch en omstreken zijn geadmitteert geweest. Ik

zou betwijfelen of de onderteekenaars van het adres zich hier niet aan grootspraak schuldig maken. *Ex registro a concilio conventus Mechliniensis*, te Tirlemont berustende, weten wij dat hem den 10 Mei 1705 de zorg voor de sacristij werd opgedragen, dus was hij toen zeker geen missionaris. Volgens dienzelfden bron werd hij in 1707 naar den Bosch gezonden, doch moest reeds het volgende jaar om den tegenstand van eenige Katholieken (ob rebellionem paucorum) weer naar zijn klooster wederkeeren. Wijl de paters van het mechelsche klooster, dat van 's Hertogenbosch daarheen was verplaatst, nog een tal van gemeenten in de Meijerij als terminarissen bleven bedienen, kan het zijn dat van Lier dit officie eenige jaren heeft waargenomen; doch dit geschiedde zonder toelating der regeering.

Van de ruim twintigjarige bediening van pater van Lier vond ik geene bizonderheden aangeteekend. Volgens zoo even aangehaalden bron stierf hij den 26 April 1731; dat hij dus in 1727 [1]) zou zijn overleden, is eene vergissing. Hij had de doopregisters bijgehouden tot den 28 Maart 1731. Daarachter schreef pastoor Immerman: „N.B. deze zyn de laatste, die van de Predikheeren in deze statie zyn gedoopt; de volgende door een werelds-heer, terwijl de Magistraat dezer stad volgens de placaaten geen ordens-geestelyken meer wilde aannemen."

Aan de Jansenisten heeft de orde het verlies harer statie te danken. De stedelijke regeering had voor elke kerk der stad een regent van het weeshuis aangewezen, die bij den dood van den pastoor de inventarissen moest onderzoeken. De regent der Sint Dominicus-statie had de partij der Jansenisten gekozen en te recht vreesde men, dat door zijne bemiddeling een priester zijner partij de

1) Archief v. d. Gesch. v. h. aartsb. v. Utrecht, Dl. II, bl. 299.

statie zou bemachtigen. De aartspriester Joannes van den Steen en de familie Branger deden alles om de statie voor de orde te behouden, doch de Jansenist had zulk een afkeer tegen de Dominicanen bij de burgemeesters weten te verwekken dat daaraan niet kon gedacht worden. Nu ook de Katholieken zagen, dat de hoop ijdel was wederom een pater van de orde te verkrijgen en zij de kerk voor de godsdienstoefening noodwendig behoefden, verzochten zij den Nuntius een wereldsch priester aan te stellen. Deze willigde hun verzoek in en droeg den aartspriester de uitvoering daarvan op.

Wij schrijven ten slotte eenige uittreksels van brieven af door Joannes van den Steen aan P. C. Hoync van Papendrecht geschreven, alsook een brief van den Auditeur van den Nuntius aan den Kardinaal prefect der congregatie van de propaganda fide. Eerstgenoemde brieven berusten in het bisschoppelijk archief te Haarlem, de laatste wordt in het archief van genoemde congregatie te Rome bewaard.

9 Septembre 1731.. ... Un janseniste a gaté les affaires des Dominicains à Harlem, qui étaient auparavant en bon train et a eludé tous les efforts tant de nous que de la communauté: voici comment cela est arrivé : ici tous les biens tant meubles que immeubles des stations sont registrés et chaque station a un qui est régent de la maison des orfelins et doit aussi conserver les biens de la station et est constitué par les bourgemaistres, qui ordinairement ne se mellent pas du vivant de prêtre des biens de la station, mais quand quelque prêtre meurt, c'est a lui d'examiner si selon l'inventaire les biens s'y trouvent et les rend après au successeur. Par malheur le régent de la station du pere van Lier est janseniste; celui a souvent demandé aux messieurs Brangers qui sont entre les principaux de la communauté et qui s'avoient attribué

la direction de la maison et biens de station, afin qu'ils examineroïent l'inventaire, mais ils l'ont refusé sous l'un aut l'autre prétext, a la fin cet homme en vrai janseniste et croyant qu'on se moquat de luy a fait ses plaintes aux bourgemaistres et apparement y a adjointé des choses point favorables aux Dominicains: les bourgemaistres étant par luy irrités ont ordonné qu'un messager et coirvain (corvéieur?) de la maison de ville examineroient l'inventaire, qui ne le trouvant comme il faut ont fait un nouvel, et leur rapport aux bourgemaistres n'a pas été favorable non plus: quelques jours a près a scavoir la semaine passée les deux messieurs Branger, qui souvent et avec grand zèle ont sollicité pour avoir un Dominicain se sont presenté de rechef aux Bourgemaistres, mais au lieu qu'auparavant la réponse fut, nous ne pouvons encore accorder votre demande, nous verrons et tacherons de vous aider etc. la réponse fut, il ne faut pas revenir ici pour demander un Religieux car nous n'accorderons jamais un môine: a présent tout le monde est consterné. Quelques uns croyent que l'oratoire sera fermé bientôt par ordre des Bourgemaistres et dont quelques centaines ne pourront entendre la messe les dimanches et jours de fêtes: des autres craignent que les bourgemaistres y mettront un jausséniste et donc non seulement la station sera perdue, mais aussi la maison des orfelins, car cette maison est fort proche de l'oratoire; la plupart de la communauté espère avoir un prêtre seculier, mais il est incertain quel sera l'issue.

12 Octobre 1731...... a présent je me port tres bien et cela vient a propos, car mon chapelain continue encore a faire le service dans l'oratoire du père van Lier, par ordre des Bourgemaistres; mais il en sera bientôt delivré, car les Bourgemaistres ont fait venir le Régent et deux sous regens de la station du Pere et leur ont dit que

dans six semaines ils presenteroient un prêtre seculier point un religieux, autrement les Bourgemaistres scauroient que faire et de six semaines trois sont deja passées: j'ai tout mandé a mons. Montalto [1]), qui m'a repondu que les Dominicains luy assuroient, qu'il n'y etait nul péril pour les orphelins et que le peuple pouvoit entendre la messe dans les autres oratoires, outre que les Dominicains avaient grande espérance que dans un an ou deux un Dominicain serait admis et pour cela je me garderois de presenter un prêtre séculier, mais je travaillerois afin que l'oratoire soit fermé! Voila mes ordres que je suive exactement, mais point sans craindre de ce que les Bourgemaistres ordonneront après que les six semaines seront passées.

4 Novembre 1731: Mardi passé les Bourgemaistres m'ont fait dire par M. Guldewagen leur sécretaire qu'a ma prière ils laisseroient l'oratoire du feu père van Lier ouverte quelques semaines (sans dire le nombre des semaines) et que mon chapelain y pourroit faire service si entre temps on presentoit un prêtre séculier agreable aux Bourgemaistres, il seroit admis, si non ils feroient de l'oratoire un magasin et donneroient la maison a louange; aussi on est ici de tous cotés en paine, mais avec les disciples de l'Evangile d'hier, nous crierons au Seigneur.

3 Decembre 1731: Les affaires de la station du feu P. van Lier sont au même état, hormis que la plus grande partie de la communanté considérant qu'il n'y a nulle apparence pour un Dominicain et que les autres oratoires ne peuvent contenir le peuple se donne des grands mouvements pour avoir un prêtre seculier, ils ont écrit deux fois a Mr. Montalto: mais point de reponse; j'espère que Monseigneur Montalto arrivera bientot.

---

1) Hij was Auditeur van den Nuntius Spinelli te Brussel en nam tijdelijk nadat de Nuntius naar Rome was vertrokken, de nunciatuur waar en daarbij het bestuur der Hollandsche Missie.

3 Decembre 1731.... a la fin Mr. Montalto m'a donné ordre a mettre par interim un prêtre séculier dans la station du père van Lier, je ne doute pas ou j'obtiendrai l'agrément des Bourgemaistres.

Eminentissimo e Reverendissimo Signore Cardinale.

Il signor [1]) van der Steen Arciprete di Olanda ed i mastri di Chiesa dell' oratorio dei Domenicani d'Arlem avendomi notificato che se non provideva con celerità il vacante Oratorio, il magistrato era d'intenzzione, o di profanarlo, odi darlo a Giansenisti, non ho tardato di dar la facoltà di propossi uno sacerdote seculari cattolico, con promessa pero, che in caso ch'i Domenicani possono reintrare, egli debba rendergli l'oratorio. Aspettero l'esito di quest' affare di cui non tralasciero, se in mio tempo arrivera, in formarne L. E. V. a cui faciendo umilissima riverenza ossequiosamente mi sottoscrivo,

Umilissimo

Brusselles, 1 Dec. 1731. VINCENZO MONTALTO,
Amministratore.

Niettegenstaande den toeleg der Jansenisten, had men toch het geluk een goed Katholiek seculier priester tot pastoor der statie te zien aangesteld. Deze eerste seculiere pastoor was

---

1) Wijl de heer van der Steen aartspriester van Holland en de kerkmeesters der bidplaats van de Dominicanen te Haarlem mij hebben bericht, dat zoo ik niet spoedig in de vacatuur der bidplaats voorzag de magistraat deze zou ontheiligen of aan de Jansenisten geven, heb ik niet gedraald de faculteit te geven om een Katholiek wereldsch priester voor te stellen, met de belofte echter dat, in geval de Dominicanen weder kunnen terugkeeren, men hen de bidplaats moest afstaan. Indien deze zaak in mijn tijd haar beslag krijgt, zal ik niet nalaten Uwe Eminentie te schrijven van wie ik na nederige eerbetuiging dienstwillig blijf,

Uw onderdanige

Brussel, den 1 December 1731. VINCENZO MONTALTO,
Administrator.

GERARDUS WILHELMUS IMMERMAN.

In het nog op het stadhuis berustend doopboek leest men: „Naamlijst van die gedoopt zijn onder den Heer G. W. Immerman, geboren te Grol, eerste wereldsheer na de Predikheeren in deze statie." Die naamlijst begint met 28 Januari 1732. In de *catalogus stationum districtus harlemensis*, in het bisschoppelijk archief berustende, schrijft van Burick, pastoor te Noordwijk — hij noemt zich daar subdelegatus, zooveel als deken —: „in hac statione (S. Dominici Harlemi) ob statutum magistratus legitima missione factus est Missionarius anno 1731 R. adm. D. Gerardus Wilhelmus Immerman, vir annorum 54, probus et vigilans in munere suo. Est bona in temporalibus statio et in ea sunt communicantes 620." De Nuntius Molinari noemt hem in zijne *Relatio status Missionis Hollandicae* 1758, — ook in het bisschoppelijk archief aanwezig — „doctus et honestissimus sacerdos."

In 1770 overleed pastoor Immerman, doch den datum van zijn overlijden heb ik niet gevonden. Zijn laatste doopeling is van 10 September 1770. Hij werd opgevolgd door

LAMBERTUS JACOBUS DONKER

Een Rotterdammer van geboorte. Zijn eerste doopeling staat op 23 September 1770. Tijdens hij te Haarlem pastoor was werd de kerk van een nieuw orgel voorzien. In de *status missionis* van den genoemden Nuntius Molinari lezen wij: „R. D. Donker anno 1788 stationi valedixit." De geschiedschrijver de Koning zegt van hem: „hij werd emeritus verklaard." Hij overleed den 3 April 1803.

WILHELMUS SOMVEEN.

Deze, Amsterdammer van geboorte, was eerst pastoor te Stompwijk geweest. De gemeente was intusschen der

mate toegenomen dat de kerk te klein werd; daarenboven verkeerde zij in bouwvalligen toestand. Eene vergrooting of vernieuwing was derhalve dringend noodzakelijk. De meest gegoeden der gemeente beraadslaagden met den pastoor over den bouw eener nieuwe kerk. Tijdens die vergadering werd voor *f* 8000 ingeteekend en beloofde men bovendien het te kort met jaarlijksche bijdragen aan te vullen. Nu werd er eene bouwcommissie aangesteld, die het plan ontworp dat de kerk tot in de Achterstraat zich zou uitstrekken en daar met een gevel prijken, welke – wat in die dagen iets nieuws was – haar het aanzien van eene kerk zou geven. Wegens de meerdere verdraagzaamheid dier dagen werd door de burgemeesters aan de commissie vergunning voor dien bouw gegeven. Den 27 Mei 1790 werd de eerste steen gelegd en reeds den 19 October daaraanvolgende had de plechtige inwijding door den aartspriester Ter Hulscher plaats. Volgens den geschiedschrijver de Koning kostte de nieuwe kerk *f* 16,000, welke som binnen vijf jaren geheel werd afbetaald.

De verdienstelijke pastoor Somveen overleed den 30 November 1802 Hij werd in de oude Sint Bavo of groote kerk begraven. Daar leest men nog op zijn grafsteen in het noord-oostelijk gedeelte van den omloop: W. Somveen, R. C. Pastoor. Hij werd opgevolgd door

PAULUS VAN MUNNEKREEDE

Te Leiden geboren. Onder zijn pastoraat werd de kerk in 1803 met een schoon schilderstuk verrijkt, dat boven het altaar prijkte tot aan den bouw der tegenwoordige kerk. Het stelde voor de verheerlijking van Christus op den berg Thabor en was vervaardigd door den niet onverdienstelijken katholieken kunstschilder Joannes Petrus van Horstok. Bij Immerzeel – Levens en werken van Hol-

landsche schilders – staat hij met roem vermeld. Hendrik Mosch, een neef van pastoor Somveen, was de schenker van dit stuk.

Toen pastoor Munnekreede wegens verzwakking zijner gezondheid de bediening niet meer alleen kon waarnemen, werd hem een kapelaan gegeven. Deze eerste kapelaan der statie, die van toen af altijd kapelaans heeft gehad, was Daniel Joannes Theodorus Gertsen, later pastoor van Bergschenhoek.

Pastoor Munnekreede stierf op 31 Mei 1826 en in zijn plaats werd benoemd

HERMANUS JOSEPHUS GALLENKAMP.

Hij was te Amsterdam geboren. Onder dezen pastoor werd eene pastorie in 1833 gebouwd, welke aan het Spaarne als een deftig gebouw nog tot den laatsten tijd gezien werd, totdat zij voor den bouw der thans bestaande kerk werd afgebroken. Voor den bouw dier pastorie schonk het Rijk eene subsidie van *f* 2500 en de Provinciale Staten eene van *f* 500. De daarvoor opgerichte bouw-commissie werd door den pastoor tot *permanente* commissie aangesteld en belast met het tijdelijk beheer van kerk en pastorie, alzoo een eerste kerkbestuur. Ofschoon een inventaris van 1789 reeds gewag maakt van kerkmeesters, waarschijnlijk de toenmalige bouw-commissie der nieuwe kerk, schijnen deze echter niet voortdurend opvolgers gehad te hebben.

Den 2 April 1843 overleed pastoor Gallenkamp en werd opgevolgd door den nog in leven zijnde HoogEerw. Heer

FRANCISCUS THEODORUS FRANKEMÖLLE

Geboortig van Amsterdam en toen pastoor te Diemerbrug. Den 14 April 1843 aanvaarde hij de pastorele bediening. Al spoedig besloot de pastoor tot eene hoog-

noodige vergrooting der kerk, die ter nauwernood 500 menschen kon bevatten, terwijl de gemeente reeds tot 1000 communicanten was gestegen. Deze vergrooting stond nagenoeg met eene geheel vernieuwing gelijk; de zijmuren werden weggebroken en daarvoor pilaren gesteld met zijbeuken aan beide kanten, zoodat de kerk bijna een vierkant werd. Die geheele bouw kostte ruim *ƒ* 20,000.

Een immer gedenkwaardige gebeurtenis was voor deze gemeente het besluit van Z.D.H. Mgr. F. J. van Vree van den 24 October 1856, waarbij de oude Sint Dominicusstatie werd opgeheven en tot eene der drie parochiën, waarin de Bisschop zijne kathedrale stad verdeelde, werd verheven; daarbij werd de statie van Sint Thomas van Aquino tot bijkerk verklaard. Ook werd toen een parochiaal kerkbestuur door den Bisschop ingesteld.

Door den ontzettenden aanbouw der stad aan de kant van het Zuider-Spaarne werden beide kerken te klein voor de parochie en verlangde men den bouw eener ruime en waardige parochiekerk te beginnen. Na vele vruchtelooze pogingen kwam men in de gelegenheid om, door aankoop van belendende perceelen, voldoend terrein te erlangen. Sinds het jaar 1873 werden met toestemming des Bisschops aalmoezen voor den nieuwen bouw ingezameld, waaraan tien jaren later werd begonnen. Zoo groot was de geestdrift van den pastoor en der parochianen voor hare nieuwe parochiekerk en hare versiering met prachtige kerkmeubelen, dat zij voor dit doel niet minder dan *ƒ* 148,225, dank zij vooral den onvermoeiden ijver van den tegenwoordigen pastoor, toen kapelaan Thünnissen, aan vrijwillige giften bijdroegen. De kerk met toren volgens bouwplan van den alom met roem bekenden bouwmeester den Heer Margry werd voor eene som van *ƒ* 129,928 op den 12 Juni 1883 aanbesteed.

Om zijne bizondere vereering van 's Heeren Moeder,

wenschte pastoor Frankemölle – reeds bij den aanvang van zijn pastoraat was hij een der eerste pastoors die de broederschap van den levenden Rozenkrans oprichtte – de nieuwe kerk aan O. L. V. van den H. Rozenkrans te zien toegewijd, waarmede tevens eene herinnering en vereering jegens den alouden patroon Sint Dominicus zou blijven voortduren. Aan dit godvruchtig verlangen en zijn daartoe strekkend verzoek werd door Z. H. Paus Leo XIII goedgunstelijk gevolg gegeven met de bepaling evenwel dat Sint Dominicus *mede-patroon* zoude zijn. „Retento tamen S. Dominico ut contitulari." Den 28 Mei 1885 werd de prachtige kerk door Z.D.H. den Bisschop Mgr. C. J. A. Bottemanne plechtig geconsacreerd en aan O. L. V. van den H. Rozenkrans en den H. Dominicus toegewijd. Zij was reeds bij de consecratie met een tal van schoone meubelen als hoog-altaar, predikstoel, communiebank enz. verrijkt; de schoone beelden aan de kolommen zijn het werk van den met roem bekenden beeldhouwer Stracké.

De hoogbejaarde pastoor, die reeds den 18 September 1880 zijn gouden priester-jubilé had mogen vieren, mogt ook op een leeftijd van 78 jaren en in het 42ste jaar zijner pastorele bediening de plechtigheid der consecratie en daarmede de vervulling zijner vurigste wenschen beleven. Weldra echter deed volslagen doofheid, waaraan hij reeds jaren lijdende was, gevoegd bij zijne hooge jaren hem naar een ontslag uit zijne bediening verlangen, hetwelk hem dan ook op den 20 April 1887 op de meest eervolle wijze door Haarlem's kerkvoogd werd geschonken. Te gelijkertijd werd tot zijn opvolger benoemd de Zeer Eerw. Heer

PETRUS JOANNES THÜNNISSEN,

Die reeds gedurende 17 jaren met voorbeeldigen ijver den pastoor als kapelaan trouw had ter zijde gestaan en aan

wiens volhardende bemoeiingen de parochianen grootendeels hare schoone kerk hebben te danken. Groot was de vreugde van Haarlem's Katholieken over die benoeming en aller vurige wensch is, dat pastoor Thünnissen zijn hoogwaardigen en door de parochie hooggeschatten voorganger ook in den langen duur van zijn pastoorschap moge navolgen.

DE STATIE VAN SINT THOMAS VAN AQUINO.

—

PHILIPPUS PALUDANUS.

Evenals de Sint Dominicus-kerk zoo ook werd de kerk van Sint Thomas opgetrokken op den hoek van het Ossenhooftsteegje, op een terrein waar vroeger een bierbrouwerij had gestaan.

Volgens Nicolaus Broedersen (de Rebus Ecclesiae Ultrajectinae enz.) was de Dominicaan Philippus van den Broek op het laatst van 1624 reeds te Haarlem in bediening.

In het *chronicon abbreviatum conventus Buscoducensis*, vond ik dat Philippus Paludanus te Brussel geboren den 6 Mei 1611 het kleed der orde ontving. Zijn hollandsche naam was, van Poel. In de *catalogus professorum conventus Antverpiensis* staat aangeteekend: „frater Joannes Paludanus, harlemensis vestitus 31 Octobris 1618 et professus 5 Januarii 1620." Wie nu van beiden de haarlemsche zendeling was, durf ik niet zeker uitmaken, ofschoon de meeste redenen voor den antwerpschen pater pleiten. Genoemde Broedersen noemt hem van den Broek, dus niet van Poel. Het Belgium Dominicanum (bladz. 235) zegt dat Philippus Paludanus tot het antwerpsche klooster behoorde; daarbij was hij haarlemmer van geboorte, eene

reden te meer voor de oversten om hem naar zijne geboorteplaats te zenden, wijl dezulken daar meer voorspraak hadden en spoediger door de stedelijke regeering werden toegelaten. Ten laatste was bovengenoemde catalogus slechts eene copie, zoodat aldaar waarschijnlijk de naam van Joannes in dien van Philippus zal moeten veranderd worden. Volgens het aangehaalde Belg. Dom. stierf Philippus Paludanus te Haarlem op den 11 Maart 1649.

PAULUS VAN DER STOCK.

Hij was lid van het klooster te Antwerpen. In de jaren 1656 en '60 vond ik hem te Haarlem. Waarschijnlijk toog hij in 1664 naar Leiden om pater Petrus Verjus op te volgen. Hij overleed [1]) daar den 20 Juli 1666.

JOANNES BAPTISTA KEMPENS.

Den 29 Juni 1639 trad hij te Antwerpen in de orde en legde zijne beloften af den 7 Augustus 1640. Omstreeks 1665 kwam hij in de missie te Haarlem. In de *status missionis* van Maart 1670 lezen wij: „fr. Joannes Baptista Kempens 50 fere annorum, qui ibi fuit jam fere per 5 annos, adeo zelose in concionibus et visitatione infirmorum laborando ut jam morbum contraxerit, qui cum ipsi continuo adhaereat et graviter affligat illum, cogitat redire ad suum conventum Antverpiensem: unde eidem in adjutorem et successorem destinatus est p. fr. Jacobus Appelmans, insignis et zelosissimus religiosus Harlemo oriundus, filius conventus Bruxellensis, 40 annorum."

Ofschoon pater Jacobus Appelmans, Kempens moest opvolgen, stierf hij reeds volgens het *Necrologium Harlemense* den 30 November 1670.

---

1) Belg. Dom. bladz. 288.

Pater Kempens [1]) verwisselde het tijdelijke met het eeuwige den 1 Januari 1679.

De twee volgende paters waren omstreeks 1680 te Haarlem in bediening; mij is niet gebleken in welke kerk zij stonden. De eerste is:

PIUS FASSEEL.

Volgens het Belg. Dom. (bladz. 347) behoorde hij tot het klooster van Brussel, was acht jaren missionaris te Haarlem en prior van zijn klooster. Na eerst vicaris te zijn geweest, werd hij den 1 October 1686 tot prior te Vilvoorden aangesteld. Hoog bejaard overleed hij aldaar den 5 Juli 1694.

BENEDICTUS EMMANUEL SAILLY.

Hij was lid van het brusselsche klooster (Belg. Dom. bladz. 347). Na aldaar novicenmeester, procurator en prior te zijn geweest, werd hij biechtvader der Vlamingers te Rijssel, vervolgens missionaris te Haarlem. Van hier ging hij als pastoor naar Groot-Zundert, waar hij waarschijnlijk in 1673 zijn ordebroeder Cornelis Vinx als pastoor opvolgde. Hij verbleef er 12 jaren en stierf den 14 Februari 1695 als vicaris van Raspaliën, alwaar een miraculeus Maria-beeld werd vereerd en bij het brusselsche klooster behoorde.

De drie volgende paters bedienden de Sint Thomaskerk.

ALBERTUS HENRICUS VELARTS.

Het kleed der orde nam hij op jeugdigen leeftijd te Sittard in 1669 aan. Blijkens een aanteekening uit een thans verloren doopboek werd hij in 1680 met de bediening der Sint Thomas-kerk te Haarlem belast en overleed er op 34 jarigen leeftijd den 24 Februari 1689. [2])

1) Belg. Dom. bladz. 245.

2) Kronijk van Sittard, door Jos. Russel, bladz. 76.

PETRUS DAEMEN

Uit de *Status missionis* in 1702 door Theodorus de Cock naar Rome opgezonden, blijkt dat hij pastoor was der Sint Thomaskerk.

In de *regesta magistrorum generalium Ord. Praed.* vond ik aangeteekend: „Februarii 1709. Pater Petrus Daemen promovetur ad gradum praedicaturae generalis, postquam per plures annos tam quadragesimali quam adventuali tempore praedicavit et per 20 annos in missione Harlemensi in Hollandia cum magno animarum fructu et haereticorum conversione laboravit." Hieruit blijkt, dat hij de onmiddelijke opvolger was van pater Velarts.

Omstreeks 1714 keerde hij naar zijn klooster te Maastricht terug. Onder dato van 25 Januari 1716 deelen bovengenoemde *regesta* nog mede: „Petrus Daemen, 30 (*sic*) annis missionarius et senio 70 annorum confectus, dispensatur ab hebdomadaria et a choro nocturno."

Het *chronicon abbreviatum conventus Mosae-Trajectensis*, door p. Benedictus Huntjens, meldt van hem: „Reverendus ac venerabilis pater Petrus Daemen, prior, controversista, Harlemii missionarius, conventus Calcariensis praedicator generalis, jubilarius ac provinciae senior, obiit die 9 Februarii 1742."

Spoedig na zijn terugkeer uit Haarlem schijnt hij prior van zijn convent geweest te zijn. Toen hij op het provinciaal kapittel te Leuven in Mei 1719 de bul *Unigenitus Dei Filius* tegen Quesnel in 1713 uitgevaardigd, onderteekende, schreef hij: „quondam prior Trajectensis."

JOANNES DECKERS.

In 1679 geboren sprak hij zijne beloften uit te Antwerpen op den 10 December 1701. Omstreeks 1714 werd hij naar Haarlem gezonden en stierf aldaar den 12 October 1727.

Pater Deckers sluit de rij der Dominicanen, die de Sint Thomas-kerk bedienden.

In de *catalogus* [1]) *R.R. D.D. Pastorum ac Missionariorum defunctorum* enz. las ik: „1727 Oct. Harlemi R. P. N. Deckers, Ord. Praed. Hanc vacantem stationem saeculares occuparant."

Uit de *regesta* van de generaals der orde blijkt, dat de burgemeesters geen religieus wilden toelaten, en dat aldus de statie voor de orde is verloren gegaan. „1728, 7 februarii, patri provinciali..... Item de Missionibus Hollandicis quod Nuntius sacerdotem saecularem ad nostram Missionem in civitate Harlemensi posuerit, adeo quod omnes regulares expelli videantur: respondet reverendissimus generalis: se remedium ferre non posse cum Potestas haeretica regulares nolens, praeceptis Ecclesiae non obtemperet; viderint ipsi quomodo haec meliori modo agant."

In de *status Missionis* door den provinciaal en prefect der missie Wilhelmus Poelman den Nuntius in 1741 opgezonden, schreef hij: „Harlemii duo sunt ordinis nostri oratoria, quae nobis invitis, nunc occupantur a saecularibus sacerdotibus." [2])

De eerste seculiere geestelijke, die door den Nuntius van Brussel, destijds met het bestuur der hollandsche missie belast, tot pastoor der statie werd aangesteld was volgens de *status missionis* en een naamlijst van geestelijken in het archief van het bisdom van Haarlem aanwezig

NICOLAUS GOMES.

Niets anders vinden wij van hem aangeteekend, dan dat hij in 1728 pater Deckers is opgevolgd en den 8

1) Archief v. d. Gesch. v. h. Aartsb. v. Utrecht, Deel I, bladz. 310.
2) Idem Dl. I, bl. 99.

Februari 1757 te Weesp is overleden. Waarschijnlijk is hij daar in 1748 gekomen, althans in dit jaar werd in de Sint Thomas benoemd

HENRICUS NICOLAUS VAN ROSSE.

In het doopboek der statie lezen wij in dato 27 Juni 1748: „Incepit administrare pastoratum vulgo het ossenhooftsteegje Harlemii, Henricus Nicolaus Rosse, pastor saecularis Romano-Catholicus." Van Rosse was te Amsterdam geboren en wordt in de boven reeds aangehaalde *Catalogus Stationum Districtus Harlemensis* geprezen als een braaf en ijverig priester boven de andere geestelijken van Haarlem uitstekende in kanselwelsprekendheid. Bij het lezen van de catalogus, zou men meenen dat hij de eerste seculiere priester in de statie is geweest. Van bovengenoemde Gomes wordt daar geen gewag gemaakt en van Rosse wordt voorgesteld als ware hij de opvolger van den laatsten dominicaner pater. Behalve dat dan de statie van 1727 tot 1748 zoude ledig gestaan hebben, wat reeds strijdt tegen hetgeen wij hier boven uit de *regesta* der generaals der orde aanhaalden, vinden wij in bovengenoemde bescheiden duidelijk genoemden Gomes als eersten pastoor vernoemd. De aanteekening in de catalogus moet dus zeker niet in dien zin opgevat worden. Alleen is, om welke reden of uit welke oorzaak dan ook, de vermelding van den eersten pastoor Gomes in de catalogus achterwege gebleven. [1]) Tot den 12 April 1757 hield van Rosse de doopboeken bij: hij had 359 kinderen gedoopt. Naar Noordwijkerhout alstoen verplaatst stierf hij daar in 1768.

---

1) Aldus lezen wij in de catalogus: „Statio (S. Thom. Aq. Harlemii) est juxta orphanotrophium catholicum. Fuit olim statio R.R. P.P. Dominicanorum. In ea ob statutum magistratus et legitima missione factus est Missionarius anno 1740 — dit jaartal moet blijkens het doopboek in 1748 worden veranderd. — R. D. Henricus Nicolaus van Rosse Amstelodamensis, vir

BERNARDUS LUURMAN.

Hij was te Amsterdam geboren en was in 1757 de opvolger van pastoor van Rosse. In de *relatio status* van den Nuntius Molinari staat hij beschreven als een achtbaar en braaf priester, doch van slechts middelmatige kennis, – honestus sacerdos et probus, mediocris doctrinae. – Volgens dienzelfden bron telde de statie alstoen 540 communicanten. Pastoor Luurman overleed in 1772. Van de hem volgende pastoors en de verdere lotgevallen der statie kunnen wij nagenoeg niets anders vermelden dan hunne namen en het tijdstip hunner aanstelling.

Deze zijn: Joannes Hermanus Knipping van Amsterdam. Hij stierf in 1793 en werd opgevolgd door C... Joannes Leenders. In het doopboek teekende hij aan: „15 Novembris 1793. Sequentes baptizati sunt per me successorem R. D. H. Knipping C. J. Leenders, qui missus sum ex Helder ad hanc stationem." Leenders werd volgens het doopboek den 11 Februari 1802 naar Rijswijk verplaatst en is als pastoor den 2 April 1828 te Berkenrode overleden.

Wilhelmus Gerdner, een Rotterdammer, werd van de Sint Thomas-kerk naar de Sint Laurentius te Rotterdam den 13 October 1812 verplaatst.

Joannes Elias Kock, te 's Gravenhage geboren, was pastoor tot in Juli 1817, toen hij naar de Posthoorn (thans O.L.V. Onb. Ontv.) te Amsterdam vertrok.

Henricus Tomas, een Rotterdammer, ijverig lid van het zoogenaamd oud-kapittel van Haarlem, welks gewaande rechten hij tot het laatste bleef verdedigen en die deel

---

annorum 41 probus et vigilans in munere suo, imo dono concionandi in civitate eminet." Dat juxta orphanotrophium zal men moeten verstaan *in de nabijheid.* Tot aan 1859 — toen het R. K. Weeshuis en oudeliedenhuis of Sint Jacobs-Godshuis een eigen rector kreeg, kerkten de weezen en oude lieden in deze Sint Thomas-kerk, die dan ook algemeen bekend stond onder den naam van weeskerk.

mogt uitmaken der commissie uit dat Kapittel, die in 1853 na het herstel der hierarchie aan den eersten Bisschop van Haarlem Mgr. F. J. van Vree, met alle prijsbare onderwerping aan het kerkelijk gezag, het kapittel ontbonden verklaarde en alle bezittingen, fondsen en archieven aan den Bisschop overgaf. In 1833 werd hij pastoor der Sint Lodewijkskerk te Leiden tot dat die kerk als hulpkerk der parochie van Sint Petrus werd verklaard.

Petrus Bruns in 1841 naar de fransche of Sint Petrus- en Pauluskerk te Amsterdam verplaatst.

Hij verzocht met eenige gecommitteerden uit de gemeente tot tweemalen toe eene subsidie uit 's rijks kas ter voorziening in den bouwvalligen toestand der kerk, maar telkens werd daar afwijzend op beschikt en wel met verwijzing naar een verslag van gedeputeerde staten reeds in 1822 uitgebracht over den ongunstigen toestand der kerken van Haarlem met advies dat de kerken aldaar, toen zeven in getal, tot op een of twee moesten verminderd worden.

Eduardus Antonius Beguinet, Antwerpenaar, overleden den 3 December 1846.

Felix Mathias Marinkelle, die de kerk nog een weinig heeft vergroot, was de laatste pastoor der Sint Thomasstatie. Toen Haarlem's eerste Bisschop na de herstelling der hierarchie hem in 1855 tot pastoor van Weesp benoemde, bestond reeds het plan de statie op te heffen en deze bij de aanstaande Sint Dominicus-parochie te voegen. Leonardus van Wisse, kapelaan van laatstgenoemde kerk werd toen tot deservitor benoemd tot dat bij bisschoppelijk besluit van 24 October 1856 de Sint Thomas werd opgeheven en als hulpkerk bij de Sint Dominicus werd gevoegd. Daar voor den bouw der thans bestaande parochiekerk de oude moest worden afgebroken, werden de kerkelijke diensten in de Sint Thomas verricht. Door eene goede regeling

der H. Diensten mogt men er in slagen de ruim 3000 communicanten in de gelegenheid te stellen aan hunne verplichtingen te kunnen voldoen.

Na de voltooiing der nieuwe kerk werd de Sint Thomaskerk voor een gedeelte kapel der Duitsche congregatie van de Franciscanessen der HH. Harten te Salzkotten, die kerk en pastorie tot verpleging van zieken hadden aangekocht.

Zoo blijft toch dat aloude eerbiedwaardig kerkgebouw met pastorie eene godsdienstige en liefdadige bestemming behouden.

Rotterdam, November 1887. p. fr. A. J. J. HOOGLAND, *Ord. Praed.*

BIJLAGEN.

BIJLAGE A.

Joannes de Rosenbos Sanctissimi in Christo patris et Domini nostri Domini Sixti Papae quarti SacrosanctaeSedis Apostolicae prothonotarius nec non pastor seu curatus ecclesiae parochialis Harlemensis, dilectis Nobis in Christo priori et fratribus Ordinis Praedicatorum conventus Harlemensis salutem in Domino. De speciali favore quem ad vos et vestrum gerimus conventum etiam ob piam Dominorum ac Rectorum oppidi de Harlem instantiam, concedimus vobis et conventui vestro pro nobis et nostris successoribus perpetuis temporibus, ut si qui majorennes per se aut minorennes per alios apud vos seu ecclesiam vestram illegerint sepeliri eos libere tradere valeatis sepulturae sine delatione funeris ad suam dictam parochialem ecclesiam vel oblationibus aut exequiis ibidem fiendis ac etiam Nobis aut nostro vice-curato de quibuscunque juribus ratione funeris respondendo, salvo quod loco et jure nostrae portionis canonicae et totalis nostri ac successorum nostrorum interesse, hoc idem circa funus et funeralia nobis seu nostris vicecuratis per vos vel per haeredes defunctorum dare debeatis, quod conventus vester seu fratres conventus et ordinis vestri in Rot-

terdam per se vel haeredes defunctorum curato ibidem seu vicecurato circa hujusmodi hodiernadie dignoscitur seu dignoscuntur; sic tamen si aliquod funus cum cruce per vos ad vestrum conventum afferri contigerit, haeredes defuncti tenebuntur facere pro se pulsari in ecclesia Harlemensi, secundum modum in dicta ecclesia hoc tempore observatum, alioquin ipsis concessum nullius erit roboris vel momenti. In cujus rei testimonium sigillum nostrum praesentibus duximus appendendum. Anno Domini 1477 mensis Septembris die octava.

David de Burgundia Dei et Apostolicae Sedis gratia Episcopus Trajectensis universis et singulis tam praesentibus quam futuris salutem in Domino sempiternam. Noveritis quod nos ad humilem et piam supplicationem dilectorum Nobis in Christo prioris et fratrum conventus Fratrum Praedicatorum in oppido de Haerlem nostrae Diocesis, omnia et singula in littera, cui haec nostra praesens littera est transfixa, contenta, narrata, condionata atque descripta ex certa nostra scientia ratificamus et approbamus rataque et grata habemus, et perpetuo volumus et mandamus observari eaque omnia et singula in ea contenta auctoritate nostra plenaria in Dei Nomine confirmamus nostrarum testimonio litterarum sigillo nostro ad causas praesentibus appenso munitarum. Datum Anno Domini 1477 mensis Octobris die nona.

Bijlage B.

Pius Episcopus, servus servorum Dei, venerabili Fratri Episcopo Trajecten. Salutem et Apostolicam Benedictionem.

Ad Ecclesiarum et locorum Religiosorum etc. Cum itaque sicut pro parte dilectae in Christo filiae Elisabeth Ducissae Burgundiae Nobis nuper exhibita petitio continebat, ipsa ad Fratres de vita regulari nuncupatos Ordinis Praedicatorum singularem gerens devotionis affectum, plurimum desideret, quod domus, et conventus oppidi Harlemen. in Hollandia tuae Diocesis, ejusdem ordinis, sub dominio dilecti filii Nobis viri Philippi Ducis Burgundiae, mariti sui, in Provincia Saxoniae consistens secundum instituta praedicti Ordinis, in quo conventu non viget observantia vitae regularis, etiam reformetur et ad observantiam reducatur, quemadmodum alia Monasteria dicti oppidi, et praecipue Ordinum

Mendicantium, quae in vita regulari existunt. Quare pro parte ejusdem Ducissae Nobis fuit humiliter supplicatum, ut domum et conventum hujusmodi ad praedictam observantiam reduci mandare, aliasque super hoc opportune providere de benignitate Apostolica dignaremur. Nos igitur prefatae Ducissae pium et laudabile propositum in hac parte plurimum in Domino commendantes, hujusmodi supplicationibus inclinati, Fraternitati tuae, vocatis quorum interest et associatis tecum Vicario generali pro tempore conventuum reformatorum in Hollandia, et his, quos ipse vicarius de suis fratribus secum duxerit assumendos, tam in capite quam in membris, appellatione remota Domum et Conventum oppidi Harlemen. hujusmodi reformandi et ad observantiam regularem reducendi, ac ipsum conventum, necnon Fratres ibidem pro tempore degentes, tam in spiritualibus quam in temporalibus eidem vicario cum omni auctoritate et jurisdictione, quas habet super alios conventus reformatos et sibi subjectos subjiciendi, necnon illos ex Fratribus dicti conventus, qui observantiam facere, et sub illa vivere forsitan noluerint, ad alia loca ejusdem ordinis transferendi et assignandi, omniaque alia et singula quae in praemissis et circa ea necessaria fuerint et quomodolibet opportuna faciendi, disponendi et exequendi, contradictores quoque per censuram ecclesiasticam, appellatione postposita, compescendo, invocato ad hoc si opus fuerit auxilio brachii saecularis, plenam et liberam auctoritate Apostolica tenore praesentium concedimus facultatem. Non obstantibus constitutionibus et ordinationibus Apostolicis ac statutis, privilegiis et consuetudinibus domus et ordinis praedictorum hujusmodi, juramento, confirmatione Apostolica vel quavis alia firmitate roboratis, etiamsi de illis eorumque totis tenoribus specialis et expressa mentio habenda foret, ceterisque etc. quibuscunque, aut si Priori et Fratribus dictae Domus, vel quibusvis aliis communiter vel divisim ab Apostolica sit Sede indultum, quod interdici etc. Datum Mantuae Anno Incarnationis Dominicae Millesimo quadringentesimo quinquagesimo Nono, pridie Idus Novembris. Pontificatus nostri Anno Secundo.

Bijlage C.

By den Keyser:

Lieve Beminde Broeder,

Dierick van Schoenhoven, provinciael van der ordene van den Predikaren van der provincie van desen onsen Nederlanden heeft ons te kennen doen gheven, zoe al eerst, hoe dat nae den geestelicken rechten ende privilegiën der voernoemde oordene georlooft zij den religieusen van dien, besondere dengenen die den bisscop dioecesyn gepresenteert ende by hem geadmitteert zyn te hooren de biechten van den zieken ende anderen onsen ondersaeten ooc vremde zynde, soowel in den huysen van den zelven zieken binnen onsen steden ende plaetsen van onsen landen, daer de voirseyde religieusen gesonden ende geschickt zyn omme biechte te hooren ende preken ende medehulpers wesen van de pastoiren ende vice-cureiten ende mede tot nootdrufticheyt der conventen van den voirzeyde oordene, om in God aelmoesen te verwerven; waeromme die voirseyde religieusen ende andere van de biddende oerden gehadt hebben ende hen gegont is eerlicke residentie te houden ende te hebben in eenige van onse steden van hueren termynen om te gebruicken ende exerceeren hueren gewoonlicke manieren van preken ende biechte te hooren, op zekere tyden van de jaeren bizondere in den vasten ende in den advent ende op allen andere hoochtyden als 't volck hem tot viericheden ende tot waerdige heylige sacrament voirgenoemd te ontfangen, 't welck die voirseyde religieusen, zonderlinge die prioer ende convent der voirseyde oerden in onse steden van Haerlem geuseert ende gebruickt hebben vredelick ende rustelick, van zoe lange jaeren ende tyt dat geen mensche en gedinct ter contrariën. Desen nyettegenstaande ghy met uwe adherenten hebt u vervoordert contrarie die vredelicke possessie van den terminarissen des voirseyden convents, die over lange jaeren by meest van allen uwe voorsaten tyden hebben gebruyckt met alle manieren, zoe voor die van de gerechte van Amstelredam te beclagen, ende menige wegen gesocht hebt om te beletten denzelven terminarysen binnen die voirseyde steden van Amstelredam, dat zy nyet en mogen biechte horen van den ziecken binnen hueren huysen, zonderlinge daer zy daer toe versocht zyn, zonder uwe speciale admissie ende

oirlof, noch en wilt hem luyden niet vredelick admitteeren tot residentie in den vasten ende advent als boven, d'welck zy nochtans over menige jaren daer te voiren rustelyck gebruickt hebben, u funderende op zekere placet of brieven verleent by wylen vrouwe Margarete, eertshertoginne van Oisteurick, douaigiere van Savoyen, in hueren leven regente onser voirseijde landen, zaliger gedachten, hoewel nogthans dieselve brieven noyt over alle onse voirzeyde landen ter executie gestelt zyn geweest, zoo die thoender presumeert ende verstaen heeft. Alle 't welcke commen zoude tot grooten achterdeele van de voirseyde convente van Haerlem ende anderen conventen der oerden voirseyt, ten zy dat by ons hierinne voorsien worde. Ons daerom zeer oetmoedelick biddende, ende want wij niet gedoogen willen, dat de oordene ende conventen voirscreven vercort ende verongelyckt worden in hueren goeden rechten, privilegiën ende possessiën; maer begeeren hem luyden daerinne te houden ende laten; soe iest dat wy u jegenwoordelick scriven ende bevelen zeere scerpelick dat ghy met uwe adherenten laet ende gedoocht den terminarissen van den voirseyden convente van de prekaers tot Haerlem resideren binnen onze voirseyde stede van Amstelredamme in de huyzen hem luyden daertoe gedeputeert ende hueren termynen bewaeren, preken, celebreren, biechthooren, zoowel van den ziecken in hueren huysen als van de andere persoonen dien 't om hem luyden begeeren zulle; zoowel in den advent in de vastene ende op andere hoochtyden gelyk zy plegen ende hem luyden dat georloft is naer rechte ende hueren privilegiën voirscreven tenzy dat gy eenige merckelicke redenen hebt ter contrariën, de welcke gy ons overscriven zult ende daermede zeynden den brief van onze voirseyde vrouwe ende moeye vooren gemencioneert, oft copie autenticke van die, oft onsen zeere lieven ende getrouwen den president ende luyden van onsen secreten rade, omme al gesien, voorts te ordonneeren als 't behooren sal. Lieve beminde God zij met U. Gescreven tot Bruessel den tweeden dach van Mey 1550.

Ondergeteykent L. de Zoeten.

Onzen lieven beminden meester Dominicus Joannis, vice-cureyt van der nyewer kercke binnen onser stede van Amstelredam.

Bijlage D.

Capitulum seu convocatio Congregationis Hollandiae in conventu Harlemensi.

Haec sunt acta convocationis vicarii generalis et patrum ordinis praedicatorum conventuum reformatorum congregationis Hollandiae in conventu Harlemensi provinciae Saxoniae Ordinis ejusdem et Congregationis sub anno Domini 1465, die 22 Julii in festo S. Mariae Magdalenae.

In primis a divinis incipientes volumus et ordinamus, ut quilibet conventus habeat ordinarium pro divino officio bene correctum, et quod secundum ipsum dumtaxat et non aliter divina celebrentur, similiter etiam missae, sic videlicet ut sacerdotes nostri non actus nec gestus faciant nec verba dicant, quam in dicto ordinario expresse continentur.

Item pro uniformitate nostrae canonicae religionis volumus et ordinamus, ut sicuti regula B. Augustini semel in hebdomada fratribus legitur, ita et ipsae constitutiones correctae et emendatae quater in anno fratribus nostris in refectorio ex toto legantur, semel scilicet in vere, semel in aestate, semel in autumno, et semel in hieme.

Item pro voto obedientiae debite observandi volumus et ordinamus, ut singuli fratres suis praesidentibus debitam exhibeant obedientiam secundum regulam et constitutiones nec non secundum acta capitulorum generalium et praesentis convocationis.

Item pro voto castitatis sincerius custodiendo omnibus et singulis dictorum conventuum fratribus sub poena gravis culpae, praecipimus quatenus cum aliqui eorum exierint, seipsos ab invicem non separent in locis praecipue sive cameris ubi soli cum mulieribus essent, similiter nec ecclesiis aut aliis locis publicis, soli cum solis mulieribus habeant colloquia longa, nisi causa confessionis aut alicujus honesti necessarii quoque secreti; unde nec earumdem mulierum confessiones serotino tempore in ecclesia sine claro candelarum lumine quisque confessorum praesumat audire et presentibus saecularibus.

Item ad idem districte prohibemus quod si in primum claustrum in aliquibus locis nostrae congregationis mulierum ingressus sine

scandalo aut turbatione prohiberi non possit, nullatenus tamen ultra ipsum claustrum intra conventum ingredi permittantur, nisi tales sint, quarum curiosis visitationibus sine scandalo obviari non possit. Prohibemus etiam in virtute S. Obedientiae, ut nullus praesidentium aut fratrum nostrae congregationis intra limites alicujus nostri conventus prandium ministret mulieribus, etiamsi dedicatio fuerit conventus aut prima missa fratris cujuscumque.

Item de esu carnium districte sub poena gravis culpae mandamus, ne quis fratrum nostrae congregationis sive praesidentium sine evidenti causa aut necessitate nec intus nec extra conventum carnes comedat, nisi de licentia praelati pro loco et tempore petita et obtenta. Adjicientes quod jejunium regulare debite observetur, ita quod priores cum fratribus junioribus, senibus et debilibus, qui specialem petierint licentiam, tribus diebus in septimana vel pluries si necesse fuerit dispensare possunt et hi praedicti fratres, qui sic licentiam obtinuerint, ad signum cymbali omnes simul conveniant et cum silentio et cum lectione mensae continua, absque cantu, reficiantur.

Item sub poena gravis culpae volumus et mandamus omnibus et singulis dictorum conventuum praesidentibus et fratribus nec non vicariis substitutis, si qui pro tunc fuerint, quatenus in locis ubi conventum habemus reformatum nec extra portas talium locorum ita propinque, quod populus illius civitatis vel villae possit talium fratrum convivia experiri, nec ordinariam refectionem sumere praesumant in domibus praecipue saecularium; nec sub eadem poena apud eos pernoctari audeant nisi pro gravi infirmitate saecularium, quod eorum mors imminere videatur.

Item pro voto regularis paupertatis debite manutenendo in virtute S. Obedientiae sub poena gravioris culpae, praecipimus quatenus nullus fratrum quamcumque pecuniam vel eleëmosinam sibi vel conventui datam aut alias conventui debitam, sibi ipsi seu proprio usui absque speciali praesidentis licentia retinere seu applicare praesumat, nec quamcumque aliam pecuniam seu eleëmosinam qualitercumque acceptam sive intus sive extra penes se scienter aut sponte cum in conventu fuerit, ultra diem naturalem retineat nisi de scitu praelati et ejus consensu dumtaxat; prohibentes sub eodem praecepto fratribus praedictis ne quisquam eorum partem (?) quamcumque de pecuniis aut aliis rebus pro seipso seu etiam

pro necessariis facere praesumat, nisi de prioris aut praesidentis scitu et licentia speciali.

Item volumus et ordinamus, ut in unoquoque conventu nostrae congregationis non sit nisi unus bursarius principalis et illi omnes et singuli officiales sive sacristae sive alii, sub poena gravis culpae, quaecumque vel quamcumque receperint pecuniam, praesentabunt, et ab eodem recepturi juxta facultatem domus quidquid in suis officiis necessum fuerit, et iste bursarius principalis ad requisitionem sui prioris et patrum de consilio computabit in quolibet mense semel, vel ad minus semel in duobus mensibus.

Item imponimus districte prioribus seu conventuum praesidentibus, ut, ad minus bis in anno in principio videlicet hiemis et in principio aestatis, ipsi cum vestiariis cellas fratrum visitent et de pannis et de lectisterniis et aliis necessitatibus provideatur, et si quid in eorum cellis superfluum inventum fuerit ad communem vestiarium deferatur. Fratres vero aliorum suorum fratrum cellas absque praesidentis licentia ingredi nec aliquid inde auferri, non praesumant.

Item ne fratres defectu necessariorum regularem vitent paupertatem, volumus ac districte praesidentibus conventuum imponimus, quatenus officiis vestiarii et infirmarii praeficiantur fratres provecti et maturi, qui illis principaliter intendant et alii subservitores deputentur eisdem.

Item quod vestiarius principalis curam habeat providendi de vestibus, calceamentis et lectisterniis fratrum et ea per se vel per alium prout cuique opus fuerit distribuendi; subservitores vero principalis parebunt dispositioni, adjicientes cum priores fratres suos ad morandum in alios conventus mittunt, ut ipsis de vestibus exterioribus et interioribus decentibus et de duabus camisiis provideant. Similiter infirmarius principalis curam habeat infirmos visitandi, medicos convocandi, de medicinis providendi de omnibus necessariis pro refectione et dormitione infirmorum juxta discretionem praesidentis disponendi, cui etiam de uno vel duobus si opus fuerit, subservitoribus provideatur, qui in servitiis agendis pareant eidem.

Item volentes ne ex nimietate debitorum conventuum fratribus eorundem non possit provideri, volumus et districte praesidentes conventuum sub poena absolutionis ab eorum officiis pro-

hibemus, ne aliquid aedificare ultra summam decem florenorum in uno anno, sine suorum patrum a concilio et omnium vel majoris partis consensu, attentent, et quod similiter non obligent conventum ultra 100 florenos Rhenenses sine consensu vicarii generalis.

Item honestati religionis providere cupientes, volumus et ordinamus, ut in omnibus conventibus nostrae congregationis taliter provideatur, ut saeculares ultra primum claustrum ad interiora conventus accedere non possint et provideatur ut porta conventus continuo maneat clausa et eidem portarius deputetur, qui principaliter custodiae portae et clausurae portae et apertioni, prout necesse fuerit, sit diligenter intentus; porta quoque per quam ad conventum per claustrum intratur, disponatur cum fune et provideatur taliter quod fratribus ingredientibus semper se ipsam claudat.

Dormitorium quoque singulis noctibus debita hora absque defectu claudatur, hora scilicet inter septimam et octavam hiemali tempore, ita quod, in hora octava ad tardius; in aestivo vero tempore inter octavam et nonam, ita quod ad tardius hora nona sit clausum.

Item idoneitati personarum nostrae congregationis intendentes volumus et ordinamus, ut nullus saecularis nec religiosus alterius professionis a quocumque recipiatur conventu, nisi secundum formam nostrarum constitutionum et quod fratres de idoneitate recipiendorum se, in quantum possibile fuerit, certificent et receptos sub magistro novitiorum religiose in suo conventu enutriant, dirigentes eosdem ad ulteriorem profectum in scientiis cum psalmodia et divino officio competenter, donec fuerint edocti, ita quod sub noviciatu nedum in officio ecclesiastico, sed etiam in aliis scientiis, si ad hoc apti fuerint, edoceantur.

Item devotioni fratrum consulere volentes ordinamus, quod priores circa confessiones fratrum tam sacerdotum quam juvenum, tam novitiorum quam conversorum de idoneis et discretis confessoribus in tali numero providere teneantur, quod commode possint confiteri, ne propter confessorum penuriam excusari possint a celebratione missarum ac communione generali vel suorum officiorum executione. Adjicientes quod non solum novitiis sed etiam juvenibus aliis et conversis singulares magistri deputentur: unus scilicet pro juvenibus professis, alius pro novitiis, alius pro conversis, nisi adeo parvus esset numerus fratrum, ut unus tam pro juvenibus

professis quam novitiis posset sufficere. Mandantes nihilominus singulis nostrae congregationis prioribus, ut ad minus quater in anno omnium fratrum suorum confessiones audiant.

Item pro uniformitate in habitu exteriori procuranda volumus et ordinamus, ut fratres secundum formam nostrarum constitutionum et actuum capitulorum generalium se in exteriori habitu conforment; prohibentes ne aliquis fratrum nostrae congregationis quantaecumque etiam auctoritatis fuerit in publico puta in plateis, in choro aut ecclesia dum divinum peragitur officium, biretum capite discooperto portet, praeterquam ministri in Missa: magistri vero in Theologia in cathedris, prout voluerint, facere poterunt.

Item integritati nostrae reformationis providere volentes, districte conventuum praesidentibus mandamus, quod si aliqui fratres nativi conventuum reformatorum, qui tempore reformationis non remanserunt, postmodum ad eorum conventus redire voluerint, non admittantur nisi prius in aliquibus conventibus reformatis, saltem per duos annos resideant et probentur, aut nisi aliter per vicarium generalem fuerit ordinatum. Nolentes etiam quod aliquis de fratribus non reformatis in conventibus nostris ad probam recipiatur, nisi de consilio patrum aut majoris partis et licentia vicarii generalis. Adjicientes, quod cum hospitibus conventuum non reformatorum, fratres, qui non sunt de consilio sine praesidentis licentia non loquantur, cum aliis autem loqui poterunt, servata nihilominus religione et reserata superfluitate verborum.

Item naufragium religionis nostrae per absentiam praesidentium praecavere volentes, prohibemus districte et etiam mandamus quod nec priores nec suppriores de visitatione terminorum se aliquando nisi de magna necessitate intromittant, sed alios fratres provectos et maturos ad tales terminos deputent, quibus tamen in ipsis terminis superfluam moram contrahere non permittant. Quod si aliquis prior alicujus conventus nostrae congregationis ex aliqua causa utili vel necessaria absens fuerit, non substituat vicarium suum priorem alterius conventus, ne per praesidentiam unius conventus negligatur alius.

Item decori ecclesiastici ordinis inter praesidentes conventuum nostrae congregationis intendentes, prohibemus ne aliquis vicarius substitutus, auctoritate dumtaxat sui vicariatus, se de officio prioratus aut supprioratus aliquando intromittat, sed formam consti-

tutionis nostrae teneat et limites ejus nullatenus excedat, nisi major auctoritas per vicarium generalem eidem collata fuerit.

Item famae fratrum providere volentes, volumus et ordinamus, ut fratres nostrae congregationis ad conventus non reformatos et etiam nostrae reformationis vel alterius sine littera testimoniali non declinent.

Item discursibus fratrum non necessariis obviare cupientes, prohibemus universos et singulos conventuum praesidentes et etiam vicarios substitutos, quando fuerint, ne fratres ad certa studia vel ad certos conventus missos per patres convocationis de conventu ad conventum mutent, nec quemcumque alium fratrem de suo conventu, causa morandi, ad alium mittant sine licentia vicarii generalis speciali.

Item quia fratres nostri sine licentia speciali loqui non possunt etiam extra loca interdicta, ideo volumus ut fratres nostri in singulis nostrae congregationis conventibus, quilibet per se, in choro post Primam, vertentes vultum ad praesidentem, vel ad hebdomadarium, signo digiti sui ad os positi, licentiam petant loquendi. Adjicientes quod fratres post primum Gloria Patri primi psalmi venientes ad chorum, faciant postrationes suas et surgant.

Item volumus et ordinamus ut libri in librariis nostris non duplicati vel quiscumque alius liber non concedatur alicui extra conventum, nisi de licentia prioris et patrum de consilio.

Item ut praedictae ordinationes eo melius serventur volumus et ordinamus, serioque conventuum praesidentibus injungimus, ut quater ad minus in anno coram omnibus fratribus in refectorio congregatis, legi faciant et pronuntiari ex integro.

De studiis, studentibus et lectoribus eorumdem.

In primis circa studia volumus et ordinamus, quod omnes et singuli lectores principales et sublectores juxta ordinationem priorum cum consilio patrum, lectiones faciant bonas et utiles per quas fratres proficiscere possint et prior conventus invigilet quod fratres ipsorum lectorum lectiones audire non negligant et pro eorum circa lectiones negligentiis sicut pro aliis defectibus correctiones et poenitentias imponant.

DE NAEMEN DER PRIESTERS DEWELCKE DOOR DE GENADIGHE GUNST VAN ONSE EDELE ENDE GROOTAECHTBAERE HEERE, SULLEN DIENEN DEN 1 EN 2 AUGUSTI INT BOOMTIE. [1] **(TE AMSTERDAM.)**

D'heer Mensingh werelts priester tot Amsteldam.
D'heer van Breughel werelts priester tot Munnickendam.
D'heer Venninx werelts priester tot Abcou.
Pater hieronimus Missionarius tot Amsteldam.
D'heer Neleman werelts priester tot Anckeveen.
D'heer Van der Burght werelts priester tot Amstelveen.
D'heer van Schyck werelts priester tot Amsteldam.
D'heer de Jagher werelts priester tot Amsteldam
D'heer van Eck werelts priester tot Maersem.
D'heer Vlamingh werelts priester tot Moyerdrecht.
D'heer Boddaert werelts priester in de Vene.

Fr. G. E. OVERBEKE,
Priester int Boomtie tot Amsteldam.

Van buiten staat:

Naemen van priesters die op 't feest van Portiuncula geadmitteert syn voor twee daghen den dienst te doen.

Sted. Arch. Lade R n° 10, Stuk 13.

Amsterdam, October 1887. BERNARD J. M. DE BONT.

ERRATUM.

bl. 18, regel 1 v. b. staat incipiebant; lees: incipiebat

1) Het jaartal ontbreekt.

BIJDRAGEN

VOOR DE

GESCHIEDENIS VAN DE ABDIJ TE MIDDELBURG

EN VAN HET

NONNEN-KLOOSTER TE ZOETENDAAL.

I.

In December 1886 plaatste ik in *De Katholiek* de naamlijst van alle Middelburgsche Norbertijnen, die na den dood van Mattheus van Heeswijk hunne stemmen uitbrachten voor de verkiezing van een nieuwen abt. Ik giste toen dat die lijst was opgemaakt in 1559 of 1560 en dit wordt bevestigd door het *Nauwkeurig verhaal van de aanstelling des Eerw. Heeren Nic. de Castro tot eersten Bisschop van Middelburg.... door Quintyn Weytssen*, een boekje dat mij later in handen viel. Men leest daar op bladz. 11 en 161 de namen der Premonstratenzers, die in 1561 tot gemelde abdij behoorden. Toen Nic. a Castro den 29 Oct. 1561 als abt werd ingeleid waren vijf heeren afwezig, waarschijnlijk omdat zij te ver afwoonden, want zij waren: Vincentius Mulok, Pastoor en Nic. Hasselt, Proost te 's Hage, Lamb. Olmen, Pastoor en Jo. Cornelii Hagensis, Kapelaan te Monster, alsook de Proost der abdij Lamb. Scillinck van Delft.

Doch den 12 Nov. 1561, toen Nic. de Castro als Bisschop werd ingeleid, waren *alle* religieuzen aanwezig, zooals op bl. 10 aldaar uitdrukkelijk gezegd wordt. Beschouwt men nu hunne namen en hoedanigheden, dan ontwaart men, dat er acht personen ontbreken van de 35, die bij de bovenvermelde abtskeuze genoemd worden,

dat alle overige namen hier en ginds dezelfde zijn, dat echter ook verschillende bevorderingen hebben plaats gehad. Zoo groote veranderingen kunnen bezwaarlijk in één enkel jaar geschieden, waarom wij genegen zijn de abtskeuze zoo ver mogelijk terug te schuiven en haar te plaatsen niet in 1560, maar reeds in 1559 of liever 1558, weinige weken na den dood van den voorgaanden abt, wanneer ook gewoonlijk in de Prem. Orde eene nieuwe keuze plaats greep. Om dit nader te bevestigen, wil ik hier de veranderingen en bevorderingen aanwijzen.

De acht leden, die den 12 Nov. 1561 waren overleden of de orde hadden verlaten, zijn: Hugo Hagiensis, Pastoor in Westkapelle; – Petrus van Middelburg, Pastoor in Grijpskerke; – Christophorus van Rosendaal, ziekenmeester; Marinus van Gous, Kap. in Serooskerke; – Willem Placieci, circator (d. i. rondlooper, toeziender); – Cornelius van Mechelen en Gerardus van Utrecht, cantor (voorzanger), alsook Rumoldus Reymarius, S. T. L., Deken van de collegiale kerk te Souburg en lector in de abdij. De laatste was den 29 Oct. 1561 nog getuige bij de voormelde inleiding (zie het boekje, bl. 165), doch niet als lid der abdij. Als men de naamlijst der abtskeuze naziet, zal men bemerken, dat hij in 1558 of 1559 heeft medegestemd, waarschijnlijk niet als abdijlid, maar als lector.

De promoties, welke tusschen de abtskeuze en de inleiding op 12 Nov. 1561 hadden plaats gehad zijn de volgende:

Paulus Hessels van Gorcum, eerst kap. te Westkapelle, was daar pastoor geworden en als kap. opgevolgd door Antonius van den Bosch [1]), die bij de abtskeuze nog eenvoudig priester was.

---

1) Ant. v. d. Bosch en Nic. v. Mechelen zijn later afgevallen. Zie *De Katholiek* LIII, 233, 234.

Petrus Joannis van 's Hage, eerst pastoor van Meliskerke, was overgeplaatst naar Grijpskerke, en in zijne eerste standplaats opgevolgd door Willem Naaldwijk, die bij de abtskeuze pastoor van Oud-Vlissingen werd geheeten. De laatste pastorie stond in 1561 ledig.

Joannes Adriani van Dortrecht, eerst Supprior, was in 61 kapelaan te Serooskerke en als supprior (onder-Prior) staat nu aangeteekend Willem van Rosendael, die bij de abtskeuze succentor (ondervoorzanger) was. In 61 was succentor Theodorus Cobbelgiers van Antwerpen, vroeger slechts diaken.

Cantor was in 61 Willem Mich. van Westcapelle, bij de abtskeuze alleen priester. Het ambt van ziekenmeester was in 61 nog niet aangevuld. Tot circator was benoemd Joannes Floreff, bij de abtskeuze nog alleen priester. Joannes Cornelii van 's Hage, bij de abtskeuze novicenmeester, was in 61 tot kapelaan van Monster bevorderd, zijne vorige plaats ledig latende, omdat geen novicen aanwezig waren.

Cornelius van Eykenduynen, eerst kap. te Vlissingen, was als zoodanig verplaatst naar Oud-Vlissingen en heet nu *vice-curatus*, omdat hier geen pastoor benoemd was. Judocus van Someren, bij de abtskeuze nog diaken, was priester geworden en Joannes Judoci Lancines van Middelburg met Corn. van Dortrecht, eerst alleen geprofest, waren reeds den 29 Oct. 61 (zie bladz. 162) diakenen.

Alle overigen hadden dezelfde bediening behouden. De bevorderingen echter schijnen talrijk genoeg, om een tusschentijd van drie jaren te vorderen. Wij plaatsen dus de abtskeuze, waarover in *De Katholiek*, liever in het jaar 1558, minstens in 1559.

II.

Nu zijn mij nog verschillende stukken ter hand gekomen, die voor de geschiedenis der Abdij van het grootste belang zijn. De eerste betreffen hare vroegste jaren en daaronder is eene bulle van den tegenpaus Victor van 1162, waarvan de Bollandisten (ad 6 Juni *appendix*) den datum alleen gekend hebben. Men vindt hier de oudste abten van Middelburg, de oudste parochien van Walcheren en eenige wetenswaardigheden omtrent Vechten en Wiltenburg bij Utrecht. Die stukken echter, nog nooit uitgegeven, blijven bewaard voor *het leven van den H. Norbertus*, dat, zoo ik hoop, eenmaal het licht zien zal.

Andere bescheiden nopens de verkiezing van latere abten te Middelburg en van Proosten te Zoetendaal worden hier medegedeeld. Zij zijn deels in de 15e, deels in de 16e eeuw, gecopiëerd en saamgebonden in een boek, dat nog vele andere akten bevat van abtsverkiezingen in Premonstrateuzer abdijen en dat naar allen schijn geschreven is, om de wijze der verkiezingen van vroegere eeuwen kenbaar te maken. Men vindt er de verkiezingsakten van de abdij te Antwerpen in de jaren 1372 21 Febr., 1390 18 Nov., en 1414 27 April — van Braine of St. Yved 1394, 26 Oct. — van Averbode 26 Juli 1368, 1422 en 7 Jan. 1424 — van Tongerloo 17 Juni 1428 — van Grimbergen 9 Oct. 1367 — van Drongen 1350 en 1356.

Wij zullen ons alleen met die van Middelburg en Zoetendaal bezig houden, omdat deze kloosters in het vaderland gelegen waren.

Van Middelburg hebben wij drie verkiezingen: 16 Oct. 1422 — 17 Juli 1438 en 13 Jan. 1465. — Van Zoetendaal twee: 7 Dec. 1418 en 27 April 1449. Daarbij nog eene *commissio ad visitandum* van 13 Aug. 1461. Eene

verkiezingsakte te Middelburg van 1484 is reeds in dit Archief beschreven Deel I, bl. 312.

Wij beginnen met de oudste, de verkiezing van een Proost voor het nonnenklooster van Zoetendaal. De Proost Walter Symons was overleden en Oloudus, abt van S. Michiel te Antwerpen en bijgevolg Vader-abt (*Pater-abbas*, niet Préabt, zooals Van der Horst schreef) van Zoetendaal bepaalde den dag waarop een nieuwe proost zou gekozen worden, den vooravond van den feestdag *der Onbevlekte Ontvangenis*, en maakte dien door een brief aan de Zusters bekend. Op dien dag verscheen de Vader-abt met Wigger, Abt van Middelburg, en andere Heeren in het klooster. Er werd eene Mis van den H. Geest gezongen, en allen trokken naar de kapittelzaal, de plaats welke door de statuten voor de verkiezingen is aangewezen. Dan werden de statuten op deze zaak betrekking hebbende voorgelezen en de Abt van Middelburg leerde haar in de moedertaal, dat zij op twee wijzen hare stemmen konden uitbrengen *viâ compromissi* of *via Spiritus Sancti*. Nu stelde haar de Vader-abt het gewicht der taak voor oogen en spoorde haar aan, om zich volgens plicht en geweten daarvan te kwijten.

Nog volgden eenige gebeden tot den H. Geest en de zusters verwijderden zich om te beraadslagen op welke van beide manieren zij zouden stemmen. Zij keerden terug en door ingeving van den H. Geest kozen zij eenparig Nicolaas Klaassen, een witheer van Middelburg, die reeds een wijl de bediening van Proost had waargenomen. Deze nam de keuze aan, de Vader-abt bevestigde hem, stelde hem in het bezit van de proostdij en nam hem den gebruikelijken eed af. De zusters beloofden hem gehoorzaamheid, waarna hem door den Vader-abt ook het tijdelijk beheer des kloosters werd overgedragen.

Zoover wij weten, is eene soortgelijke akte nog ner-

gens gedrukt, en dewijl zulke verkiezingen in alle onze nonnen-kloosters op nagenoeg dezelfde wijze geschiedden, loont het wel de moeite de verkiezingsakten van een Proost van Zoetendaal geheel uit te geven. Hier volge dus de oorkonde van 7 Dec. 1418. Die van 27 April 1449 is bijna letterlijk dezelfde; het verschil zal tusschen haakjes worden aangeduid. Eerst zij nog opgemerkt, dat in het handschrift boven de *u* van Zuetendael overal eene kleine *o* is geschreven.

Akten der verkiezing van een Proost te Zoetendaal, gehouden den 7 *Dec.* 1418 *en* 27 *April* 1449.

In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen.

Universis et singulis praesentes litteras sive praesens publicum instrumentum inspecturis. Oloudus (in 1449: Petrus de Dam) Dei patiencia Abbas monasterii (b. Marie Virg. opidi Midd. Ord. Praem. Traj. dioec. comissarius ad infrascripta a R. in Christo Patre ac D. D. Oloudo permissione divina abbate mon. S. Mich. Antw. ejusdem Ord. Cam. dioec. prout per litteras suas... constat...) S. Michaelis Antwerpiensis Ord. Praem. Cameracensis dyoc. salutem cum infrascriptorum noticia veritatis in Domino sempiternam.

Nuper monasterio de Zuetendael partium Walacrie praedicti Ordinis Praem. Traj. dyoc. per obitum bone memorie religiosi viri fratris Walteri Symonis (D. ac fr. Cornelii Olardi) ultimi ipsius monasterii dum vixit praepositi ac pastoris vacante pastorisque destituto solatio, nos tanquam ipsius monasterii paterabbas (ipsius D. Abbatis S. Mich... commissarius) hujusmodi nostre viduate filie quantocius subvenire singulisque ipsius ex diuturna vacatione verisimiliter imminentibus periculis possetenus obviare volentes, dilectis nobis in Christo filiabus priorisse et conventui

praed. mon. de Zuetendael certum competentem terminum videlicet septimam diem mensis Decembris infrascriptam que fuit gloriose Virginis conceptionis profestum (diem dominicam qua cantatur in ecclesia Dei pro introitu Misse *Misericordia Domini*) pro futura sepedicti mon. de Zuetendael celebranda electione litteris nostris patentibus desuper factis et emissis praefiximus et assignavimus.

Qua adveniente die una cum Rev. in Christo Patre et Domino Domino Wiggero Abbate Middelburgensi nobis ad infrascripta peragenda assistente et assedente (Quo adveniente termino ipsum mon. etc.) ipsum mon. de Zuetendael accedentes Missa inibi de Spiritu S. solempniter ut decuit decantata Priorissam et conventum praedictas coram nobis ac dicto R. Patre (*sic*) abbate Middelburgensi Notariis et testibus (coram nobis notarioque ac testibus) infrascriptis in loco capitulari sepedicti mon. de Zuetendael capitulariter comparentes seque ad hujusmodi celebrandam electionem rite et obedienter offerentes omnibus quibus poteramus ac debebamus diligentia et caritate, litteris (litteris nostrarum commissionum ac) nostre praemisse prefixionis religionis quoque et nostri Ordinis statutis partim lectis et recitatis duabus eciam videlicet S. Spiritus ac compromissi electionum formis sive viis per organum prelibati R. patris abbatis Middelburgensis in vulgari nostri (sic) ad instanciam expositis et explanatis, (per nos in vulgari expositis) fuimus in Domino exhortati ut favore atque odio quibuscumque seclusis carnalibus Deum et ipsius mon. de Zuetendael utilitatem suarum quoque animarum salutem solummodo prae oculis habentes talem in dicti mon. eligerent praepositum et pastorem quem juxta ac secundum earum veras conscientias huic mon. in honore praeesse ac divina mediante gracia prodesse ac proficere crederent ac sperarent.

Quo facto ymno *Veni Creator Spiritus* pro almi Spiri-

tus (Quo facto antiphona Veni S. Spiritus pro almi pneumatis) in hujusmodi electione invocanda gracia decantato orationeque per nos debita subsecuta, Priorissa ac relique moniales praedicti conventus praedictum locum capitularem exeuntes et post pusillum ad eumdem revertentes (praed. loc. c. e. e. p. p. ad e. r. – weggelaten in 1449) nullo tractatu nulloque medio intervenientibus sed Spiritus S. ut firmiter creditur obumbrate et inspirate gracia unanimiter ac concorditer nemine discrepante seu contradicente in religiosum virum fratrem Nycolaum Nicolai monachum (Adrianum Johannis Mengaretzen canonicum regularem) Ordinis atque mon. Middelburgensis predictorum professum et in ipso mon° degentem et protunc ipsius mon. parochie rectorem per os seu organum religiose mulieris Margarete filie Costini (professum ac tempore ejusdem sue electionis ejusdem mon. nostri praepositum per organum vocis religiose mulieris Agathe filie Walteri) sepedicti mon. de Zuetendael Priorisse sua vota direxerunt, ipsumque una voce uno quoque spiritu in suum ac ipsius mon. de Zuetendael prepositum et pastorem elegerunt ac quelibet nominatim et in specie ipsum sub sequenti verborum forma constanter elegit, videlicet:

In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Ego Margareta filia Costini (Agatha Walteri filia) hujus mon. de Zuetendael Priorissa eligo fratrem Nicolaum Nicolai pro nunc Rectorem Parochie (Adrianum Johannis pronunc prepositum mon. Ord. nostri Midd.) mon. b. Marie Middelburgensis in meum prepositum et pastorem.

Et sic de singulis monialibus predictis usque novissimam inclusive, petentes nichilominus et devote supplicantes hujusmodi sic factam electionem atque electum ipsum per nos auctoritate nostra paterna (desuper nobis commissa) laudari approbari ac confirmari.

Nos igitur Oloudus Paterabbas prelibatus (Petrus abbas

et commissarius antedictus) volentes in tanto negocio mature ut tenemur procedere, nostramque quantum possumus et valemus in hac parte cupientes conscientiam deonerare ipsum electum coram nobis constitutum an hujusmodi de se facte electioni consentire et annuere vellet interrogavimus, qui (ter interrogavimus, qui postremo respondens dixit se hujusmodi graciam almi spiritus in pretacta electione super ipsum divinitus emissam et cooperatam minime rejicere aut velle refutare quinymmo illam acceptare. Idcirco prelibate de se facte etc.) se indignum et insufficientem ad hoc reputans ac allegans, graciam tamen almi spiritus in hujusmodi electionem super ipsum ut indubie speratur divinitus emissam et cooperatam minime rejiciens aut refutans prelibate de se facte et celebrate electioni sub spe et confidencia omnipotentis Dei gracie in nomine S. et individue Trinitatis annuit et consensit.

Et quia ipsum relacione et testimonio fide dignorum per nos desuper ad tunc interrogatorum ac examinatorum virum providum etate adultum sacerdotem moribus ac vita laudabiliter (laudabilibus) insignitum aliisque ad ipsam prepposituram et ipsius regimen habilem et ydoneum necnon ipsam electionem justam sanctam et canonicam ac juste atque sancte juxta nostri predicti Ordinis consuetudines et statuta factam et celebratam comperimus, electum atque electionem predictos nostra memorata paterna auctoritate, ad quam id spectare (auctoritate nobis commissa, ad quam pro presenti spectare) dinoscebatur et dinoscitur in Dei nomine decrevimus confirmandos fore et confirmavimus.

Ipsum quoque electum et confirmatum per manus suscipientes ad summum altare ecclesie mon. de Zuetendael sepedicti adduximus et psalmo *Te Deum laudamus* decantato atque oratione per nos debita subsecuta per calicis tradicionem eumdem in predicte prepositure juriumque et

pertinenciarum ipsius universorum corporalem realem atque actualem possessionem posuimus statuimus et intronizavimus curam ipsius mon. de Zuetendael in spiritualibus sibi strictius committendo.

Demum recepto per nos ab eodem tactis per eum scripturis sacrosanctis corporali prestito juramento sub infrascripta verborum forma videlicet:

Ego frater Nicolaus (Adrianus) ab hora inantea fidelis ero et obediens Domino Petro (*Petro* weggelaten) abbati Praemonstratensi ac Domino Oloudo mon. S. Michaelis Antw. Patri abbati nostro eorumque successoribus canonice intrantibus. Item promitto quod negocia per ipsos mihi commissa fideliter exequar et utiliter disponam tam in spiritualibus quam in temporalibus. Possessiones vero ad meum mon^um^ de Zuetendael pertinentes non vendam neque donabo neque impignerabo neque de novo infeodabo vel aliquo modo alienabo predicto patre abbate nostro inconsulto. Sic me Deus juvet (adjuvet) et hec sancta Dei Ewangelia et hoc propria manu confirmo. Priorissa ac quaelibet monialium sepedicti mon. de Zuetendael de (deinde?) per se et pro se junctis manibus ad osculum pacis memorato electo et confirmato nostri ad mandatum reverentiam ac obedienciam debitas prestiterunt et voverunt.

Praemissis itaque omnibus et singulis sic actis et factis domum solite residentie prepositi pro tempore sepedicti mon. de Z. infra ipsius mon. septa sitam una cum prefato electo et confirmato adivimus et per clavium ipsius domus assignationem eidem curam et regimen ipsius mon. in temporalibus sollerter et intente injunximus ac commisimus. (In 1449 wordt hier bijgevoegd: presentium per tenorem).

In quorum omnium et singulorum fidem et testimonium premissorum presentes litteras sive presens publicum instrumentum exinde fieri et per notarios infrascriptos (per

Gerardum de Molenheim notarium publicum infrascriptum) subscribi et publicari mandavimus nostrique sigilli (sigilli majoris) jussimus appensione communiri.

Datum et actum in sepedicto mon. de Z. Anno a nativitata D. 1418 Ind. XII mensis Decembris die septima (1449 Ind. XII mensis Apr. die XXVII) Pontificatus Sanctissimi in Christo Patris et Domini D. Martini (Nicolai) divina Providentia Pape quinti Anno secundo. (tertio.) Presentibus ibidem honestis et religiosis viris Dominis ac fratribus Stephano Petri de Heer Oortskerke, Balduino Jacobi de Oostcappel, Wilhelmo Laurencii de Meliskerke ac Thoma Bartholomei de Grypskerke parochialium ecclesiarum rectoribus atque Ordinis et mon. Middelb. prefatorum monachis professis testibus ad premissa vocatis et rogatis.

Dan volgt de gewone onderteekening van twee notarissen: Jo. Theod. de Priten et Magister Jacobus.

De akte van 1449 *sluit aldus:*

Presentibus ibidem honorabilibus ac religiosis viris Dominis et fratribus Bartholomeo Blarinck dicti nostri mon. Priore, Matheo Petri, Nicolao de Zweten, Petro Johannis et Petro Johannis (sic) canonicis regularibus professis mon. nostri antedicti necnon magistro Wilhelmo filio Johannis de Leydis in medicinis Doctore, Wilhelmo Henrico cubiculario nostro et Stephano Petri opidano Middelburgensi Traj. dioc. et pluribus aliis testibus fidedignis ad premissa vocatis specialiter et rogatis.

Tenor vero litterarum commissionis, de qua supra fit mencio, sequitur et est talis — enz......

Tenor vero littere nostre prefixionis termini electionis sequitur et est talis — enz......

Et Ego Gerardus Molenheim clericus Coloniensis.... notarius etc.

In het boven beschreven boek bevindt zich ook nog eene: Commissio pro Domino abbate Middelburgensi ad visitandum, puniendum, corrigendum et reformandum monasterium monialium de Zuetendale nobis Joanni abbati S. Michaelis Antwerpiensis jure paterno et ecclesie nostre predicte subjectis etc.

De Vader-abt Joannes († 19 Jan. 1476), opvolger van Oloudus, geeft hier den 13 Aug. 1461 aan een niet genoemden Abt van Middelburg (Petrus van den Dam 1438–1465, zie hierna) de macht en den last om het klooster van Zoetendaal te visiteeren, dewijl dit *jure paternitatis* aan hem onderworpen was en hij wegens zijne menigvuldige bezigheden niet persoonlijk de visitatie doen kon. [1])

Uit dit en voorgaande stukken blijkt, dat de abdij van Antwerpen de moeder was van Zoetendaal, ofschoon dit bij Middelburg lag. Doch ook de abdij van Middelburg bezat eenig meesterschap over Zoetendaal, want de abt was bij de proostverkiezingen aanwezig, en werd gedelegeerd om daarbij voor te zitten of om te visiteeren als die van Antwerpen verhinderd was. Dit was van dien aard, dat de abt van Antwerpen geen proost durfde aanstellen, als die van Middelburg afwezig was, want de Abt-Bisschop Nicolaus Verborcht gaf hem in 1570 uitdrukkelijk machtiging, om ook zonder zijne aanwezigheid bij de verkiezing van een nieuwen proost voor te zitten en den gekozenen in te leiden. (Zie Annales Praem. II, 1025 en Boll. bij 6 Juni p. 971).

De schrijver der Annalen leidt hieruit af, dat Zoetendaal twee Vader-abten had, hetgeen in de Orde iets geheel nieuws, zeker zeer zeldzaam was. Doch men lette wel, dat de abt van Middelburg niet de macht bezat van

---

1) De wijze van het visiteeren der zusters vindt men in M.S. *bullarium Bernensi* van 1445 f. 1 verso.

een eigenlijk Vader-abt; anders was hem voor de proostaanstellingen en visitaties geene delegatie, maar alleen eene kennisgeving noodig geweest. Volgens Boll. 6 Juni p. 971, zou Zoetendaal vroeger aan Antwerpen thans aan Middelburg onderworpen geweest zijn. Doch de akten der verkiezingen leeren ons dat het altijd op de eerste plaats aan Antwerpen behoorde en ook de Bisschop ontkent dit niet. De abt van Middelburg kan dus alleen ondergeschikt Vader-abt, *secundarius Pater-abbas* genoemd worden. Het nonnenklooster van Zoetendaal moet dus op de eerste plaats aan Antwerpen, op de tweede aan Middelburg zijn ontstaan te danken hebben, want daaruit ontsproot de macht der Vader-abten. Dit is zeer wel overeen te brengen met hetgeen wij omtrent de stichting van het klooster in Miraeus, Van Heussen en Van der Aa lezen. Zoetendaal of *Dulcis Vallis* is in de 13de eeuw door die van Antwerpen gesticht niet bij Middelburg (want hier had de abdij van S. Michael geene bezittingen en Grijpskerke met Serooskerke, waartusschen Zoetendaal gelegen was, behoorde ongetwijfeld aan de abdij van Middelburg) maar te Heille in Vlaanderen, waar volgens Van der Aa in 1215 een klooster met den naam van Zoetendaal is opgericht. Dit klooster nu moet weldra verplaatst zijn, want in de annalen der Orde is het geheel onbekend; het werd omtrent 1250 met de hulp der Middelburgers naar Walcheren overgebracht. [1]) De abdij van Antwerpen zond de nonnen, die te Heille woonden, met al haar roerend goed, en die van Middelburg schonk den grond. Zoo ontstond het nieuwe Zoetendaal, zoo bleef de abdij van Antwerpen de moeder-abdij en verkreeg Middelburg zijne ondergeschikte macht.

---

1) Wij vinden dit bevestigd bij Römer: *Kloosters en Abdijen van Holland en Zeeland* I, 86, 87.

Door de beroeringen op het laatst der 16e eeuw werden de nonnen genoodzaakt haar schoon gelegen verblijf wederom te verlaten. Het werd in 1576 door de veroveraars voor *f* 2400 verkocht. De zusters vonden eene schuilplaats bij hare moeder te Antwerpen, en kozen in 't vervolg voor haar Proost niet meer een abdijlid van Middelburg, zooals vroeger gewoonlijk geschiedde, maar een van Antwerpen. Immers op de naamlijsten der Middelburgers, in 1559 en 1561 opgemaakt, vinden wij geen proost meer van Zoetendaal.

Verschillende proosten en priorinnen worden door Van Heussen (Hist. ep. Midd. p. 37) genoemd. Wij kunnen er nu de volgende bijvoegen:

Willem, Proost van Mariëndaal (vallis S. Mariae) in 1249, 1266 en 1277. [1])

Simon van Oostcapelle, Proost in 1326.

Walterus Symons, overleden in 1418.

Nicolaus Nicolai, aangesteld in 1418.

Martinus, getuige in 1438. Zie hierna.

Cornelius Olardi, gestorven in 1449.

Adrianus Joannis Mengaretzen, gekozen in 1449.

Joannes, getuige in 1465. Zie hierna.

Joannes van Weert, Proost in 1484 (zie deze *Bijdragen*, Dl. I, bl. 313). Hij was een lid der abdij van S. Michiel te Antwerpen en werd daar in 1486 tot abt benoemd. Hij overleed den 18 Mei 1499. (Zie Annales Praem. II, 258, 1025).

Wilhelmus Jacobi, 1496. Zie Boll. 6 Juni. 969 B.

Joannes van Heusden, overleden in 1570. Boll. pag. 971.

---

1) Zie den Inventaris van het Zeeuwsch Archief, uitgegeven door J. van Visvliet. Bij 1266 leest men: *Proost van Mariendaal in Walcheren* (zie V. d. Bergh Oork. II, 149) en op een zegel van 1284: *S. Prioris Vallis Mariae Walacriae.*

Priorinnen van Zoetendaal waren:
Margareta Costini, in 1418.
Agatha Walteri, in 1449.

Volgens sommige schrijvers zijn de nonnen van Antwerpen naar Holland teruggekomen en hebben zij zich eerst te Breda, later te Oosterhout gevestigd. Dit is onjuist. Het Vrouwen-klooster van Sint Catharina-dal te Oosterhout werd door Servatius van Breda te Vroenhout (tusschen Wouw en Rosendaal) gesticht, en in 1271 in de Premonstratenzer Orde ingelijfd. Door eene overstrooming vandaar verdreven, werden de nonnen naar Breda overgebracht en vereenigd met het gasthuis in 1295, van het gasthuis gescheiden in 1308. Zij bleven echter in Breda tot 1647, wanneer zij naar Oosterhout vertrokken. In 1672 keerden zij naar Breda, in 1679 wederom naar Oosterhout terug, alwaar zij nu nog door haar heilig leven der wereld ten voorbeeld zijn. Deze korte mededeelingen dank ik aan den Eerw. Vicarius van Oosterhout, die de geschiedenis van zijne proostdij bewerkt.

III.

Keeren wij nu terug naar de geschiedenis der abdij van Middelburg.

In 1422 (misschien reeds 1421) deed *Wigger* afstand en werd *Joannes* tot abt verkozen en door Paus Martinus V volgens gewoonte bevestigd. Van Heussen noemt den eersten Wilhelmus Gerardyns, Hugo zegt: Wiggerus Gerardyns. Zijn opvolger is aan geen van beiden bekend.

Toen *Nicolaus*, die reeds in 1427 als abt voorkomt (zie *Bijdragen* VI, 456), die bij van Heussen Nic. van der Coulster heet, den 17 Juli 1438 overleden was, werd den 29 Juli daaraanvolgende *Petrus van Dam* gekozen. Het zeer gebrekkig abtenlijstje, dat van Heussen uitgaf en waarschijnlijk ook Hugo naschreef, spreekt van dezen

Petrus honderd jaren te vroeg (1355) en noemt bij het jaar 1459 Florentius, zoon van Arnoldus of Aerntzoon. Wij vermoeden, dat ook deze honderd jaar te vroeg geplaatst is, aangezien Petrus van Dam nog als abt voorkomt in 1454 (*Bijdr.* VI, 458) 1455, wanneer ten minste hiervoor dit jaartal door 1355 is bedoeld, en in 1462 (VII, 407). Als abt overleed hij den 9 Jan. 1465. Floris Aerntzoon, witheer van Middelburg, was pastoor in 1525 (VII, 408) en is dezelfde als *Florentius van Schoonhoven*, die niet in 1459, maar tot 1549 abt was en in 1539 werd gekozen (VII, 413). [1])

Tot opvolger van Petrus van Dam werd den 13 Jan. 1465 gekozen *Joannes Nicolai van 's Gravenzande*, die den 3 Aug. 1484 overleed en tot opvolger had Joannes Danckaerts van Westcapelle (zie deze *Bijdragen* I, 312).

Wij kennen nu de volgende abten:

Alboldus, 1123–1130 (Römer II, 197).

Walterus, 1130–1153. In een charter van 1152 noemt hij zich *eersten abt*, omdat de voorgaande geen Premonstratenzer en slechts proost was (V. d. Bergh, Oork. 127, 130, 131).

Manekinus heet *abbas electus* in 1156, prior in 1147.

Walterus, 1162 (bulle van Victor).

Goszelmus, 1188 (V. d. Bergh, Oork. n° 166 en 219).

Florentius, gekozen in 1190 (Annales Praem. II, 190).

Gillibertus? (Van den Bergh, n° 219).

Arnoldus 1208, 1209 (Ibid. 219, 221).

Petrus van Middelburg 1213, 1214 (Ibid. 237, 244 en Römer, bl. 198).

(Joannes) Aegidius van Leeuwen 1225 (Römer) werd in 1230 overgeplaatst naar de abdij van Vicogne (Ann. Praem. II, 190).

---

1) Dit is zeker. Men zie de abtenlijst van Dr. Römer II, 200.

Theobaldus 1231, 1236, 1237 (V. d. Bergh 329, 359).

Petrus van Biggenkerke, 1233 (Annales). Dit zal moeten zijn 1213. Zie hiervoor.

B.... 1241, 1244 (Invent. van het Zeeuwsch Archief).

Theobald 1247 (Inv. en Römer). Dit moet zijn 1237.

Nicolaus 1246 tot 1263. Zie V. d. Bergh, Oork. persoonsregister *Middelburg*.

Viglius Doedius 1266 (Annales; Römer).

Nicolaus 1271–1301 (Inventaris). Jacobus ab Insula was abt van Marienweerd in 1288.

Nicolaus Hugonis 1305 (Annales).

Hugo 1306 (Römer).

Henricus 1307–1317 (Inventaris).

Nicolaus van Gent 1318–1328 (Invent. Annales).

Olivier van Lier 1328–1337 (Ibidem).

Nicolaus Hoogland 1334? misschien Hugonis. Zie hiervoor. (Annales).

Gualterus Sandick 1338–1344 (Inventaris).

Joannes van der Goes 1344–1358 (Ibid.).

Petrus Hoec 1358–1372 (Ibidem).

Henricus Braem 1370–1384 (Ibid.).

Hugo Bose 1385–1390 (Ibid.).

Willem van der Does 1390–1405 (Inv. Römer).

Wigger Gerardyns 1405–1422 (zie boven en Invent.).

Joannes Zwaan 1422, 1423 (Hierna en Römer).

Nicolaus van der Colster 1427–1438 (boven; Römer en Bijdr. VI, 458).

Petrus van Dam 1438–1465 (zie boven).

Joannes Nic. van 's Gravenzande 1465–1484.

Joannes Danckaerts van Westcapelle 1484–1497 (Bijdr. VI, 312; Römer).

Petrus van Capelle 1492–1515 (Römer; Bijdr. VIII, 193).

Max. van Bourgondie 1518–1534 (Römer).

Corn. van der Goes 1534–1537 (Römer; Van Heussen).

Floris Arnts van Schoonhoven 1539–1549.

Matheus van Heeswijk 1549.

Nicolaus Verborght.

Eer wij de verkiezingsakten van Middelburg beschrijven, geven wij eene andere Pauselijke bulle van Martinus V, waarbij het ontslag van Wigger en de verkiezing van Joannes worden goedgekeurd.

Pauselijke Bulle van 16 *Oct.* 1422.

Martinus Episcopus, servus servorum Dei, Dilecto filio Oloudo Abbati mon. S. Michaelis Antwerpiensis Praem. Ord., Cam. dioec. salutem, et ap. benedictionem.

Inter sollicitudines varias quibus assidue premimur, illa potissime pulsat et excitat mentem nostram, ut status ecclesiarum et monasteriorum omnium Romane ecclesie immediate subjectorum cure nostre divina Providentia commissorum spiritualiter et temporaliter augeantur, quodque illis, que suis destituta pastoribus vacationis incommoda deplorare noscuntur, tales ministros preficere studeamus, per quorum regimen ecclesie et monasteria ipsa eis commissa utiliter et salubriter valeant gubernari.

Sane per vos nuper intellecto, quod olim dilectus filius *Witgerus* canonicus tunc abbas mon. b. Marie Middelburgensis Praem. Ord. Traj. dioc. Romane ecclesie immediate subjecti, regimini et administrationi mon. cui tunc preerat ex certis rationabilibus causis in manibus tuis patri-abbatis ejusdem mon. b. Marie extra Romanam curiam sponte cesserat, tu quoque habens ad hoc, ut asserebas, a dilecto filio Petro abbate mon. Praem. († 16 Nov. 1423) Laud. dioc. specialem potestatem cessionem hujusmodi ejusdem potestatis pretextu extra dictam curiam de facto admiseras antedictam (sic) quodque dilecti filii conventus dicti mon. b. Marie ad electionem futuri

abbatis inibi procedentes dilectum filium Joannem abbatem tunc prepositum dicti mon. b. Marie Ordinem ipsum expresse professum et in sacerdotio constitutum in eorum et dicti mon. b. Marie abbatem etiam de facto concorditer elegerunt, idem quoque Joannes abbas electioni hujusmodi illius sibi praesentato (sic) discrete consenserit similiter de facto.

Nos postquam premissa omnia idem Joannes abbas in consistorio proponi fecit coram nobis attendentès quod regiminis et administrationis prefatorum cessionis receptio et admissio ac electio predicte juribus non obsistebant, ipsiusque mon. b. Marie provisio ad nos dumtaxat ea vice noscebatur pertinere ac cessionem regiminis et administrationis hujusmodi ratam habentes et gratam ac ad provisionem mon. beate (Marie) hujusmodi celerem et felicem paternis et sollicitis studiis intendentes post deliberationem quam de preficiendo eidem mon. b. Marie personam utilem et etiam fructuosam cum fratribus nostris habuimus diligentem, Dominum ad ipsum Johannem abbatem, cui de religionis zelo litterarum scientia vite mundicia honestate morum spiritualium providentia et temporalium circumspectione aliisque multiplicium virtutum donis apud nos fidedigna testimonia perhibentur, dereximus oculos nostre mentis, quibus necnon dictorum conventus ipsum Johannem abbatem eligentium concordi voluntate debita meditatione pensatis, de persona ipsius Johannis abbatis, nobis et eisdem fratribus ob dictorum suorum exigentiam meritorum accepta, eidem mon. b. Marie sibi in spiritualibus et temporalibus plenarie committendo firma spe fiduciaque conceptis, quod dirigente Domino actus suos prefatum mon^{um} b. Marie per ipsius Johannis Abbatis industrie et circumspectionis studium fructuosum prospere dirigetur ac grata in eisdem spiritualibus et temporalibus suscipiet incrementa.

Cum igitur ut idem Johannes abbas in commissa sibi cura dicti mon. b. Marie, quod tibi tanquam patri abbati a consuetudinibus et institutis regularibus ejusdem ordinis etiam per sedem predictam ex certa scientia approbatis subesse dinoscitur, facilius proficere valeat, tuus favor sibi fore noscatur plurimum oportunus, discretioni tue per apostolica scripta mandamus quatenus eundem Johannem abbatem et commissum sibi monasterium b. Marie hujusmodi habens pro nostra et dicte sedis reverentia propencius commendatos, sic eos tui favoris gracia prosequaris, quod ipse Johannes abbas in eodem regimine Deo propicio utilius proficere valeat tuque proinde divinam misericordiam ac nostram et dicte sedis benedictionem et graciam exinde uberius consequi merearis.

Datum Rome apud Sanctam majorem majorem (sic) XVII Kal. Nov. Pontificatus nostri anno quinto.

Het was in de vijftiende eeuw reeds een algemeen gebruik te Rome de bevestiging van een nieuw gekozen abt te vragen, zooals hier in 1422 voor Middelburg is geschied. Verscheidene akten daarvan lees ik in het bovenvermeld handschrift, voor de abdij van Antwerpen 18 Nov. 1390, voor Drongen 1356, voor Averbode 7 Jan. 1423, voor Tongerloo 27 Juli 1428, voor Middelburg 5 Aug. 1438 en 25 Jan. 1465, enz.

De wijze, waarop eene abtsverkiezing te Middelburg in 1484 plaats had, is goed beschreven door den Eerw. Heer Van der Horst in deze Bijdragen I, 312–315. Zij komt in hoofdzaak overeen met vroegere verkiezingen en met hetgeen daaromtrent door de statuten der Orde van den jare 1290 (Dist. IV, cap. VII, bij Le Paige p. 821) is voorgeschreven. Volgens die statuten moest de verkiezing in de kapittelzaal plaats hebben; deze echter was

te Middelburg te klein (akte van 1465); waarom daar altijd de oude ziekenkamer voor dit doel gebruikt werd. Die statuten bepaalden dat men *via compromissi* moest te werk gaan, zij keurden echter ook die verkiezingen goed, welke *via inspirationis vel quasi* als door ingeving des H. Geestes hadden plaats gehad. Later (Dist. V, cap. X bij Le Paige p. 836) stelden zij beide soorten van verkiezing gelijk, waarom ook in voormelde akten altoos vrije keuze gelaten wordt, om op een van beide manieren zijne stem uit te brengen. Doch zij dulden nimmer de *via scrutinii*, d. i. de onmiddelijke stemming, omdat zij altijd tot groote tweedracht aanleiding gaf. Deze laatste wijze van kiezen immers geschiedde altoos in het openbaar, zoodat alle leden wisten wie voor en wie tegen den nieuw gekozene waren. Het Concilie van Trente schijnt geene der drie wijzen van verkiezingen te hebben afgekeurd, men moest alleen maar zorgen dat de namen der kiezers, d. i. de stemmen niet bekend werden. (Sess. XXV, cap. VI de Reg.). Ook verbood het Concilie, dat waardigheidsbekleeders tot *compromissarii* gekozen worden en dat de stemmen van afwezigen door anderen worden uitgebracht.

In de Premonstratenzer Orde heeft altoos tot in de 16e eeuw, toen de commenden in zwang kwamen, vrije keuze van abten plaats gehad. Men volgde hierin de *charta charitatis* van de Cistencienzers, welke in 1119 door den Paus was goedgekeurd. De wil van alle religieuzen of van de meerderheid (pars senior) werd geëerbiedigd. Dit getuigen de oudste bullen en diplomen, de oudste formuul der professie en de oudste statuten (bij Martene de *rit. eccl. ant.* tom. III). In de laatste leest men dit alleen: De Vader-abt, die voor het klooster van den overleden abt moet zorgen, worde met twee andere abten geroepen, niet om eenig geweld te gebruiken of

eenige macht uit te oefenen, maar alleen, om de verkiezing goed te keuren en te bevestigen, wanneer de broeders het in de keuze eens zijn; om hen, wanneer zij het niet eens zijn, tot eenheid te brengen en om het beste deel in zijn wensch te steunen."

Wanneer men nu te voren wist dat alle kiezers overeenkwamen, dan was de *via compromissi*, volgens welke twee personen werden aangewezen, die vijf andere voor de benoeming van een abt moesten kiezen, niet noodig; dan bracht de voornaamste kiezer zijne stem uit en alle anderen volgden hem na. Men noemde dit de *via inspirationis vel quasi*, omdat zulke eenheid aan het gebed en de ingeving des H. Geestes werd toegeschreven. Wordt dus deze weg gekozen, het getuigt voor den goeden geest en de eendracht in een klooster.

Wij zagen reeds dat de verkiezingen te Zoetendaal in 1418 en 1449 beiden *via inspirationis* hebben plaats gehad. Op dezelfde wijze geschiedden die van Middelburg in 1422, 1438 en 1465.

In 1438, 29 Juli, was naar gewoonte voorzitter de Vader-abt van Antwerpen, de meer genoemde Oloudus. Hermannus, abt van Sint Nicolaas bij Veurne in Vlaanderen en Martinus, Proost van Zoetendaal, stonden hem ter zijde. De Mis van den H. Geest, onder welke alle leden der abdij de H. Communie ontvingen, werd gezongen door den Prior. De 29 kiezers waren:

Egidius Johannis, Prior.	Symon Conrardi.
Laurentius, Supprior.	Andreas van Zyrixze.
Wilhelmus Braem.	Johannes Martini.
Joannes Jacobi.	Johannes Zudamme.
Matteus Petri.	Nicolaus van Zweeten.
Joannes van Herenthals.	Hugo Wilhelmi.
Wilhelmus Wissonis.	Wilhelmus Henrici.

Bartholomeus Blarinc.	Petrus Johannis.
Bartholomeus Laurentii.	Ghysbertus van 's Bosch.
Petrus van Meliskerke.	Petrus van Duvelland.
Petrus van Dam.	Petrus van Veere.
Petrus van S. Agatha.	Cornelius Olardi.
Jacobus van 's Hage.	Henricus Laurentii, en
Adrianus Johannis.	Jacobus van Velde.
Thomas Petri.	

Al deze kiezers legden den volgenden eed af: Ego N. juro et promitto omnipotenti Deo et beatissime Virgini Marie Patrone hujus ecclesie eum eligere quem credam futurum ecclesie in spiritualibus et temporalibus utiliorem nec illi vocem dare quem verisimiliter scivero promissione aut dacione alicujus temporalis rei seu prece per se aut alium interposita aut alias qualitercumque directe vel indirecte pro se electionem procurare.

Van dezen eed wordt geen gewag gemaakt bij de verkiezing van een Proost te Zoetendaal, ook niet bij de abtsverkiezingen te Middelburg in de akten van 1465 en 1484, doch wel in 1559. Een soortgelijke eed werd altijd door de compromissarii afgelegd, wanneer de verkiezing *via compromissi* geschiedde. De formuul van hunnen eed vind ik in MS. *bullario Bernensi*, waar de verkiezing verhaald wordt van een Proost te Cappenberg, bij welke een abdijheer van Berne, Marsilius van Macheren, Proost van Bedburg, voorzat. Deze had plaats den 17 April 1445, op welken dag de Proost van Cappenberg, Fredericus Roggen, zijn ontslag nam. Die formuul is echter voor onze geschiedenis van minder belang, daarom gaan wij voort met de beschrijving der verkiezing te Middelburg in 1438.

Toen de eed door allen was afgelegd, werd Petrus van Dam *virum utique providum et honestum in jure canonico*

baccalarium op eens door allen tot abt uitgeroepen. Petrus wilde aan den Goddelijken wil geen weerstand bieden, nam de benoeming aan, en werd door den Vader-abt bevestigd onder voorbehoud echter, dat de keuze door den Paus of een generaal Concilie of andere machthebbenden niet zou worden vernietigd. Welk voorbehoud ook bij andere verkiezingen van dien tijd gemaakt werd. Het kiescollegie trok nu in processie het Te Deum zingende naar de kerk, alwaar de electus et confirmatus abbas den volgenden gebruikelijken eed aflegde:

Ego Petrus de Dam canonicus Middelburgensis Praem. Ord. Traj. dioc. promitto et juro fidelitatem et obedientiam Domino meo Domino Oloudo Patri-abbati ac Domino meo Domino Johanni Abbati Praemonstratensi totique ordini ac capitulo generali suisque successoribus canonice intrantibus istud monasterium et ejus personas pro posse laudabiliter regere et gubernare necnon bona et jura predicti mon. fideliter conservare nec ea contra jus dictique Ordinis consuetudines et instituta distrahere quomodolibet vel alienare. Sic me Deus adjuvet et haec sancta Dei ewangelia (et propria manu se subscripsit).

Toen maakte de Prior de verkiezing aan het volk, dat in de kerk aanwezig was, bekend en de Vader-abt leidde den nieuwgekozene naar zijnen zetel, alwaar hem zijne broeders met den vredekus gehoorzaamheid en eerbiedigheid beloofden.

Nu werd van al het verhandelde door twee notarissen Petrus de Cortiis en Theodoricus de Vesten, eene solemneele akte opgemaakt, waarbij als getuigen worden genoemd:

Hugo Johannis, kanunnik van S. Pieter te Middelburg.

Meester Willem Zadelare, raadsman des Hertoogs van Bourgondie.

Willem van Halewijn, baljuw der stad Middelburg.

Anthonius Michaelis, secretaris van den Hertog.

Den 5 Aug. 1438 werd namens den Prior en zijne broeders een smeekschrift aan den Paus opgezonden, waarbij het geheele verloop der verkiezing nogmaals wordt beschreven en Z. H. wordt verzocht quatenus hujusmodi electionem.... confirmare, ratificare et approbare vel saltem dictum dominum Petrum de Dam ad eandem abbatiam de novo eligere illamque sibi conferre et de eadem providere ac eidem *munus benedictionis* misericorditer impertiri facere dignetur, ut Deo autore nobis et dicto mon. nostro velud pastor ydoneus preesse valeat utiliter et prodesse nosque sub ejus regimine valeamus coram Deo salubriter militare, quia indubitanter credimus quod nobis et mon. nostro predicto magis providebitur quam persone. etc.

Was bezegeld met het zegel des convents.

Het *munus benedictionis*, waarvan hier gewaagd wordt, is de wijding welke aan alle gekozene abten door den Bisschop werd toegediend. Dit gebruik is door den H. Norbertus zelven voor zijne orde aangenomen, zooals men in zijne levensbeschrijving zien kan. Het allereerst spreekt daarvan de Bisschop van Luik in een diploom ten jare 1124 aan Floreffe gegeven. [1]) Later zijn aan de abten bij hunne wijding niet alleen de herderstaf, maar ook de bisschoppelijke kenteekenen, mijter, ring enz. toegekend.

Het schijnt dat te Rome tegen de verkiezing van P. van Dam eenig bezwaar is gemaakt. Er bestaat althans eene akte van 12 Oct. 1438, waarbij de abt eenige zaakgelastigden aanstelden, om te Rome zijne bevestiging en het verlof tot zijne wijding te verkrijgen. Die zaakgelastigden waren Meester Anselmus, Deken van O.L.Vr. te Antwerpen, litterarum apostolicarum corrector – Nycholaus Clopper, earumdem litterarum abbreviator – Joannes de Lovanio en Joannes Tolveren in J. C. Licentiati,

---

1) Daarover Ernst *l'hist. du Limbourg* II, 313, 314.

alsook Joannes van Wachtendonck in Romana curia causarum procuratores – en Petrus dives (?) Licentiaat en Witheer van Grimbergen.

Die akte werd geschreven te Leuven in viro vago (in den wilden man? [1]) in het bijwezen van meergenoemden Oloudus, van Hermannus abt van Veurne, Meester Paulus Beye, eersten aartsdiaken van Kamerijk, Joannes Snavel in jure C. L., Nicolaus van Valkenisse in artibus magistri ac in medicinis licentiati, en Raso van Heeda, secretaris der stad Leuven.

Op denzelfden dag en voor dezelfde getuigen gaf de abt aan zijne zaakgelastigden machtiging om in zijnen naam *faciendi concordiam in camera apostolica* en den 17 Oct. gaf hij verlof om voor dit doel tot 200 goudguldens geld te leenen en te besteden. Deze laatste akte werd opgemaakt te Antwerpen in het klooster van S. Michiel, waarvan getuigen waren voornoemde Paulus Beye, alsook Joannes Dorloe in artibus magister et presbyter Traj. en de notaris Lambertus Raet.

Onze bijzondere aandacht verdient eene derde akte van 12 Oct. 1438 te Leuven uitgevaardigd. Daar worden de redenen vermeld, waarom de abt in persoon niet naar Rome kan gaan, om zijne bevestiging te vragen. Middelburg, zoo schrijft hij, en de geheele provincie is onder geestelijk opzicht onderhoorig aan den edelen en machtigen man, Walraven van Meurs (zie Nuyens VI, 102, 103) die beweert door het gezag van het Concilie van Bazel tot Bisschop van Utrecht benoemd te zijn en die in deze streken bij grooten en machtigen steun vindt. Onder tijdelijk opzicht echter behoort die provincie aan den Hertog Philippus van Bourgondie (Nuyens VI, 48), die het gezag des Pausen in zijne landen erkent." Gelijk

1) Ik denk *wilden* man, omdat in 1480 te Keulen een drukkerij was, die nu eens in *den wilden man* dan in *vago viro* heet.

zich nu het Concilie van Bazel tegen den Paus aankantte, zoo geraakten de aanhangers en gunstelingen van dat Concilie in twist met de onderdanen des Pausen. Dit was ook in Zeeland het geval. Daar woedde de oorlog tusschen de *australes ex una ac Hollandrinas et Zelandrinas ex altera,* waardoor ook de wegen onveilig werden en groote sterfte veroorzaakt werd. Bovendien was onder het Christenvolk op vele plaatsen onzekerheid ontstaan, hoe men zich tegenover het Concilie van Bazel en den Paus te gedragen had. Dit zal wellicht ook eene reden zijn, waarom Petrus van Dam de aanvrage zijner bevestiging zoo lang had uitgesteld en waarom hij, zooals hij zelf verklaart, zich niet naar Rome wilde wenden, vooraleer hij den raad had ingewonnen van den Hertog en van de abten der Orde, die te Leuven in generaal kapittel vergaderd waren.

Die merkwaardige akte laten wij hier volgen.

Protestatio de impedimentis pro Domino electo Middelburgensi.

In nomine Domini Amen.

Anno a nativitate ejusdem 1438 ind. I die dom. 12 mensis Oct. pontificatus SS. in Christo patris et D. nostri D. Eugenii divina providentia papae quarti anno octavo in mei Notarii publici testiumque infrascriptorum ad hoc specialiter vocatorum et rogatorum praesentia personaliter constitutus religiosus frater D. Petrus de Dam electus in abbatem monasterii b. Mariae Middelburgensis Ord. Praem. Traj. dioc. asserens, quod alias, videlicet die 17 mensis Julii praesentis anni bonae memoriae Nycholao ultimo abbate ejusdem monasterii defuncto, domini Prior et fratres dicti mon., servatis servandis, via spiritus S. ipsum die 29 ejusdem mensis in eorum et dicti mon. abbatem, adhibitis ad hoc solempnibus debitis et consuetis, elege-

runt, prout in processu electionis desuper confecto dixit praemissa lacius continere; et quod tunc temporis ac de presenti opidum Middelburgense Traj. dioc. situatum in comitatu Hollandiae et Zelandie ac tota provincia ibidem circumcirca fuerit et sit specialiter in spiritualibus de obedientia nobilis et potentis viri D. Wilhelmi de Moerse, praetendentis se auctoritate alias Basileensis concilii electum confirmatum ecclesie Trajectensis, qui in partibus illis etiam magnatum et potentum habuit et habet favores etiam ut creditur inordinatos et in temporalibus de obedientia illi^{mi} principis et D.D. Philippi Dei gratia Burgundiae et Brabantiae ducis ac Hollandiae et Zelandiae comitis, qui mandata et praecepta praefati D. nostri Papae in terris suis communiter recipit et admittit; et quod ipse propter controversiam obedientiae sive Dominorum hujusmodi ac etiam propter controversas in partibus illis et circa eas permaxime inter australes ex una ac Hollandrinos et Zelandrinos ex altera partibus existentes et maximam controversiam in eisdem partibus inducentes necnon discrimina et pericula viarum ac etiam mortalitates ibidem ac in viis quasi undique mediis vigentes; quae omnia et singula maximum metum verisimiliter inducebant pro confirmatione dictae electionis suae obtinenda, ad praefatum D. nostrum Papam ejusque sanctam Sedem apostolicam transmittere aut venire et praesertim, nisi in praemissis omnibus et singulis habuisset concilium maturum cum praefato ill^{mo} D. Duce aut Rev. patribus Dominis abbatibus Ordinis praedicti hic Lovanii, *capitulum generale celebrantibus*, non audebat; et quod per concilium habitum hujusmodi ut asseruit repererit se pro securiori habere impetrare confirmationem electionis suae praedictae a praefato SS. D. N. Papa.

Idcirco idem D. electus de praemissis omnibus et singulis et quod in futurum omnem sibi possibilem diligen-

tiam faciet pro confirmatione electionis ejusdem ab eodem D. N. Papa obtinenda et recipienda etc. et quod per eum etiam aliquali infirmitate detentum qui in casum praedictum merito propter metum qui in constantiam cadere poterat, habebat dubitare non stetit neque stat quominus tucius pro confirmatione hujusmodi ab ipso D. N. Papa impetranda ad romanam curiam misisse expresse fuit protestatus.

Et super praemissis omnibus et singulis a me notario publico infrascripto unum vel plura publicum vel publica fieri petiit instrumentum seu instrumenta. Acta fuerunt haec in opido Lovaniensi Leod. dioc. ac hospicio in vago viro vulgariter nuncupato etc. in praesentia omnium testium praedictorum.

Petrus van Dam bestuurde de abdij 27 jaar. Oudenhoven en latere schrijvers verhalen, dat hij in 1453 de heerlijkheid van Wijk verkregen heeft van Dirk Spierinck van Well Willemszoon. Dit is wel aan te nemen, aangezien onder de scepenen van Heusden van dien tijd een heer met dien naam gevonden wordt en dit geslacht, zooals bekend is, vele goederen in den omtrek bezat.

Doch minder aannemelijk is, wat dezelfde schrijvers zeggen, dat de abdij van Middelburg oorspronkelijk te Wijk is gevestigd geweest. Was dit zoo, dan zou zij daar ook later eenige landerijen bezeten hebben; doch in den Inventaris van het Zeeuwsch archief is vóór den jare 1295 niet de minste betrekking van Middelburg met Wijk of met het land van Heusden te ontdekken. In 1295 verklaarde Jan, Heer van Hoesdinne, ridder aan den abt van M. schuldig te zijn 300 pond Leuvensch en deze binnen een jaar te zullen betalen. 17 jaren later in 1312 vergunt Jan van den Elshout, mamboer 's lands van Heusden, aan zijn neef Arnout van Heseben, ridder, om

40 margen land in de parochie van Wiic te verkoopen aan den proost van Middelburg ten behoeve van den abt en het convent aldaar. (Zie Invent. Visvliet III, 44, 54). Ziedaar de oudste betrekking van Middelburg met Wijk.

Volgens een register zouden de religieuzen van Middelburg eerst te Wijk gewoond hebben. Dat register echter, waarop zich Oudenhoven beroept, is volgens Papenbroek (Boll. 6 Junii 961 F.) in de 17e eeuw geschreven. Vroegere schrijvers hebben nooit van Wijk gesproken. Men leze slechts Meyer, Beka, Heda en Reygersberg. Zij allen verhalen dat de abdij, waarheen Albaldus gezonden werd, gelegen was bij Walrighem of Waltighem d. i. bij Middelburg. En latere schrijvers gronden zich allen op het gezag van Oudenhoven.

Daarom hecht ook Papenbroek geen geloof aan het register, dat hij zelf in handen had, en zijn opvolger Janningius verklaart het woord *Walrighem* door *heim* of woonstede van de *Walcheren*, van den Walcherschen volkstam. Zulke verklaring heeft veel voor zich, daar de naam van Middelburg, den hoofdzetel der Walcheren, vóór het jaar 1147 nooit voorkomt (Boll. ibid. app. 58 F. en Van den Bergh, *Oorkondenboek*, n° 127 en 131). De abten van Middelburg worden nog in de bullen van 1150 en 1162 *abbas Walacriensis* geheeten.

Hoe is nu de schrijver van dat register er toe gekomen om als eerste verblijfplaats der Middelburgers *Wijk in Altena* aan te wijzen? Hij zag dat die abdij in zijnen tijd veel bezittingen te Wijk had, hij wist dat hier kloosterlingen hadden gewoond in den Munnikenhof, hij las bij Meyer dat die van Middelburg eerst bij Walrighem waren gevestigd geweest en schijnt nu *Woudrichem* verstaan te hebben. Zoo kwam hij tot Wijk bij Woudrichem in het land van Heusden.

Even ongegrond schijnt het gevoelen van Oudenhoven

en latere schrijvers, dat te Wijk Tempeliers zouden gewoond hebben. Meyer had geschreven, dat het klooster bij Walrighem oorspronkelijk met reguliere kanunniken was bezet geweest, waarom ook een regulier kanunnik, de abt van Formiselle bij Yperen, gezonden was om het te hervormen. Latere schrijvers hebben er Tempeliers van gemaakt, gewis omdat zij bij Oudenhoven lazen, dat te Wijk, de vermeende verblijfplaats dier kloosterlingen, tot 1313 Tempeliers gevestigd waren. Dit strijdt echter met de geschiedenis, want vooreerst was deze Orde nog te jong (in 1118 gesticht) om reeds in 1123 tot Wijk verspreid te zijn; ten tweede zijn de Tempeliers volgens die schrijvers te Wijk gebleven, ten derde schijnt het zeer te betwijfelen of te Wijk wel ooit Tempeliers gewoond hebben. [1]) Wat Oudenhoven van hunne uitroeiing in 1313 mededeelt, is, gelijk hij zelf zegt, een praatje, als welke om elk oud gebouw rondgaan Dezelfde legende, omtrent de uitmoording der Tempeliers treft men aan te Haarlem en te Zierikzee (zie Römer I, 174, 175). In de archieven van Heusden, door Oudenhoven zelven uitgegeven, in die van Berne en elders is geen spoor van hun verblijf te Wijk te vinden.

Men zegt, dat te Wijk nog de plaats wordt aangetoond, *Munnikenhof* genoemd, waar die Heeren weleer woonden. Men wete echter, dat de abdij van Berne reeds vóór 1168 eene hofstede te Wijk bezat, die door leekebroeders bewoond en bebouwd werd, dat verder deze broeders ook te Woert, Honswijk en Gale *Monniken* werden geheeten en ook die van Middelburg een *Monnikenhof* in Zeeland bezaten (zie A. J. v. d. Aa bij dat

1) Ook Römer I, 90, 91 twijfelt er aan. Hij vermoedt, dat Wijk onder Borssele in Zeeland eene woonplaats van Tempeliers kan geweest zijn, vooral omdat Wolfaert van Borssele met Hugo van Payns die orde heeft gesticht. Zie A. J. v. d. Aa, *Borssele.*

woord). De Munnikenhof van Wijk zal dus wel niets anders zijn dan de *grangia* van Berne, oudtijds *Uuthof* genoemd, van welke door voormelde schrijvers, wanneer zij over Wijk spreken, geen woord gerept wordt. Men leest toch in de annalen van Berne, (tamelijk goed uitgegeven door Van Heussen) dat de eerste abt, die in 1168 stierf, veel land aanwierf et istas grangias aedificavit in Ryswyck unam, in Wyck unam, in Babylonia unam, simili modo Galam, et Bernhesen et Mersberch, etc.

Dus schijnt zeker 1° dat die van Middelburg nooit te Wijk hebben gewoond, doch vóór het jaar 1150 dicht bij Middelburg gevestigd waren; — 2° dat de *Munnikenhof* te Wijk zijn naam ontleent noch aan de Tempeliers, die waarschijnlijk daar nooit geweest zijn, noch aan de Middeburgers, maar aan de Berners, die daar werkelijk een hof bezeten hebben.

Zoo, meen ik, moeten Van Oudenhoven, Van Heussen, Van Rijn, Foppens, Coppens, Van der Aa en Schutjes worden verklaard en verbeterd.

Petrus van Dam overleed den 9 Jan. 1465. Vier dagen daarna kwamen de Vader-abt van S. Michael Joannes, Theodoricus abt van Park en Joannes Proost van Zoetendaal, om bij eene nieuwe verkiezing voor te zitten. Door den cantor Petrus Cornelii werd de Mis van den H. Geest gezongen, waarna wederom in de oude ziekenzaal als door ingeving gekozen werd *Joannes Nicolai van tsgravensande*, proost des kloosters, d. i. beheerder der tijdelijke zaken. In de copie, welke ik bezit, werden de kiezers aldus vermeld:

Petrus Alardi, Prior.

Hugo Johannis, supprior.

Hugo Wilhelmi, cellerarius (keldermeester).

Wilhelmus Henrici, portarius (portier) enz., priesters; alsook A. B. en C. diakenen.

Als getuigen werden genoemd Petrus Mathiae, Prior van S. Mich. te Antwerpen, Walterus van Eeuswinkel, van de abdij van Park, Meester Reynerus Christiani van Bergen op Zoom, canonicus praebendatus, en Albertus van Driel, clericus.

Opmerking verdient hier alleen de eed, die op eenigzins verschillende wijze door dezen abt werd afgelegd. De formuul was deze:

Ego fr. Johannes de tsgravensande, canonicus Middelburgensis Ord. Praem. Traj. dioec. juro ante Sancta Dei ewangelia et per fidem meam ac votum religionis, quod monasterium istud Middelb. et canonicos ejusdem regam et gubernabo bene et fideliter tam in spiritualibus quam in temporalibus quodque bonos et probos exaltabo ac malos et improbos si qui fuerint quod absit rite et viriliter corrigam secundum Ordinis instituta ac jura et libertates dicti monasterii. Privilegia et statuta ipsius ac tocius Ord. Praem. pro posse meo contra quascumque personas retinebo manutenebo et defendam necnon bona ejusdem mon. fideliter conservabo nec ea contra jus dictique Ordinis consuetudines et instituta distraham quomodolibet vel alienabo. Sic me Deus adjuvet et haec Sancta Dei ewangelia.

Zoo wordt hier, ofschoon de Vader-abt even goed als in 1438 voorzat, geen gehoorzaamheid beloofd noch aan den abt van S. Michiel, noch aan dien van Premonstreit, noch aan het generaal kapittel. Dit wordt echter vergoed door de belofte, van de statuten der Orde te zullen onderhouden en handhaven.

Toen die eed was afgelegd, overhandigde de Vaderabt het groot abtelijk zegel des kloosters met de woorden:

Vos juratis ad Sancta Dei ewangelia et per fidem vestram et per votum religionis quod sigillum istud bene custodietis et ipso bene et juste utemini nec ex eodem

aliquid sigillabitis vel sigillari quomodolibet sufferatis, quod in prejudicium dampnum, jacturam aut dispendium hujusmodi praefati mon. seu Praem. Ord. predicti possit quomodolibet redundare.

Waarop de gekozen abt antwoordde: Ita juro.

Ook van deze handeling is in de voorgaande oorkonden geen spraak. Zij schijnt echter op dezelfde wijze te hebben plaats gehad en tot de gewone plechtigheden te behooren.

Zeven dagen later, 20 Jan. 1465, gaf de Vader-abt nog eene afzonderlijke oorkonde uit, waarbij hij de verkiezing bevestigde, bekrachtigd met de zegels van hem zelven, van den voormelden abt van Park en den Proost van Zoetendaal.

Den 25 Jan. werd namens den Prior en het Convent een smeekschrift bezegeld, waarbij de Paus Paulus wordt verzocht de verkiezing goed te keuren, de mogelijke gebreken daarvan te rehabiliteeren en zoo noodig den gekozenen opnieuw te benoemen. Van de benedictie is nu geen spraak. Het antwoord werd te Rome uitgevaardigd den 13 Maart 1465 (veteri stylo 1464). Men kan het lezen bij de Bollandisten. 6 Juni, p. 966.

Dit zijn de bijzonderheden der verkiezingen van 1418, 1422, 1438, 1449 en 1465 welke ons belangrijk genoeg voorkwamen, om ze den lezer dezer Bijdragen mede te deelen. De verkiezing van 1484 is beschreven in het eerste Deel van dit tijdschrift, bl. 312. De Pauselijke bulle, waardoor zij bekrachtigd werd, vindt men in Boll. ibidem p. 967. Over die van 1559 is gesproken in *De Katholiek* en hierboven.

In de abdij van Berne, den 26 Sept. 1887.

FR. G. VAN DEN ELSEN,
Ord. Praem.

DE ORDONNANTIE DER BURGEMEESTERS VAN AMSTERDAM, OP 29 OCTOBER 1773.

Kort nadat mijn vorig opstel getiteld: *De toelating der roomsche priesters enz.* [1]) was afgedrukt, verscheen de zeer merkwaardige *Geschiedenis van het R. C. Maagdenhuis te Amsterdam*, van de hand des Heeren T. C. M. H. van Rijckevorsel. Dit werk bevat niet een verhaal, waarin onder de zware plooien van een romantisch kleed de historie soms geheel verdwijnt, maar een samenstel van geschiedkundige feiten, die als de vrucht van vlijtige nasporing en ernstige overweging ons geboden worden. De geschiedvorscher, die met het Katholieke leven van Amsterdam wil bekend worden, zal onder menig opzicht met deze geschiedenis rekening moeten houden. Maar daarom juist acht ik het raadzaam een enkele bladzijde aan te wijzen, waar de gewone scherpzinnigheid den schrijver voor een wijle schijnt begeven te hebben. Ik bedoel blz 134, waar hij zijn gevoelen uitspreekt over het ontstaan en de werking der Ordonnantie van Heeren Burgemeesteren dd. 29 October 1773, en daarbij aanmerkelijk verschilt van de verklaring, door mij aan dat stuk gegeven. Ik zocht namelijk den oorsprong dier Ordonnantie in de vrees der stedelijke regering voor een al te drukkende armenlast en gaf tevens de motieven, waaruit ik tot de ontstemming der toenmalige Katholieke pastoors meende te moeten besluiten. [2])

1) Zie dit Deel der *Bijdragen*, blz. 21.
2) „ „ „ „ blz. 25, 26 en 27.

De heer v. R. geeft echter een geheel andere verklaring, op het volgende nederkomende:

I. Voor eene armen-kollecte, *ook binnen de kerk*, behoefde men de goedkeuring der stedelijke regering. Zonder voorafgaande aanvraag, en de daarop gevolgde welwillende goedkeuring mocht die collecte in de Katholieke kerken niet gehouden worden.

II. De Ordonnantie van 29 October 1773 is doodeenvoudig de goedgunstige beschikking op eene zoodanige aanvrage.

III. Zoowel de aanvraag bij de regering als de uitvoering der Ordonnantie geschiedde onder medewerking en goedkeuring der pastoors.

Tegen deze drie punten zij 't mij veroorloofd de volgende bedenkingen in het midden te brengen.

Ad I. Het valt niet te betwijfelen, dat voor eene openbare armen-kollecte *langs de huizen* altijd de vergunning der stedelijke overheid werd gevorderd. Als zeker ook mogen wij aannemen, dat in het jaar 1578, toen de nieuwgezinden of protestanten hier aan het bewind kwamen, de Diakenen verlof kregen zoowel in de kerken als langs de huizen kollecten te houden, hoezeer Wagenaar daarvoor geen bewijs heeft gevonden. Maar of er van regeringswege ooit eene ordonnantie is uitgevaardigd, waarbij andersgezinden verpligt werden vergunning te vragen voor eene kollecte binnen de kerk ten bate hunner eigen armen – dit valt te betwijfelen; vooral in de laatste helft der 18e eeuw. Feitelijk toch had men reeds gedurende meer dan honderd jaren in onze Katholieke kerken kollecten gehouden; wel niet door middel van een rondgaand zakje, maar door het plaatsen van een bus aan den ingang der kerk. In het archief van het Beggijnhof wordt nog het bewijs bewaard, dat voor het vervaardigen

van een „collecte-bus op de kerk" in het jaar 1650 de som van 4 gulden 10 stuivers is betaald. De verandering dus, in de laatste helft der 18e eeuw in onze kerken ingevoerd, betrof slechts de *wijze* van geldinzameling. Gaarne echter wil ik aannemen, wat de heer v. R. als zeker schijnt te beschouwen, dat ook voor deze gewijzigde manier van geldinzameling de nadrukkelijke goedkeuring van Burgemeesteren werd gevorderd. Maar ook al namen wij dit aan, dan zouden daardoor nog niet de zeer ernstige bezwaren vervallen, die tegen het tweede punt zijn in te brengen.

Ad II. De Ordonnantie van 29 October 1773 bevat, volgens den heer v. R., eenvoudig het antwoord op de aanvrage: of het voortaan geoorloofd zou zijn in de Katholieke kerken der stad *met een zakje* voor de armen te kollecteren.

Il fant juger les faits d'après leurs dates, en daarom is deze verklaring onaannemelijk. Immers, zoo al niet eenige maanden vroeger, dan toch uiterlijk op den 1sten Januari 1772 was reeds in alle Katholieke kerken de kollecte *met het zakje* ingevoerd. En dan zou men eerst op het einde van het jaar 1773 daartoe verlof hebben aangevraagd en verkregen? Dus nadat men reeds gedurende twee jaren onafgebroken, zonder verlof en bijgevolg op onwettige wijze, den nieuwen maatregel in de kerken had uitgevoerd? Wij kunnen het onmogelijk aannemen.

Maar er is meer. Wie met onbevangen gemoed de Ordonnantie leest, zal moeten bekennen, dat zij veeleer gelijkt op een dwangbevel dan op een gunstbetoon; niet op een welwillend antwoord na beleefd verzoek, maar op eene scherpe resolutie. De armen-kollecte wordt in dit stuk niet *toegestaan* maar *bevolen*, en de pastoors werden niet *uitgenoodigd* maar *verplicht* die kollecte te houden,

en daarenboven ontvangen zij het nadrukkelijk bevel, die kollecten vóór elke godsdienstoefening opnieuw dringend aan te bevelen. En hiermede niet tevreden, eischte de stedelijke overheid, sedert de uitvaardiging dezer Ordonnantie. dat ieder Katholiek priester, die hier zijne bediening wilde uitoefenen, vooraf serieuselijk zou beloven zich aan de voorschriften der Ordonnantie te zullen houden. Ingeval hij die belofte weigerde te geven, dan werd hij niet toegelaten en mocht hij zijn herderlijk ambt in deze stad niet waarnemen: eene strafbepaling, die voor den priester gelijk stond met een banvonnis. Hoe men nu, al deze omstandigheden in aanmerking nemende, nog zou kunnen beweren, dat deze Ordonnantie geene andere beteekenis heeft dan een gunstig antwoord op het verzoek: of men voortaan *met een zakje* in onze kerken mocht rondgaan, verklaar ik niet te begrijpen.

Eindelijk; wanneer de overheid een ordonnantie uitvaardigde of een besluit openbaar maakte, naar aanleiding van een bij haar ingekomen verzoek, was zij gewoon daarvan in haar antwoord melding te maken. Toen in November 1718 de gezamenlijke Regenten van het Oude-Armenkantoor, het Maagdenhuis en het Jongensweeshuis „vrijdom en exemptie" vroegen van alle stadslasten en impositiën, werd hun die gunst verleend met de vermelding dat dit geschiedde: „op 't verzoek der Bezorgers van de Roomse Catholyke Armen dezer stad." [1]) En toen in 1715 de Regenten zich rigtten tot de Staten van Holland en Westvriesland met het doel om, bij nadere interpretatie van het plakkaat van 4 Mei 1655, het onbetwistbaar recht te verwerven tot het aanvaarden van legaten, werd het octrooi van 16 Maart 1715 verleend „ter beede der Supplianten." [2])

1) Gesch. van het Maagdenhuis, blz. 119.
2) Handvesten van Amsterdam IV, 18.

Aangezien echter in de Ordonnantie van 29 October 1773 geen gewag wordt gemaakt van eenig *verzoek*, beschouwen wij haar ook niet als een antwoord daarop.

Ad III. Het zal wel overbodig mogen heeten het bewijs te leveren, dat de Katholieke priesters van Amsterdam noch hunne medewerking noch hunne goedkeuring geschonken hebben aan een Ordonnantie, ten gevolge waarvan hunne opvolgers bij hunne toelating tot de herderlijke bediening met de straf der ballingschap bedreigd werden. Wèl betuigden zij hunne tevredenheid met de regeling, die in het jaar 1771 met de verschillende Armenkantoren werd getroffen en waarbij een zesde gedeelte der kerk-kollecte ter hunner beschikking bleef voor de armen, die aan hunne statiën waren verbonden [1]), terwijl het overige ten bate kwam deels van het Maagdenhuis, waar de arme meisjes, deels van het Jongensweeshuis, waar de arme jongens werden verpleegd en deels van het Oude Armenkantoor, waar de behoeftige oude mannen en vrouwen onderstand kregen. Dat aan deze drie zegenrijke instellingen van weldadigheid het grootste aandeel uit de kerk-kollecte werd toegewezen, valt lichtelijk te begrijpen, aangezien zij de zwaarste lasten droegen en te voorzien hadden in de armoede der *jeugd* en des *ouderdoms*.

Maar ter nauwernood was op 1 Januari 1772 de nieuwe wijze van geldinzameling, *met het zakje* namelijk, ingevoerd, of de Armverzorgers poogden eene andere schikking te maken met de pastoors der stad en het hun toekomend zesde part in een vaste uitkeeringssom te ver-

---

1) De bevoorrechting der Fransche kerk moet worden toegeschreven aan de bescherming van het fransche consulaat, waaraan die kerk ook andere gunsten te danken had.

anderen. Immers in het archief der Mozes en Aaronskerk berust het volgende authentieke stuk:

„Wy Bezorgers van het Roomsch Catholyke oude Ar„men Comptoir verbinden ons, om aan den Eerwaardigen „Pater Joannes Franciscus van Voornen uit ons aandeel „in de collecte 's jaarlyks voor den Armen uit te keeren „een somma van veertien hondert Guldens, zijnde reeds „ingegaan. Amsterdam 1 Januari 1772.

„Betaald 6 maanden van	O. L. Barbou.
„p^{mo} Januari tot p^{mo} July 700	J. van Schadé.
Amsterdam 25 Jan^{ij}. 1772.	J. F. Delsing."

Deze halfjaarlijksche uitkeering heeft slechts eemaal plaats gehad. [1]) Nog in hetzelfde jaar 1772 stelden de Regenten der drie Armenkantoren, en wel bij notarieel contract, onderling nieuwe bepalingen omtrent de verdeeling der Armengelden vast: te beginnen met den advent van 1772 zou het geheele beheer der kollecten aan de Regenten van het O. Armenkantoor komen; de beide andere Armenkantoren zouden niet meer op een vijfde, maar op een aanmerkelijk verminderd en onver-

---

1) Wanneer wij veronderstellen dat deze 1400 gulden gelijk stond met het zesde part der geheele kollecte, dan volgt daaruit dat in de Mozes- en Aaronskerk alleen jaarlijks het aanzienlijk bedrag van 8400 gulden voor de Armen werd opgehaald. Behalve andere kerkelijke feesten werd vooral het octaaf van Portiuncula in de beide kerken der Paters franciskanen op luisterrijke wijze gevierd. Het gold als een Jubilé of Missie voor de bewoners der stad en omstreken. Vooraf werd aan de stedelijke regering verlof gevraagd om gedurende het Portiuncula-feest den bijstand van vreemde geestelijken te mogen inroepen; zoodat de geloovigen niet behoefden te vreezen dat de godsdienstoefeningen door de politie zouden verstoord worden. De vreemde predikanten en biechtvaders, meestal saeculiere geestelijken, die onvermoeid gedurende het feest werkzaam bleven, lokten van alle kanten de Katholieken naar de kerken der Paters franciskanen, maar vooral naar de Boomskerk, waar de toevloed zóó groot was, dat het den schijn had, alsof *de ware God* alleen *in het Boompje* te vinden was.

anderlijk jaarlijksch bedrag kunnen rekenen, en met de pastoors zou men zich later verstaan. Hierop volgde nu, zooals de Heer Rijckevorsel ons meedeelt, „een overeenkomst van Regenten van het O. Armenkantoor met de Eerw. Heeren Pastoors der stad, die daarin optraden voor zich en hunne opvolgers." Over den inhoud dier overeenkomst vernemen wij echter, tot ons leedwezen, hoegenaamd niets, vermoedelijk omdat in het archief van het Maagdenhuis daaromtrent geene stukken gevonden worden. Doch hoe dit zij, de nieuwe schikking was, zooals de schrijver doet uitkomen, „medewerking en goedkeuring" van al de belanghebbende partijen tot stand gekomen en trad met den Advent van 1772 in werking. Maar dan herhaal ik nogmaals mijne vraag: waartoe diende de Ordonnantie, die een jaar later, op 29 Oct. 1773, van regeringswege werd uitgevaardigd? Eene ordonnantie, waarin aan de pastoors der Jansenisten het vroeger bepaalde zesde part werd verzekerd, maar aan de Katholieke pastoors ontzegd; eene Ordonnantie, die een zeer vijandigen geest tegen de Katholieke priesters ademde en zelfs als een bedreiging gold, om hun de uitoefening van hun herderlijk ambt te weigeren? Als ons ter verklaring niet anders wordt gegeven, dan de veronderstelling dat zulk eene Ordonnantie slechts een doodonschuldig antwoord bevat op de vraag: of men voortaan *met een zakje* voor de armen mocht kollecteren, dan zeggen wij: dankbaar, maar niet voldaan!

Ook al houden wij rekening met de toenmalige partij der Jansenisten, dan blijft nog steeds de vrees der stedelijke regering voor een al te groote armenlast een der gewichtige redenen voor de uitvaardiging der Ordonnantie. Nadrukkelijk werd die beweegreden aangegeven in het octrooi van 16 Maart 1715, wijl anders „deselve armen „tot lasten van het Aalmoesseniers en Huyszittenhuys

„soude moeten komen." De stad verwees, en terecht, de armen naar hun eigen Kerkgenootschap; want, niet de regering, maar de kerk draagt in de eerste plaats de zorg voor hare hulpbehoevende ledematen. Zoo de stedelijke regering zich dus op dien grond de armenlast van den hals wierp, mogen wij het haar niet ten kwade duiden.

Wat verder de laatste ordonnantie betreft, waarvan ik mede in mijn opstel gesproken heb [1]), behoef ik niet vele woorden te geven. Zij is gedateerd op 23 Juni 1774 [2]) en kon dus nog veel minder dan de eerste ordonnantie als eene bloote vergunning gelden tot het houden der kerk-kollecte, die op 1 Januari 1772 aangevangen en sedert regelmatig gehouden was.

Overigens zal het wel geen bevreemding wekken, zoo de uiterst moeilijke taak der armbedeeling juist niet altijd tot algemeene tevredenheid verricht werd. Wie aangaande dit punt nadere bijzonderheden wenscht in te winnen, hij raadplege het „Reglement of Instructie voor Bestierderen van het Roomsch Catholyke oud Armen Comptoir", hetwelk op den 31 Januari 1787 door Burgemeesteren en Regeerders der stad Amsterdam werd vastgesteld, en waarvan een exemplaar in het archief van het Beggijnhof voorhanden is. [3])

B. H. KLÖNNE.

---

1) Zie dit Deel der *Bijdragen*, blz. 26 en 27.
2) Handvesten van Amsterdam IV, blz. 65.
3) Groot Archief. Afdeeling: Armwezen, Art. V. Letter b.

NAEMEN VAN DE PAEPSCHE VERGAEDERPLAETSEN (TE AMSTERDAM) SOO ALS DESELVE SYN OPGEGEVEN DOOR PREDICANTEN IN DEN JAERE 1683.

In het stedelijk archief te Amsterdam *Lade R. n°* 10, *stuk* 13 bevindt zich onderstaande lijst van „Paepsche Vergaeder Plaetsen." Deze lijst is voor de kerkelijke geschiedenis van Amsterdam zeer belangrijk. In „de Katholiek", jaarg. 1885, blz. 384 komt eene dergelijke lijst voor, doch van het jaar 1656. Beide lijsten, welke door „Predicanten" angstvallig zijn opgemaakt, maken ons niet alleen bekend met de plaatsen waar de vogelvrij verklaarde Katholieken de H. Geheimen in stilte vierden, maar zij doen ons ook zien dat, tusschen de jaren 1656 en 1683, vele schuilkerkjes opgeruimd zijn en plaats gemaakt hebben voor grootere lokalen, alwaar de H. Diensten eenigzins behoorlijker konden geschieden. Zeer trok het mijne aandacht dat op de lijst van „den Jaere 1656" de kerk 't Hart = 't Haantje = St. Nikolaas binnen de Vesten, niet voorkomt en dat eerst in 1683 deze kerk op de lijst der „Predicanten" vermeld wordt. De traditie, aan genoemde statie verbonden, hoop ik binnen kort ter gelegener plaatse te behandelen.

Amsterdam, December 1887. BERNARD J. M. DE BONT.

In de Kalverstraet int Boomtie.

Op de Zingel by de Berghstraet.

Op d'oude Syts achterburghwal over de Brouwerye van de Burgh. [1])

1) Pater Parmentier, die in 1656 kerkte „in de bocht van de Zeedyck" hield in 1683 hier zijn kerkje. Wagenaar, Deel II, blz. 212 zegt „in een

Op de Breestraet by de Nieuwemarckt. [1])

Op de Raemgracht tegenover de Zantstraet. [2])

Op de Hoeck van de Zantstraet, nu daerover op de Verwersgracht. [3])

In de Teerthuyen in de twee bonte Krayen. [4])

Op de Hoeck van de Heyntje Hoecksteegh.

Op de Zingel in de Cryttbergh.

Op de Brouwersgracht, daer Modderson gewoont heeft.

Op de corte Prince Gracht in de Posthoorn.

Op de Nieuwe zyts achterburghwal by 't Kattegat int stadhuys van Hoorn.

Op de Zingel over de Appelmerckt, int Boerinnetje. [5])

„bovenvertrek van een huis op den zuiderhoek van de Huidenvettersloot, „waar, naderhand, de Engelsche Episcopale kerk gehouden is." Het schuilkerkje van Pater Parmentier is thans tot pakhuis ingericht en prijkt met den naam van „de Tijd." — Van Pater Parmentier bevindt zich in de pastorie der EE. PP. Augustijnen, alhier, een zeer fraai op doek geschilderd portret met het onderschrift: PETRUS PARMENTIER CONV' GAND S' T' PROF AMSTELODAMI OFFICIO PASTORALI SUMMO CUM ANIMARUM FRUCTU 46 ANNIS FUNCTUS. Obyt jbid 28 Xbris j68j AET. SUAE 82.

1) Later eene kerk der Jansenisten, welke sinds lang is opgeheven.

2) Maria Theresia Tensini kocht den 27 Januari 1672 van Clara Molyns, weduwe van Floris de Roode voor *f* 15650 „een huys, verwerye en erve, „daar de blaauwe bock uijthangt." In de acte van deeling harer nalatenschap, op 23 December 1713 verleden, wordt gezegd dat in dit huis voorheen geweest is, „eene kercke voor de Roomse religie en 't sedert eenigen „tyd gemaakt tot twee woonhuysen, staande alhier, aan de zuidzyde van „de Raamgraft tusschen de groene en Colveniers burgwal." Vóór de verbouwing van het eene woonhuis, 1886, droegen de zolders nog de duidelijke sporen hunner vorige bestemming. (Zie het voortreffelijke werk van de hand des Heere T. C. M. H. van Rijckevorsel: „Geschiedenis van het „R. C. Maagdenhuis te Amsterdam 1570—1887").

3) Statie der EE. PP. Jezuieten. Zie „de St. Franciscus Xaverius-kerk of de Krijtberg door H. J. Allard", blz. 13.

4) Hiermede wordt zeker bedoeld „de *drie* bonte Kraayen". Dit kerkje viel later in handen der Jansenisten en Jacobus Krijs, de vinnige Jansenist, nam in 1706 de herderlijke bediening aldaar waar.

5) Zoude hiermede gedoeld worden op de kerk „op de Cingel", „vierde „huys van d'oude Spiegelstraet noortzijde"?

In de Gasthuys Moolensteegh inde dri Moolenysers.

Amstelkerckstraet by de Nieuwe Spiegelstraet.

Buyten d'Uyttrechtse Poort by de steenebrugh.

Op d'Anthonis Breestraet in Moses en Aaron.

Nieuwe zyts Voorburghwal achter het Begynhoff daer Wandelman gewoont heeft. [1])

Op 't Spuy 't Maeghdenhuys.

Op de Nieuwe zyts voorburghwal achter de Weessluys een fransse paeppe kerck.

Nogh over 't Spuy.

Het Begynhoff.

In de Kalverstraet in de dri Groene papegaytijes.

In de Vinckestraet op de Hoeck. [2])

Op het plyn van Cattenburgh. [3])

Op de Nieuwe zyts achterburghwall by de Brouwery van de Hoybergh. [4])

---

1) De kerk Geloof, Hoop en Liefde = „in de lelij."

2) Later eene kerk der Jansenisten, welke is opgeheven.

3) Zie Bijdr. II, blz. 130 „de Statie St. Anna of de Pool."

4) In dit kerkje stond als Pastoor G. Schep, wiens statie vroeger gehouden werd in het huis de Helm. Wagenaar Deel II, blz. 215 zegt dat „de Helm" gelegen was op de O. Z. Voorburgwal. Niettegenstaande mijne herhaalde nasporingen op 't stedelijk archief als elders, heb ik geen huis de Helm op de O. Z. Voorburgwal kunnen ontdekken. Zoude W. misschien bedoeld hebben de groene Helm (gewoonlijk kortweg genoemd de Helm) op de O. Z. Achterburgwal? In „drietal schetsen door H. L. Spoorman" zie Volksalm. voor Ned. Kath. 1869, komt G. Schep voor als pastoor van 't Haantje. Zoowel het boeiend verhaal als de bijgevoegde lijst zijn op vele plaatsen onjuist en verdicht en brengen den geschiedvorscher menigmaal op een dwaalspoor, waaruit hij niet dan met de meeste moeite geraakt.

HET DOOPBOEK DER JANSENISTEN OP DE BROUWERSGRACHT, TUSSCHEN DE KORTE PRINSENGRACHT EN DE BROUWERSTRAAT TE AMSTERDAM, VAN 1664 TOT 1811.

Dit doopboek heeft tot opschrift: „Crux mihi duc" en begint aldus: „Catalogus baptizatorum a J. Modersohn april 1664."

Justus Modersohn, die volgens Wagenaar [1]) bovengenoemde kerk in 1664 stichtte, was lid van het Oud-Kapittel van Haarlem. Hij was een zeer bemiddeld man en heeft op eigen kosten zijn huis op de Brouwersgracht tot eene kerk doen inrichten en werd daar pastoor.

Josephus Cousebant [2]), Provicaris van de Oud-Bisdommen van Haarlem enz., beschrijft hem in zijne „Descriptio Sacerdotum Episcopatus Harlemensis" als: „Vir maximae eruditionis, undefessi laboris, et ardens zelator." Paquot in zijne „Mémoires pour servir à l'histoire littéraire des Dix Sept. Prov. des Pays-Bas" [3]) zegt: „Etait „de Munster, capitale de la Westphalie, où il naquit en „1637. Ayant fini ses basses classes, il vint étudier en „philosophie à Louvain où il demeura quelques années au „Collège de s' Pulcherie, dit le Collège de Hollande. Il „fit son cours de théologie dans la même Université et en „sortit avec le titre de Bachelier formé en cette faculté „et celui de Maitre ès Arts. En 1655 il fut fait curé „Missionnaire à Amsterdam et il s'y bâtit une ample église „ou chapelle audessus de laquelle il plaça une bibliothéque „riche en livres de toutes espèces. C'est qu'en effet outre

1) Deel II, blz. 215.
2) Bijdr. Gesch. Bisdom v. Haarlem, Deel V, blz. 109.
3) Deel II, blz. 82.

„la théologie, qui était son capital, il s'appliquait presqu' „à toutes les Sciences surtout au mathématique, à la „musique, et qu'il entendait presque toutes les langues. „Pendant 27 ans qu'il fût dans sa paroisse, il prêcha as- „sidûment non seulement les dimanches et les fêtes, mais „souvent même les jours ouvriers, principalement pendant „le Carême et l'Avent. Il mourut épuisé de fatiques à „Amsterdam 8 Janvier 1693 agé de 55 ans. Modersohn „portait le titre de Protonataire Apostolique et il était „agrégé au pretendu Chapitre de Harlem auquel il fit des „liberalités par son testament."

Ontegenzeggelijk behoorde Modersohn onder de geleerdste en ijverigste priesters zijner eeuw. Als schrijver staat hij o. a. bekend door zijn werk „Conciones in psalmos poenitentiales" en als vertaler door de uitgave van den Catechismus van den aartsbisschop van Sens, een leerboek te Rome aangeklaagd doch niet veroordeeld. [1]) De jansenistische beweging, welke tijdens zijne priesterlijke bediening al heviger en heviger werd, was helaas ook van invloed op zijne wijze van denken en handelen. Daar echter de bulle Unigenitus eerst na zijn dood door Clemens XI werd uitgevaardigd, zoo willen wij zijne handelingen hier niet beoordeelen, – treurig is het echter te moeten zeggen dat de door hem gestichte kerk, na zijn dood, geheel in handen der scheurmakers viel en tot heden toe gebleven is.

De wijze waarop de kerk van Pastoor Modersohn in handen gevallen is van de Jansenisten is te belangrijk, om hier niet medegedeeld te worden. [2])

---

1) Bijdr. Gesch. Bisd. v. Haarlem, Deel XII, blz. 420.

2) Deze mededeeling, welke geput is uit het Bisschoppelijk archief van Haarlem, ontving ik door welwillende tusschenkomst van den Hoogw. Heer J. F. Vregt. Gaarne betuig ik zijne Hoogw. hiervoor mijn dank.

Bij testament, (waarvan het extract nog in gemeld archief berust) dd. 29 Augustus 1692, stelde Modersohn zekeren Petrus Bleyenberg tot eenig en algemeen erfgenaam aan van al zijne bezittingen, waaronder ook bovengenoemde kerk behoorde. Bij een renversaal (ook in 't archief nog aanwezig) van 23 December 1692 verklaarde genoemde Pieter Bleyenberg echter dat hij slechts pro forma universeel erfgenaam was „de eigenlijke erfgenaem „was het Hoogw. Capittel van 't Vicariaet van Haerlem." Het Kapittel betaalde dan ook de belasting of tienden penning en trok de huur van het huis of de kerk.

Toen na het overlijden van Modersohn zich jansenistische priesters in die statie hadden ingedrongen, kwam er in het Kapittel wel eenig verzet van de zijde der goede Kanunniken tegen het verhuren der kerk aan jansenistische geestelijken, maar Martinus van der Swaen [1]) en Jacobus 't Zul [2]) die ook in het Kapittel zaten en zelven jansenist waren, voerden daar zóó de boventoon, dat het te zwakke protest van al de overigen, die goed Katholiek waren, niet het minste gevolg had. De jansenist Albertus Schikking en na hem Theodorus Doncker bleven de kerk in huur behouden van het Kapittel. Doncker, die in 1711 Schikking was opgevolgd, betaalde in 't eerst nog huur aan het Kapittel. Nog van het jaar 1722 zijn er kwittantien in het archief voorhanden, maar later bleef Doncker in gebreke van huur te betalen. In de Kapittelvergadering van 4 October 1729 werden Derout, pastoor van het Begijnhof en Cavellier, pastoor van de Poolskerk te Amsterdam gedeputeerd om de betaling der huur, namens het Kapittel, van Doncker te vorderen. Den 11

---

1) Zie Bijdr. Haarlem, Deel II, blz. 313 en 314.

2) Zie Bijdr. Haarlem, Deel I, blz. 206; Deel II, blz. 320; Deel XIV, blz. 450 en Arch. Aartsb. Utrecht, Deel VII, blz. 440.

April 1731 werd die deputatie voortgezet, waarschijnlijk omdat Doncker weigerachtig bleef zijn huur te voldoen en den 2 October daaraanvolgende, toen Doncker overleden en Joachim Berverlingh hem dd. 19 Juli in die statie opgevolgd was, werd die deputatie door het Kapittel verlengd met last en opdracht om de zaak te beeindigen, des noods in rechten. De zaak liep echter ongelukkig voor het Kapittel af. Berverlingh was erfgenaam van meergenoemden Pieter Bleyenberg, den in naam universeelen erfgenaam van Modersohn en schijnt als zoodanig zijne pretentie op het huis te hebben doen gelden; althans in de Kapittelvergadering van 5 October 1734 besloot men, na eene sententie van Schepenen tegen zekeren van Bree (wie die van Bree was en welk vonnis er tegen hem was uitgesproken, wordt niet gemeld) de zaak van het huis of de kerk in statu quo te laten. [1]) Van toen af zijn de Jansenisten in het onrechtmatig bezit van de kerk gebleven, door de schuld van het Kapittel zelf, dat de kerk voor de Katholieken had kunnen behouden, indien het aanstonds de huur aan de Jansenisten had opgezegd.

Keeren wij tot het doopboek terug en al bevat het nu niet die bijzonderheden, welke men bijvoorbeeld aantreft in dat van „de kerk op de Nieuwe zyts agterburgwal bij de Korte Lynbaensteeg" [2]), dan toch leert het ons de namen der opvolgende Geestelijken.

Negen maanden vóór den dood van Modersohn en wel 22 Mei 1692 wordt de lijst der doopelingen vervolgd door „Catalogus baptizatorum à Mathia Oosterling." Deze

1) In het Biss. archief is een stuk, waarop staat: ordinaris Rolle 18 Julij 1733. Volgens dat stuk hebben de Schepenen van Amsterdam den eisch van het Kapittel tegen Berverlingh afgewezen met compensatie in de kosten. Toch hebben meergenoemde gedeputeerden van het Kapittel op 15 Februari 1734 van Berveliogh betaling geeischt van de achterstallige huur, doch natuurlijk zonder eenig gevolg.

2) Bijdr. Gesch. Bisdom v. Haarlem, Deel XIV, blz. 451.

Oosterling, later jansenist pastoor van Delft, (alwaar hij zich teekende: „Protonotaris Apost. en keurder der Boeken") [1]), berucht door zijne scheurmakende daden [2]), mocht niet lang de herderlijke bediening op de Brouwersgracht waarnemen, want reeds 4 Januari 1693 leest men: „Cat. bapt. à Joanne d'graef", die tot 1707 het doopregister bijhield. Van 1707 tot 1708, zijnde het jaar van zijn overlijden, schijnt hij geen officieele notitien gehouden te hebben van de door hem gedoopten, zoodat zijn opvolger ruim zestig namen invulde met de bemerking: „Nomina sequentia R. D. Joës de Graef in chartas membranas conjecerat, et ut fuit possibile, collecta sunt."

Zijn opvolger was Albertus Schikking, die het volgende over zijn voorganger aanteekende: „Die 28 Octobris „1708 obiit R. D. Joannes de Graef eodem die recurrente „qui natus, et eodem die quo sacerdotio initiatus fuerat „et cui in ministerio successit R. D. Albertus Schikking „29 October 1708."

Schikking mocht slechts drie jaar zijne statie bedienen.

Theodorus Doncker, rampzaliger gedachtenis, schreef 12 Juni 1711 ter neder: „Postquam paucis diebus aeger fuerat obiit 12 Junii 1711 R.D. Albertus Schikking. Req. in pace. Administrante R.D. Theodoro Doncker baptizati sunt."

Doncker, gewezen secretaris van Codde, berucht door zijn openlijk verzet tegen het formulier van Alexander VII, door het ijveren voor zijne factie en door zijne pogingen om het R. K. Maagdenhuis in bezit zijner partij te krijgen, was een der hevigste en vinnigste jansenisten en berokkende een ontzaglijk leed aan de Katholieken te

1) Verhandelingen over de onbarmhartige stilzwygentheit en den ongeregelden handel van de zoo genoemde goede Priesters en paters door F. Spoors, J. Broeder, J. Knotter, M. van Heeck, J. Schaegen, Pastoors in N.-Holland, Delft 1718.

2) Bijdr. Gesch. Bisdom v. Haarlem, Deel III, blz. 12.

Amsterdam. Twintig jaren lang bediende hij zijne statie en overleed 16 Juli 1731, zooals opgeteekend staat: „Obiit R. D. Theodorus Donker 16 Julii 1731. Req. in pace.” Administrante R. D. Joachimo Bervelingh baptisati sunt 19 Julii 1731.”

Volgens Wagenaar [1]) deed Bervelingh, later pastoor in de kerk op de N. Z. Achterburgwal [2]), in 1757 „afstand van zijnen dienst”; zijn doopboek echter eindigt reeds 23 April 1756 en wordt niet eerder vervolgd dan 28 Januari 1757 door J. P. Hoddé, die tot opvolger had Henricus Louburg, bij wiens overlijden 30 Januari 1800 het doopboek in handen ging van Stephanus Wallaart, die in 1811 het register op het stadhuis inleverde, krachtens het Keizerlijk decreet van 19 April 1811.

Wagenaar in zijne reeds genoemde beschrijving van de door Modersohn gestichte kerk zegt: „de Gemeente plagt talrijk te zijn, doch is eenigzins afgenomen, vooral na pastoor Bervelingh.”

Deze mededeeling is juist, het doopboek bewijst zulks. Doch ook vóór Bervelingh daalden de inschrijvingen bij elk opvolgend geestelijke:

Modersohn	doopte	ongeveer	86	per	jaar.
de Graef	„	„	74	„	„
Schikking	„	„	62	„	„
Doncker	„	„	42	„	„
Bervelingh	„	„	19	„	„
Hoddé	„	„	8	„	„
Lousberg	„	„	6	„	„
Wallaart	„	„	6	„	„

Eere den Katholieken van Amsterdam, die zich niet lieten misleiden door wolven in schaapskleederen!

Amsterdam, Juni 1887. BEBNARD J. M. DE BONT.

---

1) Deel II, blz. 215.

2) Bijdr. Gesch. Bisd. v. Haarlem, Deel XIV, blz. 451.

BELOFTE GEDAAN AAN HEEREN BURGEMEESTERS DOOR „C. E. DE GLABBAIS, PRISTER OP DE IODE-BREESTRAET TE AMSTERDAM", BY DE TOEGESTANE VERGUNNING TOT HET BOUWEN EENER NIEUWE „VERGADERPLAETS." — 23 Maert 1691.

Den onderschreven belooft met alle respect aen Syn Edele Groodtmoegende Achtbaeren Heeren Burgh-Meesters en Regeerders deser stadt Amsterdam.

Ten 1. Punctuelyck te onderhouden alle hetgene voor desen noch belooft heeft in handen van d'Heer Hooft-Officier deser stadt.

Ten 2. Dat de oude bouwvallige huysingen van Moyses en Aaron staende op de jode breestraet tot nu toe door ooghluyckinghe van de voornoemde Ed. Groodt. Mog. Achtb. Heeren gebruyckt tot een Catholeycke vergaderplaets sal gemortificeert, ende nimmermeer gebruyckt worden tot een Catholeycke vergaderplaets en tot dien eynde belooft den onderschreven tegen aenstaende weeck sonder uytstel de heele oude vergaderplaets te doen approprieren tot woonhuysingen, ende die te doen verhuren, ende in cas den onderschreve oft imant van syn naerkomelingen hun quamen te verstouten van de oude vergaderplaets tot een catholeycke kerck te approprieren soo sullen beyde de plaetsen door d'Ed. Groodt M. Achtbaere Heeren Regeerders moghen geconfisqueert worden.

Ten 3. Den onderschreven ende syn naekomelingen sullen satisfait blyven ende in geen tyde meer pretenderen als een Vergaderplaets staende achter op de oude houtgraft oft burghwal, door de gunst en ooghluyckingh van myn Ed. Groodt Mog. Achtb. Heeren Burghmeesters

tot gebruyck van een catholeycke vergaderplaets nu toegestaen, soo langen tydt alst myn voornoemde Ed. Groodt Achtbaere heeren sal gelieven.

Ten 4. Om alle aenstootelyckheyt te ontgaen soo belooft den onderschreven dat den uyt ende inganck van de nieuwe toegestane vergaderplaets niet meer sal wesen op de iode-breestraet maer achter op de burghwal, alwaer het minder aenstooteleyck is.

Ten 5. Belooft noyt te tollereren dat eenighe sleden voor de vergaderplaets sullen blyven staen.

Ten 6. 't Observeren datter naer de diensten niemant voor de vergaderplaets sal blyven staen wachten naer den anderen, noch oock in geender manieren sal tollereren dat eenighe arme luyden voor de vergaderplaets een almoesse sullen afwachten.

Ten 7. Den onderschreven sal exacteleyck sorgh draeghen dat syn diensten op sulcken tyden sullen worden begonnen ende geeyndight dat geen aenstooteleykhyt sal gegeven worden, van gaende oft komende naer de kercke malckanderen in 't gemoet te koemen.

Ten 8. Den onderschreven sal goede sorgh draeghen dat de catholeycken gaende oft komende van de toegestane vergaderplaets niet troupsgewys, noch opentleyck met roosencrans, kerckboeck oft diergeleyckheden sullen over straet gaen.

Ten 9. Belooft den onderschreven dat noch hy, noch synen capellaen in eenighe predicatie sullen geven materie van opschuddingh, ontroeringen, twist oft tweedraght in materie van staet oft religie, maer in tegendeel dat sy beyde de gemoederen sullen trachten 't allen tyde te disponeren tot vrede met alle ingesetene deser stadt van wat religie souden moghen wesen, hiertoe sal oock den onderschreven bidden en vermanen, de andere Pristers deser stadt.

Ten 10. Verseeckert den onderschreven Syn Ed. Groodt Mog. Achtb. Heeren van alle mogeleycke wêer-diensten, in wat quartieren des werelts hy oft die van syn ordre, mochten bequaem gevonden worden iets te effectueren tot welvaeren van den staet, oft dese stadt van Amsterdam, oft van imant der Ed. Groodt Mog. Achtbaere Heeren Regeerders der selve int particulier, als oock tot troost ende satisfactie van die Professie doen hunner religie in de catholeycke Landen.

Ten 11. Den onderschreven verklaert oock dat de nieuwe vergaderplaets niet merckelyck grooter synde als de oude, niet meer vergroot sal worden noch bequaem gemaeckt om meer getal van mensch te vervatten als voor desen in de oude vergaderplaets.

Bedanckende seer hoogheleyck Syn Ed. Groodt Achtb. Heeren Burgh-Meesters dat sy uyt een oprechte vaderleycke sorgh ende liefde hunne goede catholeycke ingesetene hebben gelieven te trecken uyt het groot gevaer van de bouwvalligbe vergaderplaets, ende hebben toegestaen een secure plaets om hun Godtsdinst te pleghen, hetgene den onderschreven ende alle catholeycke ingesetene sal verplichten voor het welvaeren van D'Ed. Groot M. Achtbaere Heeren te bidden ende hun eeuwighleyck vaster sal verbinden door een goet breed samigh comportement, ende opstellen van hun goet en bloedt, te doen meriteren de groote gunst aen hun gedaen.

Actum binnen Amsterdam den 23 Maert 1691.

C. E. DE GLABBAIS,
Prister op de iode-breestraet tot Amsterdam.

Geextrah. Aug. 1887. Sted. Arch. Lade R. n° 10, stuk 13.

BERNARD J. M. DE BONT.

NAEMEN VAN DE PRISTERS DIE DEN EERSTEN EN TWEEDEN DAGH AUGUSTI 1704 SULLEN WESEN TOT HULP VAN P. GLABBAIS, OP DE JODE BREESTRAET IN MOYSES EN ARON (TE AMSTERDAM).

Van buyten de stadt

Den Pastor van Osdorp
Pastor van Naerde
Pastor van Langerack
Pastor van Rossem
Pastor van Nieuwkerck

Den cappellaen Maioor met noch een ander cappellaen van Syn Ex^{tie} den Heer Pachieco, Amsadeur van Portugael in den Haegh.

Uyt de stadt Amsterdam

P. Stevens
P. Boon
D'heer Cox
D'Heer Courte
Den capellaen van Vrouw Damen

Alle dese voornoemde hebben van over de thien en meer iaeren dese Landen bewoont en by de Regeringh respective syn geadmitteert.

Den E. P. Benedictus Minderbroeder, gestiert door syn Kyserleycke Maiesteyt naer Portugael om Syn Koninckleycke Maiestyt Carel den 3 in Syn Expeditie door syn veelvuldighe schriften te helpen.

Sted. Arch. Lade R. nº 10, stuk 13.

Amsterdam, Aug. 1887. Bernard J. M. de Bont.

NAEMEN EN TE GETAL VAN DE ROOMSE PRIESTERS DEWELCKE IN DE STADT (AMSTERDAM), IN JURISDICTIE BEKENT EN GEADMITTEERT SYN DEN XVII JULY 1687.

David van der Mye.
Willem Schep.
Joannis Laurentius.
Jacobus de Coninck.
F. Cornelius de Wolff.
F. Michael Deckers.
Gaspar van Diemen.
Godefridus Kool.
Wilhelmus de Praeter.
Egidius Morgatius.
Cornelius de Vroom.
Joannes de Smits.
Cornelius van Gestel.
Francois de L'Ange.
Theodorus Bouvlith.
Philippus Menzinck.
Jacobus Willemart.
Thomas Debbaut.
Gaspar Pauwens.
Jerosmi Boulart.
Gregorius Martens.
Guiljimus Fox.
Henricus Elkens.
Nicolaus van der Meer.
Laurentius van Schayck.
Gabriel Prauwels.
Anthonius Schobinius.
Pieter Lettibosch.

JACOB BOREEL.

Sted. Arch. van Amsterdam, Lade R. nº 10, stuk 13.

Amsterdam, Aug. 1887.

BERNARD J. M. DE BONT.

SPROKKELS.

In het handschrift [1]) van den Burgemeester Willem Gideon Deutz „De zaaken voorgevallen in Burgemeesters Kamer onder het Consulaat van de Burgemeesteren Has-

1) De en parenthèse geschreven namen komen in het handschrift niet voor.

selaar - Deutz - Temminck en Hooft 1752", berustend in het Sted. archief van Amsterdam, leest men o. a.:

„29 Juni 1752 de Priester (*Petrus Top*) in de statie van 't papegaeitje verzoekt wegens de vertimmering van de kerk, den godsdienst zo lange in de Warmoesstraet te moogen oeffenen. — Is zulks gedeclineert."

„27 Juli. De Capellaens in 't Boompje en Mozes - en Aeron verzoeken 3 à 4 assistenten tot het vieren van 't feest van portiuncula. - Is zulks geaccordeert en daer van notitie gehouden by Noordkerk."

„17 October. Den Priester (*Petrus Top*) in 't papegaeitje overleden zynde is daer eenen Johannes Christophel Hoefkens in deszelfs plaets gestelt. Heeft de belofte gedaen op zyn priesterlyk woord en den Hoofd Officier kennisse van gegeeven."

„31 October 1752. De Priester (*Nicolaus van Rhenen*) uit 't papegaeitje overgegaen na de kerk op den hoek van de Haantjen Hoeksteeg heeft daertoe gekreegen eene nieuwe acte."

„28 November 1752. De Cappellaen van 't Begynhof verzoekt, vermits den Priester (*Gysbertus Ouwerogge*) overleden is, die plaets ad interim te mogen waerneemen. Is zulks aen de Cappellaen Cornelis de Graaf geaccordeert."

„12 December 1752. De Roomsche priesteren Ooms, binnen gestaen, om te presenteren den Priester (*Jacobus de*) Roeper staende te Bergen, om aengestelt te mogen werden als priester op het Begyn Hof. — Zulks geaccordeert en heeft de gelofte gedaen."

„7 April 1753. De pastoor Wynkes uit de statie de Posthoorn verzoekt een nieuwe Capellaen doordien de zijne een beroep heeft gekregen. Is daer toe aengestelt eenen Hermanus Knipping, na dat hy zyn gelofte heeft gedaen."

Amsterdam, Juli 1887. BERNARD J. M. DE BONT.

MEDEDEELINGEN.

Johannes van Neercassel van Gorichem, wereltspriester, poorter, 27 January 1662.

(Sted. Archief van Amsterdam, Poorterboek).

Johannes Henricus Lexius. [1]) – By zyn dood 3 Juli 1817 werd ter drukkery van Ipenbuur en v. Seldam te Amsterdam uitgegeven: „Lykoffer by het graf van myn „dierbaren vriend en veel geliefden medebroeder Joh. H. „Lexius, Pastoor in de Posthoorn, door M. Glasbergen L. Z. „R. C. Pastoor by de Biss. Cleregie (Barndesteeg)."

Bernard J. M. de Bont.

1) Pastoor in de Posthoorn te Amsterdam. Kanunnik en Deken van het Kapittel van Haarlem, Vicaris Generaal van het Bisdom Haarlem, ex-professor in het Seminarie Warmond.

BIJDRAGE VOOR DE GESCHIEDENIS VAN HET JANSENISMUS HIER TE LANDE.

NB. De in cursief gedrukte aanhalingen zijn genomen uit de „Consideratien wegens de Bevrediging van de Roomsge- „zinden hier te Landen."

De geschiedenis der Jansenisten hier te lande is zeker een onderwerp, dat nog te weinig beoefenaars telt. Verkwikkelijk is de navorsching dier geschiedenis trouwens ook niet, want niet alleen dat men zich telkens ergert over de verachtelijke kuiperijen, welke de scheurmakers der 17e en 18e eeuw gebruikten om niet *„allensjes meer „en meer te bezwyken en gevaar te loopen van ten eenmaal „te vervallen"*, maar men bedroeft zich tevens als men ziet op welke wijze zij, die zich *„Roomsgezinden"* noemen, doch *„welke Roomen als van haar afgezonderd houd"*, hunne toevlucht namen tot de vijanden en verdrukkers der Roomsch-Catholieke Kerk, wier verraders zij waren. Huichelarij en verraad was hun devies en met het onedelste wapen waren zij omgord. Hun heldenfeiten zijn lang niet genoeg bekend, hunne geschiedenis is slechts bij brokstukken tot ons gekomen. Die fragmenten echter, zullen later eene geheele geschiedenis vormen.

Het voortreffelijk artikel [1]) „Het Apostolisch-Vicarisschap van Joannes van Bijlevelt" doet ons kennis maken met de Jansenisten uit het begin der 18e eeuw, onderstaande stukken [2]) laten ons een blik slaan op hun arbeids-

1) Bijdr. voor de Gesch. Bisd. van Haarlem, Dl. I, blz. 161 en vervolg.

2) Deze stukken bevinden zich in het Sted. archief van Amsterdam en staan vermeld op den Inventaris van het Amst. archief door Dr. P. Scheltema, Deel II, blz. 170. Lade R. 10, no 13.

veld van het midden dierzelfde eeuw. Elke kantteekening is overbodig, want waar kwade trouw en verregaande onbeschaamdheid door haat aangevuurd, waar aantijging in den grond der zaak nederkomen op hoon en laster, daar behoeft eene Kerk als de Roomsch-Catholieke geene verdediging. — Met eenen profetischen geest was echter van Stiphout, een der hoofden der jansenistische beweging van het midden van 1700, bezield, toen hij in de consideratien nederschreef: *„dat de oude Clerezye met haare „aanhang, dewelke nu zeer verzwakt zynde, allensjes en „kortelings" „zal te niet gaan."*

Moge nog eenmaal dat verdwaalde kuddeke, dat helaas hoe langer hoe meer afdwaalt, tot den schaapstal terugkeeren en het voorbeeld volgen van de duizendtallen, welke hunne toevlucht genomen hebben tot den eenigen en waren Herder.

Amsterdam, Aug. 1887. BERNARD J. M. DE BONT.

SCHRIJVEN VAN JOANNES VAN STIPHOUT, JANSENISTISCH BISSCHOP VAN HAARLEM, AAN ÉÉN DER BURGEMEESTEREN VAN AMSTERDAM MET 3 BIJLAGEN. 1)

Wel Edele Groot Achtbare Heer,

Had wel gewenscht UEd. Gr. Achtb. dezen morgen 't huys te vinden om in persoon, over te handigen dit hiernevens gaande opstel van onze zake, waarvan met dankbaarheid nog geheugen de toegenegentheid, met dewelke UEd. Gr. Achtb. als ook d'Ed. Gr. Achtb. Heer Huydekoper, heeft gelieve my voor 14 dagen mondelings te hooren spreken.

Vertrouwe dat die zelve genegentheid, na het lezen

---

1) Dit schrijven met Bijlagen bevindt zich in het Sted. arch. te Amst. Lade R. n° 10, stuk 13.

van dit zagte en gematigde opstel, en UEd. Gr. Achtb., en d'andere mede Burgemeesteren, tot ons zo zal toenemen, dat d'Ed. Gr. Achtb. Heeren zig niet zullen verontwaardigen, ons en onze zaak zoo ter harte te nemen, dat wy door der zelve magtigen arm by d'Ed. Gr. Moogh. Heren Staten enen gelukkigen uitslag van de zelve eerstdaags zullen mogen erlangen.

Hiertoe zou ook zelfs niet wynig helpen, dat UEd. Gr. Achtb. overtuigd zynde van de billikheid onzer zake, met d'ene of d'andere gelegenheid Pater Longas sprèkende aan hem te kennen geliefde te geven dat by aldien Romen wil blyven dringen, dat de Constitutie Unigenitus (non obstantibus Edictis) hier wel zoù mogen aangenomen worden, de Nuntius priesters [1]) ook zullen moeten afwagten, wat de Staten met hen zal doen.

Door zulke en diergelyke redenen, als uit den mond van zyne Hoogh. onzen Erfstadhouder gehoord hebbende, hebben wy Pater Longas al zover gebragt, dat hy, die eerst tegen ons te Romen werktte, nu uyt al zyn vermogen met en voor ons werkt. Ja ik gelove dat zulke bedreiging aan dien Pater, nù dùs gestelt, niet onaangenaam zal wezen, om daar door zyn oogwit te beryken van d'eer te hebben dat wy door hem met Romen volgens de Placaten bevredigd zyn. Zeker zal hy zùlk ene zeggen van UEd. Gr. Achtb. ten eersten na Romen overbrieven.

Zo dan UEd. Gr. Achtb. Heer, verhoor de genen, die voor enen hoofdpligt van den godsdienst agten d'Ed. Gr. Moog. Heren Staten, en in het bizonder UEd. Gr. Achtb.

---

1) Nuntius Priesters = wettige roomsche priesters. Nuntius priesters werden zij genoemd, omdat zij hun aanstelling en jurisdictie ontvangen hadden van en gehoorzaamden aan den Nuntius van Brussel, die, bij ontstentenis van een Apostolischen Vicaris, door den Paus met het bestuur der Missie belast was.

onderdanig te moeten wezen, niet alleen om de straffe, maar ook gemoedshalve, in welke onderdanige gesteltenisse met alle liefde en Eerbied tekene

WelEdele Groot Achtbare Heer,

UEd. Gr. Achtb. ootmoedigste Dienaar,

JOANNES VAN STIPHOUT,

Biss. van Haarlem.

Amsterdam, 1 Maart 1749.

BIJLAGE A.

(De in marge geschreven woorden staan aldus op 't oorspronkelijke stuk.)

—

CONSIDERATIEN WEGENS DE BEVREDIGING VAN DE ROOMSGEZINDEN HIER TE LANDEN.

Art. 1.

Algemeine voorafgaande Bemerkingen.

1. Men zal in deeze Bemerkingen de genen, welken Roomen als van haar afgezonderd houd, Bisschoppelyke Priesters of Partyen, of oude clerezye noemen, en degenen welken Roomen als met haar vereenigt houd, de Nunciu Priesters of Partyen, of niewe clerezye.

2. De Ed. Groot Moogende Heeren Staaten van deze Provincien, hebben van over lang, wel begreepen, dat er den Staat veel aangelegen was dat er vrede onder de Roomsgezinden hier te landen zy, om welke te weeg te brengen zy veel moeite hebben aangewend zooals uit hunne
Zie Bijv. num. 1 etc. Plakaten en resolutien blykt. Nu is de gelegentheid omdat uit te werken gunstiger, als zy ooit geweest is en schijnt gemakkelyk kunnen te weeg gebragt worden, zooals uit het volgende blyken zal.

3. Deeze vrede is nu meer als ooit noodzaakelyk, opdat

niet ten eenmaal, de oude Clerezey met welke de trouwste onderdaanen zyn, bezwyke en vervallen.

4. Om dit alles klaarder te vertoonen en aan te wyzen, zal men deeze consideratiën in verscheidene afdeelingen voorstellen.

Art. 2.

De Kerkelyke vrede onder de Roomsgezinden alhier is voor den Staat dienstig en voordeelig.

1. Het is voor den Staat dienstig en voordeelig, dat Roomsgezinden, die een merkelyk deel van de Inwoonderen uitmaaken, onder elkander eendragtig zyn. Door de tweedragt en verwydering van elkanderen ontstaan vyandschappen, Processen enz., die onaangenaam en nadeelig aan een Staat zyn.

2. Door deeze Vrede zullen ophouden en geweerd worden de Buitenlandsche oeffeningen van eene Kerkelyke Jurisdictie, die ook niet geduld worden in Landen daar de Vorsten Rooms-Catolyk zyn en tegen welke den Staat alhier verscheidene Plakaaten heeft gepubliceert. Zie Bijv. num. 2 etc.

3. De Vrede onder de Roomsgezinden hier herstelt zynde, zullen zeer gemakkelyk en kragtdaadig geweerd worden alle gevoelens, die in zommige Roomsgezinden plaats grypen, en naadenkelyk zyn voor een Staat, en die niet wezendlyk zyn aan het Catholyk geloof.

4. Door dezelfde Vrede zal verhindert worden de ondergang van de oude Clerezye met haare aanhang, dewelke nu zeer verzwakt zynde, allensjes en kortelings zonder die Vrede, zal te niet gaan. Deeze zyn de trouwste onderdaanen van den Staat, verwyderd van alle aanstootelyke gevoelens, voor wie de Staat nu sedert een ruim getal van jaaren veel gedaan heeft.

5. Door de vrede zullen ook het best kunnen onderhouden worden de oude gebruiken en regten, volgens welke hier de Kerk-Oversten der Roomsgezinden moeten verkooren worden, zoo volgens de oude Kerkelijke Regten als de Plakaaten van den Landen insonderheid dat van den 17 August. 1702, hetwelk meermaals in andere
Bijv. num. 1. Plakaaten is bevestigd.

6. Als de vrede hersteld is, en behoorlijker wijze een trouwe onderdaan van den Staat verkooren is, en van den Staat geadmitteert, en van den Paus geconfirmeert, zal de Staat, door deezen gemakkelijk voorkoomen, en bedingen al het geene aan haar onaangenaam was, en zou moogen onder de Roomsgezinden voorvallen en gevreest worden.

7. Het zal niet als gepreezen kunnen worden van een ieder, dat de Staat, toelaatende de oefeninge van de Catholyke godsdienst aan haaren onderdaanen, verhinderd al hetgene dat ook Rooms Catholyke Vorsten in hunne Landen verhinderen, en de goede schikkingen het geloof niet raakende, maakt, die ook van Roomsgezinde Mogendheden gemaakt worden, tot rust en welweezen van den Landen, en tot voordeel van hunne Roomse-Onderdaanen.

8. Hier tegen zou misschien imand kunnen opwerpen, dat het voordeeliger aan den Staat is, dat de verdeeldheiden onder de Roomsgezinden blijven duuren, opdat de Staat volgens deze bekende grondregel *Divide et Impera* een volkoomender en uitgestrekter gezag over hen voere. Dog hiertegen moet worden bemerkt, dat een heerschappij, die zonder divisie, tot gerustheid en genoegen van de Regenten over de onderzaaten kan worden gevoert, veel deftiger, aangenaamer en voordeeliger is, als een Heerschappij die door divisien en verdeeldheiden moet worden onderhouden. Daarenboven kan gemelde grondregel in dit geval geen plaats grijpen, vermits zonder de

Kerkelijke vrede de eene partye, te weeten die van de oude Clerezye, welke de getrouwste Onderdaanen uitmaakt, zekerlijk geheel en al zal vergaan. Eindelijk is het klaar en zeker dat de Staat in generly maniere een volkoomder heerschappije, op een zeer gemakkelijke wijze over hunne Roomse Onderdaanen zal voeren, als, de vrede herstelt zijnde, door een trouwe Man behoorlijk volgens de oude gebruiken en regten verkooren, van den Staat geadmitteert, en van den Paus geconfirmeert. Zoodat de opgeworpe Reden niet bestaat om de tweedragt hier te Landen te onderhouden.

9. Een ander zou ook kunnen opwerpen dat de Staat zig met deeze vrede onder de Roomsgezinden niet moet bemoejen en zig zoo verre niet in hunne geschillen in laaten! Hier op dient, dat dit wel waar is, als de geschillen onder de Roomsen het geloof enkel raakten. Dog dit is er zoo verre van daan, dat integendeel die geschillen geensints het geloof raaken, maer alleen zoodanige zaaken zijn, die ook Roomsgezinden Vorsten in hunne Landen, schoon die zig ook met gene geloofszaaken aldaar bemoejen, ter harten neemen en bevorderen tot het welweezen van de gemeine Rust der inwoonderen en onderdaanen in hunne Landen.

Art. 3.

De Kerkelyke Vrede is hier heel noodzakelyk zoo uit opzigt van de oude Clerezye, als de onderhoudinge van de Plakaaten.

1. De oude Clerezye met hunne gemeintens is door langdurige verdeildheiden enz., zeer verminderd, en die er nog overig zyn van de zelfde, zyn zeer verzwakt, en moeten in het kort nog meer vervallen.

2. Meinige voornaame en zeer bekwaame Priesters van de oude Clerezye zyn gesturven. Onder het klyn getal

der genen, die nog overig zyn, en der jongen die aankoomen, zullen niet ligt zoo veel bekwaame Mannen, als onder de voorige geweest hebben, gevonden worden.

3. De Ryksten, de Vermogensten onder de Roomsgezinden zyn meest allen om de langduurige ongemakken en verdriet-lykheden van de oude Clerezye afgeweken. Die wynige vermoogenden welke er nog overig zyn kunnen bezwaarlyk huwelyken aangaan. Winkeliers worden berooft van neeringe, ambagtslieden van werk, dienstboden van huuren enz.

4. Het tydelyk onderhoud van Kerken, derzelven Bedienaars, en armen vervalt, ten deele door slegte tyden, ten deele door versterf en verloop der Gemeintens. Roomsgezinden, die van het platte Land, daar het meest alle Nuncii Priesters zyn, in de steden koomen woonen gaan doorgaans alle by de Nuncii Priesters in de steden te kerken. Even zoo is het geleegen met Roomsgezinden die van buiten 's land koomen. Dus dat de kerkhuizen der Nuncii Priesters in de steden opgepropt zyn, en die van de oude Clerezye bynaa leedig. Hier uit volgt dat de Pastoryen van de oude Clerezye in het kort moeten vervallen, zooals voorgaande Jaar en in andere Jaaren gebeurt is, die de oude Clerezye heeft moeten verlaaten en hetzelfde staat eerlang omtrent meer anderen te moeten geschieden.

5. De tegenpartye van de oude Clerezye glorieert opentlyk op de bezwykinge van dezelve en maakt staat, dat deeze wel haast ten eenmaal zal vervallen zyn.

6. Het doet veel indruk op de gemoederen der geloovigen dat er byna geen buitenlandse Bisschop met de oude Clerezye gemeenschap houd.

7. En dat zig ook van dezelfde afscheiden de Ambassadeurs van de Roomse Moogendheiden alhier in den Haag en hunne Priesters.

8. Uit al het welk ligt af te neemen is, dat de oude Clerezye allensjes meer en meer moet bezwyken, en gevaar loopt van ten eenmaal te vervallen.

9. Waaruit dan staat te volgen, dat volkoomen Meester zy die partye of niewe Clerezye, die de Staat zeedert zoo veele jaaren geoordeeld heeft te moeten weeren om te voorkoomen de kwade gevolgen, die er uit de overhand van deeze niewe Clerezye zouden kunnen voortkoomen zoo uit hoofden van een immiddelyke buitenlandse Kerkelyke Regtsgebied en bestieringe, die zelfs van geen Catholyke Vorsten in hunne Landen geduld worden, als uit hoofden van bekommernisse van gevoelens naadeelig aan de gemeine Rust van den Landen enz.

10. Imand zou kunnen denken, dat de Staat door haar oppermagt wel zal verhoeden de geheele ondergang van de oude Clerezye dog (onder correctie) schynt dit zeer moejelyk, als de divisie blyft duuren, maar gemakkelyk als de Staat haar gezag gelieft te gebruiken om de verdeeldheiden te doen ophouden.

11. De Hoog Overheid heeft by Plakaaten en Resolutien verbooden, dat hier te Landen niemand voor Kerkelyke Overste zig zal moogen uitgeeven, bestieringe voeren over de Roomsgezinden, als degene die volgens oude gebruiken verkooren is, en dat gene buitenlandze zendingen van Priesters hier zal moogen geschieden. Niettegenstaande dat dit door de Plakaaten meermaals is verbooden, zoo word het tegenstrydige evenwel openlyk gepleegd en zal zeer moejelyk kunnen worden verhindert, zoo lang de verdeildheiden onder de Roomsgezinden blyven duuren, dog zeer gemakkelyk als deeze verdeeldheiden ophouden. Bijv. nummer 1, 2.

12. Het schynt dan klaar dat de Kerkelyke Vrede hier zeer noodzaakelyk is, zoo uit opsigt van de oude Clerezye als van de onderhouding der Plakaaten.

Art. 4.

Het middel tot eene goede Kerkelyke Vrede onder de Roomsgezinden alhier.

1. Opdat de Roomsgezinden hier te Landen naar behooren in het kerkelyke worden bestiert, is een Kerkvoogd of opziender van noode; en opdat daar door de vrede werde herstelt en onderhouden, is het noodig dat deeze Kerkvoogd zy niet alleen ten opzigte van de oude maar ook van de niewe Clerezye.

2. Een zoodaanig Kerkvoogd kan de Nuncius van Brussel niet weezen volgens de Plakaaten van den Landen. Ook word aan een Nuncius in Landen daar Rooms-Catholyke Vorsten regeeren, geensins toegelaaten dat hy aldaar zendingen van Priesters verrigte of eenig ander ordinair Regtgebied over de geloovige voere. Daarenboven een gewoonlyk Kerkbestierder moet in de plaats en Lande, daar hy overgestelt is, tegenwoordig weezen, de taal van het Land kennen, de geloovigen kunnen onderrigten enz., dit word al dikwils vastgesteld in de Kerkelyke Vergaaderingen. Waar uit ligt is af te neemen dat de Nuncius van Brussel hier, nog volgens de Plakaaten, nog de gebruiken van andere Landen, nog de wetten der Kerk, geen gewoonlyke Kerkoverste weezen kan; en bygevolg door zyne bestieringe de Kerkelyke vrede niet kan worden herstelt.

3. De Nuncius kan of mag ook niet door een substitut, wat naam die ook hebben mag, het gewoonlyk Regtgebied hier oeffenen bynaa om dezelfde redenen, die wy zoo even gemeld hebben.

4. Daar is van noode, dat, gelyk er een eigen Harder of Pastoor in een Gemeinte moet weezen, er ook alzoo een opperharder over de Pastoors en gemeintens, die opzigt over de geheele kudde heeft, en bygevolg aan

hen Gods woord verkundige enz. En deeze word genoemd opziender of in het Latyn Episcopus van een grieks woord, dat opzien beduid. Deeze benaaming kan niets haatelyks begrypen, als men agt neemt dat zyn ampt, hoe ook genoemd, niet ziet op eenig tydelyk regtgebied maar alleen op Kerkelyke zaaken.

5. Zulke kerkelyke opzienders zyn er ten allé tyden ook in Landen, daar de heidenen heerschten, geweest.

6. Men wil niet betwisten, dat een Nuncius uit de naam des Paus een algemein opzigt hebbe, dat alles volgens de regels der Kerk worde onderhouden enz., maar alleen bewyzen en toonen, dat er tot de herstellinge en onderhoudinge der vrede alhier, noodig is een eige Harder, opziender of Episcopus volgens de Kerkelyke wetten, de gebruiken van alle nabuurige Landen, en dat zulks met de Plakaaten van deze Landen overeenkoomt.

Art. 5.

Op wat wyze dit middel kan worden werkstellig gemaakt.

1. Eene wyze is dat de Paus behoorlyk onderzoek door eenige onpartydige Mannen laat doen weegens de Verkiezinge, Inwydinge enz. van de hier nu gestelde opzienders, of Bisschoppen van Utrecht en Haarlem; en dat hy die bevestige, als hy zal bevonden hebben, zoo als men vast vertrouwt, dat hy zal bevinden, dat er in de zelve niets, dat strydig is aan de wetten der Kerk, bedreven is.

2. Deeze Bisschoppen bevestigd zynde, zullen er genen, of althans zeer wynige zyn die daar niet mede te vrede zullen wezen: en zoo eenige wynige wat ongenoegd waaren, zouden door liefde en geduld kunnen verdraagen en voorkoomen worden, en dit ongenoege van wynige zou van geen kwaad gevolg zyn,

3. Ingeval door deeze wyze de vrede niet zou kunnen worden te weeg gebragt, zie hier een tweede. De gemelde Bisschoppen zouden uit liefde der vrede kunnen afstand doen, gelyk zy zulks opentlyk hebben verklaart en ook zelfs aan den Paus geschreven en belooft, mits er behoorlyker wyze andere bekwaame Mannen in hunne plaatzen wierden verkooren.

4. Jaa zelfs zouden die van de oude Clerezye daar toe ligt uit liefde van de vrede en rust der Ingezetenen verstaan, dat zy in alle geval zouden verkiezen tot Kerkoversten een Priester van de niewe Clerezye vermids die een getrouw onderdaan, verwyderd van alle aanstootelyke gevoelens en een gemaatigd Man zy.

Art. 6.

Hinderpaalen om op eene van deeze wyzen de Kerkelyke Vrede te bekoomen.

1. Voor eerst is het zeker, dat er niets is in de oude Clerezye, hetwelk wezentlyk het Rooms Catholyk geloof raakt, dat tot een hinderpaal van die vrede kan worden voorgewend, vermids de Paus zelfs verklaard heeft, dat het Geloof van de oude Clerezye goed is.

2. Dog hetgene tot een hinderpaal dient is de aanneeming van de Pauzelyke constitutien, voornaamenlyk de *Constitutien Unigenitus*. Voor zoo veel men bespeuren kan, is dit de voornaamste hinderpaal, zoo niet de eenigste.

3. Misschien zou ook tot een hinderpaal kunnen worden opgeworpen, dat de oude Clerezye meent regt te hebben om een Kerkoverste of Bisschop te verkiezen.

Art. 7.

Verklaaring omtrent de gemelde Hinderpaalen.

1. Het is gewis en zeker dat men goed Rooms catholyk kan zyn, zonder de aanneeminge der Constitutien *Unige-*

nitus, *vincam Domini* enz., zoo als blykt uit menigvuldige plaatzen, daar de Rooms Catholyke die constitutien niet aanneemen. De aanneeming der zelfden is niet wezendlyk aan het catholyke geloof. Dus behoort de niet aanneeming der zelfden geen hinderpaal te weezen aan de vrede onder de Roomsgezinden alhier.

2. Dit grypt zoo veel te meer plaats hier te Landen, daar door de Plakaaten verbooden is eenige constitutien aan te neemen, vooral eer de Staat haar consent daartoe heeft verleend. De Staat heeft haar consent tot de aanneeminge derzelfden niet verleend, bygevolg moogen de zelfde hier van de Roomsgezinden niet aangenoomen worden. Want het is zeker dat men de opperheeren des Lands volgens het goddelyk regt moet onderdaanig zyn in zulke zaaken, die het geloof niet raaken.

3. Dus is het ook in verscheide Rooms-Catholyke Landen geleegen inzonderheid omtrent de gemelde *Constitutie Unigenitus*, daar de opperheeren hebben verbooden de zelfde aan te neemen, waarom men aldaar zig ook verpligt agt die niet aan te neemen, nog ook aandringd om de zelfde te doen aanneemen. Bijv. num. 8.

4. Te vergeefs zegt men, dat de *Constitutie Unigenitus* is uitgekoomen voor het plakaat van den 21 September 1730, in hetwelk het bovengemeld verbod vervat is en bygevolg dat de aanneeming van die *Constitutie* niet in dat gebod begreepen is; te vergeefs, zeg ik werpt men dit op: want het verbod in het gemeld plakaat vervat, ziet niet, op het uitgeven of uitkoomen van een Constitutie, maar op de aanneminge. Deeze zoude hier nu moeten geschieden wanneer het Plakaat lang is gepubliceert. Bijgevolg mag die aanneeming hier nu niet aangedrongen worden of geschieden.

5. Daarenboven, dewyl verscheidene van de Propositien in de *Constitutie Unigenitus* veroordeeld van verscheide

Rooms Catholyke in verscheide zinnen genoomen worden; zoo kan ligt, door het aandringen der aanneeminge der zelfde, tweespal en onrust ontstaan onder de Ingezeetenen. En waer toe dan op de aanneeminge van deeze constitutien gedrongen, zonder dewelke het Rooms Catholyk geloof kan worden beleeden en beleeft?

6. Uit deeze reedenen blykt, dat de niet aanneeming van de Pauzelyke constitutien, bezonderlyk de Constitutie *Unigenitus* geen wettig en bondig hinderpaal moet zyn aan de Bevreedinge van de Roomsgezinden alhier.

7. Ook kan een dusdaanig hinderpaal aan de gemelde vreede niet weezen, dat de oude Clerezye, of Rooms catholyk capittel van Utrecht meend regt te hebben om hunne Kerkoversten of Bisschop te verkiezen en daar van sedert onheugelyke tyden in bezit is, volgens het gebruik van andere Capittelen van Duitsland en ook nooit wettig daar van is gedepossedeert of buiten bezit gesteld.

8. Ook heeft reeds de Staat van over veele jaaren te weeten Anno 1702, Aug. 17 in een openbaar Plakaat verklaart en verbooden, dat niemand hier, bestierder deezer Kerk zal moogen weezen, als degene die wettelyk volgens de oude gebruiken zal zyn verkooren, en gevolglyk geadmitteert zal zyn van de Heeren Gecommitteerde Raaden.

Bijv. nummer 1 etc.

9. Wanneer dan het Rooms Catholyk Capittel van Utrecht een vroom en trouw Man verkiest tot Kerkoversten, op wiens leeve en gedrag niet te zeggen valt en deeze van de Gecommitteerde Raaden geadmitteert werd en de confirmatie van dezelve met behoorlyke eerbied van den Paus werd gevraagt, zo schynt daar in niets te gebeuren, dat de gemelde vreede onder de Roomsgezinden moet verhinderen.

10. Het zou ook aanstootelyk kunnen weezen aan den Staat en aan alle regtzinnige geleerde Mannen, dat het

Roomse Hof hier in deeze Landen een uitgestrekter magt omtrent de aanstellinge van Kerkoversten zoude willen gebruiken, als het zelfde gebruikt in dit zelfde geval in Landen daar de opperheeren Rooms Catholyken zyn.

11. Het schynt dan dat het regt van verkiezinge van een Kerkoverste door het Rooms catholyk capittel van Utrecht, volgens het oude gebruik door de Plakaaten bevestigd, geen wettig en bondig hinderpaal aan de vreede der Roomsgezinden alhier moet weezen.

12. Althans tot nog toe word deeze hinderpaal ook niet van het Roomse hof voorgewend en men vertrouwd dat dit niet zal worden te borde gebragt, vermids zoo men zegt, de Paus voor het ordinaire Regtsgebied geneegen is, dat zelve overal doet onderhouden en hersteld daar het eeniger maaten tot verval gekoomen is.

Art. 8.

Wat of nu de Staat kan doen ter Bevreediginge van hunne Roomsgezinde onderdaanen.

1. Het zy toegelaaten met eerbiedigheid en onder correctie voor te stellen het geene de Ed. Groot Mo°. Heeren Staaten ter gemelde Bevreediginge zouden kunnen doen.

2. Uit het bovengemelde blykt, dat de voornaamste zoo niet de eenigste hinderpaal is, het niet aanneemen van de Pauzelyke Constitutien, besonderlyk de geene, die *Unigenitus* genoemt word. Zommige Roomsgezinden meenen dat gemelde Constitutien hier vryelyk moogen worden aangenoomen, niet tegenstaande het Plakaat van haar Ed. Groot Mo°. in dato 21 September 1730. Deeze gedagten spruiten hier uit voort, omdat er zommige Roomsgezinden Priesters dezelfde aanneemen in andere Landen, als zy gewyd worden en zy hier te Landen koomen, en misschien ook wel hier in het verborgen met woorden of

schriftelyk voor een of meer persoonen, zonder dat daar op agt word gegeven. Waar uit men te Roomen ook ligt zoude kunnen afneemen, dat gemelde constitutien hier wel moogen worden aangenoomen, het zy dat zy de Plakaaten in een andere zin verstaan, of denken dat dezelfde geen plaats meer grypen.

3. Het schijnt dan dienstig dat haar Ed. Groot Moogende verklaarden haar goedvinden wegens die aanneminge van de gemelde Constitutien. Wanneer haar Ed. Groot Mo°. haar goedvinden zouden hebben verklaart, en dit mogt weezen tegen de aanneminge der gemelde Constitutien, zullen buiten alle twyffel de Roomse Nuncii Priesters hier dat opvolgen, ook schynt het dat het Hof van Roomen daar opzigt voor hebben zal omdat het de Plakaaten van den Staat overgezet in het Latyn, hier van in 't Jaar 1747 heeft ontbooden, naadat aan de Romynen vertoont was, dat men die Constitutien uit hoofde van de Plakaaten niet mag aanneemen. Het welk zoo het schynt zy niet zouden hebben gedaan, als zy gedagt hadden dat men omtrent de aanneeminge dier Constitutien geen opzigt moest hebben, het zy dat die aanneeming door de Plakaaten verbooden was of niet.

en origineel in het duits in 't jaar 1748.

4. Deeze verklaaring van haar Ed. Groot Mo°. behoefde niet te geschiede by Plakaat, maar schynt genoegzaam te zullen zyn, als de zelfde van wegens haar Ed. Groot Mo°. maer geschiede aan eenige voornaame Roomsgezinde Priesters van de kant der Nuncius, met belastinge van dit aan het Roomse Hof bekend te maken.

5. Op gelyke wyze zouden haar Ed. Groot Mo°. hun goeddunken kunnen verklaaren of zy willen inherèren in de schikkinge gemaakt in het Placaat van den 17 Aug. 1702, meermaals in laatere Plakaaten vernieuwd, omtrent de wyze van aanstellinge van Kerkoversten over de Roomsgezinden alhier, te weeten dat er gene zoodaanige

hier de bestieringe zullen moogen oeffenen als die wettig volgens oude gebruiken verkooren zullen zyn en van de Gecommitteerde Raeden geadmitteert, dan of zy believen toe te laaten, dat hier tot Kerkoverste zonder eenige verkiezinge der oude Clerezye, van het Hof van Roomen worden benoemt een Nuncius of een ander, en dat deeze een uitgestrekter magt hier oeffenen, als hem zelfs in Rooms-Catholyke Landen worde vergunt.

6. Deeze schikkingen en verklaaringen omtrent de gemelde artikelen kunnen aan nimand haatelyk zyn, vermids zy niets behelzen, als dat gene, dat ook van Rooms-Catholyke Vorsten in hunne Landen word gedaan.

7. Het geene anno 1705 gebeurd is in diergelyke zaak doet hoopen dat de gemelde verklaaringe en schikkinge van haar Ed. Groot Mo°. een goede en gewenschte uitslag zullen hebben. Het Hof van Roomen oeffende hier doenmaals door den Internuncius van Brussel enz. het Kerkelyk Regtsgebied in de zendingen der Priesteren enz. en dat tegen het Plakaat van den 17 Aug. 1702, waar door groote onrust onder de Roomsgezinden hier te Landen ontstond; daarop hebben haar Ed. Groot Mo°. den 25 Maart 1705 een Resolutie genoomen, en volgens dezelfde aan eenige Priesters doen aanzeggen, dat zy binnen drie maanden zouden bezorgen de herstellinge der rust alhier of dat zy anders naadrukkelyke middelen zouden gebruiken enz. hierop is de Internuncius van Brussel in de soomer van het zelve jaar 1705 hier in Holland gekoomen, hy had van den Cardinaal Paolucci een brief gedateert den 12 Mey 1705 uit Roomen ontvangen, welke geheel word bygebragt van de Wel Ed. Heer *Antonius Slicher*, Raadt-Heer van het Hof van Holland in zyne *herhaalde waarschouwinge*, pag. 187. Volgens welke brief gemelde heer Bussi wierd onderregt, op wat voet hy moet tragten hier de vrede te herstellen. Naa dat Heer Bussi

hier vernoomen had, dat Heeren Regenten onverzettelyk bleeven staan op de uitvoeringe van hun Plakaat van den 17 Aug. 1702 is hy hier van daan wederom vertrokken en kort daar naa nog in het zelve jaar 1705 is *Gerardus Potkamp* op voorstel en verkiezing van die van het Rooms-Catholyk Capittel van Utrecht, aangestelt van Bussi uit ordre van het Roomsche Hof om hier Kerkvoogd te weezen, waardoor alles in Rust kwam en de vrede wierd hersteld.

8. De goede uitslag is zoo veel te meer te verhoopen, omdat de tegenwoordige Paus word geroemd als een Man die meer diergelyke zaaken heeft te regt gebragt.

9. Het gene daar toe van den Staat zou gedaan worden is gemakkelyk werkstellig te maaken zonder bekommernissen van eenige kwaade gevolgen.

BIJVOEGZEL.

Geen Kerkvoogd hier aan te stellen, als die behoorlyk verkooren is.

1. Ter gelegenheid dat *Petrus Codde* van den Paus was afgezet van de bestieringe der Rooms-Catholyken alhier onder de naam van Vicarius Apostolicus, en Theodorus Cock in des zelfs plaats aangestelt zonder eenige verkiezinge des Rooms-Catholyk Capittel van Utrecht is een Placaat van de Ed. Groot Moogende Heeren Staaten van Holland gepubliceert den 17 Aug. A° 1702 waar in deeze woorden staan: „dat niemand voor Vicaris zal moogen „werden erkend, als de gene die naar ordre in deeze „Landen gebruikelyk behoorlyker wyze geéligeert, en by „de Heeren onze Gecommitteerde Raaden geadmitteert zal „weezen, en die zig daar voor ter contrarie zoude moo-

„gen uitgeven, ofte die qualiteit aanmaatigen, ofte de „zelve daar voor erkennen of respecteeren, mede arbi„tralyk zullen worden gecorrigeert." Dit plakaat is meermaals bevestigd of verniewd, als by Resolutien van haar Ed. Groot Mo°. den 24 februar 1703, en den 25 may. En anno 1704. den 10 May, en Julii 17. By Plàkaaten van den 26 April 1709 en den 21 September 1730 artikel IX.

2. In het gemelde Plakaat van den 26 April 1709 staat onder andere: „Zoo zyn wy nu al eenigen tyd gewaar „geworden dat de voornoemde *Adam Dame* zig voor Vicaris „tragt uit te geeven: ook dat de Nuncius van den Paus „tot Keulen alomme binnen deeze Provincien, zoo met „het verleenen van Missien, het zenden van Bullen, het „schryven van brieven, als andere actens te pleegen, de „functie van het Vicarisschap effectiven kwam waar te „neemen, niet tegenstaande wy teegen zoodaanige in„fractien van onze voors. Plakaaten als het zelve zoo „ernstig verbooden en geinterdiceert hadden ende ge„considereert, dat daar door de Ruste onder de Rooms„gezinde Ingezetenen binnen deeze Landen nog meerder „werd getroubleert. Zoo is het, dat tegen alle hetzelve „op niews willende voorzien en bezonderlyk inhereerende „onze voors. Plakaaten van de voorschrevenen seven„tienden Augusti seventien honderd en twee, gede„clareert en goedgevonden hebben, gelyk wy als nog en „op niews declareeren en goedvinden by deeze, dat nie„mand voor Vicaris zal worden erkend als die gene die „behoorlyker wyze geëligeert en by de Heeren onze Ge„committeerde Raaden geadmitteert zal weezen, en die „zig daar voren ter contrarie zoude moogen uitgeeven, „of die kwaliteit aanmaatigen, ofte dezelve Persoon daar „voor erkennen ende respecteeren, mede arbitralyk zullen „worden gecorrigeert. Gelyk ook voor nul en van geener

Buitenlandze zendingen der Priesteren verbooden.

zo menig maal hadden voorzien met het removeeren van zodanige afgezondene priesters als mede dat wy by onze respectieve plaeaten.

„waarde zal werde gehouden, al hetgeen de Nuncius tot „Keulen, als voorschreven is, en contrarie onze voorge„melde intentie, binnen deeze Landen heeft verrigt en „geordonneert of nog zoude moogen te verrigten en or„donneeren gelyk als alle hetzelve voor nul en geener „waarde gehouden word by deezen, met last en ordre, „dat niemand wie het ook zou moogen weezen, eenige „zending beveelen ordres of diergelyke van de gemelde „Nuncius ofte den voornoemde *Adam Dame* ofte van „iemand wie het ook zou moogen weezen, ende die al„voorens by onze heeren Gecommitteerde Raaden niet ge„admitteert mogt weezen, hetzy directelyk of indirectelyk „zal hebben te erkennen, respecteeren ofte obedieeren, „ofte in eenigerhande manieren haar daar naa te gedraa„gen, op poene van duizent caroli guldens tot last en „tegens die geenen, die contrarie koomt te doen, te ap„pliceeren de eene helft, ten behoeven van den officier, „die de calange zoude koomen te doen, en de andere „helft ter profyte van den aanbrenger, alles boven de „poene van arbitraale correctie, hier boven gestatueert."

Verbod van een Bul volgens het voorbeeld van Parys.

3. Anno 1703 den 25 may is eene Resolutie van haar Ed. Groot Moogende de Heeren Staaten van Holland enz. genoomen omtrent de Roomse Bul, door dewelke *Petrus Codde* gesuspendeert wierd door den Paus van de Bestieringe der Roomsgezinden hier te Landen en Theodorus Cock met dezelve bestiering word belast.

In deeze Resolutie word in overweginge genoomen een arrest van het Parlement van Parys van den negende van dezelve maand may, omtrent het ontvangen van Roomse Bullen, Brevetten enz. met deeze woorden: „Eindelyk „mede overwoogen den inhoud van een arrest van het „Parlement van Parys van den negende dezer loopende „Maand, waarby onder anderen werd verbooden, eenige „brevetten, Bullen of constitutien van den Paus te ont-

„vangen, doen leezen, publiceeren of executeeren voor „dat de Koning zal hebben geordonneert by zyne opene „geverifieerde brieven dezelve te publiceeren."

Een wynig daarnaa word aldus omtrent de bovengemelde Bul gestatueert: „Is goed gevonden en verstaan, „dat de Hooftofficieren in de steeden en de Baliuwen ten „platten Landen zullen worden aangeschreeven en gelast, „alom te doen ophaalen de voors. Bullen, met preciese „ordre en last dezelve niet te verkoopen, ofte in eeniger „hande manieren te debiteeren, op poene van arbitraalyk „te zullen werden gecorrigeert, en zig voorts exactelyk „te informeeren, of ergens in eenige kerken de voors. „Bul zoude moogen werden vertoond, geleezen of ge„publiceert."

4. Anno 1708 den 14 December is van de zelve Ed. Groot Mo°. Heeren Staaten van Holland enz. een Plakaat gepubliceert wegens het ontvangen enz. van Roomse Bullen in het algemein, waarin dus word geordonneert: „Zoo is het dat wy daar tegens willende voorzien, goed„gevonden hebben, alle Roomsgezinden Ingezeetenen dee„zer Landen van wat staat, conditie of qualiteit dezelve „zouden moogen wezen, te verbieden, zooals wy haar „wel expresselyk verbieden by deezen, eenigerhande „Brieven, Bullen, Biljetten, ofte andere geschriften, „strekkende tot onrustinge van de Roomsgezinde Inge„zeetenen deezer Landen, bezonderlyk ook behelzende „evocatien en dagvaardingen buiten's lands te obieeren, „respecteeren, ofte agtervolgen, ofte doen obedieeren, „respecteeren ofte agtervolgen, nog eenige hulp of assi„stentie tot executie van dien te verleenen alles op poene „van daar over arbitralyk te zullen worden gestraft. „Wyders word ieder by deezen ook verbooden en gein„terdiceert het bestellen, drukken, aanplakken, verkoo„pen, devulgeeren of andersints bekent maaken van eeniger-

Generaal verbod van Bullen enz.

„hande Brieven, Bullen, Biljetten of andere geschriften, „tendeerende tot stooringe van de Rust onder de Rooms-„gezinde Ingezeetenen, nog ook niet zoodaanige, die „kwaamen te behelzen evocatien en dagtvaardingen buiten „'s Lands in wat taal of spraak dezelve zouden moogen „wezen, op boeten van honderd guldens voor de eerste „ryze, en de tweede ryze op dubbelde boete en daar en „booven arbitralen correctie."

De Constitutie Unigenitus zeer haatelyk.

5. In het plakaat van Ed. Groot Moogende de Heeren Staaten van Holland enz. van den 20 Septemb. 1730 word scherpelyk verbooden het officie van Gregorius VII en tegelyk van de *Constitutie Unigenitus* gewag gemaakt deeze woorden: „dat het bovendien maar al te bekent is „dat onophoudelyk en op allerhande wyze gemachineert „en gearbeid word om onder Roomsgezinde Ingezeetenen „van deeze en van andere vereenigde Provincien in te „voeren en door dezelve te doen aanneemen voor een „Reegel van het geloof de berugte Pauzelyke *Constitutie* „*Unigenitus*, zonder uitzonderinge van datgene, hetwelk „niet alleen de Protestanten maar zeer veelen en voor-„naame Roomsgezinden met groote reedenen houden in „de voors. Pauzelyke *Constitutie* strydig te weezen met „de gronden van de algemeine Rust en met de veiligheid „der Persoonen, en Regeringe van de Burgerlyke overheid."

Generaal verbod van Bullen.

6. Hierop is daags daarna te weeten den 21 Septemb. 1730 van de zelve Ed. Groot Mo°. Heeren Staaten van Holland enz. een ander Plakaat gepubliceert, waar in onder anderen Art. IX deeze woorden staan: „Dat de „Roomse Geestelyke hier te Landen ontvangende direc-„telyk of indirectelyk eenige Bullen, Brevetten, Decreeten, „Mandementen of andere Beveelen hoe dezelve ook zou-„den moogen genaamd zyn, raakende eenige Kerkelyke „zaaken, of Kerkelyke Persoonen en in het bezonder die, „welke tendeeren om Priesters of andere Geestelyken te

„dagvaarden, te evoceeren, te verplaatzen, te ontzetten „ofte suspendeeren van haare dienst het zy van het Hof „van Roomen, van de Nuncius resideerende te Keulen, „van de Internuncius resideerende te Brussel of van eenige „andere geestelyke overheid, geen gebruik daar van zullen „moogen maaken, nog die aan niemand zullen moogen „communiceeren, als veertien daagen naadat die in origi- „nali zullen weezen vertoond aan de Gecommitteerde „Raaden, midsgaaders, zoo veel de stemmende steeden „aangaat, aan de Burgermeesteren, en indien vóor de „experatie van die 14 dagen, niets ter contrarie aan haar „wordt geordonneert, dat zy alsdan alvoorens daar van „gebruik te maaken zullen moeten geeven copye aan de „Hoofdofficieren of Baliuw. Alles op een geldboete van „duizend guldens, te verdeelen als boven en daarenboo- „ven op arbitrale correctie, naar gelegenheid der zaaken „in conformiteit van het Plakaat van den 17 Augusti „1702."

7. Anno 1705 den 25 maart is tot herstellinge der Rust onder de Roomsgezinden alhier door de zelve Ed. Groot Mo°. Heeren Staaten van Holland enz. een Resolutie genoomen met deze woorden: „Is naa voorgaande „deliberatie ende in agt genoomen weezende dat de Rust „onder de Roomsgezinden tot nog toe niet was hersteld, „goedgevonden en verstaan dat tot herstellinge van de „voors. Rust voor de Heeren haar Ed. Moogende Ge- „committeerden zullen worden ontboden die hier naa ge- „noemde Priesters als N. Claesman resideerende tot Leiden, „N. de Bruin en Francois van Hier tot Amsterdam en „Carolus van der Burg in den Haag, en dat uit naam „en van wegen Haar Ed. Groot Moogenden, haar zal „werden aangezegd, dat voor den vyftiende Junii aan- „staande, tot Roomen zal moeten werden bevorderd en „uitgewerkt, dat *Petrus Codde*, aartsbisschop van Sebas-

Krachtig Middel tot herstellinge van de Rust onder de Roomsgezinden.

„ten, in het vicariaat werde herstelt, of anderzints dat „zoodaanige middelen, die haar Ed. Groot Mo°. aangenaam „en satisfactoir moogen weezen zouden moogen werden „beraamd, waardoor de Rust en Eenigheid onder de „Roomsgezinde Ingezeetenen volkoomen wierd hersteld en „by ontstentenisse van dien, dat haar Ed. Groot Mo°. „zullen gebruiken zoodaanige middelen van naadruk, als „de zelve tot bereiking van haar oogmerk zullen oordee- „len noodig te weezen, en dat ten dien einde naa de voors. „15 Junii een begin zal werden gemaakt met de uitzet- „tinge der Jesuiten: En werden de Heeren Haar Ed. „Moogende Gecommitteerden Raaden mids deezen versogt „en geautorizeert, om de voors. Resolutie zyn effect te „doen sorteeren op den voet en wyze, als de zelve naar „gelegenheid des tyds en exigentie van zaaken zullen be- „vinden te behooren."

EXTRACTEN uit Première Instruction Pastorale de son Eminence Monseigneur le Cardinal de Noailles Archeveque de Paris. Edition de Paris in octavo A° 1719.

De Constitutie Unigenitus mag te Venetien niet gepubliceerd worden.

8. Pag. 217. „On scait d'ailleurs que quelques instan- „ces, que le Nonce de sa Sainteté et l'Inquisiteur aient „pu faire auprès du senat de Venise, ils n'ont pu en „obtenir la permission de publier la Constitution (sc. Uni- „genitus) dans les Eglises soumises à la Republique.

„Nous avons entre nos mains une lettre du 25 Septemb. „1717 écrite par une personne, qui s'est exactement in- „formée, de ce, qui s'etoit passé à l'occasion de la Con- „stitution, et qui marque expressement: que le Senat „n'a point envoyé la Constitution au Patriarche et au „Clergé avec le placet necessaire selon la loi de Pais, „pour pouvoir la publier et que tous ceux, aux quels

„il s'est informé ont repondu unanimement, qu'elle n'avoit „été acceptée, soit à Venise soit dans le reste de l'Etat „informellement ni facitement que l'on ne scavait point, „ce que le Patriarche avait écrit. Mais que s'il avoit „parlé ou écrit en faveur de la Constitution, cela ne „regardoit que la personne et n'avoit aucune autorité pour „le reste du Clergé."

9. Ibidem Pag. 218. „M. le Cardinal de Bussy n'a „rien negligé pour obtenir des temoignages des Eliges de „Savoye et de Piemont en faveur de la Bulle. Il écrivit „l'année dernière à M. Farini Vicaire General du Cha- „pitre de Turin, le Siège vacant, la reponse qu'il en „reçut le 21 Juin 1717 est trop importante pour ne pas „l'inserer ici toute entière:

Nog in Savoyen en Piemont.

„J'ai reçu la lettre de V. E. par la quelle Elle me „fait L'honneur de me demander:

„1° Si la Constitution de N. T. S. P. le Pape Clement „XI qui commence parce mot Unigenitus est connue „parmi nous?

2° Si les Evêques de nos Etats adhèrent constammant „à la dite Constitution comme une loi sainte et reçue „parmi nous?

„3° Si les docteurs et Les Theologiens de nos Ecoles „ne regardent pas comme un crime de penser et de „enseigner des choses contraires à ce qui est defini par „cette Constitution?

„Pour obéir sincèrement à vos ordres avec le respect „et la droiture, que je dois, J'avoue que la Constitution „est ici connue de très peu de personnes et qu'en mon „particulier j'ai ne l'ai jammais vue, car la seconde année „de mon exercise dans ce emploi de Vicaire général au „Chapitre n'est pas encore accomplie. J'attribue le silence „respectueux, que l'on garde sur cette matière aux trou- „bles, que la publication causeroit parmi nous, vû la

„proximité de la France. V. E. connoitra par la, que j'ai „rien à lui repondre, sur la second et troisième chef de „ses demandes. Cependant je suis aussi bien que les suf- „fragans et les docteurs de cette Metropole très attaché „à l'Eglise Romaine et aux Decrets des Souverains Pontifs. „J'assure V. E. de mon très profond respect pour sa „Personne et pour sa Dignité."

„Extrait des Registres du Souverain Sénat de Savoye „sur la Remontrance du Procureur Général tendant à ce „qu'étant informé que le Père La Tournelle, Professeur „de Théologie dans le Collège St. Chambery des Jesuites „de cette ville, au mépris des arrets du Senat, qui „declarent abusive la publication de la Bulle, soit Con- „stitution Unigenitus fait sans la permission du Senat et „contre la disposition des anciens règlemens et usages, „a eu la témérité d'enseigner publiquement la dite Con- „stitution Unigenitus. Ainsi que se soit par le cahier „manuscrit d'un Ecolier du dit Père la Tournelle joint „à la Remonstrance ce que le Remonstrant a interest „d'empêcher, pour que les dites Ecrites produisent le „même effet, qu' avoit produit la publication de la dite „Constitution si elle avoit été tolorée. Il plaise au Senat „pour prevenir tels abus, exhorter * en premier lieu le „Reverend Recteur du Collège des Jesuites de cette ville „d'empecher et ne pas permettre aux Professeurs du dit „Collège d'enseigner ou dicter dans leurs Ecoles de nou- „velles Constitutions qui n'avoient pas été presentées au „Senat et dont il n'aura permis la publication, à peine „de dix mille livres d'amende, dès à present declarer par „reduction du temporal du dit Collège. Et par même „moyen que semblable exhortation sera faite aux autres „Superieurs des Collèges de Savoye et sous la même peine „et finalement, qu' injonction soit faite à toutes les Eco-

* Exhorter est un mot de stile et pratiqué du Senat, lors qu'il donne arrêt, qui concerne des Prêtres seculiers et reguliers; il est équivalant à celui d'enjoindre ordonner ou faire défenses.

„liers, Etudians en Theologie au dit Collège des Jesuites „sous le dit Père la Tournelle, de remettre entre les „mains de spectable Pointet, Secretaire du Roy au Senat, „leurs cahiers où il est parlé dela dite Constitution, avec „defenses qui seront faites aux dits Ecoliers et à tous „autres de disputer sur telle matière, à peine de cin- „quante livres d'amende et autres plus grandes, s'il y „écriroit et autrement comme est porté par la dite Re- „montrance."

Vue La Susdite Remontrance, Seignée De Ville et Favière.

„Le Senat faisant droit sur la dite remonstrance icelle „exterinent (?) a exhorté et exhorte Le Reverend Recteur „du Collège des Jesuites (à Chambery) de cette ville, „de ne pas permettre aux professeurs dudit collège d'en- „seigner ou de dicter dans leurs classes des nouvelles „Constitutions, qui n'auront été presentées au Senat, ou „publier sans sa permission à peine des dix mille d'amende, „par reduction du temporel du dit collège. Exhorte pa- „reillement le dit Senat, les superieurs des autres Col- „lèges étant en Savoye et sous la même peine, par re- „duction du temporel des Leurs dits Collèges, de ne pas „permettre et souffrir que l'ou enseigne, ou qu'on dicte „pareilles constitutions, qui n'auront été presentées au Senat „ou publiées sans son autorité et permission. Et finale- „ment le Senat ordonne à tous les Ecoliers, etudians en „Theologie au dit collège des Jesuites sous le dit Père „la Tournelle, de remettre et rapporter incessament entre „les mains de spectable Pointet Secretaire au Senat, leurs „cahiers où il est parlé dela Constitution, avec inhibition „et defense qui sont faites aux dits Ecoliers et à tous

„autres de disputer sur telle matière le tout à peine de „cinquante livres d'amende, dès à present declarée.”

Deliberé au Bureau le 28 Mars 1719.

Signé

GAND et PLANCHAMP.

Extracten uit de bovengemelde Première Instruction van den Cardinaal Noailles.

Ook niet in Sicilien.

10. Pag. 220.... „Parce qu'on a scu d'ailleurs, que „le Roy de Sicile ayant été informé que la Bulle (Uni-„genitus) avait été affichée dans les Sacristies par ordre „de l'Inquisiteur, sa Majesté ordonne qu'elle en serait „otée, ce qui fut exactement executé.”

Mag ook niet in Oostenrijk, Beyeren, Tirol enz. gepubliceert worden.

Ibid. pag. 263.... Car on scait, que le Tribunal de la Monarchie (sc. de Sicile) n'a point permis qu'elle (sc. la Bulle Unigenitus) fut ni affichée, ni publiée dans ce Royaume.

11. Ibidem Pag. 222.... „Des Eveques d'autriche et „de Baviére, du Tirol et autres Provinces, quoiqu'il soit „certain, qu'aucun Evêque de toutes ces Provinces n'ait „fait de mandement pour accepter la Bulle (sc. Unige-„nitus) L'Empereur ne l'ayant point permis, quelques „sollicitations que l'on ait employées auprès de sa Majesté „Imperiale, pour obtenir cette permission.”

NB. Zonder teekening of datum. — Op de omslag staat „Joh. van Stiphout, Bisschop van Haarlem 1749.”

BIJLAGE B.

Memorie aan d'Eed. Gr. Achtb. Heeren Burgerm̄. der stad Amsterdam.

Joannes van Stiphout, fungeerende (zo als UEd. Gr. Achtb. bekend is) onder de welmenende Rooms catolyke Ingezetenen dezer stede en verdere onderhorigen als Bisschop van Haarlem geve, met alle schuldige eerbied aan UEd. Achtb. Heren Burgerm̄. te kennen, dat myne mede confrater Petrus Joannes Meindarts, fungeerende als Aartsbisschop van Utrecht, met zyne onderhorigen door d'Intercessie van Zyne Hoogh. onzen Erfstadhouder aan de Ed. Gr. Moogd. Heren Staten van Holland heeft bekend gemaakt, dat er zedert ruim ene grote halve jaar zig gene klyne hoop heeft opgedaan om alle de Rooms catolyke Ingezetenen dezer Landen te bevredigen.

Dat die hoop hen gegeven is door den vermaarden Norbert, schryver van de Histories der Jesuiten, en die, om de vervolging door de Jesuiten hem aangedaan, zig uyt Romen heeft moeten vertrekken en nu ruim ene Jaar herwaarts zig in deze Provincien heeft opgehouden.

Dat zy dien zelven Norbert verzogt hebben hen daar in te willen helpen en ten dien einde hem niet alleen schriftelyk hunne gevoelen en verlangen na de vereninge der Rooms Catolyken dezer Landen hebben ter hand gesteld, neen, maar ook en hebben bygevoegd de vertaling van de prohebitive Resolutien en Placaten van Haar Ed. Gr. Moogd. en particulier der twee Placaten van 20 en 21 September 1730 naar de welke alle goede Rooms catolyken Ingezetenen meinen in gemoede verpligt te zyn zig te moeten reguleeren, hebbende onze Gr. Moogd. overheid in hunne Landen de zelve magt als alle andere Potestaten, om naar hunne welgevallen alle Bullen en Brevetten van Romen te placiteeren of te verwerpen.

Verders dat zy dagelyks ondervindende dat gem̄. Placaten impune overtrèden worden en zy om die Placaten niet t'overtreden, verdrukt en vervolgd worden zig daarom door d'Intercessie van Zyne Hoogh. tot haar Eed. Gr. Moogd. Heren Staten gekeerd hebben, ootmoedelyk verzoekende, dat de zelve om alle dispuut af te snyden, onder de Roomsgezinden over het met t'er daad subsisteeren en in viridi observantia zyn van de Placaten dezer Landen en speciaal die van 20 en 21 Septemb. 1730 gelieven t'ordoneeren wat hunne meining zy, en hoedanig alle opregte Patriotten en alle andere Roomsgezinden zig daaromtrent moeten gedragen.

Dit vooraf aan UEd. Gr. Achtb. van onze Medebroeders te kennen gegeven hebbende, agten wy t' onzen schuldigen pligt te zyn, als inboorling, en inwoonder dezer stede en client van UE. Gr. Achtb. ons ook tot UEd. Gr. Achtb. te keeren om uitdrukkelyk te mogen weten wat de wil en begeerte is van onze Souvrein, aangaande de Bullen en Brevetten van Romen en speciaal de Bulle Unigenitus.

Het gene ons dit te meer op t' allernedrigste doet vragen is, omdat onze tegenpartye van gevoelen is, dat men die, en andere Bullen (niet geplaciteerd, maar verbòden) impune wel kan aannemen, voorgevende, en Romen wysmakende, dat gem̄. Placaten juist en gene viride observantia meer zyn.

Dat onze tegenpartye van dit gevoelen is, bewyst zonneklaar het onlangs hier ter stede voorgevallene, hetwelke wy hier ook inlassen niet om wraak te eisschen, maar alleen ons gezegde te bekragtigen.

Den 22 January laastleden heeft Josephus de Longas Minnebroeder alhier, door zekeren persoon zyner gemeinte laten verzoeken Henricus de Haan, Priester in het R. C. Maagdenweeshuis om na middag te komen aan t' huis van

enen anderen particulier, alwaar imand (zonder iet verders te zeggen) hem eens wilde spreken.

Henricus de Haan daar komende vond daar zynen Mede confrater Henricus Milius, Priester in het R. C. Jongens Weeshuis, die daar onwetende gevallig gekomen was. Daarop quam Pater de Longas in, en in zamenspraake met Henricus de Haan (in presentie van nog vier particulieren) zig uitlatende las hy enen brief voor van den Cardinaal Valenti, die den bovengem̄. Norbert lelyk beschreef en vraagde daarop aan Henr. de Haan waarom wy zoekende ons met Romen te bevredigen, den weg en wyze niet gebruikten, dien wy wel kenden, namentlyk met het Formulier van Jansenius maar te teekenen, ende Bulle Unigenitus aan te nemen en dat dan de vrede immediaat wel zou volgen.

Waarop de Haan in substantie antwoordde dat t' aannemen der Bullen en Brevetten van Romen hier te Landen in generlye wyze aan 't volk bekend gemaakt of aangenòmen kunnen worden, zynde zulks wel uitdrukkelyk verboden door den Staat en de Placaten van 20 en 21 Sept. 1730.

Waarop de Longas repliceerde dat men die Bullen wel kon aannemen, zonder dat men daar van kennis gaf aan d'Overigheid.

Het welke de Haan beantwoordde met te zeggen dat als wy op die wyze den vrede zogten wy, in plaatse van gunste en bescherminge, ons de grootste indignatie van onze Hoge Overigheid op den hals zouden hàlen.

Waarop eindelyk de Longas het discours afbrekende zeide: Is dit zo gestelt dan zal de vereniging noit geschieden.

Dit staaltje ten bewyze van het gevoelen onzer tegenpartye omtrent de Placaten onzer Hoge Overigheid en onzer trouwe onderdanigheid aan de zelve voor UE. Gr.

Achtb. blootleggende, weten wy genen anderen uitkomst dan ons tot UE. Gr. Achtb. te keren, smekende dezelve ons in hunne goedgunstige bescherminge te willen nemen en door hunnen magtigen arm by de Eed. Groot Moogd. Heren Staten te willen uitwerken, dat de zelve nader gelieven te verklaren hoe wy en alle Roomsgezinden zig omtrent het gemelde moeten gedragen.

t' Welke doende etc.

(Van buiten staat: Memorie
van den Bissh. van Stiphout.)

BIJLAGE C.

Smeekschrift aan Haare Ed. Grootm. Heeren Staaten van Holland en West-Vriesland uit naame der Rooms-Catolyke Cleresie etc.

De Rooms-Catolyke Cleresie, onderdaanen van Haare Ed. Grootm̄. willende zoo in hunnen naame als in dien der Rooms-Catolyken ene autenthike bewys geven van haare getrouwigheid en onderdaanigheid aan d'orders en Placaaten der Heeren Staaten, openbaaren door deezen met alle eerbied aan Haar Ed. Grootm̄. ene zaak betrekkelyk op het gemeene best dezer Provincien.

T' is eene bekende zaak dat de Rooms Catolyken zig van overlange in twee aanzienelyke partyen verdeeld hebben: d'ene partye is overgegaan onder de Geestelyke jurisdictie van den Nuncius van Brussel: d'andere is vereenigd gebleeven met de cleresie van Holland, waarvan gelyk Haare Ed. Grootm̄. bekend is Petrus Joannes Meindarts en Joannes van Stiphout de Hoofden zyn. Deze verdeildheid heeft gene kleine nadeel toegebragt aan de goede onderdaanen dezer Provincien, en indien dezelve

langen mogte duren, zoo kon het quaad wel ligt in 't vervolg om gewigtige redenen ongeneeslyk worden, welke redenen gemakkelyk om te begrypen aan Haar Ed. Grootm. maar al te wel bekend zyn.

De gemelde Cleresie dit alles rypelyk en ernstig onderzogt en overwoogen hebbende, heeft inzonderheid zedert voorleede jaar, alle poogingen aangewend, om deze wanorder te stuiten en den vreeden onder de bovengemelde partyen te herstellen.

Ten dien einde heeft dezelve Cleresie zeekeren Pater Norbert (in gansch Europa en d'Oostindien alwaar hy Missionaris geweest is, zeer wel bekend om de werken die hy gemaakt heeft om aan Romen zelf te ontdekken het quaad gedrag 't welk de Jesuiten in die ver-afgeleegene landen houden) versogt en getragt 't engageeren, van hen, door zynen raad te willen helpen en by den Paus te effectueeren dat zy van hem mogen gehoord worden, en van zyne goedheid verkrygen den vreeden naar welken zy verlangen.

Deze Missionarius, die veele jaaren met den tegenwoordig-regeerende Paus heeft omgegaan, heeft hier in eindelyk zoo wel geslaagd, dat zy nog onlangs brieven van Romen ontvangen hebben, waarin de Paus verklaard, dat hunne zaaken hier ten Lande zelf moeten onderzogt worden, gelyk zy altyd gewenscht en verzogt hebben.

Ten dezen einde heeft de Paus hen laaten weeten dat zy zig hebben 't adresseeren aan de voornaamste der tegenpartye, die zig aan de Geestelyke jurisdictie van zynen Nuncius te Brussel onderworpen hebben, met naamen N. van der Steen, Priester te Haarlem, onlangs aldaar overleeden, N. van der Valk, Priester alhier in den Haege en Joseph de Longas, Priester en Minnebroeder 't Amsterdam, opdat de Paus door hen kennisse krijge van 't geene er van de waarheid is, en van de billykheid

hunner redenen en hy vervolgens de zaak met zekerheid zou konnen beslissen.

Gemelde Cleresie van haaren kant om in haaren naame met de bovengenoemden 't ageeren benoemd Nicolaus Broedersen, Priester te Delft, Joannes van Beek, Priester te Rotterdam, Nicolaus de Wolf, Priester te Delft en Petrus Borger, Priester t' Amsterdam; alle persoonen ongetwyfeld niet onaangenaam aan UEdl. Grootm̄.

Verders is gemelde Norbert verkooren en versogt te willen tegenwoordig weezen in alle de conferentien, dewelke over deze zaak zouden mogen gehouden werden, als zynde onpartydig in de geschillen wel onderregt.

Daer en boven is de wensch en 't verlangen der Cleresie dat in plaatse van den overleedenen Van der Steen mag worden gesubstitueert Arnoldus Hanssen, Priester in den Nesse digt by Amsterdam, zynde van de zelve Partye als d'overleedene en wel de bedreevenste in de geschillen.

En schoon de Cleresie van voorneemen is met alle mogelyke ruste en stilte in onderhandelinge te treeden, zoo neemd dezelve egter haaren toevlugt tot Haare Ed. Grootm̄. om van hunne billykheid en goedertierentheid te verwerven, dat zy gunstig gelieven toe te stemmen, of ten minsten niet quaalyk te neemen, dat de bovengemelde persoonen onderling met den anderen in onderhandelingen mogen treeden.

De opregte meininge is, van niets te doen of te besluiten 't geene eeniger wyze zou kunnen quetsen d'agting en onderdaanigheid welke men aan Haare Ed. Grootm̄. verschuldigt is, 't zy voor zo veel dit betrek heeft op de reeds gemaakte Placaaten, 't zy op die, welke in 't vervolg van Haare Ed. Grootm̄. nog mogten emaneeren; zynde zelfs d'uitdrukkelyke wil van den Paus, dat wy aan onze Hooge en Souveryne Overigheden zouden

geeven 't geene wy aan hen als onderdaanen verschuldigt zyn, en dat wy op dien voet over de vreeden zouden handelen. Het vervolg zal Haare Ed. Grootm̄. overtuigen, hoe nauwkeurig en getrouw wy zyn in onze pligten en beloften naar te koomen.

Wy hoopen dat Haare Ed. Grootm̄. zo veel te meer onze zeer ootmoedige en vuerige smeekingen wel zullen gelieven te bewilligen, omdat die enkelyk strekken tot 't welzyn en voordeel van haare Rooms-Catolyke onderdaanen: Haare Ed. Grootm̄. zyn altyd zelf zo zeer overtuigd geweest, dat zulk ene vereeniging voordeelig zou weezen, dat zy van over veele jaaren zeer kragtige middelen in 't werk hebben gesteld, om de zelve te bevoorderen: De verscheide Placaaten, dewelke Haare Ed. Grootm̄. ten dien einde gemaakt hebben, laaten ons niet toe eeniger wyze daar aan te twyffelen, en voor al het placaat waardoor de jesuiten in 't jaar 1708 uit het Land verbannen wierden, omdat zy den vreede niet hadden te weege gebragt, schoon zy hier mede van den Staat waaren belast.

DE H. THEODORUS VAN DER EEM, EN DIENS BLOEDVERWANTEN,

DOOR

W. F. N. van Rootselaar, Pr.

VOORWOORD.

Reeds in de XIV[de] eeuw vindt men melding gemaakt van Juffer Johanna van der Eem. Zij was gehuwd met Daniel VII, Heer van de Merwede en Wieldrecht. Deze werd in 1341 door Graaf Willem IV Baron van de Merwede. Hij viel in den strijd tegen de Friezen in 1345 bij Stavoren. Verg. v. LOON. *Aloude Regeer. van Holland.* Dl. V, blz. 535.

In 1344 komt voor Jonkvrouw Johanna, dochter van Ghiselbert Bot van der Eem, in zake een verschil omtrent de tienden van 55 morgen land ter Eem, door haar grootvader in pacht genomen van het Kapittel van St. Pieter te Utrecht. *Catal. v. h. Arch. van S. Pieter te Utrecht.* Blz. 32, N° 249.

Naar aanleiding van deze en misschien andere gegevens, kunnen onderscheiden vragen gedaan worden. Behooren de vele personen, die den naam van der Eem voeren, tot dezelfde Familie? Was die Familie oorspronkelijk gevestigd in de Dordrechtsche of Zuid-Hollandsche Waard, of is zij als een oorspronkelijk Stichtsche, meer in het bijzonder een Eemlandsche Familie aan te merken?

Uit gebrek aan voldoende gegevens laten wij deze en soortgelijke vragen onbeantwoord. Wij achten het voldoende er de aandacht op gevestigd te hebben, dat er omstreeks

denzelfden tijd op onderscheiden plaatsen twee Familiën woonachtig waren, die denzelfden naam van der Eem voerden. Onze onderzoekingen hebben zich bepaald tot de Eemlandsche of Amersfoortsche Familie van der Eem, in het bijzonder tot den *H. Theodorus van der Eem,* die in 1572 te Brielle den marteldood gestorven is, en diens bloedverwanten. Het resultaat van die onderzoekingen deelen wij in de volgende bladzijden mede.

I.

De H. Theodorus van der Eem en zijn Familie.

In het Archief der gemeente Amersfoort berust onder de *Charters* en *Diplomata* een acte, geschreven op perkament, gedagteekend 1468, 17 Sept. In dat stuk, waarvan de inhoud niets afdoet tot de zaak, die ons bezig houdt, komt voor Dirc Pouwels soen. 's Mans zegel, [gewone schildvorm van dien tijd, sinopel (groen), doorsneden met een dwarsbalk, zilver; in het rechter vrijkwartier een zespuntige ster, zilver], is met een perkamenten strook door het stuk gestoken.

Ziehier de afbeelding van dat zegel.

Aan een acte van 1554, 7 Dec., derhalve ongeveer honderd jaren later, vinden wij hetzelfde zegel terug. Het eenige verschil bestaat hierin, dat, overeenkomstig het gebruik van dien tijd, het zegelvlak rondom het schild een weinig versierd is. Het randschrift luidt: *S. augusstsi pauelįz.* Kleur staat niet opgegeven. De eigenaar en ge-

bruiker van het zegel wordt in het stuk Augustyn Pouwelsz. geheeten.

Het verschil van ongeveer honderd jaren tusschen het gebruik van beide zegels wijst alleen reeds aan, dat de bezitters van die zegels tot elkander in betrekking van grootvader en kleinzoon gestaan hebben. Dirc Pouwelsz., die in 1468 zegelde, is de grootvader van Augustyn Pouwelsz., die in 1554 voorkomt.

Het is derhalve de vraag, of er een zoon van dezen Dirc Pouwelsz. gevonden wordt, die de vader van Augustyn Pouwelsz. geweest, en als zoon van Dirc Pouwelsz., overeenkomstig de toenmalige gebruiken, vermoedelijk Pouwels Dircksz. geheeten is. Op deze belangrijke vraag kan een bevestigend antwoord gegeven worden.

In het *Registerboek*, 1533–1535, (Sted. Arch.) leest men 1533, *Donred. post Katherin.*, 27 Nov., het volgende: „Thonis Pouwelsz. is geboren van Pouwels, sin „vader, so hi op sin selfs erf ter eem woende en daer „op geboren is en onse burger is." Over den juisten zin dezer woorden willen wij hier niet spreken, maar alleen opmerken, dat er in 1533 iemand voorkomt, die Pouwels genoemd wordt.

In het *Weescamerboek*, 1555–1578, vinden wij in 1553, 25 Nov., een meer nauwkeurige opgave. Daar leest men dat Reyer Jans Slotemaker, weduwnaar was van Pouwels Dircks dochter. Het eenig kind uit dat huwelijk was een meisje: Jannitge. De vierdeelen van 's vaders zijde waren Bartholemeus Meeus en Margryet Wilhem Zuyrmonts huysvrouw. Van moeders zijde: Heyman Dircksz. en Anthonis Dircksz. Hier is dus alles wat verlangd kan worden. Pouwels komt voor als Pouwels Dircsz. Zijn twee broeders zijn Heyman Dircsz. en Anthonis Dircsz.

Bovengenoemde Dirc Pouwelsz., die in 1468 zegelde, had derhalve ten minste drie zonen; Pouwels, Heyman

en Anthonis. Augustyn Pouwels, die ongeveer honderd jaren later zegelde, is een zoon van eerstgenoemden Pouwels of Pouwels Dircksz. Wij hebben derhalve:

Dirc Pouwelsz.
:
Pouwels Dircsz.
:
Augustyn Pouwelsz.

In verschillende bescheiden van het Sted. Archief komen er omstreeks dienzelfden tijd, behalve de *H. Theodorus*, niet minder dan vijftien personen voor, die allen, zoo dikwijls zij genoemd worden, alleen en niet anders als met den naam van Pouwelszoon of dochter aangeduid worden.

De namen van die personen luiden als volgt:

I. Dirc Pouwelsz.
II. Heer Peter Pouwelsz.
III. Evert Pouwelsz.
IV. Augustyn Pouwelsz. (reeds genoemd).
V. Dygna Pouwels.
VI. Rutger Pouwelsz.
VII. Geertgen Pouwels.
VIII. Ghysbert Pouwelsz.
IX. Symon Pouwelsz.
X. Thonis Pouwelsz.
XI. Andries Pouwelsz.
XII. Frans Pouwelsz.
XIII. Cornelis Pouwelsz.
XIV. Odilia Pouwels.
XV. Pouwels Dircsz. dochter. Zij is de eenige, wier eigennaam niet wordt opgegeven, maar, waarschijnlijk tot voorkoming van elk misverstand, met den naam van haar vader en grootvader is aangewezen.

Van den Martelaar, den *H. Theodorus*, is in het Sted. Arch. geen spoor te vinden. Geen enkelen keer wordt

zijn naam aangetroffen. Dat hij ontwijfelbaar een zoon is van denzelfden Pouwels Dircsz. bewijst het volgende. De zóó bekende Michaël van Isselt verklaart in zijn *Historia sui temporis*, Colon. 1602, p. 271, dat de *H. Theodoricus van der Eem* oom van moederszijde geweest is van den bekenden M^r. Paulus Buys, en dat hij, Michaël van Isselt, den *H. Theodorus van der Eem*, oom van M^r. Paulus Buys, en denzelfden M^r. Paulus Buys, oomzegger van den *H. Theodorus*, goed gekend, en in zijn jeugd met beide personen vertrouwelijken omgang gehad heeft.

Uit deze belangrijke getuigenis blijkt het volgende:

I. De *H. Theodorus* voerde den geslachtsnaam van der Eem. Hij was broeder van *Odilia*, die, gehuwd met Aert Buys, moeder was van den bekenden M^r. Paulus Buys.

II. Bovengenoemde vijftien personen voerden evenzeer den Familienaam *van der Eem*, ook al wordt deze hun Familienaam geen enkelen keer in de bescheiden van het gemeente-archief aan den naam Pouwelsz. of Pouwelsdochter toegevoegd.

Waaraan is het toe te schrijven, dat de Familienaam van der Eem geen enkelen keer in verband met den naam Pouwels wordt aangetroffen? Zoo is er bijv. dikwijls spraak van *Odilia*, de zuster van den *H. Theodorus*. Geen enkelen keer wordt zij *Odilia van der Eem* geheeten. Slechts eenmaal komt zij voor als Odilia Pouwels, in hetzelfde stuk namelijk, waarin zij de zuster van Heer *Peter Pouwels* genoemd wordt. Zelfs van dezen Heer *Peter Pouwels*, Kanunnik van het Kapittel van Sint Joris, wordt geen enkelen keer de Familienaam vermeld.

Ziehier het antwoord.

De Familie of het geslacht *van der Eem* was te Amersfoort talrijk vertegenwoordigd. Meerdere takken van die Familie droegen steeds den naam *van der Eem*. In de

Sted. Rek. 1438, leest men : Gosen Willems van der Eem. In het *Dagel. Boek*, 1464–1471, is spraak van Gosen Gerryts van den Eem. In het *Kapittelb. van Sint Joris*, f. 138, komt voor in 1570, 27 Nov., Gerrit van der Eem, Deken van het Kapittel van St. Joris, die in de *Sted. Rek.*, 1578, 7 Nov., Godefrydt van der Eme, Decanus ad S. Georgium, geheeten wordt. In het *Resolutieboek*, 1579, 5, 6 Maart treft men Dirck Jansz. van der Eem aan. Ten einde bij zoo groote uitgebreidheid derzelfde Familie verwarringen of vergissingen te voorkomen, werd een tak niet anders als met den naam van den vader of grootvader aangewezen. Was men bevreesd, dat er vergissingen zouden plaats hebben, dan vindt men wel de plaats vermeld, waar de persoon woonachtig was, die bedoeld werd, maar den Familienaam *van der Eem* niet gebezigd. In de *Sted. Rek.*, 1578, fol. V, is spraak van Dirck Pouwelsz. op ten Hof, en, fol. XIV, van Dirck Jansz. van der Eem. Dirck Pouwelsz. op ten Hof behoorde wel degelijk tot de Familie *van der Eem*, maar tot dien tak, die gewoonlijk zonder den Familienaam voorkomt.

Het is ook volstrekt niet iets bijzonders in die dagen, dat een geheel geslacht geen Familienaam bezat. Iedere volgende generatie droeg in zulk geval den naam van den vader. Al gaf zulks nu en dan aanleiding tot moeilijkheid, die handelwijze werd bijna algemeen gevolgd. De gemeenschap met andere plaatsen was niet zoo groot, de steden en dorpen waren niet zoo dicht bevolkt, of het was in den regel zeer goed bekend, wie de personen waren, die elkander in den bloede bestonden.

Hoogst opmerkelijk is het, dat de naam Poulus als eigennaam te Amersfoort volstrekt niet vreemd was. Omstreeks denzelfden tijd leefden Pouwels van Snellenberch, Pouwels Jansz. Taets, Pouwels van den Zande, Pouwels

Swart, enz. Zoo dikwijls nu de naam Pouwels in een of andere familie wordt aangetroffen, komt hij voor als eigennaam, en dan steeds gevolgd door den geslachts- of Familienaam. Zulks strekt niet weinig tot bevestiging van hetgeen wij gezegd hebben, dat de naam Pouwels, wanneer deze zonder Familienaam aangetroffen wordt, is aan te merken als Familienaam van een bepaalden tak van het geslacht der *van der Eem's*.

Het zou zeer zeker afdoende zijn, als men van bovengenoemde personen, ook van den *H. Theodorus* zelven, uitdrukkelijk vermeld vond, dat zij kinderen waren van denzelfden vader, en dus in betrekking van broeders en zusters tot elkander stonden. Maar is zulks redelijkerwijze te verwachten? De doopboeken van die dagen zijn verloren gegaan. Wat omtrent een of andere Familie te vinden is, dat moet in bescheiden van den meest verschillenden aard opgezocht worden Het is mogelijk, dat in Sted. Rek., Contracten, Transporten, Rechtszaken, Raadsbesluiten, Boedelscheidingen, Handelingen van de Weeskamer, Schepen-protocollen, Ratel-cedullen, Registers van het huisgeld, van het Familiegeld, enz. de namen, die men zoekt, bewaard zijn gebleven, maar het kan ook zeer goed wezen, dat juist de naam van den persoon, welken men noodig heeft, in geen enkele van die acten voorkomt. Is men nu al zoo gelukkig den naam of de namen waarnaar men onderzoek doet, te vinden, dan kan men toch niet verwachten, dat in zulke acte ook de namen van vader en moeder, broeders en zusters vermeld staan. Wat heeft bijv. in de boedelscheiding van Dirck Pouwelsz., toen zijn vrouw overleden was, de Weeskamer er mede te maken, dat Dirck ook nog broeders en zusters had?

In de *Uitzetting voor de stad Antwerpen* komt voor Frans Pouwelsz. Hij had ten behoeve der belegerde stad

vijf stuivers op te brengen. Kan men nu op eenige wijze bij zijn naam ook de namen van zijn ouders en broeders verlangen? — In den regel is de Familienaam de voorname kenbron, om te weten, of onderscheiden personen elkander in den bloede bestaan. Gewoonlijk, bijna altijd, ook al is de Familienaam in gebruik, worden de kinderen aangewezen met den naam van den vader; bijv.: Weym Willam van Nerdens dochter, Johan Botter Mourisz. In deze zaak, die een zóó eigenaardig karakter heeft, dat de eigennaam Pouwels den Familienaam *van der Eem* bijna geheel verdrongen heeft, kan men derhalve met zekerheid vaststellen, dat al de personen, die omstreeks dienzelfden tijd den naam Pouwels als geslachtsnaam voeren, kinderen van denzelfden vader Pouwels Dircsz. geweest zijn.

Behalve deze kenteekenen van meer algemeenen aard zijn er in het Archief gegevens voorhanden, waaruit blijkt, dat meerderen van bovengemelde personen, die wij kinderen van Dirck Pouwelsz genoemd hebben, in betrekking van broeders en zuster tot elkander staan. Reeds hebben wij gezien, dat de *H. Theodorus*, *Odilia*, de moeder van Mr. Paulus Buys, en Heer *Pieter Pouwels* broeders en zuster waren. In het *Protoc.* 1582–1588, wordt in een Acte van 1584, 21 Junij, Cornelis Pouwels broeder geheeten van denzelfden Heer Peter Pouwels. In de *Sted. Rek.* van 1550 en 1570 wordt dezelfde Cornelis Pouwels geheeten broeder van Anthonis Pouwels. — Ook de volgende bijzonderheid verdient vermelding. In het *Resolutieb.* 1574, 18 Oct., is spraak van Andrijes Sijmonsz., calckbrander, van der Eem, zonder twijfel een zoon van Sijmon Pouwelsz. In de *Uitzetting van Antwerpen*, 1585, komt voor Jacob Gysbertsz. van der Eem, een zoon derhalve van bovengenoemden Ghysbert Pouwelsz. In beide laatste voorbeelden zien wij, dat de kleinzonen van Pouwels Dircsz. den naam van de Familie van der

Eem blijven dragen. De Familienaam is dus niet verloren gegaan. Het was te Amersfoort zeer goed bekend, dat de afstammelingen van Pouwels Dircsz. leden waren van de uitgebreide Familie *van der Eem*.

Vatten wij een en ander te zamen, dan kan men vaststellen, dat, vermoedelijk om de vele takken van de Familie *van der Eem*, één tak geregeld onder den naam van den vader of grootvader voorkomt. — De naam Pouwels is in meerdere Familiën gebruikelijk, maar slechts als eigennaam, en dan altijd gevolgd door den Familienaam. Alléén in den bedoelden tak van de van der Eems komt de naam Pouwels geregeld voor als Familie- of geslachtsnaam. — Bij gemis aan doopboeken is zulke geslachtsnaam bijna de eenige kenbron, om te bepalen, welke personen tot dezelfde Familie behoorden. Zeer toevallig ontbreken echter de gegevens niet, waaruit blijkt, dat verschillende personen, die in die dagen den naam Pouwelsz. voeren, denzelfden vader hadden.

II.

De H. Theodorus van der Eem en zijn Bloedverwanten.

Wij hebben reeds medegedeeld, dat Pouwels, ook wel Pouwels Dircsz. geheeten, de vader is van den H. Martelaar. Met wie Pouwels in het huwelijk is getreden; of hij misschien meer keeren gehuwd is geweest, en wie derhalve de moeder is van den *H. Theodorus*; of hij, behalve de zestien genoemde personen, nog meer kinderen heeft nagelaten, — van dat alles hebben wij niets kunnen vinden. Wat omtrent hem gevonden werd, is in hoofdzaak reeds vermeld. Het bepaalt zich tot deze bizonderheden. In 1553, 25 Nov., *Weeskamer*, komen voor Pouwels

Dircksz., als vader van de weduwe van Reyer Jans Slotemaker, benevens twee zijner broeders Heyman Dircksz. en Anthonis Dircksz., als vierdelen van vaderszijde.

De tweede bizonderheid leert ons, dat Pouwels Dircksz. eenigen tijd te Ter Eem gewoond heeft. In het *Registerb.*, 1533–1535, leest men in 1533, *Donred. p. Katherin.*, 27 Nov. het volgende: „Thonis Pouwels is geboren van „Pouwels sin vader, so hi op sin selfs erf ter eem woende „en dair op geboren is en onse burger is." Misschien is de zin zoo te verstaan dat Pouwels Dircksz., de vader van Thonis, „op sin selfs erf te ter Eem" geboren is. Meent men echter reden te hebben om aan te nemen, dat diezelfde woorden op Thonis zijn toe te passen, dan blijkt er toch altijd uit, dat Pouwels Dircksz., de vader van den *H. Theodorus*, eenigen tijd te ter Eem gewoond heeft, en hem tijdens zijn verblijf aldaar, een zoon geboren is, Thonis geheeten. — In de *Sted. Rek.* van de jaren 1534 en 1536 komt herhaaldelijk voor Pouwels als bode van de stad. In de *Rek.*, 1536, fol. 14, wordt hij „onse bode" geheeten. Als bode van de stad werden hem brieven toevertrouwd ter overbrenging naar Utrecht aan den Stadhouder, naar Arnhem aan den Hertog, die op zijn beurt hem een brief gaf voor Harderwijk, enz. Soms werden hem gevaarlijke en zeer belangrijke zaken opgedragen. Zoo kreeg hij in hetzelfde jaar 1536, toen de Hertog van Gelderland vergeefs beproefde Amersfoort door verraad te vermeesteren, in last om „die knechten (waar„schijnlijk de Gelderschen) te achtervolgen en zeker be„scheid terug te brengen, werwaerts zij getoogen waren", enz. In de *Rek.* van 1538 komt Pouwels niet meer voor. Ook wordt hij niet genoemd onder de boden in de *Rek.* van 1525. [1])

---

1) De *Sted. Rek.*, aanwezig in het Archief, zijn van de jaren 1525, 1534, 1536, 1538; enz.

In de XIV^de^ eeuw vindt men deze namen opgeteekend:

JOHANNES DE EMA, laycus et berta relicta gysberti Hadewys, soror dicti Johannis Traiect. dioc. Eenige regelen verder wordt gysbertus de maritus van Berta geheeten. 1388, 18 Aug. *Capittelb. van St. Joris.* f. XLIII.

JUTTE VAN DER EME mit goeden heynen soen hoer wittachtigen momber en man, dochter van Johan van der Eme en Weyndelmoet. 1389, Swoensd. na dertien. dag. 13 Jan. *Capittelb. van St. Joris.* fol. XLIII.

ALYT, GOSEN WOUTERSZ. VAN DER EEM VROUW. 1389, 26 Sept. *Van Rootselaar.* Amersf. 777–1580, I, 436. Omtrent deze Alyt vindt men het volgende vermeld.

Jacob Nenninc, Schout te Eembrug, had eenige landerijen, Netelenburg geheeten, gekocht van Herman den Vroede en Ade, diens vrouw. Ade was een dochter van Gosen Woutersz. van der Eem, die gehuwd was met Alyd. Aan Alyd, de vrouw van Gosen van der Eem en als zoodanig de moeder of stiefmoeder van Ade, draagt Jacob Nenninc de landerijen op, die hij van Herman de Vroede en diens vrouw Ade gekocht heeft. Kort daarna schijnt Gosen Woutersz. van der Eem overleden te zijn. Reeds in 1390, 19 Julij, wordt Alyt de weduwe geheeten van Gosen. Op dien dag sticht zij een Vicarie op het altaar van de H. Maagd Maria in het zuidoostelijk deel van St. Joris-kerk in de kapel van de H. Maria, naast de kamer van de kerkmeesters. Tot onderhoud van den priester geeft zij haar goed Netelenberch in de parochie de Ema (Ter Eem) van het bisdom Utrecht gelegen. *Amersfoort*, I, 362. Netelenberch was 18 dammaten groot.

Tot executoren van dezen stichtingsbrief benoemt zij o. a. Claes Jacobs. De collatiebrief is opgemaakt te Amersfoort in het woonhuis van Aleydis. Opmerkelijk is het, dat Aleydis of Alydt dienzelfden dag tot haren algemeenen

erfgenaam benoemt niet haar dochter of stiefdochter Ade, maar Claes Jacobs, vermoedelijk denzelfden Claes Jacobs, dien zij tot executeur van haar stichtingsbrief had aangesteld. Deze Claes Jacobs wordt erfgenaam ten behoeve van Ghisebrecht, zijn vrouw en Jacob, zijn zoon. Kwamen deze Ghisebrecht en Jacob zonder wettige afstammelingen te overlijden, in dat geval zullen Alyt Gosens rechte erfgenamen (dus Ade en haar afstammelingen) de goederen erven.

Aannemelijk komt het voor, dat Alyd een dochter van Jacob Nenninc, Schout te Eembrug, en de tweede vrouw is geweest van Gosen Wouters van der Eem. Ade is dan eend ochter geweest uit een vroeger huwelijk van Gosen van der Eem. In die onderstelling heeft Alyd, die geen kinderen had uit haar huwelijk met Gosen van der Eem, haar goederen vermaakt aan haar broeder Claes Jacobs ten behoeve van zijn vrouw en zoon Jacob. Bevatten deze gissingen waarheid, dan is Alyd lid geweest van de Familie der Nenníncs, die te Amersfoort sterk vertegenwoordigd was. Deze bijzonderheid verdient vooral daarom de aandacht, omdat er in de Familie Neninc of Nenninc een zegel in gebruike was, dat groote overeenkomst heeft met het zegel van de Familie van de *van der Eems*. In 1388 Woensd....... komt voor .....ninc Willems soen. Zijn zegel is geheel gelijk aan dat van de van der Eems, met uitzondering van het rechter vrijkwartier; onder de zespuntige ster ziet men hier een klein op de punt staand schuin blokje. In 1417, 3 Maart, 28 Julij, 13 Dec. komt het zegel voor van Jacob Nenninc, Schepen te Amersfoort. Het is volkomen gelijk aan dat van de *van der Eems*. In plaats van de zespuntige ster wordt in het rechter vrijkwartier een op de punt staande schuine blokje gevonden.

Vermoedelijk heeft Alyt er zorg voor gedragen, dat de goederen, afkomstig van de Familie Nenninc, in die Familie terugkwamen.

Bertout Pouwels. Bertout Pouwels zone, als een cijnsmeester van des goodes huys wege (vermoedelijk het Gasthuis). 1389, 28 Julij. *Charters en Diplomat.*

In de XV^de^ en XVI^de^ eeuw vindt men deze namen. Enkele bijzonderheden zijn hieraan toegevoegd.

Bertout Pouwels.
Henrick Pouwels.
Jan Pouwels.
Jacob Pouwels.
Claes Pouwels.
Thonis Pouwels.
Lambertus Pouwels.
Adriaan Pouwels.
Geryt Pouwels.
Gosen Willems van der Eem.
Gosen van der Eem.

BERTOUT POUWELS. *Sted. Rek.* 1430?
" " *v. Bemm.* 1446. Schepen.

HENRICK POUWELSZ. *Privilegieb.* II, fol. 131. *Amersf.* 777–1580, I, 99. 1403. Als Burgemeester van Amersfoort kreeg hij van Jacob van Zuylen het goed, den Pothof, tot onversterfelijk leen zonder heergewaad.

Henrick Pouwels. *v. Bemm.* II, 556. In 1483 Raad en een der vijven.

JAN POUWELS. *Sted. Rek.* 1432; 1438; 1484. *Chart. en Diplom.* 1442, 11 Julij. Johan Pouwels, en Hase syn wijf.

Dagel. Boek. 1465, 2ª *p. Conv. Pauli.* 27 Feb. Jacob Jansz. van der Eem. *Sted. Rek.* 1467? *p. Sacram. Ibid.* 1472. Sª *p. nativ. Mar.* 10 Sept.

Protoc. 1551, 24 Julij. Heer Jacob Jansz. van der Eem. *Sted. Rek.* 1571; 1598.

Verscheid. Regist. 1564, 7 Jan. Heer Jacob Jansz. van der Eem, Vicarius van St. Petrus- en Andries-altaar in de groote kerk onder het orgel.

Sted. Rek. 1579, 5, 6 Maart. Dirck Jansz. van der Eem. *Resolutieb.*, 1585, 27 Feb. Hij komt daar voor als deurwaarder. *Protoc.* 1609, 12 Jan. Er wordt gezegd dat hij overleden is. Als executeuren van zijn testament worden genoemd, *Resolutieb.* 1606–1611, 1609, 12 Jan., Johan van Langevelt, Frans Andriesz. en Jacob Gerrits van der Burch. Hieronder wordt Frans Andriesz. zoon geheeten van Andries Pouwels. Vermoedelijk zijn de genoemde Heer Jacob Jansz. van der Eem, de vicaris, en Dirck Jansz. van der Eem, deurwaarder, broeders geweest, zonen van Jan van der Eem, die waarschijnlijk broeder is geweest van Pouwels, den vader van den H. Theodorus. 't Heeft derhalve niets bevreemdens, dat Frans Andriesz. executeur is geweest van het testament van Dirck Jansz. van der Eem. Zij waren bloedverwanten in den tweeden en derden graad.

JACOB POUWELS. *v. Bemm.* II, 540. 1437; 1439; 1446. Jacob Pouwels, Raad. (*Chart. en Diplom. des woensdages nae sinte Gregoriusdach,* 1420, 13 *Maart.* Pouwels Jacobs soen, schepen.).

Dagel. Boek. 1492–1509. 1506. *Op manend. na Georg.* 27 *April.* Pouwels Pouwels Jacobs dochter heeft gecoren tot haer momber Goert Claesz.

Verscheyd. Regist. 1564, 21 Mercij. Heer Jacob van der Eem.

Resolutieb. 1588, 3 Mei. Jacob Jacobs van der Eem.
×
Anna Willems van Dashorst.
1608, 17 Nov. Jacob ab Eem.

Protoc. 1606–1611, 1609, 31 Januar. Ten behoeve van Jacob Jacobs van der Eem en Anna van Dashorst en dezer erven transporteert Thomas ten Berch, hem sterk makende voor Willem then Berch, (wonende te Sluis), en Gerrit Willemsz. van Dashorst, als procuratie hebbende van Cornelis Adriaensz., als man en voocht van Dominicus dochter zijn huisvrouw, een halve vierdel, genaamd de Doorncamp.

Uit dit huwelijk worden twee zonen vermeld.

Resolutieb. 1616, 5 Jan. 1. *Jacob Jacobs van der Eem*
Protoc. 1629, 9 Mei. *de jonge.*
×
Evertgen Henricx Verhorst.

Uit dit huwelijk zijn twee kinderen geboren, wier namen niet voorkomen.

Protoc. 1622–1630. 1629, 9 Mei. Jacob Jacobs van der Eem de oude, bestevader, Gerardt Willems van Dashorst en Elias Verhaar zijn mombers over de kinderen van Jacob Jacobs van der Eem en Evertgen Henricx zal.

Protoc. 1630–1636. – 1633, 25 Mei, 20 Nov., 19 Dec.
2. *Willem Jacobs van der Eem.*
×
. . . . ?

Familieg. 1675. Jacobus en Anna Willems van der Eem, waarschijnlijk kinderen uit dit huwelijk.

Protoc. 1630–1636. – 1633, 19 Dec. Willem van der Eem voor hem zelven voor de eene helft, mitsgaders dezelfde Willem van der Eem, Gerardt van Dashorst Willemsz. en Elias Verhaer, als mombers van de kinderen van Jacob Jacobs van der Eem de jonge voor de andere

helft, te zamen erfgenamen van za: jacob jacobs van der Eem, hun vader en grootvader respective.

Boedelscheiding, 1515–1624. Boedelcedulle van Thomas Evertsz., backer. 9 Nov. 1623. Haesgen Jacobs van der Eem. Misschien een der kinderen van Jacob Jacobs van der Eem de jonge.

Chart. en Diplom. 1673, 30 Mei. Jacob ab Eem.

Claes Pouwels. *v. Bemm.* 1444. Schepen. *Dagel. Boek.* 1492–1509. — 1498, *op Donr. p. Margrit.?* Junij. Neel Claes Pouwels weduwe.

Uit dit huwelijk worden meerdere kinderen vermeld: 1. *Rek.* 1532. Dirck Claes Pouwels soen. Hij woonde in de Krommestraat. — 2. *Dagel. Boek.* 1510–18, ook 1525. — 1510. Gerryt Claes Pouwelsz., geanxt op Steven aertsz. — 3. *Ibid.* 1516. Pouwels Claes Pouwelsz. Dirck Claes Pouwelsz. belyt hem vernueginge en betalinge van 't gesceit van syn vaders besterf en erfnisse in 't register hem toegesceid. Op dezelfde bladzijde leest men: It. Geryt Claesz. is betaelt en heeft sin gelt. It. Pouwels bedankt hem goede betalinge van vii r. g. c. Pouwels bedanct hem voert goeder betalinge.

Thonis Pouwels. *v. Bemm.* II, 552, 1476. Schepen.

Lambertus Pouwels. *Verscheid. Regist.* 1467? *p. Ass.* 2 *p. Cecil.* 24 *Novemb.* Hij had een zoon Aernt geheeten.

Adriaan Pouwels. *Protoc.* 1517–1527. — 1527, 3 *p. Nativ. Mar.* 11 *Sept.* Aert Wouter Buysz. en Goertgen aris pouwelsz. weduwe mit de oude pouwels aris dochter mit Aris Pouwelsz. haer beyder geboren momber te anderen zyde belien elx die een den anderen te houden en te voldoen en volcomelicken nae te gaen al alsulcke punten en voirwerden en elc punt bysonder als dese hilixbrief inhout daer dese durchsteken is.

Aris Pouwels ende henrickgen syn wyf belien sculdich te wesen goert Pouwels wed[e] hoir moeder III R. g. enz.

Deze laatste regels zijn doorgeschrapt. De hilixbrief wordt niet gevonden.

Uit dit niet zeer duidelijk stuk schijnt het volgende te blijken:

Aris Pouwels, die overleden was, had als weduwe nagelaten Goertgen. Hij zelf, Aris Pouwels was zoon van Pouwels, die, als zoon van Aris, volgens algemeen gebruik Pouwels arisz. geheeten werd. Waarschijnlijk wordt hij de oude Pouwels arisz. geheeten, om elke mogelijke vergissing te voorkomen. Van dezen ouden Pouwels arisz. wordt gezegd, dat hij een dochter had, die derhalve een zuster zal geweest zijn van den overleden Aris Pouwelsz., tijdens zijn leven gehuwd met Goertgen. Die zuster van Aris en Goertgen, eenmaal de huisvrouw van Aris, waren dus schoonzusters.

Een andere Aris Pouwels, gehuwd met Henrickgen, heeft tot moeder Goert Pouwels weduwe. Vermoedelijk is Goert Pouwels een broeder van den ouden Aris Pouwels, en was derhalve deze Aris Pouwels, gehuwd met Henrickgen, een volle neef van beide kinderen van den ouden Pouwels Arisz.

In verschillende bescheiden komen de namen voor van de volgende personen, waarschijnlijk kinderen van dezen Aris Pouwels × Henrickgen.

Sted. Rek. 1550. Alydt Aris Pouwels dochter.
Luman Aris Pouwels.
" " 1558. Evert Aris Pouwels.
" " 1567. Fye Aris Pouwels dochter.

Uitzetting Antwerpen. 1585. Gosentgen Aris – 0 – v st.
Euert aris weduwe – x st.
Wouter aris – x st.
Jacob aris – 1 gld.

v. Bemm. II, p. 571. 1527; 32; 34; 37. Arys Pouwelsz., Schepen. Hij was Cameraar in 1565. *Ibid.* p. 593.

v. Bemm. II, 592. 1563. Henrick Arysz., Raad.

" " II, 596. 1569. Willem Arisz., Schepen.

Resolutieb. 1594, 28 Jun. Roelof Arisz.

× Henrickgen.

Henrick Willemsz.

× Anna Willemsz.

Maritgen Cornelis.

× Aert Bosch van Wede.

komen voor als erfgenamen van Willem Bosch van Wede en Alidt van Schayck, heurlieder vader en moeder. Hun geboren voogd is Willem Bosch van Wede. Op den 23sten Nov. stelt Roelof Arisz. zich borg voor Jacob Bosch van Wede, die uitlandig geweest is, maar aan wien terugkeer wordt toegestaan, mits hij den eed aflegt, dat hij de stad tegen den Koning van Spanje zal helpen verdedigen.

GERYT POUWELS. *Sted. Rek.* 1458.

Registerb. 1467. Gosen Gerryts van der Eem.

Sted Rek. 1505. Pouwels Gerryts zoon.

Dagel. Boek 1510–18, ook 25. *Act. den anderd. dach Oct.* — Alyt Pouwels Gerryts weduwe

|

Gerryt Pouwels

× Gontgen.

Behalve dezen zoon Gerryt had Alyt nog twee zonen, wier namen hier niet voorkomen. In het *Protoc.* 1517–1527, 1525, In p̄resto p̄sentiae? komt voor Augustyn Pouwels en meus de wilt als naeste vrunden van vaders wege en als vierdelen van gerit pouwels onmundige kint. — Bij *v. Bemm.* I, 292. Kronyk v. h. S. Agat. Convent, 1603, leest men: Den 23sten September op St. Tecladach sterf Suster Pauwelsgen, Pauwels Gerrits dogter

aan de Peste, out omtrent 60 jaaren, ende hadde met ons Godt gedient 45 jaaren. *De Heere wil haar genadig wesen.*

Sted. Rek. 1550; 67; 68. Mary Pouwels Gerrits dochter.

" " 1558. Pouwels Pouwels Gerryts.

Kapittelb. van S. Joris. fol. 138. *Amersf.* 777–1580, I, 333. 1570, 27 Nov. Gerrit van der Eme, Deken van St. Joris.

Sted. Rek. 1578, VII Nov. Godefrydt van der Eme, decanus ad S. Georgium.

Sted. Rek. 1597. fol. LXXIV. Goort van der Eem.

Resolutieb. 1599, 29 Mei. Joanna Goort Gerrits van der Eem × Cornelis van Westrenen.

Hun kinderen waren: Jo[r] Johan van Westrenen, sterft ongehuwd. Jo[r] Gerard van Westrenen × Maria Poeyt. Jkvr. Aleydis van Westrenen × Jhr. Marten Meyster. Jkvr. Margaretha, sterft ongehuwd. Jkvr. Cornelia van Westrenen × Franchois de Wijs.

Protoc. 1614. 17 Nov. Goort van der Eem, wiens zoon Cornelis. *Ibid.* 1621, 26 Mei.

GOSEN WILLEMS VAN DER EEM. *Sted. Rek.* 1438. Hij woonde buiten de stad. Hij zond een bode ruerende van de bier ut te voeren.

Sted. Rek. 1457. Gosen van der Eem. Hij leverde 180 mudden kalk.

JACOB RYCSZ. VAN EEM. *Resolutieb.* 1572. 4 Junij. Die naam komt voor op een naamlijst van personen, aan welke op dien dag de eed afgenomen is.

WOUTER RYCSZ. VAN DER EEM. *Resolutieb.* 1572, 4 Junij. Die naam komt voor op een naamlijst van personen, boven welke geschreven staat: Dese naebeschreven gheestelicke persoenen hebben haer namen aen doen brengen. Vergel. *Amersfoort.* 777–1580. II, 385; 86.

III.

De H. Theodorus van der Eem, zijne broeders en zusters.

H. Theodorus Pouwelsz. van der Eem. — Gelijk gezegd is, wordt er in geen enkele acte, aanwezig in het Sted. Arch., iets omtrent den H. Theodorus of Theodoricus gevonden. Zelfs de naam van Theodorus of Theodoricus wordt niet vermeld. Er wordt van onzen Heilige, als zeker medegedeeld, dat hij op 70-jarigen leeftijd den marteldood gestorven is. Volgens die opgave is de H. Theodorus in 1502 geboren. — Is hij, de H. Theodorus, of zijn broeder Dirk Pouwelsz., de eerstgeboren zoon geweest? Het schijnt, dat Dirk de oudste zoon van Pouwels Dirksz. was. Waarschijnlijk heeft men, toen het huwelijk [of de huwelijken] van Pouwels Dirksz. met meerdere kinderen gezegend werd, aan een der volgende zonen den naam van Theodorus of Theodoricus gegeven. Men verlieze echter niet uit het oog, dat onze Heilige ook onder den naam van Dirk van der Eem voorkomt. — In dien tijd bloeide te Amersfoort een klooster van de Orde der Franciscanen. Nu er zóó weinig omtrent den H. Theodorus vermeld wordt, kan men aannemen, dat Hij reeds op jeugdigen leeftijd lid van die Orde geworden is. Even zoo komt het aannemelijk voor, dat Hij een geruimen tijd van zijn leven in dat klooster te Amersfoort heeft doorgebracht. Indien zulks niet het geval geweest is, valt het moeilijk te verklaren, hoe de waarheidlievende historieschrijver Michael van Isselt kon mededeelen, dat hij zelf, in zijn jeugd, zoowel den H. Theodorus, als diens oomzegger of neef (van moederszijde), den welbekenden Mr. Paulus Buys, goed gekend en met beiden vertrouwelijken omgang gehad heeft. Zeker is het echter, dat de H. Theodorus niet gedurende zijn geheele leven te Amersfoort woonachtig

geweest is. In het jaar 1572 was hij de geestelijke leidsman van de zusters van de H. Agnes te Gorcum. Met de Priesters en Religieuzen, die geloofden zich te Gorkum in veiligheid te bevinden, werd hij in boeien geslagen, naar den Briel overgevoerd, en is aldaar een glorierijken marteldood gestorven. In die laatste uren van zijn leven werd de eerbiedwaardige grijsaard tot afval aangezet. De zoon van zijn zuster Odilia, gehuwd met Aert Buys, M^r^. Paulus Buys, had zich bij het vernemen van de tijding dat zijn oom, Pater Theodorus te Gorcum gevangen was en met den dood bedreigd werd, ijlings daarheen begeven, met het doel om hem tot afval van het geloof te bewegen, en aldus zijn leven te redden. Men vindt daaromtrent vermeld, dat M^r^. Paulus Buys aan zijn oom, Pater Theodorus, de vraag deed, of hij bevrijd wilde worden, of sterven voor den Paus. Pater Theodorus had ten antwoord gegeven, dat hij niet slechts bereid was te sterven voor den Paus, maar voor het Katholiek geloof. Dit antwoord van den *H. Theodorus* was te Amersfoort algemeen bekend. — Door den WelEd. Gestr. Heer H. M. Werner te Zutphen, werd uit onuitgegeven *Aanteekeningen* medegedeeld, dat Dirk van der Eem, geboren in 1504 (?), den ouderdom van 73 jaren bereikt had, toen hij in 1570 gemarteliseerd werd. Hij is geschilderd in 1555, toen hij 56 (?) jaren oud was. Dit portret was in 1790 te Brussel bij E. B. Baron Wittert, Heer van 't Hoogeland of Emmeclaer.

Dirc Pouwelsz. — Hij komt voor in het *Weeskinderb.* 1555–1578, in 1558, fol. 46, 49 en 1563, fol. 104. In de *Sted. Rek.* 1578. Bierexcys. 6 Oct.; 25 Oct.; 1 Nov.; 9 Nov.; 12 Nov. In de *Sted. Rek.* 1579, fol. V, leest men: It. den 14 Marcij betaelt Dirck Pouwels op ten hof twe en twintig stuuers van Sestalf vanen stuuers bier,

die pylgrom bernts gehaelt heeft voer die voorluyden, die turf van de minderbroedersschuer tot in de stadtkelder gevuert hebben en voor die turfdragers en vulsters, oirconde Dirc voorseide hant 1 gld. 11 st.

Dirck Pouwels.

Deze Dirc Pouwels, die bier verkocht heeft, is geen man geweest van groote middelen. Op de *Lijst der brandemmeren* voor 1562 staat hij aangeteekend voor drie stuivers, (indien het daar geplaatste teeken aldus te verstaan is, en in dat geval de som gelds aanwijst, waarmede men de verplichting om brandemmers te hebben, kon afkoopen). Zijn broeder Anthonis staat vermeld voor 14 brandemmers. Op de *Uitschrijving voor het ontzet van Antwerpen,* 1585, staat hij aangeslagen voor 1 gld. Zijn broeder Anthonis had 8 gld. te betalen.

Dirck was gehuwd met Alydt, *Weeskinderb.* 1555–1578, 1560, XVIII April. Hij had vijf kinderen: Metgen, Pouwels, Marritgen, Anna, Alydt. Als oehmen en vierdeelen van 's vaders zijde komen voor Claes Jansz. Taets en Paulus Jansz. Taets; als vierdeelen van 's moeders zijde: Bartholemeus Cornelis en Rutger Pouwelsz. Zonderling is het te lezen, dat een broeder van vaderszijde voorkomt, als een vierdeel van moederszijde. Misschien een vergissing van den schepenklerk. — In 1594, 12 Dec. komen voor Cornelis Frederiks Taets, bruidegom, en Christina Pouwels, bruid. Moeder der bruid is Adriaentgen Cornelis. In 1624, 24 Mei, (*Protoc.* 1622–1630) komen voor als gehuwde lieden Gosen Cornelis Taets en Geertgen Pouwels.

Heer Peter Pouwels. — Men vindt hem reeds vermeld als Heer Peter Pouwels in de *Sted. Rek.* 1525. In 1530, 22 Julij, *Dagel. Boek,* 1526–1532 leest men: Alzoe Heer Pouwelsz. of God wil en toecomende Sonnen-

dach syn eerste misse doen sel, dat tot synre sielen salich*eyt* wes*en* moet, zoe geeft men geley allen den ghenen die opter seluer eerste misse comen en offeren sellen en dit geley sel ingaen e*e*n saterdach toecomende en sel duren totten woensdage toe en dien dach al behoutelick ons stadtboick in weerde. Men zou tot het besluit komen, dat Peter Pouwelsz., die in 1525, dus vijf jaren voor dat hij priester gewijd was, Heer Peter genoemd werd, reeds iemand van zeker aanzien geweest is. In het *Kapittelb.* van St. Joris, fol. LX^{vso} en LXI, 1536, 14 Aug. komt hij voor als Kanunnik van het Kapittel van St. Joriskerk. Op de *Lijst der brandemmeren* 1562, 28 Nov., staat hij aangeslagen voor 14 emmeren. In de *Sted. Rek.* 1578, wordt nog melding van hem gemaakt. In *'t Darde Weeskijnderenboek*, 1579–1586, komt hij in 1579, 12 Junij voor als overleden. Hij had een huis in de nyestraat, waar hij gewoond heeft. Zou deze Kanunnik van St. Joris geen enkele aanteekening omtrent het leven en den dood van zijn broeder, den H. Theodorus, hebben nagelaten? Zie Bijlage A. en C.

Door den WelEd. Gestr. Heer H. M. Werner te Zutphen werd medegedeeld, dat, volgens onuitgegeven *Aanteekeningen*, Petrus van der Eem pastoor was van de kerk te Ter Eem, boven Amersfoort, in 1545 of 1549. Voor op den predikstoel werd 's mans wapen tusschen de woorden: Verbum domini manet in aeternum, Isaias XL, 8. 1566. gevonden. Op de rechterzijde van den predikstoel: schotwerk met hetzelfde wapen, benevens de woorden: munus Petri Pauli Pastoris, 1545 of 1549.

Evert Pouwels. — *Sted. Rek.* 1525, 1558. Op de *Lijst der brandemmeren* staat hij aangeslagen voor 7 emmeren. Volgens *Sted Rek.*, 1550, Lijfrenten, stadtgulden geheeten, had hij een zoon, Roelof geheeten, en in

Dagel. Boek, 1533–1535, 1533, 17 Oct., komt voor Alyt Evert Pouwels dochter.

Augustijn Pouwels. — *Chart. en Diplom.* 1554, 7 Dec., aan welke acte 's mans zegel bevestigd is. In het *Sententieb.* 1562, 19 Maart, komt hij voor als gehuwd met Gerberick, uit welk huwelijk een zoon geboren is, Pouwels geheeten. (Zie Bijlage J.) Hij was geen man van middelen. Op de lijst: *Uitzetting emmeren*, 1562, was hij voor III st., en op de lijst *Uitzetting*, *Antwerpen*, 1585, voor slechts één gulden aangeslagen. Augustijn was Raad in 1550; 51; 52; 55. Schepen in 1554. In het *Protoc.* 1517–1527, 1525, *in pfesto psentation.*, 20 Nov., komen Augustijn Pouwels en Meus de Wilt voor als naeste vrunden van vaders zijde en vierdelen van Geryt Pouwels onmundige kynt. In een volgende acte onder dezelfde dagteekening leest men van Augustyn en Lysbet zijn wijf.

Dygna Pouwels. — In het *Resolutieb.* 1594, 20 Nov., wordt Dygna de weduwe van Claes Thonis geheeten. Op de lijst: *Uitzetting Antwerpen*, 1585, staat zij aangeslagen voor 5 stuivers.

Rutger Pouwels. — *Weeskinderb.* 1555–1578. In 1560, XVIII April, komt hij voor als vierdeel van moederszijde van de kinderen van Dirick Pouwelsz. Zie hierboven bij Dirck Pouwelsz.

Geertgen Pouwels. — *Sted. Rek.* 1579. fol. 14. Jan Gerrits Cremer op ten Hof, wiens huisvrouw Gheertgen Pouwels zelve onderteekent. „Ick Gheertgen Pouwels."

Ghysbert Pouwels. — *Weeskinderb.* 1555–1578. 1557, XI Januar. Inventaris overgelevert by Geertruyt

Ghysbert Pouwelsz., weduwe. Op de lijst: *Uitzetting Antwerpen*, 1585, komt voor Jacob Ghysberts van der Eem. Blijkens *Resolutieb.*, 1586, had hij een dochter Aeltgen Jacob Ghysberts van der Eem, die gehuwd is met Jan Jacob Vlug. De drie afkondigingen hadden plaats, 26, 27, 28 Junij, 1586.

Volgens het *Resolutieb.*, 1616, 3 Mei, verzocht Ghysbert Ghysberts van der Eem het burgerschap. Hij was Raad in 1618.

Volgens *v. Bemm.*, II, 614, was Peter Gijsbertsen Raad in 1596; 1602; 03; 05. Schepen in 1600; 01.

[*Weeskamer*, 1566, 8 Junij. Joanna van der Eem, dochter van Ghysbert van der Eem, Raad te Utrecht en Wilhelmina van Dorsten. Zij was gehuwd met Peter van Wede † 1594, uit welk huwelijk in 1577 een zoon geboren is, Dirck geheeten. Dirck, gehuwd met Walburga Splinter, kwam te Utrecht te overlijden.]

Symon Pouwels. — In het *Weeskinderb.* 1555–1578, fol. 103, 1563, 23 Jul., komt voor het Afgescheyt of de boedelscheiding tusschen Symon Pouwelsz. en zyn onmundige kind Johan, by Jannitge synder huysvrou, hem nagelaten. Deze Johan, zoon van Jannitge en Symon, is een kind uit het eerste huwelijk van Symon geweest. In dezelfde acte toch leest men, dat 't kynt voirseid mede in syn nagelaeten goederen en kynt weesen en bliuen als zyn andere kynderen got hem nae tversteruen van tkynts voirseide moeder verleent heeft en verleenen sal.

Symon beleefde niet veel genoegen van zijn zoon Jan. In het *Resolutieb.*, 1594, 16 Mei, leest men, dat Marritgen Willems haar man Jan Simons met den puthaak heeft doodgeslagen. Den 18den Mei stelt Simon Pouwels zich borg voor de boete, welke ten respecte der desolate

kinderen gemodereerd wordt. Het stadsdeel wordt gesteld op 20 gld., te betalen binnen zes maanden. Het deel van den Heer en Officyer op 32 gld.

In het *Sententieb.*, 1502–1568, lezen wij dat Symon Pouwelsz. zelf, in 1556, 23 Julij, veroordeeld was in een boete van twee Karol. guld., terwijl hij ontslagen wordt van de costen van tvechtelick, dat hij gehadt heeft jegens Bernt Ketelaer.

In het *Resolutieb.*, 1574, 18 Oct., leest men dat Andries Symonsz., calckbrander, van der Eem, de borgerschap gewonnen heeft.

Thonis Pouwels. — Blijkens het medegedeelde hierboven, blz. 268 en 275, is deze Thonis geboren te Ter Eem. Hij komt voor in de *Sted. Rek.* 1538; 1539. In het *Kapittelb. van St. Joris,* fol. LXI^{vso}, 1540, *'swoensd. na Sinte Andreas,* 1 Dec., en in *Sted. Rek.* 1550, is sprake van Thonis Pouwels en Margriet syn wyf. In 1556, XI Aug. *Weeskamer*, Nalatenschap van Cornelis Coenen, wordt Anthonis Pouwels geheeten Deken van de broederschap der Scipluyden. In de *Sted. Rek.* 1558, (Ander utgave van reparatien duer ordinantie van den Raad) komt Anthonis voor als Cremer. Daar wordt hij genoemd broeder van Cornelis. Op de lijst: *Uitzetting Antwerpen,* 1585, komt Thonis Pouwels voor als aangeslagen voor VIII gld. en op de lijst: *Uitzetting emmeren*, 1562, voor 14 emmeren.

Hij was Raad in 1547; 48; 65; 66; 67; 69; 71; 73; 74; 75; 78; 84. Hij was Schepen in 1551; 52; 53; 55; 68; 70; 78. In 1579 werd hij Schepen benoemd door de Gecommitteerden van Utrecht en Jan van Nassau. Hij was ook Schepen in 1580, en heeft als zoodanig deelgenomen aan de vervolging der Katholieken. Hij was Weesmeester in 1577. Cameraar in 1556.

In de *Sted. Rek.* 1558, fol. 53, komt voor Haes Anthonis Pouwels dochter.

In de *Sted. Rek.* 1558; 1567 komt voor Cornelis Anthonis Pouwelsz. In het *Resolutieb.* 1569, 13 April, wordt Cornelis Anthonis huismeester van de arme Melaten geheeten; in het *Resolutieb.* 1593, 27 August., komt hij voor als voogd van Batha van Droffelaer, wed^e van Ghysbert van Zuylen van Nyvelt; in het *Resolutieb.* 1594, 19 Junij, wordt hij jegenwoerdige Deurwaerder genoemd.

In het *Resolutieb.* 1593, 5 Febr., staan Cornelis Anthonisz. en Elisabeth syn huisvrouw vermeld.

Bij *v. Bemm.* II, 585, leest men: Adriaan Anthonis, Raad, 1551.

Herbert Anthonis was in 1579, volgens de oude manier van benoeming tot Raad verkoren, maar werd door de Gecommitteerden van Utrecht niet herbenoemd. Hij werd echter tot Raad gekozen in 1591; 95; 96. Hij was Schepen in 1585; 92; 93; 94; 98. Hij was Cameraar in 1597. Op de lijst *Uitzetting Antwerpen*, staat hij aangeslagen voor 5 gld. In 1601 komt Frans Herberts voor als Cameraer.

Andries Pouwels. — *v. Bemm.* II, 579. Hij was Burgemeester in het moeilijke jaar 1543, toen de stad, na heldhaftige verdediging, ten gevolge van verraad vermeesterd werd door den woesten Maarten van Rossum. Men leest daaromtrent, dat de Burgemeesters, (de andere Burgemeester was Henrick van Rijn), met eenige burgers, buiten weten van de gemeente, eerst na den vijfden storm, en schoon de burgers, ook nog na de overgave, een tijdlang den strijd in de straten volhielden, de stad hebben overgegeven. Er zou verraad in het spel geweest zijn. Andries Pouwels werd door Keizer Karel V tot Schepen benoemd, maar zijn ambtgenoot Henrick van

Rijn kwam niet meer in aanmerking. Andries bleef Schepen in 1545. Hij was Raad in 1548 en 1550. Schepen in 1551; 52; 53. Op de lijst: *Uitzetting Emmeren*, 1562, staat hij aangeslagen voor 21 emmeren. Hij was Weesmeester in 1566, en Raad in 1568. In 1566, *Weeskinderb.* 1555–1578, fol. 151, treedt hij op ten behoeve van de weduwe van Cornelis Pouwels.

In de *Sted. Rek.* 1578, 6 Nov., komt voor Heynrickgen, Andries Pouwels weduwe. Op de lijst: *Uitzetting Antwerpen*, 1585, staat zij aangeslagen voor VI guld. Andries liet verscheiden kinderen na. In de *Sted Rek.* 1567, fol. 29, vindt men Alydt Andries Pouwels dochter en Marritgen Andries Pouwels, welke laatste in 1573, 12 Maart geheeten wordt de weduwe van Jan Mourisz. van Langevelt, uit welk huwelijk twee kinderen zijn geboren, wier namen niet vermeld worden. Behalve deze twee dochters liet Andries na: 1. Hendrik Andries Pouwels, momber van de kinderen van zijn zuster Marritgen, wed^e Langevelt. Hij deed in 1582, 19 Januar., als Cameraar den eed om de stad te regieren onder 't gouvernement van Zijn Excellentie, den Prins van Oranje, en de Staten van Utrecht. *Arch. t. d. g. v. h. Aartsb. Utrecht* Dl. XIV, blz. 265. Bijlage A. — 2. Willem Andries Pouwels, Raad in 1570 en 1571, Cameraar in 1574; Schepen in 1577 en 1579. *v. Bemm.* II, 601. Bij de overgave der stad werd hij niet herbenoemd. Op de lijst: *Uitzetting Antwerpen*, 1585, staat hij aangeteekend voor 5 gld.

In het *Resolutieb.* 1595, 21 Mei, leest men: Willem Willemsz. voor hem zelven, en hem sterk makende voor Aeltgen Willems, zijn zuster, erfgenamen van Willem Andriesz., hun vader; mitsgaders thomas heynricsz. voor hem zelven en hem sterck makende voor de andere erfgenamen van henrick andriesz., zijn vader, te zamen voor drie deelen; mitsgaders Jorden en euert van der maeth

voor hem zelven, en hem sterck makende voor hun moeder en zusters voor 't vierendeel, enz. (*Zie het naschrift.*).

Een derde zoon is Frans Andriesz. Hij was Raad in 1580; 1604; 1606; 1607. Schepen in 1575; 76; 78; 84; 85; 89; 90; 91; 1605; 10; 11; 12. Hij was Burgemeester in 1581; 1593. — Hij liet verscheiden kinderen na. Wij vinden vijf zonen vermeld: Gerrit, Coenraet, Peter, Jacob en Andries. Zij worden eenvoudig Fransen geheeten. Ziehier enkele bijzonderheden. Gerrit Fransen. Raad in 1579, volgens de oude manier van benoeming, maar door de Gecommitteerden niet herbenoemd. — Coenraet Fransen. Raad in 1584; 99; 1600; 10; 11. Schepen in 1583; 85; 86; 87; 88; 89; 91; 92; 93; 96; 97; 98; 1602; 04; 05; 06; 08; 09; 12; 13; 14; 15; 18; 19; 20; 21; 22; 23; 24. Hij was Burgemeester, in 1616; 17. In *Dodt van Flensburg*, V, blz. 174, leest men in een brief door W. van Hardevelt aan Gheraert Ter Stege, Clerck van de Ed. Mog. Heeren van Utrecht, in dato 1614, 23 Dec., dat Coenraet Fransen van de Religie was en openbaar professie deed. In het *Arch. t. d. g. v. h. Aartsb. Utr.* Dl. XIV, blz. 265, lezen wij, dat hij in 1582, 18 Januar., als Raad vrijwillig den nieuwen eed gedaan heeft volgens de Commissie van Zijn Excellentie, namelijk de stad te regieren onder 't gouvernement van Zijn Excellentie en de Staten van Utrecht. — Peter Fransen. Schepen in 1595; 96; 97; 1602; 07; 08; 13; 17; 18; 19; 20; 21; 22. Burgemeester in 1598; 1600; 01; 03; 04; 05; 06; 09; 10; 11; 12; 14; 16. Cameraar; 1593. Omtrent dezen Peter Fransen leest men in gemelden brief: Peter Fransz. is papist; doch een tamelijk bequaem jonckman. — Jacob Fransen. Hij was Raad in 1598. Weesmeester in 1599; 1600; 01; 05; 10; 11. Over dezen Jacob leest men in boven vermelden brief: Jacob Fransz., Cornelis van Deu-

verden, Mr. Jan van Schoonhoven, syn uitmuntende Papisten. Jacob is de burgemeester Peter Frans broeder, over Cornelis van Deuverden en Schoonhoven is hij ohem. Geen dier uitmuntende Papisten werd tot Schepen of Raad benoemd. Bevreemding wekt het dat Peter Fransz., ofschoon Katholiek, herhaaldelijk Schepen en Burgemeester geweest is.

In *Weeskamer*, Regist. 1633–1690, 1634, 25 Maart, komt voor Andries Fransz. De nalatenschap, waarvan spraak is, schijnt niet van groot belang te zijn geweest. Want in hetzelfde jaar, 1634, 4 Julij, leest men, dat de Weesmeesters en Frans Jacobs als oom en voogd van moederszijde van Andries Frans onmundige kinderen opte verklaring van Mr. Joost van Vanevelt de erfenis van Gerrit Frans, broeder van Andries, repudieren. In 1636, 19 Sept. *Weeskamer*, Register, komt voor Jan Frans † × Jannitgen Thonis. Hun dochter: Jacobgen Jans × Jacob Adriaansz. van Bemmel, zoon van Adriaan Lambertsz. van Bemmel. In *Weeskamer*, Register, komen voor Antoni van Bemmel en Christina Schadé. Vermoedelijk is deze Jan Frans een zoon geweest van Frans Andriesz.

Als vierde zoon van Andries Pouwelsz. komt voor Goort Andries.

Hij was Raad in 1581; 89; 96; 1602; 05. Schepen in 1580; 82; 88; 1600; 04; 06. Burgem. in 1583; 86.

Omtrent Goort Andries deelt bovengemelde brief het volgende mede: Goort Andries is van de Religie, heeft burgemeester alhyer geweest ende daernaer meest altyt schepen; edoch 1606 uyt vrese van den vyand die doen Lingen en andere plaetsen ingenomen hadde, gaff hem op syn goet op 't hooglant metterwoon waerover hy sedert uyte magistraet gelaeten is, als nyet wel staende in de graetie van ouden, oock desen officier is anders bequaem om schepen te wesen." Wel lezen wij dat Goert Andries

in 1581 geen moeilijkheid maakte om den eed te doen, maar dat hij den 30sten Januar. 1581 op een pene van XXV gouden realen gedwongen moest worden om t boeck van administratie van cappel aen te veerden. *Arch. v. d. g. v. h. Aartsb. Utr.*, Dl. XIV, 251. Onder zijn burgemeesterschap werd het weeshuis geweldadig door de Protestanten in bezit genomen, en werden de weezen gedwongen des Zondags naar de predicatie der Predicanten te gaan. *Ibid.* blz. 310 en vv. Men leze de bijzonderheden, die dezen hevigen strijd om de weeskinderen van het geloof hunner ouders afvallig te maken, hebben gekenmerkt. Goort Andriesz. verklaarde in 1586, 12 Dec. dat hij sints omtrent Victoris, 1580, in echtelijken staat geleefd had met Fransgen Jacob van Herdevelts dochter, en dit syn huwelyk by geen kerkendienaar, noch van dene ofte ander Religie, *in publica forma*, gesolemniseert was. Hij verzoekt nu, na de ordonnantie der Staten van Utrecht op het huwelijk en de solemnisatie daarvan, dat zijn huwelijk mocht worden gehouden voor gesolemniseert. *Arch. v. h. Aartsb.*, Dl. XV, blz. 47.

Als vijfde zoon van Andries Pouwels komt voor Clemens Andries. Op de lijst: *Uitzetting Antwerpen*, 1585, is hij aangeslagen voor 0 – x st.

De zesde zoon was Jan Andriesz. Volgens *Resolutieb.* 1595, 28 Januar., werd het huis, hoek nieuwstraat, bewoond door Johan Andries, verkocht, behoudens Roelof Arisz. zijn lijfrenten. Welk hoekhuis bedoeld wordt, staat niet vermeld.

De zevende zoon was Euert Andries. In het *Resolutieb.* 1593, 7 Sept., is er spraak van Jannitgen, wede Euert Andriesz. In hetzelfde jaar 1593, 25 Mei, *Ibid.*, komt voor Jacob Evert Andriesz. Hij had zijn bloedverwant Cornelis Rycx van Barnevelt deerlijk mishandeld.

Frans Pouwels. Hij komt alleen voor op de lijst *Uitzetting Antwerpen*, 1585. Hij staat daar aangeslagen voor 0 – v st.

Cornelis Pouwelsz. — *Sted. Rek.* 1542, 1550; 1570. In deze laatste rekening wordt hij de broeder van Anthonis Pouwels geheeten. In de *Sted. Rek.*, 1532, leest men: Cornelis Pouwels, geboren, (burger). In diezelfde Rekening leest men onder het hoofdstuk: Kueren, die de vijf niet ondervonden hebben; Cornelis Pouwels die burgerscap gecoft. 1 C. g. It. ontfangen. 't Schijnt moeielijk te verklaren, hoe Cornelis, als zoon van een burger, de burgerschap gecoft heeft. Op de lijst: *Uitzetting emmeren*, 1562, komt hij voor als aangeslagen voor 14 emmeren.

In het *Resolutieb.*, 1544–1577, komt voor Gysbert Cornelis Pouwelsz. In *Weeskamer*, 1566, 3 Sept., wordt gewag gemaakt van Gysbert Cornelis, broeder van Pouwels Cornelis, wiens huisvrouw was Bavo Houwerda, uit welk huwelijk een zoon was geboren Aylko Houwerda geheeten. Anna Cornelis Pouwelsz. wed^e wordt grootmoeder en Ghysbert Cornelisz. oom van dit kind geheeten. Volgens *Weeskinderb.*, 1577, 3 Sept. werd hij geheeten Pouwels Houwerda, en was toen thuis bij zijn oom en voogd Ghysbert. Deze Ghijsbert schijnt, behalve zijn broeder Pouwels Cornelis, een zuster gehad te hebben, die gehuwd was met Doctor Goort Versteech. 1584, 21 Junij. *Protoc.* 1582–1588. Bijlage C. In hetzelfde stuk is spraak van drie broeders, Jan, Gerrit en Frans Cornelis, terwijl er gesproken wordt van de andere erfgenamen van za: Cornelis Pouwelsz., vermoedelijk Ghijsbert en Pouwels. De acte zelve betreft den verkoop van het huis in de Nieuwstraat, waarin de Kanunnik, Heer Pieter Pouwelsz., hun vaders broeder, gewoond heeft.

Odilia Pouwels

× Aert Buys. (Bijlage A.)

Omtrent de familie Buys vinden wij het volgende vermeld:

Wouter Buys, de vader van Aert Buys, is twee keeren gehuwd geweest. Uit zijn eerste huwelijk met Aertgen had hij twee kinderen. In *Protoc.* 1478–1503, 3 *p. Pet. et Paul.*, 2 *July*, leest men: Wouter Buys mit Weym, syn wyf, enz. In het *Dagel. Boek*, 1492–1509, 1498, *'s manend. na Scholastica*, 12 *Febr.*, leest men dat Wouter Buys gescheiden is van zijn twee kinderen, die hij had by Aertgen, sijn wyf. In het *Protoc.* 1517–1527, leest men, 1517, 3[a] *post Thome*, 24 Dec., dat Wouter Buys heeft te goede gescouden Henrica, syn outste dochter, enz. *Ibid.* 1525? *ante Margrit.* leest men, dat Wouter Buys aan Heer Rutger Wouters zoon en zijn dochters Henrickgen en Margriet vermaakt, enz. Reeds had Wouter Buys *Protoc.* 1517–1527, 1521? *p. Matt.* de alinge huys, hof en hofstede, daer hy nu ter tyt inwoent, gemaect nae syn doet te comen en te eruen op Aert syn soen, en dese maeck in *consueta forma.* — De reeds genoemde Rutger Buys heeft insgelijks een zoon gehad, Aert Buys geheeten, die volgens getuigenis van onderscheiden personen, *Resolutieb.*, 1594–1599, 1599, 15 Febr., *Ibid.* 1599–1604, 1600, 4 Aug., te Delft kinderloos overleden is. Bijlage A; C; F; H.

Henrica, oudste dochter van dezen Wouter Buys, is gehuwd geweest met Evers. *Resolutieb.* 1594–1599; 1599, 15 Febr. Uit dat huwelijk is geboren Griet Evers. Bijlage E. Zij was Non in het St. Agatha-klooster. Sterft in 1599, oud 63 jaren, waarvan zij bijna 50 jaren in het klooster had doorgebracht. Zij wordt een rechtvaardig, deugdzaam persoon geheeten. *v. Bemm.* I, 228.

Margriet, jongste dochter van Wouter Buys
× .....? *Resolutieb.* 1594–1599. 1599, 15 Feb.
|
Weympgen
× Henrick Rutgers Noem. *Resolutieb.* 1594–1599. 1599, 15 Feb. Bijlage E.

Blijkens *Sted. Rek.*, 1578, XI Nov., woonde Jan Heinrick Noemtges in Cornelis Pouwelsz. huis.

Aert wordt vierde kind van denzelfden Wouter Buys geheeten. Bijlage E en F. Hij was gehuwd met Odilia Pouwels van der Eem, zuster van den H. Theodorus.

Volgens *Protoc.* 1540–1551, 15XLIV? *p. Circumcis. Domini*, verkrijgen Aert Buys en Odilia de helft van den molen het Schot buiten de Utrechtsche Poort. In 15XLVI, 20 Jan., verkrijgen zij het 1/3 deel, en in 15LIV, 29 Nov., het 1/6 deel van denzelfden molen. In 1564, 27 April en 20 Oct., *Protoc.* 1552–1562, komt Odilia voor als weduwe. Volgens *'t Weeskinderb.* 1579–1586, 1579, 12 Jun. schijnt zij gewoond te hebben Wijk A, 7, (Langestraat), en dat huis in 1570, 1 Junij, *Registerb.* 1570, verkocht te hebben aan haar zoon Paulus Buys. In 1588 werd dat huis door M[r]. Paulus Buys verkocht aan zijn zuster Wendelmoet Buys. Het werd toen bewoond door Wouter Claesz., een zoon van Wendelmoet. Bijlage D.

Odilia komt in 1579 voor als overleden, volgens het *Weeskinderb.* 1579–1586, 1579, 12 Junij. Bijlage A.

Uit dat huwelijk werden vijf kinderen geboren:

Petronella. *Weeskinderb.* 1579–1586. 1579, 12 Junij. Zij was Non in het St. Agatha-klooster. In de *Sted. Rek.* 1550 en 1558 wordt zij Nel Aert Buyssen geheeten. Bijlage A.

Paulus Buys. *Protoc.* 1564–1570, 1570, 1 Junij. *Protoc.* 1582–1588. 1584, 21 Junij. *Resolutieb.* 1586–1589, 1588,

1 Maart. Hij was geboren in 1531, en overleed in 1594. Hij volbracht zijn studien in de rechtsgeleerdheid te Parijs en elders, werd in 1568 Pensionaris van Leiden, in 1572 Advocaat van Holland en in 1584 lid van de Staten van Utrecht. Den 19den Julij 1586 werd hij op last van Leycester te Utrecht gevangen genomen, maar in 1587 op last der Algemeene Staten onder een borgtocht van 25,000 guld. ontslagen. Hij sterft in 1594 op zijn huis te Vliet tusschen IJsselstein en Vianen. Bijlage B; C; D.

Johan Buys. Hij komt voor, *Weeskinderb.* 1579–1586, in 1579, 12 Junij. *Protoc.* 1564–1570, in 1570, 1 Junij. *Protoc.* 1582–1588, in 1584, 21 Junij, *Resolutieb.* 1586–1589, 1588, 1 Maart enz. Hij was Schepen in 1579, daartoe benoemd door de Gecommitteerden van Utrecht; in 1581; 1583. Burgemeester in 1580; 82; 84; 85. Weesmeester in 1586. Als rentmeester van het St. Agathaklooster komt hij voor in 1588, 1 Maart, 1599, 13 Feb., welke betrekking hij tot zijn dood schijnt bekleed te hebben. In 1602, 12 Nov. wordt gezegd, dat hij overleden is.

Johan Buys was gehuwd met Clementia. *Protoc.* 1567, 17 Mei. Twee kinderen worden genoemd: een innocente zoon, ten wiens reguarde hij zelf in 1579 Schout werd, in plaats van Joest van Hardevelt, die werd afgezet, welk schoutambt hij in hetzelfde jaar reeds voor een som gelds overdeed aan Mr. Cornelis van Deuverden. *Amersf.* 777–1580, II, 448, 460.

In het *Resolutieb.* 1615, 15 Febr., komt voor als dochter van Johan Buys: Aertge, gehuwd met Peter Schadé. Reeds in 1602, 12 Nov., *Resolutieb.*, wordt Aertge geheeten de *eenige* erfgename van za: Johan Buys. Daarmede vervalt, wat bij *v. d. Aa*, Biogr. Woordenb., blz. 478, te lezen staat omtrent een Paulus Buys, zoon van Johan, die te Zwolle geboren, en in 1617 overleden

zou zijn. Aertge had onmogelijk in 1602 *eenige* erfgenaam van haar vader kunnen zijn, als zij nog een broeder had, die medeërfgenaam was.

In het *Resolutieb.* 1617, 14 Januar., komt voor Willem van Lienaer Gijsbertsz., bruidegom, en Jonkfrouw Ida Schadé. Van wege Ida compareerde Peter Schadé. Bijlage C; D; E; F; G; H.

Weympgen Buys. *Resolutieb.* 1586–1589, 1588, 1 Maart.
× Claes Reyers. *Protoc.* 1582–1588, 1584, 21 Junij. *Resolutieb.* 1594–1599, 1599, 15 Feb. Bijlage C; D; E.

Vermoedelijk was Claes Reijers broeder van Cornelis Reijers, Burgemeester in het revolutiejaar 1579. In 1594, 18 Jan., *Resolutieb.*, komt Weympgen voor als weduwe.

Vijf kinderen worden genoemd: Wouter Claes Buys; Ryck; Claes; Reyer en Aeltgen Claes Reyers Buys. *Protoc.* 1599–1606, 1602, 22 Dec. Ter loops merken wij hier aan, dat twee kinderen van Claes Reyers den familienaam hunner moeder aannemen.

In 1593, 5 en 19 Febr., *Resolutieb.*, komen voor Reyer Claesz. en Gerrit arisz., man van Henrickgen Claes Reyers [Buys] dochter, erfgenamen van Claes Reyersz. Deze Henrickgen was een zesde kind, maar reeds voor 1602 overleden. — Wouter Claesz. Buys. Zijn naam is eigenlyk Wouter Claes Reyersz., maar steeds draagt hij den familienaam van zijn moeder, en den voornaam van zijn vader, ter onderscheiding van zijn moeders broeder Wouter en diens zoon, insgelijks Wouter geheeten. Wouter Claesz. Buys was Raad in 1611, en bekleedde het schepenambt van 1612–1621. *v. Bemm.* II, 623. In bovenvermelden brief wordt gezegd, dat Wouter Buys Claesz. behoorde tot die personen die van de Religie zijn, en dagelijks ter predicatie gaan, maar niet in het openbaar professie doen. Hij had een zoon Claes Buys geheeten,

die in 1614, 2 Mei huwde met Annitgen Jans d'Veen. In 1617, 24 Nov. *Resolutieb.*, verkregen Wouter Claesz. Buys en diens zoon Herman × Elisabeth van Bitterschoten, *Resolutieb.* 1611, 12 Julij, octrooi, om alleen manufacturen te mogen vervaardigen. — Van Ryck, Claes en Aeltgen vindt men geen melding gemaakt.

Omtrent Reyer Claesz. Buys vindt men het volgende. Aan hem transporteerde Joanna van der Eem × Peter van Wede een stuk land in de Woesteygen. *Protoc.* 1611–1616. 1615, 23 Maart. Hij was gehuwd met Geertgen Cornelis, *Resolutieb.*, 1593, 5 en 19 Febr.; 1605, 3 Januar., uit welk huwelijk hem een zoon werd geboren, Aert geheeten. Zulks staat niet uitdrukkelijk vermeld, maar blijkt uit het volgende. In het *Doopb. van de kerk van den H. Franc. Xaver. te Amersf.* komen voor als gehuwd: Lamberta Buyse en Arnoldus Christiaense Roetselaer. [1]) Lamberta schonk in 1678, 28 Sept.

---

1) Odilia v. d. Eem, zuster van den H. Theodorus v. d. Eem.
× Aert Buys.
|
Weympgen Buys.
× Claes Reijers.
|
Reyer Claes Buys.
× Goertgen Cornelis.
|
Aert Buys.
× . . . . . ?
|
Lamberta Buys.
× Arnold Christiaen Roetselaer. *)
|
Christiaen Roetselaer.
× . . . . ?

---

*) *Archief der Gem. Amersfoort. Register* 1526–1582. In 1526, xi Juny getuigen Evert van Roetselaer en Jacop zyn wyf by hoeren ede, etc., dat alyt euert willemsz. wyf was, doe zy in levende liue was tegens hoer beyden geseijt heeft, enz. De familie was dus reeds in en voor 1500 te Amersfoort woonachtig.

het levenslicht aan twee dochters Aleydis en Mechtildis. Van Aleydis was meter Aeltie Reyers, de zuster van den grootvader, kleindochter van Weympgen en Claes Reyersz., als bloedverwante van moederszijde, terwijl van Mechtildis meter werd Mechtildis, de moeder van Arnoldus Christiaense, derhalve de grootmoeder van het kind, als bloedverwante van vaderszijde. — In 1689, 21 Januar. werd het achtste kind geboren, naar den grootvader Adriana geheeten, die dan ook de peter van het kind was. Waarschijnlijk is dat kind spoedig gestorven. Want in 1693, 14 Julij, werd aan het tiende kind dezelfde naam Adriana gegeven. Als meter komt voor Reierte Buysse, vermoedelijk een dochter van Reyer Claesz. Buys, en dus een zuster van Aert Buys, den grootvader van het kind. Waarschijnlijk was de grootvader Aert Buys overleden.

Wouter Buys. — In het *Protoc.* 1582–1588, 1584, 21 Junij, komt Wouter Buys voor als broeder van Johan Buys. Hij was gehuwd met Cecilia Henrick Meeus dochter, *Weeskam.*, 1570, 15 Dec., alwaar zij geheeten wordt Cecilia Henricx dochter, wed[e] Wouter Buys, die twee zonen had: Aert en Wouter. Bijlage A; C. Blijkens *Protot.* 1567, 17 Mei, was Cecilia in dat jaar, en misschien reeds vroeger weduwe. Van haar zoon Aert, die steeds op de eerste plaats genoemd werd, en dus de oudste schijnt

---

|
Wilhelmus van Rootselaar.
× Everarda van Denverden.
|
Christiaan Joannes van Rootselaar.
× Anna Maria Wubbels.
|
Wilhelmus Johannes van Rootselaar.
× Johanna Francina Sanders.
|
Wilhelm. Franc. Nicol. van Rootselaar.

geweest te zijn, vindt men na 1584, *Protoc.* 1582–1588, geen melding meer gemaakt. Volgens *Sted. Rek.*, 1600, kocht Ceeltgen Buys renten van de stad, ten behoeve van Aert Buys, oud zeven jaren, Evertgen Buys, oud vier jaren en Aeltgen Buys, oud een jaar, vermoedelijk kinderen van Wouter en dus kleinkinderen van Cecilia.

In het *Resolutieb.*, 1615, 19 Mei, leest men, dat Ceeltgen Henrick van de Glindt, huisvrouw van za: Wouter Buys, comende te overlijden, tot eenigen universeelen erfgenaam heeft nagelaten haar zoon Wouter Buys, in der tijd Raad dezer stad. — Deze Cecilia was een dochter van Henrick Bartholemeus van de Glyndt, en een zuster van Bartholemeus Henricks van de Glyndt × Aeltgen Meynsen, die in 1579 na de overgave van de stad tot Burgemeester door de Gecommitteerden werd aangesteld. De familie van de Glyndt was ijverig de nieuwe leer toegedaan. Den 25sten Aug. 1579, liet de Burgemeester Bartholemeus Henricksz. van de Glyndt zijn kind Geertgen in de Lieve Vrouwe Kerk, door de Calvinisten gebruikt, het doopsel toedienen. Getuigen waren: Gerrit Henricksz. Gelindt, Ghysbertgen Meysen en Marritgen, dochter van Lienner, Achtevelt zijn huisvrouw. *Doopb. v. h. Prot. Kerkgen.* Cecilia zelve werd in het jaar 1586, 28 Maart, *Arch. v. h. Aartsb. Utr.*, Dl. XV, blz. 25, toen de weeskinderen gedwongen werden naar de predikatie in St. Joris-kerk te gaan, tot weesmoeder benoemd. De Katholieke weesmoeders, Eva Botter, Weymtge van Westrenen, en Catarina gerryt gerryts weduwe, *Ibid.* blz. 26, die zich zoo krachtig mogelijk tegen dien schandelijken gewetensdwang verzet hadden, werden ontslagen. — Behalve een broeder Ghysbert, die vijf kinderen naliet, had Cecilia een zuster, Dirkgen, gehuwd met Henrick Schut. — Wouter, de zoon van Wouter en Cecilia, komt in 1605, 1 Oct., voor als kerkmeester van O.L.V. kapel.

In het *Resolutieb.*, 1617, 12 Sept., wordt vermeld, dat hij omtrent 50 jaren oud is; hij is dus omstreeks 1567 geboren. In 1636, 13 Jan., *Ibid*, wordt hij Oudt-Rentmeester van St. Agatha, en in 1635, 17 Aug., en in 1637, 3 April, erfgenaam van Johan Buys geheeten. Hij was Raad in 1596, 1597, (in die jaren wordt hij Wouter Buys Woutersz. geheeten), 1598; 99; 1609; 12; 13; 14; 15; 16; 18; 19; 20; 21; 24; 25; 29 (in dit jaar door Montecucule benoemd); 1636; 37; 38; 39; 40. Hij was Schepen in 1610; 11; 22; 23. Cameraar in 1600. In bovenvermelden brief leest men, dat hij van de Religie is.

Pouwels Dircs dochter.

× Reyer Jans Slotemaker.

Hun eenig kind: Jannitge. In 1553 komt de moeder voor als overleden. Vierdeelen van vaderszijde: Bartholemeus meus en margryet wilhem zuijrmonts huisvrouw. Van moederszijde: Heyman Dircksz. en Anthonis Dircksz. *Weeskamer*, 1553, 25 Nov.

IV.

In de *Verspreide verhalen in proza. I, blz.* 116, *door J. A. Alberdingk Thym*, leest men de volgende opgave:

Paulus van der Eem.

Diederick v. d. E. | Wyntgen v. d. E. | Henrick v. d. E.
H. Theodorus. | 1567–1655.
× Jacob Frys van Dolre.

Deze opgave is foutief.

In de Familie van den H. Theodorus van der Eem komt in de XVI[de] eeuw slechts een lid voor Hendrik ge-

heeten, namelijk Hendrik, zoon van Andries Pouwels, welke laatste broeder was van den H. Theodorus.

Heeft deze Hendrik een dochter gehad, Weympgen geheeten? 't Is mogelijk. In dat geval is die dochter niet meer dan een achternicht geweest van den H. Theodorus. Volgens de onuitgegeven *Aanteekeningen*, medegedeeld door den WelEd. Gestr. Heer H. M. Werner, te Zutphen, heeft Hendrik van der Eem, [aldaar verkeerd een zoon van Dirk v. d. Eem geheeten], een dochter gehad, Wyntje genaamd, die gehuwd was met Jacob Freys van Dolre. Zij stierf 1655, of 56, oud 88 jaren.

In 1612, 12 Febr. *Weeskam.*, 1611–1630, komt voor Mechtelt van Dolre × Marten Hermensz. van Doijenburg. Deze Mechtelt was een zuster van den vader van Jacob Freys van Dolre. Als broederszoon, was laatstgenoemde erfgenaam van Mechtelt. Nu berust er in het Archief een oorspronkelijk stuk, waarin Jacob van Dolre met eigen handteekening en zijn vrouw Weymtghen Henderix, insgelijks met eigen handteekening, bekennen ontvangen te hebben, wat hun van die erfenis toekomt. Bijlage K. Ware de huisvrouw van Jacob van Dolre een zuster geweest van den H. Theodorus Pouwelsz. [van der Eem], dan had zij Weympgen Pouwels moeten heeten. — In 1615 was Weympgen Henderix nog in leven. In het *Protoc.*, 1611–1616, leest men onder dagteekening van den 5den Sept. 1615, dat de weduwe van Herbert Petersz. bekende schuldig te zijn op den 1sten Mei, 1616, jaarlijks tot aan de aflossing toe, aan Jacob van Dolre, Weympgen, zijn huisvrouw, en hun erven, een losrente van 18 guld. Bijlage L. Weympgen schijnt in datzelfde jaar of in het begin van het volgende jaar overleden te zijn. Want op den IIIden May, 1616, belijden Reyer Jans en Aeltgen Jans, echtelieden, schuldig te zijn een rente van 12 gld. aan Jacob van Dolre en zijn kinderen. Van Weympgen

is geen spraak meer. Bijlage M. Bij de aflossing van dat geld in 1631 onderteekent Jacob Froeys van Dolre. *Protoc.* 1611–1616.

In 1640 worden er van Jacob van Dolre vier kinderen genoemd: Josina van Dolre, wed^e^ wijlen Peter Canter; Jan; Hendrik; Aernt. *Weeskam.*, 1630–1695. Rekeninghe voor Hubert Bijls.

Dat Jacob van Dolre dezelfde persoon was als Jacob Froeys van Dolre, blijkt ook uit het volgende.

Jacob van Dolre had een zuster Johanna van Dolre × Otto van Bladel. Deze Johanna is twee keeren gehuwd geweest. Den eersten keer met ......? Bijls, uit welk huwelijk verscheiden kinderen zijn voortgesproten. Een dier kinderen, Hubertus Bijls × Cornelia van Berckel, Doctor, wonende te Cinigstone bij Hul, had zijn oom van moederszijde, AVUNCULUM SUUM DILECTUM, Jacob Froeys van Dolre, de noodige volmacht gegeven, om in zijn plaats op te treden. *Weeskam.*, 1630–1695. Nalatenschap van Joanna van Dolre en Otto van Bladel. Rekening voor Hubert Bijl. — Zoo ook wordt Jacob van Dolre geheeten Jacob Froeys van Dolre in de Rekeninghe voor Cornelis Cornelisz. ofte syne kinderen. De kynderen van Jannitgen Bijls. 1^e^ Reeckeninghe der Heeren Weesmeesteren, 1638, den 14 feberewarius. „Vercoft door last van Jacob Freys van Dolre", enz. *Weeskam.* 1630–1695. Bijlage N. O. P.

BIJLAGEN.

A.

GEMEENTE AMERSFOORT.
Archief.
'tdarde Weeskynderenboeck aenganck nemende opten XVII^{en} Octobris XV^{c}LXXVIII.
fol. VII^{vso}.

Accoordt tusschen die erfg*enamen* van Aert Buys ende Oytg*en* syn huysfrou.

Op huyden den XII Juny LXXIX soe compareerde opte Weescamere t Amersfoirdt Johan Buys voir hem seluer en uyter naem van syn broder en susters kynderen al(*s*) erfgenamen van Aert buys ende Oydt pouwels synder huysfrou z. gedacht*enis* hen luyder vader en moeder ter eenre, Ende die mombers van Wouter buys z. kynderen alse Anthonis Pouwelsz., henrick Andriesz. en Bartholomeus van die glyndt met Cecilia Wouter buysz. weduwe, ende moeder van die selue kynderen mit henrick bot haeren gecoren voicht in dese saicke ter andere zyde verclaerden ende bekenden, naede mael tusschen haerluyden gescheel is geweest nae die doot van die voirs. Oeda, der voirs*eide* kynd*er*en moeder, ende grootmoeder, respectiue onlancx ouerleden, nopende die deylinge vanden naegelaten boedel, ende tconfereren en innebrengen van die medegauen ende tgundt een ygelicken zoe ver als nae t ouerlyden van den voirsz*eiden* Aris Buys haerluyden vader ende grotevader respectiue uyten boedel ende van syn ouders ontfang*en* ofte genoeten mochte hebben,. Dat daerom*me* sy luyden omme alle zwaricheyt te voercomen mitten anderen verdragen syn, dat die voirsz*eide* kynderen van wylen wouter buys sullen behouden die goederen en ofstaen mit tgundt by haer luyden vader ten huwelick of andersins ontfangen of genoeten is, bli-

uende vorder vanden voers*zeiden* boedel mitten laste van dyen, zulcx wylen Oide haer luyden moder ende grootmoeder respectiue, die lest beseten en mitten doot geruympt heeft tot proffyte van die anderen hueren kynderen ende erfgenamen tot viren toe noch tegenwoirdich inden leven synde dairinne begrepen. Petronella geprofessid in de conuente van Snt Aegten alsmede toegelaten synde, eensdeels inden successie, des zoe sullen die kynderen van wylen wouter buys voirszeid mede deylen portie portys gelyck mit haeren oehemen en moyen indie naegelaeten onroren*de* goederen van wylen huere grote moeder voir*zeid* haer aengecomen nae den ouerliden van haeren man Aert buys van die erffenisse en besterfenisse van haren broder heer pieter pouwelsz. in syn leven Canonick in die kerck alhier binnen Amersfoerdt. Tweten hair aenpaert van thuys staende indie nyeustraet, ende noch twe dammaten landts soo groot en cleyn als die syn gemen legge mit m*eester* goerdt versteech inden gerichte van bunschoten behouden de voirs*zeide* Petronella dair aen hair lyftocht mits welcke die voirs*zeide* parthyn alinge en al sullen bliuen geschift ende gescheyden, Ende alle voerder questyen dies aengaen*de* of, doot, ende te nyet belouen ouer zulcx die voirs*zeide* parthyen ten wedersyde inder qualite alsboeuen tgundt voirsz*eid* is te onderhouden ende te achtervolgen, Versoucken*de* die voirs*zeide* comparanten elcx bijsonder allet tgundt voirsz. is van myn Eersaemen H*eeren* die gecomitteerden ouer o*n*mu*n*dige kynderen saecken geratificeert en bevesticht thebben Die gecommitteerden gehoort hebben tversouck van den comparanten, hebben alles tgundt voirsz*eid* is geratificeert en geapprobiert, ratificeren en approberen mits dese, Actum ten daege en jaere voirsz*eid* voir weesm*eeste*rs en schepenen desers stede alse Johan van Westrenen en harman van dompselaer.

B.

GEMEENTE AMERSFOORT.

Archief. Protocol. 1564–1570.

Onder t zegel.

Oetgen aert buyssen weed[e] mit Jan buys haere zoen en gecoren voecht in deser saecke ende heeft getransporteert ende ouergegeuen M[r] pouwels buys haere zoen den vryen eygendom van der alinge huysinge ende hoff mitten erfpacht van de hoffstede staende aen de langestraat, streckende van die zelve straet achter aen die hofstede van Roelof Jansz. en de schuijer van Oetgen voorn̄ daer aen die oestzyde henrick petersz. coninck ende aen de westzyde Oetgen voornt zelfs mit haer kynderen naestgelegen zyn, Opte laste van ses keysers gulden tstuck tot xx stuver die claes bode daer Jaerlicx vuyt heeft oft daer hij dat mitten recht gelaten heeft, noch drie keyser gulden tsiaers tot behoeffne van Jan aertsz. van brenen. Item noch twee karolus gulden Jaerlicx die meynsgen Jorden vander maetgen dochter daerop spreeckende heeft, Mitsgaders noch achthyen karolus gulden tsiaers tot behouue van pouwels van snellenberch oft daer hy dat mitten rechte gelaten heeft, Al naer luydens die brieven daer van zynde, Belovende dit transport opte voorgaende lasten te vryen en te waren als erfcoop recht is en alle voorcommer aff te doen in volcomen vant welck de voorseide comparante tot haere versouck gecondemneert en blyft by desen. Actum den 1[sten] Junij 1570. Ter presentie van Jan van Westrenen burgermeester, gesubstitueert van Scholt M[r] gerrit van schayck en Goert boll, schepenen.

C.

GEMEENTE AMERSFOORT.

Archief.

Protocol. 1582–1588. *Ondert zegel.*

Dat voor ons quaemen int gerecht Anthonis pouwelsz.

voor hem seluen, Jan buys voor hem seluen ende hem sterck maeckende voor mr pouwels buys, Weym claes reyersz. wed^e, Aert ende Wouter buys, zynen broeder, Ghysbert cornelisz. voor hem seluen en hem sterck maeckende voor doctor Goort Versteech ende Jan Cornelisz. zyn broeder en voor zyn andere medeerfgenaemen Gerrit en frans cornelis soenen, voor hem seluen en hem sterck maeckende voor die andere erfgenamen van za: Cornelis Pouwelsz. den ouden en Jacob Zoest als beueelhebber van den heyligen geest school alhyer, als trecht hebbende van za: Andries pouwelsz. ende hebben getransporteert tot behoeff van Joffrouw petronella pynsen wed^e van za: Joncker Jan van Renes van Moormont zeeckere huyssinge, hof ende hofstede staende in de nyestraet alhyer aen deene zyde dirck van wael aen dander zyde Heer Cosmas Cosme naest gelegen zijn zoe Heer Peter Pouwelsz. tzelue in zyn leuen bewoont en gebruyckt heeft Opte laste van 17 st. x penning. Jaerlicxe rente, die 't capittel van St. Joriskerck daer vuyt heeft. Belovende dat transport van alle vorder lasten te vryen en te waeren als erfcoop recht is en tot vermaeninge naerder en behoerlicke procuratie te leueren Sonder arch. Actum den 21sten Junij 1584 present Duverden, Schout, Bor Jansz. en gerit bode, Schepen.

D.

GEMEENTE AMERSFOORT.

Archief.

Resolutieboek. 1586–1589.

Transport den 1 Martij, 1588, present mr Cornelis van duuerden, Schouet, bartholemeus rycx en boldewyn Jochemsz., Schepenen.

Dat voor ons gecomen is int gerecht Peter rutgersz. de ruych substituyt Scholtus alhyer als spetiael procuratie

hebbende van m[r] pouwels buys in date den 7[en] febr. anno xv[c] acht en tachtentich nae doude stijle, daer van ons volcomel gebleken is, onder dhandt en cachet van deselve buys, wesende dhandt enige van ons well bekent, en heeft vuyt crachte van dyen getransporteert bij desen ten behouve en proffyte van wendelmoet buys zyn suster seeckere husinge en erue gelegen inden langestraet ontrent die vischmerckt, streckende voor van selue strayt, achter vuyt in de moystraet, by de vader en moeder van voorseide buys eertyts en naderhandt by Johan buys bewoont, sulcx dselue tegenwoordich by wouter claesz. soon van ontfangersche gebruyckt wordt, in vougen deselue byde voorseide mr pouwels binnen Leyden seeckere tyt geleden aen voorseide wedelmoet vercoft is, ten ouerstaen van voorseide wouter haeren soen, Opte lasten van vyer hondert gl. hooftsoms, en jaerlickse renten van dyen die dvoorseide wendelmoet tot haere laste neemt bekennende dvoorseide peter rutgersz. van wege zyn principale, die verdere cooppenningen voldaen te wesen Belouende dit transport van alle vorder lasten te vryen en te waeren als erffcoop recht is, sonder argelist.

E.

GEMEENTE AMERSFOORT.

Archief.

Resolutieboek. 1594–1599.

Certificatie den 15 feb. 99, ter presentie van den onderofficier Pilemeer en Hardeuelt, Schepen.

Dat voor ons gecomen syn int gerecht Cornelis Thoenisz., out omtrent 62 en Albert claesz., out omtrent 68 jaren beyde borgers alhyer weerdich van geloue en hebben by solemnelen ede verclaert ten versoucke van weymtgen buyssen wede van za: Claes Reyersz., dat sy depo-

santen wel gekent hebben za: Aert Rutgersz. ouerleden (soe sy verstaen) tot Delft en goede kennisse te hebben, dat dselue Aert Rutgersz. vader genaempt Rutger buysch is geweest broeder van Aert buysch vader van producente en van Jan buysch haer broder en dat dselue Rutger buysch van gelycken geweest is broeder van Geertgen buysch, moeder van Grietgen Euerts, bagyn in Ste Aechten clooster alhyer, dat dvoorseide Rutger Buysch mede geweest is broeder van Grietgen Buysch moeder van weymtgen wede van za: henrick Rutgersz. noem, ende dat deselue Aert Rutgers alsulcx geen naedere bloetverwanten van syn vaders syde heeft achtergelaten als dproducente, Jan buysch, Grietgen euertsz. en weymtgen, wede van za: henrick Rutgersz. voorseid, voor redenen van wetenschap seggende dat sij deposanten die voorseide Rutger buysch en Aert Rutgersz. (buysch) [1]) lange iaren gekent ende mette selue geconuerseert hebben; Soe waerl. etc.

F.

GEMEENTE AMERSFOORT.

Archief.

Resolutieboek. 1599–1604.

Certificatie eodem die presentibus ut supra.

(Certificatie sub sigillo den 4en Augusti 1600 ter presentie van Onderschout Jan van Ryn en Jan van Daell, Schepenen).

Dat voor ons gecomen syn int gerecht Jan van Dael Cnyper out omtrent LXV en neeltgen wede van henric petersz. Coeninck oudt omtrent LXXiij jaeren beyde borgers alhyer weerdich van geloue en hebben bij solemnelen ede verclaert gerechtelick daer toe verdachuaert synde

1) Dit woord is doorgeschrapt.

ten versoucke van Johan buys eertyts Borgermeester alhyer goede kennisse te hebben dat den producent en za: Aert Buys Rutgersz., Cleermaecker, ouerleden tot Delft, syn geweest twe broeders kynderen, en dat Aernt buys, vader van den producent, en Heer Rutger buys, vader van voorseide Aernt buys Rutgersz., cleermaecker, syn geweest broeders, en dat dselue Aert Rutgersz. buys, cleermaecker, geen vrunden en heeft nagelaten hem naeder in den bloede bestaende als den producent, voor redenen van wetenschap dat sylieden deposanten metten producent en Aert buys Rutgersz., cleermaecker en haere respectiue ouders goede kennisse gehadt en geconuerseert hebben ende want men schuldich is der waerheyt getuychenisse te geven. Soe hebben wy des toerconden etc.

G.

GEMEENTE AMERSFOORT.

Archief.

Resolutieboek. 1599–1604.

Accoert den 12 November 1602 ter presentie van Jan van Duuerden van Voert Lieutenant-Schout van m^{r} Cornelis van Duuerden syn vader, Bartholemeus rycxz. ende Thomas Jan Celens, Schepenen.

Dat voor ons gecomen syn int gerecht henrick Willems in desen veruangende Geertgen Herberts syn huysfrouw, ende bekende dat za: Johan Buysch ende hubert hubertsz. syn comparants voorsaet ten ouerstaen van Wouter Claesz. ende Aert Jansz. opgericht hebben een erfscheydinge, dat die voorseyde Buysch soude hebben die vorste helfte van den hoff aende gemeene wech responderende, ende die voorseide huybert die achterste helfte, responderende op douwers lant, buyten die trysgenspoert ouer dsteene

brugge, mits dat devoorseide buysch alles soude moeten maecken ende onderhouden, die diverse vrede tusschen deselue afgescheyde houen staende ende dat die besyden sloet ter stadtwart aen, deselue buysch ende hubert elcx half ende half soude toecommen, Ende want *peter Schay als man ende voecht synre huysfrouwe eenijge erfgenaem vande voorseide Buysch* hem comparant precario hadde geconsenteert, dselue sloet syn ende syn comparants huysfrouwen leuen lanck, soe verre sy deselue selfs in persoen gebruycken ende langer ofte anders nyet, geheel aende bleyck naest aen deselue houen gelegen te gebruycken, beloefde hy comparant by syn ende syn huysfrouwen vertreck ofte ouerlyden, die helfte vande sloot van deselue Schay te verlaeten ende soe wanneer deselue sloot byde voorseyde Schay, ofte syn successeurs sal moegen worden toegedempt ende gevult in plaetse van dyen tot syn comparants costen te stellen ende onderhouden een behoerlicke vrede, in t welck die comparant tzyne versoecke gecondemneert is, ende versochte de voorseide Schay hyervan acte ende is dese.

H.

GEMEENTE AMERSFOORT.

Archief.

Resolutieboek. 1611–1617.

Certificatie den 15 February 1615 ter presentie van Goort van Isendoorn, Lieutenant Schoudt, Goort van Sneul ende Cornelis van Zurckesteyn, Schepenen.

Dat voor ons gecomen syn int Gerecht Coenraet fransz. onse stoelbroeder ende Schepen inder tijt, oudt omtrent 72 jaeren ende Albert Claesz. onse medeborger, oudt 88 jaren, ende hebben by solemnelen eede verclaert, ten

versoecke van Peter Schade, Wouter Claesz. Buys en Grietgen Wouter Reyers dhr. hoe hem getuygen zeer well kennelick is, dat Aert rutgersz. Buys nu eenige jaeren geleden inden Heere gerust is, ende tot zyne naeste erfgenamen nagelaten heeft *Aertgen Jan Buysz. dochter, huysfrou van voorseide Peter Schade,* ende de voorseide Wouter Claesz. Buys met syn broeders ende suster ende Grietgen Wouter Reyersz. dochter. Voor redenen van wetenschap dat zy zeer wel in zyn leven gekent hebben d*en* voor*seiden* Aert Rutgersz., wiens vader za: oudtoom geweest was vande voors*eide* Aertgen Jan Buys dochter, Wouter Claesz. met zyn broeders ende suster ende Grietgen Wouter Reyers dhr. Soe waerlick moste hem getuygen Godt Almachtich helpen, Ten welcken tyde mede voor ons gecompareert zyn d*e* voors*eide* req*uiran*ten te weten d*e* voorn*oemde* Peter Schade voor hem selven ende als man ende voecht van zyn voorschreven huysfr*ouw*, Wouter Claesz. Buys mede voor hemselven ende de rato caverende voor zyn broeders ende suster, mitsgaders de voorseyde Grietgen Wouter Reyersz. dochter, alle te samen erfgenamen van de voors*eide* Aert Rutgersz, ende hebben geconstitueert ende machtich gemaeckt Heer Gerrit Soest, pastoor tot Berchom, omme uyt haer comparanten name te vorderen voldoeninge van alsulcke verlopen los ende lyfrenthen als de voors*eide* Aert rutgersz. zal: opte Heeren Staten van Brabant spreeckende heeft gehadt de voorseide verlopen renthen mette hooftsomme vande losrenthen te mogen vercopen, permuteren, in wat wyze t' zy te vervreemden, de penningen *daer*van procederende t'ontfangen quytantie te passeren ende voorts alles doen wes in de voorseide saecke nodich zyn zall mits dat de voor*seide* geconstitueerde vant voorseide bewynt ende ontfanc van penningen zall doen behoorlick bewys, reeckeninge ende reliqua t'allen tyde des versocht zynde, Belovende

van weerde te houden all 't gunt by de voorseide hare geconstitueerde volgende desen gedaen zall worden, sonder arch.

I.

GEMEENTE AMERSFOORT. *Archief.*
Dagelijksch Boek. 1510–18–25.

It. Alyt pouwels gerryts weduwe mit haer en pouwels gerryts onmundige naegelaten kinderen en by vrunde en maege der onmundige kyderen hebben samentlick verhuert geryt pouwelsz. alyt voirs. outste soen mit gontge syn huysvrou alsulcke husinge gelege op die spoy, soe dat pouwels gerytsz. mit alyt vourscreuen bewoent hebben en alyt tegenwoirdich bewoent thien iaer lange alle iaer om xx r*hynsche gulden current* als xvi badensche braspenningen mitden vier cccc voir d gl. of payment ha*erer* weerde. Mit sulcke voirwerde dat gerryt en gontge voirseid dat selue huus wandicht en deckedicht houden sullen den tyt voirscreuen buten alyt en der kynden cost en oic die werue op der spoy biden huse maken en holden als voirscreuen gelyck sin bueren alst behoert en billix gebruycken sal moegen. Dese xx r*hynsche gulden* vourscreuen sal geryt en syn huysvrou voers*chreuen* tot twee terminen betalen te weten x sante victoir en x te paessche of nae elcke termin binen een maent daernae onbegrepen. En w*aer*t saicke dat die voirw*er*de of die betalinge voirs*creuen* alsoe nyet en gesciede als vours*creuen* sulle alsdan geryt en syn wyf voirs*creuen* Alyt en hair onmundige kynd*eren* voirs*creuen* sculdich wesen xx r*hynsche gulden current* en nochtant die verschene huyr si alsdan ingetreden salden wesen daerinbouen te betalen en nochtant verucallen wesen vander huyr en nyet vorder huer aen te hebben teynde de versuem voirs*creuen*. Dese huyr sal ingaen te mey a° XVII durende daer nae als

vours*creuen* mit sulcker voirwerden dat Alyt voirs*creuen* sal moegen op die camer vande huse mit haer kynderen woenachtich bliuen onbecroent van geryt en syn huysvrou dair toe ter tyt toe Alyt of geryt mit sin huysfrou Alyt syn moeder voers*creuen* een husinge huren of helpen huren alyt redelicke in woenen mach op alyt syns moeders cost en dat bi henric van biler en geryt van sulens guetduncken sal alsdan alyt mede te vrede wesen van hem te varen. Item die verwe ketel die inde huse staet salmen wege en biden ketelboeter en ande*ren* of bi den raide werd*eren* en een redelicken weerde sal geryt alsdan ontfangen en koepe en alsoe veel gelts dat beloopen sal sal geryt en syn huysvrouwe onder moege houde de pen*ning* XVI en dat te lossen tot sine scoensten, beheltelick dat geryt vourscreuen syn kyntsdeel tot hem sal moegen holden en geen rente noch betalinge van te doen voert alsulcke veruwe kuipe geryt en syn huysvrou daer inne setten werde sal alyt mit haer kynderen teinden die huerjaeren voirs*creuen* geryt en sin huysvrou of gelden of geryt en syn huysvrou sullen die tot hem moegen nemen en uutgrauen onbecroent van alyt en die kynderen vours*creuen*. Actum ut*supra* pr*esentibus* Jan Sael en claes gerytsz.

Item dit naebes*creuen* huysraet hoert die die twee soene toe noch biden moeder wesende enz.

It. geryt Pouwelsz. sal alyt sin moeder betalen XX r*hynsche gulden current* en 1 oert voir den huysraet hi gecoft had.

It. geryt sal sin ander twee broeders geuen XII r*hynsche gulden current* XIII st. IIII wit.

It. alyt sal hai*ren* twee soenen binnen de huse voir kisten en betsteden en anders nutreycke VI Rhynsche gulden current. Enz.

Actum den anderden dach octob. a[i] utsupra. (1516).

J.

Register. 1533–1535.

Den inboell tot augustyn pouwelsz. bes*chreven* byd*en* raedt dair tho geschickt als henr*ick* pot en henrick Dircksz. 's woensd*ach* post pontiani.

Inden eerste een ouerhemelde bedste voir int huis II gordine een ro een bed I blau deken dair op noch een out bed een oude trysoir een halfue sescant spinde een out Cantoir IIIj stoelcuss*ens* als de syn twe lauoir mit een wywatersvat een olybecken een halfue dosin tyne tellure vier werms scottele mit een zauzier een hael en tange een web seer fyn lynen lakens lang wesende LIX ellen, noch een web lynen lakens lang XLII ell weerdt wesende die el omtrent vier st., I grote ketel II cleyne ketele omtrent XXIj el wit lyne lakens de el van IIIj st., vier pont min iiij loet zeer fin garens VIII pond vlasch gehekelt en ongehekelt twee talers en een zeer cleyn keteleg.

In voirwairden en manieren hier nae bescreuen is augustyn pouwelsz. gescheyden by vrienden en magen byden Raidt onderscreuen van sin onmundige kyndt. In den yerste sall Augustyn voirscreuen heb*be*n en beholden alle alsulcke rede goede en boedell als dair is nyt utgesondert des sall augustyn voirs*creven* weder*om* betalen alle alsulcke sculden als dair sint en mede die dootscult voirt syndt voirwaerd*en* dat Augustyn voirs*creven* sy*n* kyndt tot sin mundig*en* dag*e* voir syn halfue boedell als hem aenbestorue is utreycken sall twyntich karolus guld*en*, mit sulcke voirwaerden dat sin kyndt he*m* dat eerst eysche sall augustyn voirs*creven* alsdan een half jaer naden eysch te betalen sonder enich wederseggen. En oick sall augustyn

voirscreuen hebben alle jair thyen gulden hollants voir syn soens cost, behaluen cleder schoen hemd*en*, t schoell thouden salmen hem dair buten betalen, wederom sall augustyn voirs*creven* boe*re*n heffen en manen die Renten sins onmundige kyndt en wederom Rek*en*ing doen alle jaer tot v*er*maninge des naest*en* vrienden en dat byd*en* Raidt. En indien Augustyn voirseid enige echte hylich dede moge alsdan die vrienden dat onmundige kyndt mit sin naegelaten goed*eren* nae hem neme*n* alsoe verre alst de vader en kyndt belyeft voirt synt voirwaerden off augustyn hem leet duncken dat die thyen gulden des jairs to luttel wair voir sin soens cost sal men hem dat.....? tot tween goede mannen seggen. En altoes mach Augustyn mit een half jair off oick mog*en* als dan die vrienden des kyndts dat kyndt besteden op die alder minste en profytelickste costen en dat by sin vader als dat relick en betamelick behoirt mede sullen Augustyn voirs*creven* en syn kyndt betalen Jannitge Euert holle weduwe alle jaer tot hoen lyue durende en niet langer dre achte Ryns*gulden* en hier sulle*n* sy mede gescheyden sin the beyden syden En dair dit geschyt is sin hebben by aen en ouer geweest peter van westrenen, peter meeus van westrenen, jan van domseler t eenre Aert freys van dolre ghijsbert lumans, gysbert bott en voir die xx karolusg. den kynde te? tot syne mundige dage sin burge geworden peter van westrenen en peter meus van westrenen voirs*chreuen* mit voirwairden dat de brief van die 1^c *gulden* losrenten en die andere Renten comen sullen in handen van peter meus van westrenen pr*aesen*tibus meus de wild, Cornel*is* vos dircksz. Actum den VIII^{en} octobris. (1535).

K.

GEMEENTE AMERSFOORT.

Archief.

Weeskamer. 1611–1630.

Boedel v. Mechtelt van Dolre.

Wij onder*screven* Jacob van Dolre en Weymtgen henricks beyde echte luyden, bekenne voor ons en onse erfgenamen, ontfanghen te hebben ut het nagelaten ghoet van onse muij Saliger Mechtelt van Dolre, dsomma van ses hondert gul*den* den gul*den* tot twintich st., en dat aen goede sufficante Rentebrieven, aen welcke wij sullen houden ons lijftocht, nae tinhouden des testaments, en nae het ouerlyden van ons, wederkeren, op de erfgenamen int gemeen, alles breder vclaert int testament, in kennisse van desen by ons betekent. Actum t Amersfoort. Desen 12 Feb. a° 1612.

Jacob van Dolre. Weymtghen Henderics.

L.

GEMEENTE AMERSFOORT.

Archief.

Protocol. 1611–1616.

Onder tsegel.

Dat voor ons gecomen is int Gerecht Gerritgen Cornelis d*ochte*r weed*uw*e wylen harbert Petersz. met Gerrit Henr*icx* hare gecoren Voecht in dese ende heeft beleden schuldich te weesen ten behoeve van Jacob van Dolre, Weymtgen henricx zyn huysfr*ouw* ende haer erven een erfflicke losrente van achtien gul*den* jaerlicx d*aer*van d'eerste renthen verschenen en omgecomen zullen zyn 1a may 1616 en soe voorts jaerl*icx* verschynen*de* zullen ter afflos-

singhe toe, d'welcke d*e* v*oorseide* comp*aran*te tallen tyde zall moegen doen met drie hondert *gulden* hooftsoms teffens en niet aen paerten te bet*alen* mette verschenen ende ongequeten renthen nae beloop des tyts, stellende d*e* voors*eide* comp*aran*te voorde voldoeningh deses specia- l*ick* tot onderpandt zeeckere huyssinghe en een camer achteraen behorende met hof en hofstede staende en ge- legen alhyer op bloemendael op den hoeck vande stadts- cingel, d*aer* noortwaerts bram killen, oostwaerts henrick gerritsz. yserman, zuytwaerts d'voors*eide* stadtscingel en westwaerts d*e* voors*eide* straet van bloemendael naest ge- legen zyn, (In margine: en voorts general*ick* alle andere haer comp*arants* goederen in desen gerechte gelegen) int welck zy comp*arant*e thaeren versoecke gecond*emneer*t en t v*oorseide* hypotheecq en vordere goederen verclaert zyn verbonden en executabel Sonder arch. Actum ter p*rese*ntie van *den* Lieutenant Schoudt, Adriaen van Westrenen en Steven cooth then Berghe Schepenen Opten 5 Septemb*er* 1615.

In margine: Compareerde Mr Gisbert van Dompselaer van Armen genaemt de Poth, dewelcke het recht by cessie in date den 11 November 1631 van Jacob van Dolre cum uxore totte nevenstaende plechte becomen heb- ben, ende bekende hy comp*aran*t dat het Capitaal inde nevenstaende plechte geroert by Dirck andriesen als jegen- woordighe possesseur vande huysinge hier inne gemelt opden xv^{en} may 1657 aen handen van Reinier van Ingen als penningm^{r} van Armen de Poth ten vollen affgelost en voldaen te syn, consenterende oversulcx inde voor- seide q^{te} inde cassatie van deselve. Actum den XIX maij 1657.

Gysbert van Dompselaer.

M.

GEMEENTE AMERSFOORT. *Archief.*
Protocol. 1611–1616.
De XL[ste] penning bet*aelt.*
Onder tsegel.

Dat voor ons gecomen zyn int Gerecht Reyer Janss ende Aeltgen Jans echtel*ieden* ende hebben beleden schuldich te weesen ten behoeve van Jacob van Dolre ende by zyne afflyuicheyt zyne kinderen een jaerl*ickse* losrenthe van twaelff *guld*en waervan t eerste jaer verschenen ende omgecomen zall zyn den 1[en] May a° XVI en seventhyen en soe voorts jaerl*icks* erffel*ick* ende ewelick ter afflossinge toe geduerend*e*, dwelcke zall moegen geschyeden met twee hondert *gulden* hooftsoms aen twee gel*ycke* termynen te betalen en met die verschenen ende onbetaelde renthenae beloop des tyts, Stellende zy comp*arant*en tot een speciael onderpandt voor de voldoeninghe deses zeeckere hare huyssinge staende alhyer opte camp by haer comp*aran*ten op huyden ontf*angen* daer aen d'eene Jan Woutersz. en Harman Jans aen d'andere zyde naestgelegen zyn, int welck de comparant thaeren versoeck geconse*nteer*t en tvoors*eide* hypotheecq voor de voldoeninghe deeses verclaert is verbonden en executabel Sonder arch. Actum utsupra [1]) praese*ntibus* utsupra.

In margine: Compareerde etc. Jacob Froeys van Dolre ende bekende van hooftso*mm*e ende v*er*schenen renten van dien in dese plecht geroert ten vollen betaelt en voldaen te zyn by Reyer Jansz. hoedemaker als possesseur vant hypotheec*q* mede in de plechte geroert, consenterende oversulcx in de cassatie van dselve plechte.

T'oorconde get*eeken*t opten 14 Aprilis 1631.

Jacob van Dolre als get*eekent.*
T. Schut.

---

1) Den iij[den] May 1616.

N.

GEMEENTE AMERSFOORT.
Archief.
Weeskamer. 1630–1695.
Rekeninghe voor Hubert Byll.
Do[r] Hubertus Bylius.

Dese dient tot Justtficat*ie* van 2 posten, d'eene van — 80 – 4 – 8.
D'andere van — 129 – 2 –. *Enz.*

Bekenne Ick Jacob van Dolre als vader ende gemachtichde van Josina van Dolre wed[e] wylen Peter Canter, myne Dochter, mits desen uyt handen van *de* heeren weesm*eester*en deser stadt Amersfoort ontfangen te hebben d*e* so*mm*e van hondert achtyen gl. eene stuver twee penningen in bovenstaen*de* liquidatie v*er*vath en gemelt, Sulcx dat Ick van voors*eide* somme en voorgaen*de* betalingen by my genoten, en by d*e* *voorseide* liquidatie uytgetogen, all en ten vollen verneucht en betaelt ben van capitalen en v*er*loop van dien de gemelde myne Dochter van Do[r] Hubertus Byls in crachte van oblig*at*ien daerby v*er*vath gecompeteert hebben. Ende tot dien eynde d*e*selve oblig*at*ien aen d*e* gemelde H*ee*ren Weesm*eester*en ov*er*gelevert hebben, Ende beneffens dyen mits desen belove d*e* *voorseyde* hondert achtyen *gulden* eene st*uyver* twee pe*nningen* by mij bij desen ontfangen en gemelde H*ee*ren Weesm*eesteren* jegens den *voorseide*n Do[r] Hubertus Byls desselfs kynderen, en een yder goede betalinge te sullen doen strecken, en van alle naemaninge en moeyenisse dyerhalven te vallen, costeloos en schadeloos te houden, te vryen en indemneren voor de voldoeninge van welcke beloften wy Johan van Dolre, Henrick van Dolre en Aernt van Dolre ons voor d*en* gemelde Jacob van Dolre onsen vader mits desen stellen borgen elcx een voor all

en als *principael*, tot welcken eynde wij renuntieren en te buyten gaen d'exceptien van excussie en divisie, sulcx, dat men den principalen eerst, ofte yder van ons voor seeckere gedeelte nyet en sall gehouden syn te soecken ofte te *ver*winnen, alles onder *ver*bant van onse respective persoonen en goederen deselve submitteren*de* den Ed. Hove van Utrecht, en allen anderen Heeren, Hoven en Gerechten, Alles sonder arch, Toorconde *geteeckent*.

T'Amersfoort desen lesten Decemb. 1640.

Jacob van Dolre. Johan van Dolre.
Henrick van Dolre. Arent van Dolre.

In *presentie* van my
C. van Ingen, Nts.

O.

GEMEENTE AMERSFOORT.

Weeskamer. 1630–1695.

Nalatenschap van Joanna van Dolre en Otto van Bladel.
Rekening voor Hubert Byl.

Comparuit coram nobis D. Hubertus Bilius, Medicinae Doctor, habitans in urbe Cinigstoniae super Hul, qui constituit et plenam potestatem dedit, quemadmodum facit per praesentes, Probum et Honestum virum Jacobum Freys a Dolre, Avunculum suum dilectum habitantem Amersfortiae specialiter ipsius nomine et auctoritate administrandi ipsius constituentis bona omnia, ipsi et liberis suis, ex hereditate materna relicta mobilia, immobilia nullis exceptis, etc. (1638, 14 Aug.).

(1636, 25 Oct.).

Rekeninghe voor Cornelis Cornelisz. ofte syne kinderen.
De kynderen van Jannitgen Byls,

Acquyten dienende tot de justificatie vande 1e Reeckeninghe der Heeren Wees*meesteren.*

Geslooten 16en Octobris, 1646.

1638, den 14 feberewarius.

Vercoft door last van Jacob freys van dolre eenige goederen achtergelaten by Jannitgen van dolrer ten behoeve van haer kinderen ende kintskinderen waer van die drie gedeelten behalleven het gedeelt van Joost Byls hebben affgebrocht vrye gult vief en veertich gulden boven die oncosten.

Goert Cornelisz.

P.

GEMEENTE AMERSFOORT.

Archief.

Weeskamer. 1630–1695.

Boedel : Joanna van Dolre en Otto van Bladel.

In dorso. Acquyten aengaen*de* die gemeene erffgenamen van Joanna van Dolre soo van ontfangh als utgeven.

Dese acquyten dienen tot justificatie van de Reeckeni*ng*h der Heeren Wees*meesteren.*

Gesloten den 16en Octobris 1646.

Bekenne Ick onderschreven ontfangen te hebben uyt handen van mijn Oom Otto van Bladel tweenvijftich ghuld*en* achtien stuy*vers* wegens verscheyden verteeringhe tot mynen huyse gevallen opt afscheyden van den Boedel van syn salige huysvrou by partien verteert waer van d'erfgenamen van myn Moy saliger Johanna van dolre d*e* helft tot haren laste komt synde ses en twyntich gulden negen stuyvers. Bedankende d*e* vrunden van goede betalinge t Orconde geteykent den 19 xber 1637.

f 52 – 18 0 Jan van Dolre.

Half 26 – 9 –

Bekenne Ick Gerritgen van Schadyck wed^e^ wylen Johan van Dolre mits dese uyt handen van *de* Heeren Wees*meesteren* deser stadt Amersfoort, ontfangen te hebben *de* somme van twee gulden veerthyen *stuyvers* ter saicke van *ver*terongen ter weescamere deser stadt opten XIX^den^ Feb*ruary* 1644 gedaen soo in wyn als byer ov*er*? eenige besoinges en opt hooren en sluyten van reeckeninge Mr Jacob van Lysevoort, als Gemachtichde van de erfen van za: Joanna van Dolre, Teenen oirconde by my ge*teekent* desen 12^en^ Martij 1646.

– 2 – 14 – Gerritgen van Scadick.

NASCHRIFT.

Bovenstaande studie was bereids gedeeltelijk afgedrukt, toen wij ten gevolge van belangrijke mededeelingen van den Heer *C. A. de Kruyff*, *Utrecht*, de meening bevestigd zagen, dat door de leden van de Familie van der Eem een zeer verschillend gebruik van den Familienaam gemaakt is. Willem Andriesz., hierboven genoemd, is zoon van Andries Pouwelsz., zoon van Pouwels Dircksz. van der Eem. Deze Andries Pouwelsz. en diens zoon Willem Andriesz. maken geen gebruik van hun Familienaam. Geheel anders handelen daarentegen de afstammelingen van denzelfden Willem Andriesz. Deze maakten steeds gebruik van den Familienaam. Somtijds schreven zij eenvoudig Vereem, maar ook wel, overeenkomstig Fransch taalgebruik, de Vereem.

Uit authentieke verklaring van Burgemeesteren en Vroedschap der stad Utrecht, (1676, 4 Sept. [Collectie

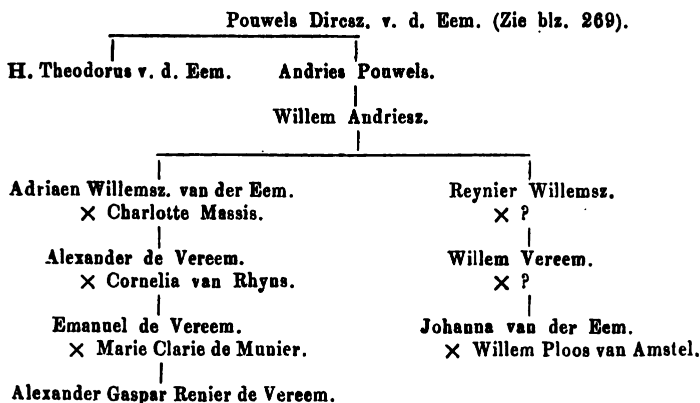
Booth, berustende in de Collectie van Jo[r] Smissaert te Utrecht]), waarvan een copie in bezit is van den Heer *de Kruyff*, blijkt het volgende:

Burgemeesteren ende Vroedschap der stad Utrecht leggen in 1676, 4 Sept. deze belangrijke verklaring af.

Emanuël Vereem is een zoon van Alexander Vereem, welke laatste de of een zoon is van Adriaen Willemsz. Vereem. Adriaen Willemsz. Vereem (dus een zoon van bovengenoemden Willem Andriesz.) is in het begin van dezen oorlog naar Brabant uitgeweken, aan die zijde (de Spaansche zijde) Kapitein geweest en als zoodanig gestorven. Hij was gehuwd met Charlotte Massis, uit welk huwelijk geboren is bovengenoemde Alexander Vereem × Cornelia van Rhyns, dochter van den Kolonel Renier van Rhyns, Gouverneur van Dusseldorp. Uit dit huwelijk is geboren eerstgenoemde Emanuël Vereem, Luitenant-Kolonel in dienst van Z. M. (den Koning van Spanje), die huwde met Vrouwe Marie Clarie de Munier. Uit dit huwelijk zijn geboren Alexander Gaspar Renier Vereem en andere kinderen.

Uit hetzelfde stuk blijkt, dat de Heer Willem Ploos van Amstel en Johanna Vereem, gehuwden, den 13[den] Julij, 1676, bij acte van Wolfard Zwaerderoon, Notaris en zekere getuigen, verklaren, dat Emanuels grootvader, namelijk: Adriaen Willemsz. van hier vertrokken is, als boven vermeld werd; dat deze Adriaen Willemsz. een broeder was van haerl. grootvader Reynier Vereem. Borgem. en Schepenen der stad Utrecht voegen hieraan toe, dat Joffrou Joanna Vereem, huisvrouw van den Heer Willem Ploos van Amstel, Oudt-Schepen van Utrecht, afkomstig is van de oude Familie van der Eem ofte Vereem, ende eenige nagelaten dochter van wijlen den Heer Willem Vereem, Raad dezer stad, zoon van Reynier Vereem; dat die Joffrouw de laatste is van die

Familie in deze stad en provincie (!) en het bovenstaande wapen is voerende. Wij hebben dus:

Volgens dezelfde verklaring van Burgem. en Schepenen der stad Utrecht voerde de Familie van der Eem voor wapen, in een rood schild twee rijen witte ofte zilveren leliën, te weten boven drie en onder twee. Burgemeest. en Schepenen voegen hier aan toe, dat bovengemelde Joanna van der Eem × Willem Ploos van Amstel in bezit was van hetzelfde wapen.

Gelijke verklaring wordt afgelegd door Pierre Albert de Launay, Chevalier, S^r d'Oisel, etc., de Fontaine, Gentilkomme de la Maison du Roy, Genealogiste et Armoiriste de ses Royaumes et Provinces et Premier Roy d'Armes Provincial de ces Pais-bas. Hij geeft van dat wapen de volgende beschrijving:

Pierre Albert de Launay, etc., certifie et atteste a tous qu'il appartiendra, que la Famille *de Vereem* ou *van der Eem*, qui est une mesme: — portant pour Armes de gueles a une fleur de Lijs d'argent 3 et deux, l'escu surmonté d'un tijmbré d'argent grillé et liseré d'or, iceluy timbré sommé d'une pareille fleur de Lys entre un vol

de gueules et d'argent aux bourlet et hachement de mesme, ainsy qu'on les void cy dessus depeintes et blasonnées, — est une des plus anciennes et nobles de la Province d'Utrecht, ou elle a fleury dez passé plusieurs siècles; ou elle a produit dans le spirituel divers Chanosnes des venerables et nobles Colleges de Sainct Martin, de Sainct Sauveur et autres de cette Cité, et dans le temporel plusieurs braves Chevaliers, qui se sont grandement signalez, que les Evesques, Princes de la dite Province ont eu avecq les Ducx de Gueldres et les Comtes d'Hollande, et qui ont esté Seigneurs de diverses terres et Seigneuries situeés sur la riviere d'Eem aupres de la ville d'Amersfort sur la frontière du Duché de Gueldres, nommément de celle de van der Eem, ou ils avoint un chateau tresfort, qui a esté ruiné en l'an 1543 par Martin van Rossem, Capitain General du duc de Cleves; etc.

Gelijk men ziet, wijkt het hier beschreven wapen geheel en al af van de twee zegels, die *in originali* in het Archief der stad Amersfoort gevonden worden. Eenige redelijke verklaring van het feit, hoe Emanuel van der Eem en Joanna van der Eem een dergelijk wapen hebben kunnen opgeven, weten wij niet mede te deelen. Zoolang ons geen betere, meer voldoende inlichting gegeven wordt, gelooven wij, dat men hier te doen heeft met een fabriekaat van eigen vinding; gelijk zulke zaken wel meer in dien tijd, en niet minder, helaas, in onzen tijd voorkomen. Het zeer opgesmukt verhaal van Pierre Albert de Launay bevestigt die meening.

Amersfoort, 16 Mei, 1888. W. F. N. van Rootselaar.

UIT DE AKTEN
VAN HET HAARLEMSCHE KAPITTEL.

(Vervolg van blz. 40, XIV^de^ Deel).

Capitulum ordinarium.

I. A°. Domini 1643, die 15 Aprilis convenerunt loco ordinario Amplissimi DD. Decanus, Praepositus, STEENIUS, VERWER, COOPALLIUS, CATZIUS et EENHUSIUS, absentibus DD. BEENIO et CATTERO valetudinariis; ac praevia S. Spiritus invocatione, lectisque articulis praecedentis Congregationis deprehensum est in descriptione Archipresbyteratuum nihil praestitum. Quod ut infallibiliter proxima visitatione praestetur, singulorum Archipresbyteratuum sunt recensiti et descripti Pastores; ex quibus singulorum pastoratuum et viciniarum annexarum conditio inquiretur. Et quia aberat D. L[icentiatus] CATTERUS, Archipresbyter Alcmarianus, et mortuus erat D. L[icentiatus] WOLFFIUS, Archipresbyter Aquilonaris, catalogum pastorum districtus Alcmariani ad D. CATTERUM transmittendi onus in se recepit D. Decanus; et ad Archipresbyteratum Aquilonarem plurimorum votis electus est D. GERARDUS EENHUSIUS. Pag. 16

II. *Spierdijk.* [1]) III. *Obdam.* IV. *Hoorn.*

V. Quoad tertium D. SPANIUS [2]) promissis suis stetit;

1) Hier zij nogmaals herinnerd, dat, aangezien in voorgaande deelen der Bijdragen reeds alles wat op de verschillende *parochiën* of *statiën* betrekking heeft uit de Acta Capituli is medegedeeld: thans door ons alleen dat wordt afgeschreven wat *Bisdom*, *Kapittel*, *Missie* enz. in het algemeen aangaat. Om wille echter van het overzicht over het geheel, wordt de naam der vroeger behandelde parochie nog vermeld. Alles bij elkander zal alzoo aan het eind een *volledig en letterlijk afschrift* bevatten van geheel de ACTA CAPITULI HARLEMENSIS.

2) De Haarlemsche advokaat Spaan. Het betreft legaten door Haarlemsche geestelijken aan het Kapittel vermaakt. Zie Deel XIV, bl. 35—37.

sed DD. Sacellani majorem debiti sui volunt indagare certitudinem; quod ne in longum nimis tempus extrahatur, DD. Decanus et Spanius iterum monebunt ac urgebunt Sacellanos, et de instrumento diligenter inquirent.

VI. *Haarlem*. VII. *Ilpendam* en *Purmerend*.

Pag. 18. VIII. Quoad 2^m Articulum [postridianae congregationis]: Bullae de festis exemplar D. Decano traditum, Archivo ut includatur; alterius, ubi impressa fuerit, transmittetur. Articulus tertius planus est.

IX. *Huisduinen*. X. Articulus quintus [*Durgerdam*] reservatur praesentiae Illustrissimi V[icarii] A[postolici]; cui similiter ultra illa quae notantur a° sequente proponenda sunt negotia Velsenum, Gesselii, Langeraer, Hoogmade, Caag etc., honorarium Romani Agentis, Sodalitas Compassionis B. M. V. Hornanorum minoritarum et reciproca insinuatio obitus sacerdotum. Addit insuper D. Vicarius accepisse se literas ab Ovesandio quibus significat se iturum cum Brevoordio post 10 dies in Transisalaniam atque inde venturum ad nos, cum quibus tunc illa notata poterunt transigi.

Acta post prandium.

I. In prandio sunt allatae nobis litterae D. Catteri, quae (facta S. Spiritus invocatione) in Capitulo lectae excusant scribentis valetudinarii absentiam, et consensum promittunt determinandorum.

Pag. 19. II. Quorum primum est, D. Decanum non teneri convocare confratres ad Capitula ordinaria trimestria, sed debere eos sponte sub obligatione constitutae mulctae comparere, nisi, ob occurrentia impedimenta dies alius conventui a D. Decano ante dies aliquot praeindicetur.

III. Cepimus agere de instituendis annuis Visitationibus, ac quandoquidem D. Gerardus Eenhusius jam institutus sit partium Aquilonarium Archipresbyter, inqui-

situm est, an officio isto absque litteris commendatitiis Illustr. V. A. ejusdemque admissione possit fungi? Atque illa occasione, praelectis Concordatis inter Illustrissimum V. A. et Capitulum initis, nihil tale urgentibus: responsum est non egere quidem dictum D. Archipresbyterum literis V. Ap. sed tamen amice petendas.

IV. Collegae Visitationum Archipresbyteralium decreti sunt: D. Decano datus comes D. Corn. Catzius; Praeposito Verwer; Cattero Coopallius; Eenhusio Steenius.

V. Conclusum est omnes et singulos Archipresbyteros debere tribus reliquis obitum sacerdotum in suo districtu defunctorum intra septimanam indicare, qui id quantocyus subditis sibi pastoribus denuntient sub mulcta unius imperialis.

Capitulum ordinarium.

Anno Domini 1643, die 7 Julii convenerunt loco ordinario Amplissimi atque Reverendi admodum DD. Decanus, Praepositus, Steenius, Verwerus, Eenhusius, Catzius, Beenio, Cattero et Coopallio ob adversam valetudinem absentibus; praeviisque S. Spiritus invocatione et actorum praeteritorum lectione.

I. primus Art. quoad pastoratuum descriptionem continuatur, faciendam Visitationem, ante proximum Capitulum determinandam; duo Articuli sequentes sunt plani.

II. *Hoorn.* Pag. 20.

III. Ad quintum quod attinet, DD.Decanus et Spanius egerunt quod potuerunt; sed peractum est nihil, codicillo D. Buggei hactenus non invento. Visum proinde DD. Catzios inquisituros denuo de eo et domus, e cujus pretio 1000 floreni legati debentur, venditione, an ejus publicum instrumentum extet, et quisnam sit venditor. Ad quae duo postrema, opportune postea ad nos accedens

Spanius declaravit extare instrumentum, et venditricem esse Margaretam Buggeam.

Articuli intermedii sunt plani.

IV. Quoad Art. VIII, Bulla de SS. Imaginibus est transmissa; et quoad Bullum de Festis declaravit Illustrissimus, hoc anno non promulgandam; addiditque tunc emanasse tertiam de Breviario ultimo per Urbanum VIII reformato; ad cujus usum dictus Sanctissimus omnes Italiae transmontanos intra annum obligat a prima ejus promulgatione, quae fuit. [1])

V. *Huisduinen.* VI. *Durgerdam.* VII. *Velsen.* VIII. *Oegstgeest* en omstreken. IX. *Langer-aar.*

X. De Romani Agentis honorario nihil potuit ab Ultra-
Pag. 21. jectensibus haberi certi; sed in conventu Archiepiscopali decretum est, Illustrissimum Dominum servandum indemnem, et in utroque Episcopatu constituendum aliquem, qui ferat expensas publicas, de quibus deinde in sequente congregatione utrique expositores dabunt computus suos eosdemque liquidabunt. Est autem in Episcopatu Ultrajectino constitutus D. TORRIUS, in nostro D. Decanus.

XI. Reciproca obitus sacerdotum intimatio universis placuit; ac designatus ex parte Ultraject. D. BRINEN, ex nostra VERWERUS; et executio inchoata per obitum D. JACOBI DE GOUDA. 1us et 2us articuli actorum pomeridianorum sunt plani.

XII. Quoad art. tertium, litterae Archipresbyterales pro D. EENHUSIO ab Illustrissimo petitae sunt; quas se dixit lubentissime concessurum. Reliqua patent.

Acta pomeridana.

I. Facta S. Spiritus invocatione tradita sunt a D. Praeposito scripta omnia quae a D. Decano p. m. Amstelodamum

---

1) De datum is niet ingevuld.

erant per Cuneram missa juxta indiculum de iis A° 1642 Maji 29 capitulariter factum. Tunc autem desiderabantur ex Scriptis capitulum concernentibus Liber Statuta, bullam erectionis Episcopatus, Concordata Capituli cum Illustrissimo etc. continens, alioque juxta annotationem dicti capitularis Conventus numeris 1, 2 et 5 factam; quae postea inventa et Capituli Archivo restituta sunt.

Quoad pedum et ornamenta Episcopalia, quae in Angulo [1]) sunt: illud a D. Decano p. m. emptum, haec propriis ejusdem sumptibus confecta sunt, nec quicquam de ullis antiquioribus constat.

Quoad reliquias de quibus numero 4, apud D. Decanum extant reliquiae SS. Jeronis et Adelberti; sed non constat liquido an sint Ecclesiae Cathedralis propriae, uti constat de reliquiis S. Bavonis ibidem conservatis.

II. Quandoquidem variis occasionibus, variae sint superioribus faciendae expensae, quibus eorum non sufficiunt opes: inquisitum est de modo aerarii cujusdam erigendi; ac placuit, quotannis a Visitatoribus pastores voluntarium rogari subsidium.

III. *Assendelft.* IV. *Kennemerland*, *Wormer* en *'t Kalf.* Pag. 22.
V. *Westwoud.*

VI. Proposuit D. Decanus de beneficiis per obitum D. Hassaei [2]) vacantibus; et lectis quoad punctum illud

---

1) De kerk *„in den Hoek"* te Haarlem.

2) Het Necrologium Dioec. Harlem. heeft van hem: „Anno 1643. Mr. Cornelius Hassaeus, sacellanus Harlemensis, 22 Jan. in flore aetatis, Coll. Lov. alumnus, administravit sacellanatum per 7 annos." Van hem schreef klopje Catharina Jausdr in haar „Leven van Cornelisgen Alberts" als volgt: „een godtvruchtig priester Gods, cappelaen van Haerlem, bediende syn officie zeer ghetrou met een grote liefde; was bovenmate troostich ende behulpsaem tot den armen, syn selven nacht noch dach spaerende, geene vuile noch vierighe siekten ontsiende, niet alleen in de stadt, maer ook daer buyten onder die arme zeelieden te Zantvoort; alst regende ende tempeest waer dat sij niet costen ter zee vaeren, dan trok hij daer naer toe, daer comende druipende vant water ende bevende van coude om aldaer die

Concordatis cum Vic. Ap. a Capitulo initis, patuit eorum collationem non esse penes Capitulum, sed Vic. Ap., ad quem proinde competitores NEOBETHIUS ac HEYNIUS relegandi.

Relectis articulis et oratione facta, discessum.

Bladz. 23 is onbeschreven gelaten. Bladz. 24 gaat voort:

Anno Domini 1645 die septima Martii convenere Amstelrodami ad horam nonam Amplissimus D. Praepositus, Mr. JOANNES STENIUS, VERWER, COPALLIUS, CORN. CATZIUS, Do. CATERO ob infirmitatem absente, et per D. Catzium se excusante, qui et D. Decanum secuturum asserebat (uti et deinde post D. EENHUSIUM advenit), factaque S. Spiritus invocatione, D. Praepositus cepit agere de Indulgentiis per Sanctissimum D. Innocentium X (quem DEUS OPT. MAX Ecclesiae suae diu incolumem servet) concessis:

I. Statutumque est (cum multi eas lucraturi, in principio Quadragesimae, verisimiliter confessionem Paschalem neglecturi forent) ne calamos quassatos confringamus, promulgandum Jubilaeum Dominica LAETARE, inchoandum Dominica PASSIONIS ac Dominica PASCHATIS inclusive terminandum.

II. Quod si tamen propter persecutionem pastorum aliave rationabilia incommoda, jub[il]ari aliqui intra tempus illud non possint, datur per Bullam confessario approbato facultas ea quae ad ejus impetrationem requiruntur vel in

---

menschen mede te delen 't Goddelicke woort ende 't gebruik van de H. Sacramenten.... Syn E. heeft hert ghelopen met een grote liefde tot de eere Gods ende salicheyt syns evennaesten; in een corte tijt veel tijt vervult. Is godtvruchtelyk in den Here gerust, gebruict hebbende met devotie alle de H. Sacramenten, met grote droefheyt van syn schapen dien soo ghetrouwen herder verloren hadden, van de priesters dien soo onderdanigen, ghewilligen, arbeydende medebroeder mosten ontberen, van sijn vriende dien nu quyt waeren de stut ende eer van haer geslacht."

alia pietatis opera commutandi, vel in aliud proximum tamen tempus differendi.

III. Quam tamen in Jubilaei promulgatione Ordinarii non aperte populo proponant, sed ad usum legitime impeditorum sibi reservent;

IV. Quod ad Jejunium attinet impetrationi Jubilaei necessarium: etsi id in locis ubi liberum est Religionis Catholicae exercitium, debeat communioni praecedere, et quidem eis in septimanis quibus Indulgentiarum fit impetratio; in locis tamen nostris ex vigore superioris facultatis, etiam potest septimanas dictas praecedere; adeoque possunt fideles Jubilaeum hoc lucrari si feria IV, VI et Sabbato Dominicam PASSIONIS, a qua Jubilaeum inchoamus praecedentibus, jejunent. Pag. 25.

V, VI. *Wieringen.*

Capitulum archiëpiscopale.

Anno Domini 1645, die Maji 25 coram Illustrissimo D. V. A. Amstelredami convenerunt ex parte Episcopatus Harlemensis, Amplissimi atque admod. RR. DD. L. MARIUS, B. CATZIUS, J. CATTERUS, J. STENIUS, N. VERWER, G. COPALLIUS, C. CATZIUS; ex parte autem Archiepiscopatus Ultrajectini Ampliss. atque admod. RR. DD. JACOBUS DE LA TORRE, J. WACHTELARIUS, SWITBERTUS PURMEREND, LUDOLPHUS AB HEUMEN ac JOANNES SCHADEUS, acturi de negotiis communibus utriusque Dioeceseos; ad quorum solemnem tractationem,

I. Decretum est praemitti debere tempestivam insinuationem, ut certis ex utroque Corpore deputatis, numero non gravemus hospites. Pag. 26

II. Actum de schola Hussensi, de qua ob praesidium Brandenburgicum valde insolens non speratur bene.

III. De Martyrum Gorcomiensium canonizatione; quae dicitur Romae de novo Regis Catholicae authoritate urgeri

per procuratorem minoritarum ADRIANUM HUBERTI, putaturque ansa mendicandi; atque Minoritis respondendum, actum illud negotium jam pridem per D. BANNIUM, in cujus domo mortuaria instrumenta sint requirenda.

IV. De computu expensarum; quae fiunt in negotiis communibus; qui praecedente anno Reverendissimo D. DE LA TORRE et Amplissimo D. CATZIO commissus fuit.

V. Ventilatum deinde, quid agendum cum parte Catholica in matrimonio cum conjuge vel non baptizato vel haeretico non volente renovare consensum; decretumque est juvandum; idque haberi in constitutione Illustrissimi D. V. A. SASBOLDI p. m.

VI. Postridie Amplissimus D. Praepositus obtinuit pro Capitularibus Harlemensibus modo existentibus facultatem paramenta sacerdotalia benedicendi.

Capitulum ordinarium.

Anno Domini 1645, die 3 Julii convenerunt ad Capitulum ordinarium ob instans S. Bonifacii festum uno die anticipatum, Ampliss. atque admod. RR. DD. Decanus, Pag. 27. Praepositus, J. STENIUS, N. VERWER, G. COPALLIUS, G. EENHUSIUS, C. CATZIUS, absente ob morbum J. BEENIO, et sero deinde adveniente J. CATTERO; praeviaque S. Spiritus invocatione actisque praecedentibus relectis, ut ordinate et per compendium procederetur, articulorum de quibus agendum contexuimus seriem quae sequitur.

I. *Texel.* II. *Wieringen.* III. *Huisduinen*, *Schagen* en *Nierop.* IV. *Ilpendam* en *Purmerland.* V. *Haarlem.* VI. *Velsen.* VII. *Aalsmeer.* VIII. Reverendiss. D. DE LA TORRE transegit cum Landdrossardo GEESDORPIO, petitque ab Episcopatu Harlemensi partem expensarum;

IX. uti et in expensis Romanis, quarum catalogus D. Decano datus.

X. Procurator Minoritarum per Belgium scribit Roma

canonizationem MM. Gorcomiensium prae manibus esse; supplicatque pro subsidio pecuniario.

XI. Sacrum anniversarium D. BANNII. XII. *Omstreken van Hoorn.* Pag. 28.

XIII. *Stad Hoorn.* XIV. *Haarlem.* XV. *Berkhout.* XVI. *Waterland.*

IX. Quoad articulum nonum, declarat D. Decanus illo computui fere satisfactum. Ut autem ei iterum satisfiat assignat ei Capitulum census suos et in eis pecuniam quae apud *Groenhoutium* est, de quibus proximo conventu D. Decanus exhibebit computum.

Ut autem in posterum caveatur ne computus tam caudati a Reverendiss. DE LA TORRE exhibeantur: visum est quatuor illi articulos sequentes modo benignissimo, vel literis vel viva voce per D. Decanum insinuari.

1° Expensis tam excessivis Capitulum non esse ferendo,

2° Plures expensarum minus necessarias.

3° Si quid in gravioribus deinde faciendum: nil nisi praemonito D. Decano (qui cum deputatis Capituli rem decernat) agendum.

4° Non putare Capitulum, esse aequum ut dimidium ferat partem expensarum.

X. Quoad decimum, tantum eo in negotio praestitum est, ut addendum videatur nihil. Pag. 30.

XI. Quoad undecimum: quandoquidem non obierit Capitularis [1]), in ordine reliquorum est Sacerdotum defunctorum: qui omnes in S. pace requiescant.

Capitulum ordinarium. Pag. 31.

Anno Domini 1645, Octobris 3^io^ per errorem antecipato die, celebrarunt Ampliss. atque adm. RR. DD. Praepositus, Decanus, JOANNES STENIUS, NIC. VERWERUS,

---

1) Bannius had vóór zijn overlijden ontslag genomen van zijn Canonicaat. Zie deel XIV, bl. 82.

GUIL. COPALLIUS, GERARD. EENHUSIUS et CORN. CATZIUS; factaque S. Spiritus invocatione actisque praecedentis Congregationis relectis, cum diversorum tunc negotiorum expeditio diversis commissa fuerit, visum est primo, quid ea in re praestitum foret, secundum ordinem tunc positum inquirere.

Pag. 32. I. *Texel.* II. *Wieringen.* III. *Huisduinen.* IV. *Ilpendam.* V. *Haarlem* en *Spaarnwoude.* VI. *Velsen.* VII. *Aalsmeer.*

Pag. 33. VIII. *Gouda* [1], *Delf-* en *Schieland.*

IX. Computus D. Decani secundo jam ad proxime habendum differtur Conventum; de legato autem D[i]. BUGGAEI controverso, cum D[o]. BLOEMARTIO aget D. Praepositus; floreni 141 ex eo restantes apud *Groenhoutium* a Decano recipiantur.

Ad articulos a Decano LA-TORRIO praepositos respondit hic, sumptus in posterum non tam graves fore; secundo de notabilibus expensis communicaturum se et acturum cum Ultrajectensibus de sumptibus meliore proportione dividundis.

Articulus X, XI, XII, XIII et XIV patent omnes.

Pag. 34. XV. *Berkhout.* XVI. *Durgerdam* en *Nieuwendam.*

Hactenus de difficultatibus praecedentis Congregationis quae videbantur denuo discutiendae; sequitur nunc tractanda trium adhuc articulorum series.

I. Petiit Illustriss. V. A. describi Episcopatum Harlemensem, quoad Sacerdotes, Loca, Locorumque appendices.

II. *Alkmaar.* III. *Heilo*, *Bergen* en *Schoorl.*

Pag. 35. Quoad primum: omnino ea in re faciendum Illustriss. V. A. est satis, singulis Archipresbyteris districtus sui descriptionem ad D. Decanum transmittentibus; qui eas ad Illustrissimum dirigat earumque exemplar in Archivo servet.

---

1) Zie Deel IV, bl. 444.

Discessum deinde ad Sacellum est, ubi D. CORNELIUS CATZIUS facta ad D. Decani manus fidei professione solemniter est in Sacellanatum per mortem Clariss. D. BANNII vacantem, testibus confratribus in Capitulo tunc praesentibus, introductus.

Capitulum ordinarium

Anno 1646 Januarii decima sexta die habitum est, fratribus, solo BENIO excepto, cunctis praesentibus, factaque S. Spiritus invocatione, relectisque praecedentis Congregationis actis, deprehendimus quasdum tunc ventilatas difficultates denuo discutiendas. Videndum enim. 1. Quo statu sit negotium *Texeliense*. 2. Quo *Wiringanum*. 3. Quo *Abstedanum*. 4. Quo *Aalsmerianum*. 5. Quam sit ampla *Landdrossardorum* potestas. [1]) 6. Quo loco sit res nummaria Capituli. 7. Quo negotium *Durgerdamense*. 8. Quid actum ex in descriptione Episcopatus Harlemensis. 9. Quid praestitum a D. Cattero in promovenda Sacram. V. recuperatione. 10. Quid in *Schorel* et *Berghen*. Pag. 36.

Quoad 6, res ita se habet. In computu cum Ultrajectinis communi ab anno 1643 ad annum 1644 debebant Harlemenses florenos 350; in altero autem ab anno 1644 ad annum 1645 florenos 525, ut fiat summa florenorum 875; ad quam D. Praepositus contulit florenos 150, Decanus reliquos videlicet 725; e quibus subductis florenis quadringentis quos debet propter annuum censum, manent ei refundendi post primum Martii anni currentis 325 floreni, ac D° Praeposito 150, adeo ut summa debiti Capitularium maneat florenorum quadringentorum et septuaginta quinque; quorum 150 D. Praepositus ac totidem, imo totum reliquum quod, applicatis ei florenis 141 a *Groenhoutio* acceptis, a Capitularibus solvendum foret, Pag. 37.

1) Verg. Deel IV, bl. 444.

hac conditione donat Decanus ut singuli confratres 25 florenos conferant, qui omnes loco pecuniae Groenhoutianae in aerario ad necessaria reserventur.

Pag 38. Ac ne in futurum tantis nummis gravemur, visum est Capitulum ab omni debitorum onere liberum conservare. Manent autem sub Amplissimo Decano ad annuum censum floreni bis mille et quingenti.

Quoad 8 descriptus est Episcopatus Harlemensis, descriptionumque exemplar Illustr. D. Vicario Ap. per D. Praepositum traditum; alterumque quod in Archivo servetur tradendum.

Conventus archiepiscopalis.

Anno Domini 1646, Aprilis 24 die convenerunt Hagae-comitis ex parte quidem Ultrajectinorum Reverendiss. D. JACOBUS DE LA TORRE, Ampliss. Eruditissimique DD. J. WACHTELARIUS, SWITBERTUS PURMEREND, LUDOLPHUS AB HEUMEN, JOANNES SCHADEUS, ABRAHAMUS BRINEN: Harlemensium vero Ampliss. Eruditissimique
Pag. 39. DD. LEONARDUS MARIUS, BALDUINUS CATZIUS, JOANNES BEENIUS, N. VERWER, CORNELIUS CATZIUS, praesente etiam per occasionem Eximio D. MODESTO, Collegii Coloniensis praeside; ac quaesitum primo est, cum S. Congregationi de propaganda fide ipsique Sanctissimo D. placeat Consecratio R^{mi} D. TORRII: an et qualiter ad eam sit procedendum; et, cum non videretur ea in re agendum quidquam praeter vel contra voluntatem Illustr. D. V. A., lectae sunt ejus litterae, e quibus, cum de ejus constaret consensu, responsum est ab Harlemensibus, cum juxta Concordata praecedentis anni, Articulus ille praescriptus ad eos non esset: non determinandum quidquam in negotio tam primario, Confratribus suis inconsultis, quibus habendo feria vj^{a} proximae hebdomadis Capitulo auditis, de re tota rescribetur.

Ventilatum deinde est, num liceat Catholicis Ultrajectinis edicto illo suorum Dominorum pro se uti, quo filiabus spiritualibus viduisque bonorum suorum interdicitur administratio; et cum non convenirent omnes, quaestionis illius decisio Illustr. D°. V. A. utrimque est commissa.

Exhibuit denique Reverendissimus D. TORRIUS communem computum Ampliss. D. Decano nostro.

Capitulum ordinarium.

Ob Archiepiscopalem conventum dilatum, dicto anno 1646, quarta die Maji praesentia sua cohonestarunt Canonici omnes, solo, ob laesam Hagensis profectionis incommodo valetudinem, absente Ampl. D. Praeposito; ac lectis primo Pag. 40. actis Hagiensibus visum est omnibus, nos consecrationi Di TORRII, cum nil per eum nobis juris decedat, obsistere non posse, imo cum S. Congregationi Illustrissimoque D. V. A. placeat, et nobis placere.

Deinde cum etiam aequissimum videretur, in ejus ferendis expensis nos concurrere, rogatum est, qua portione; definitumque, cum in similibus honorariis dimidiam semper contulerimus, illud et hac vice, ne consecratus in alterám partem nimium propendeat, observandum esse.

Lectus denique, qui exhibitus a R^mo D. TORRIO computus fuerat; cumque iterum plurimae in eo expensae viderentur enormes et supervacaneae, atque hactenus ab eo desideraretur promissa Ultrajectinorum nobiscum in ferendis sumptibus partitio, et cum D. Decano in gravioribus communicatio: plurimorum haec votis stetit sententia: quatuor illos praecedente anno conceptos illo in negotio articulos Rmo D. scripto iterum communicandos, computusque liquidationem, usque dum plene nobis ea in re fiat satis, differendam.

Repetita deinde Acta praecedentis Congregationis nostrae; suntque inventi Articuli aliquot cura secunda

discutiendi, ante omnes vero de instituenda Archipresbyteratum Visitatione, quam finitam esse debere ante proximum conventum feria 3^{ia} post B. M. V. Visitationem habendum, communibus votis convenit. Comites autem Visitatoribus constituti qui sequuntur: D° Decano C. CATZIUS et in aliquibus locis D. BEENIUS, D° Praeposito N. VERWER, D° CATTERO JOANNES STEENIUS, ac denique D° EENHUSIO GUILIELMUS COPALLIUS qui ante festum Pentecostes saltem in Texelia et Wiringa de toto illarum statu inquirent insularum. Omnes insuper, ut Amplissimis Decano ac Praeposito ducenti Imperiales in promovenda per emptitium Praesidis favorem Aalsmeriaanorum causa expositi, refundantur, agent cum suis pastoribus, quid quisque ad communia velit onera conferre subsidii.

Pag. 41.

Absolutis sic per insularum duarum impositam visitatoribus curam, articulis prioribus duobus, ad 3: *Zijpe*, quoad 7^{m}: *Monnickendam;* quoad ultimum: *Zandvoort*, *Heilo.*

Pag. 42.

Conclusum deinde est DD. GERARDUM et CORN. CATZIUM requisitum Licentiae sat diu, si non nimis, dilatae gradum ante proximum SS. Omnium festum suscepturos vel ad conventus Capitulares non vocandos.

Capitulum ordinarium.

Die 3 Julii Anno 1646 omnibus Canonicis praeter Amplissimum D. Praepositum praesentibus, est habitum Harlemi; ac primo est actum de sumptibus publicis Episcopatui nostro cum Ultrajectino communibus; eorumque ratione. Lecta Rmi TORRII prolixa satis ad nostras quas ei scripseramus litteras responsio; ac quoad summam GEESDORPIO [1]) pendi solitam, visum est pro lapso et

1) Verg. Deel III, bl. 125–27 en Deel IV, bl. 444.

labente etiamnum tempore, faciendum ei satis; at in posterum nos concurrere non posse, cum sacerdotibus nostris maxime borealibus plerisque persuaderi nequeat se turbari ab illo posse: et deinde dimidiam expensarum communium partem, quidquid tandem RRdis Ultrajectini Vicariatus Dominis videatur, nos ferre non posse. Sacerdotes interim a suis quique Archipresbyteris mo- Pag. 43.
nendi, facultatem esse GEESDORPIO per totam Hollandiam Catholica exercitia turbandi; cujus proinde vexam vel voluntaria contributione redimant vel suo damno expectent.

Visitatores deinde retulerunt quid a se actum fuerit, *Noordwijk, Velsen, Assendelft, Oegstgeest en omstreken,* Pag. 44.
Leiden, Zijpe, Werfertshoef, Urk.

Anno 1646, die 25 Septembris, cum ad Amstelredamensium Encaenia varia occasione apud Ampliss. D. Praepositum convenissent Eruditissimi atque Adm. RR. DD. J. STEENIUS, N. VERWER, G. COPALLIUS et G. EENHUSIUS, placuit ob praegnantia quaedam negotia Harlemum simul ad Amplissimum D. Decanum excurrere ut communicatis consiliis de articulis aliquot statueretur. Praemissa itaque Spiritus invocatione in sequentia conventum est decreta. *Texel, Wieringen, Huisduinen, Zijpe,* Pag. 45.
Blockerts, Assendelft, Kalslagen, Purmerend, Durgerdam.

Capitulum ordinarium.

Anno Domini 1647, die decima-quinta Januarii convenerunt Ampliss. atque adm. RR. DD. Decanus, Praepositus, STENIUS, VERWER, COPALLIUS et CATZIUS, praeviaque oratione lectisque congregationis praeteritae actis, eorum occasione retulit D. Decanus, se Rmo D. TORRIO pro GEESDORPIO fecisse satis; ac decretum est porro, Pag. 46.
cum Hagiensis subinde Praesidis favor ad promptiorem nostrorum ibi negotiorum expeditionem requiratur, hono-

rarium ei annuum ut continuetur, si et Ultrajectini in partem velint illius oneris concurrere; atque ut sumptus nostrae dioeceseos ferantur levius, singuli prima occasione monebuntur ab Archipresbyteris suis pastores, ut vel illam GEESDORPII vexam, collatis pro sua facultate nummis redimant vel suo damno, ut est alias statutum, expectent. *Velsen*, *Rhijnsburg*.

[Decanus] Illustriss. Vicarium Ap. rogavit, num festa Sanctorum hujus patriae proprio sint celebranda officio?
Pag. 47. quod pro hoc saltem admissum est anno, ac M^ro LAURENTIO [1]) transcriptum est. *Texel*, *Wieringen*, *Huisduinen*, *Zijpe*, *Assendelf*, *Purmerend*, *Waterland*, *Kalslagen*, *Bergen*.

Statutum denique est, ut sacerdotes ad curam pastoralem admittendi, ab Archidiacono et altero quodam, qui ad manum sit, capitulari examinentur.

—

Anno 1647 die 29 Aprilis.

Capitulum ordinarium vernum

Pag. 48. Occurrentia SS. Apostolorum et inventae Crucis uno die anticipaverunt festa: cui interfuere Canonici omnes exceptis Seniore et qui tunc ad Francicum sese accingebat iter EENHUSIO.

Actorum praehabita S. Spirttus invocatione, haec fuit series.

1. Renovatum de dando Praesidi Hollandicae curiae honorario ex praelectis praeteritae Congregationis actis decretum.

2. *Velsen*. 3. *Rhijnsburg*. 4. *Texel*. 5. *Wieringen*. 6. *Huis-*
Pag. 49. *duinen*. 7. *Assendelft*. 8. *Purmerend*. 9. *Durgerdam* en *Nieuwendam*. 10. *Kalslagen*. 11. *Bergen*. 12. *Zantvoort*.

---

1) *Laurentius Woudius*, pastoor van Werfertshoeve, den Cartabellist. Vergelijk Deel II, bl. 146–47.

Finitum consuetis precibus conventum excepit hilare, quo nos domi suae Clariss. D. Corn. Catzius excepit Pag. 50 convivium; in quo Amplissimi Domini Dec. et Praep. ex suis centum imperialibus, quos singuli singulos, ad promovendam causam *Aalsmerianam* jam pridem Hagamcomites transmiserant, centum Ecclesiae donarunt florenos; et cum Rmi D. Torrii ad Ephesinum nominati Archiepiscopatum instaret consecratio, cujus expensae ad bis mille florenos aestimatae, (quorum media nobis pars ex condicto ferenda) urgente itineris Monasteriensis tempore inveniendae essent: consultius est visum, sine collecta, honorarium novo Archiepiscopo a Capitularibus dari, singulis Canonicis florenos centum, Decano autem ducentos conferentibus.

—

Anno eodem 1647 mortuus est Episcopatus et Capituli Harlemensis nostri *Canonicus* et *Secretarius* Adm. R. et Eruditiss. D. Nicolaus Verwerus, SS. Th. L. die xiii Octobris.

Ejus memoria solemni sacro habita fuit die xxiii ejusdem mensis.

Celebrante Ampliss. D. Decano.

Diacono Eruditiss. D. Joanne Steenio.

Subdiacono Eruditiss. D. Wilhelmo Coopallio.

—

Eodem die post Sacrum habitum fuit Pag. 51.

Capitulum ordinarium autumnale 1647 die 23 Oct.

Comparuerunt Ampliss. atque admodum RR. DD. Decanus, Praepositus, Catterus, Stenius, Copallius, Eenhusius, Catzius; factoque S. Spiritus invocatione concordibus votis in *Secretarium* elegerunt R. D. Cornelium Catzium ac datis utrimque dextris acceptarunt.

Relecta deinde, acta praecedentis Capituli in quibus 1us articulus erat de honorario Praesidi Curiae Hollandicae

dando: qua in re cum videretur gravari Capitulum, decretum, rem istam inter Ill^{m} D. TORRIUM Amplissimosque Vicarios et Decanum Amstelodami tractandam.

2, 3 et 4 articuli sunt praestiti, *Wieringen*, *Huisduinen*, enz.

De novo.

1. Electus in *Thesaurarium* Eruditiss. D. JOANNES
Pag. 52. CATTERUS. 2. *Schagen*. 3. Defuncto R. D. NICOLAO VERWER, propositus in Canonicatum successor R. D. WALTERUS FONTANUS [1]); et placet. Inquiretur de ejus consensu ab Amp. D. Praeposito.

A prandio.

4. *Noordwijk*. 5. *Heerhugowaard*. 6. Lecti articuli concordiae inter Ill^{m} D. Vicarium Apost. ex una et Decanum ac Capitulum Harlemense ex altera partibus, initae anno 1616, Lovanii etc.

Pag. 53. Capitulum ordinarium hiemale.

Anno 1648, Januarii die 14 convenerunt Ampliss. et RR. DD. Decanus, Praepositus, CATTERUS, STENIUS, COPALLIUS, CATZIUS, absente Seniore; defunctoque Exim. D. GERARDO EENHUSIO, celebratae sunt pro ejus anima exequiae solemnes; quibus rite peractis factaque invocatione S. Spiritus,

1. Ad articulum primum praecedentis Capitularis conventus data est commissio Ampliss. D. Decano, uti inquirat ex *Ovezandio* quid sit in re? quando facta sit ultima solutio? quid restet? et in futurum nos non obligare.
Pag. 54. 2–6. *Wieringen* enz. 7. Electus in *Thesaurarium* D. CATTERUS, sese excusans excusatus est. 8. *Schagen*. 9. *Durgerdam*. 10. Mr FONTANUS Canonicatum omnino refugit. 11. *Heerhugowaard*.

---

1) Hij was medehelper van Marius te Amsterdam, en was ook met de geestelijke zorg over Zaandam belast.

Capitulum ordinarium vernum. Pag. 55.

Anno Di. 1648, April 21 convenerunt Ampliss. et RR. admodum DD. Decanus, Praepositus, CATTERUS, STENIUS, COPALLIUS, CATZIUS, Seniore absente, et vacante duorum defunctorum loco. Ac primum (implorato S. Spiritus praesidio) actum de articulis Capituli praecedentis cujus primus erat de honorario Praesidi Curiae continuando, et nunc expectatur responsum *Ovezandii*. Ad 2. *Wieringen*. Ad 3. *Huisduinen*. Ad 4–5. *Kalslagen*. Ad 6. *Zandvoort* en *Vogelensang*. Ad 8. *Schagen*.

Ad 11. *Heerhugowaard*. Pag. 56.

De novo.

1–3. *Hem*, *Hoorn*, *Westende*. [1]) 4. Electus est in Archipresbyterum Hollandiae borealis Eruditiss. D. WILHELMUS COPALLIUS. Ejus confirmatio ab Illmo D. requiretur.

5. *Hillegom en omstr*. 6–7. *Heerhugowaard en omstr*. Pag. 57.

8. Ad supplendum Capitularium numerum propositi RR. DD. PETRUS ISBRANDI [2]) et GERARDUS CRAENLAND [3]), de quorum voluntate inquiretur per Ampliss. DD. Decanum et Praepositum.

Capitulum ordinarium. Pag. 58.

Absente per impedimentum Secretario acta retulit Eruditiss. D. STENIUS, cujus haec sunt verba.

Anno D. 1648, die 7 Julii convenerunt Ampliss. et RR. admodum DD. Decanus, Praepositus, CATTER, STENIUS, COPALLIUS, et Secretarius, junior CATZIUS, legitime excusatus; implorato Spiritus S. praesidio relecta sunt acta Capituli superioris, in quibus

primus (supple articulus) erat de honorario Praesidis Curiae; respondit Decanus egisse se cum *Ovezandio* et accepisse

---

1) Bij Enkhuizen. 2) Pastoor van Uitgeest. 3) Pastoor van Diemen.

responsum, quod honorarium dormiat. 2^{dus} *Wieringen.*
Pag. 59. 3. *Huisduinen.* 4–5. *Assendelft.* 6. *Zandvoort.* De 7 nihil. 8. *Schagen.* 9. *Durgerdam.* De 10 nihil. 11. *Heerhugowaard.*

Absolutis his actis, de novo propositum fuit. 1° *Hem.* 2° *Hoorn.* 3° *Westende.* 4° In Archipresbyterum Hollandiae borealis electus est Eruditiss. D. Copallius, additumque quod ejus confirmatio esset petenda ab Illmo, quod Praepositus fecit et Ill^{mus} approbavit, et scriptum promisit.

5us articulus pertinet ad sextum superiorem; 6us est de Vorenbeeck cui nihil addendum; 7us de quo etiam nihil.

8us continet praesentationem M^{ri} Petri Isbrandi et M^{ri} Gerardi Craenlandt factam per ipsum Capitulum ad supplementum Capituli. De M^{ro} Petro refert D. Decanus quod modestissime excuset sed tamen se submittit voluntati superiorum. De M^{ro} Gerardo refert D. Praepositus quod 3° et 4° eum ad se evocaverit et non comparuerit. Evocabit eum de novo, casu quo intelligat per amicos non esse alienum ab hac re. — *Hoorn.*

Pag. 60. Proposuit D. Praepositus de faciendo catalogo casuum conscientiae qui in nostris provinciis praecipue occurrunt. Respondit Decanus, Ultrajectenses jam fecisse catalogum similem et habere resolutionem Illmi Dni. Additum est quod multorum casuum resolutiones jam sint in antecedentibus actis, quae D. Secretarius perleget et ad proximum Capitulum referet; interea quoque D. Decanus scribet Ultrajectum pro impetrandis eorum articulis.

Proposuit D. Catterus querelam pastoris in *Berghen* et Copall. querelam pastoris in *Berckhout*, quae erat quod religiosi matrimonio jungant subditos earum paroeciarum quibus ipsi ordinarii non sunt. Susceperunt DD. Catterus et Copallius in se, petere a pastoribus conquerentibus querelas in scripto.

Acta post meridiem.

Coram iisdem et Secretario jam tum praesente, comparuit R. D. PETRUS POELRIJCK significans *Hornae* passim fieri abusus indulgentiarum, et quidem cum scandalo, adeo ut post singulas pene conciones indulgentias ducentorum et quod excedit dierum Minoritae audeant promulgare vel (quod aiunt) largiri. Visumque, hanc rem ad Illustr. Dominum referendum esse.

Petenti deinde, an iidem possint sibi quoslibet ad concionandum substituere? responsum, videri dissimulandum. Cum autem quaereret, an teneatur ipse aedes quas habitat incommodas, deinceps conducere, praesertim cum aediles nihil in aedes velint contribuere? responsum, non teneri. Prudenter tamen agat, ne offendat aut aediles aut communitatem. Quod vero petit facultatem consecrandi sacerdotalia ornamenta et paramenta, proponetur Illustr. Domino.

Capitulum ordinarium.

Ad diem 13 Octobris 1648, convocatis convocandis, venerunt Ampliss. et Rdi adm. DD. Decanus, Praepositus, CATTERUS, STENIUS, COPALLIUS, CATZIUS; ac requisito divini Spiritus favore, acta praecedentis Capituli relegi placuit, omissisque iis quae pertractata tum fuerant haec speccatim notavi. Pag. 61.

1. *Wieringen.* 2. *Huisduinen.* 3. *Schagen.*

4. Ampliss. D. Decanus scribet ad Ultrajectenses pro resolutione casuum conscientiae, item pro sententia de jure patronatus.

5. *Purmerend.* 6. *Assendelft.* Pag. 61.

Acta post meridiem.

7. *Noordwijk.* 8. Actum deinde de supplendo numero Capitularium; et cum proponeretur D^{nus} CRUCIUS, reso-

lutum, uti is in proximam hebdomadam ad futurum tunc conventum, evocetur Harlemum, ut Capitularibus innotescat.

9. Exhibuit Secretarius in scripto casus conscientiae, quos in anteactorum Capituli conventuum monumentis reperire erat. Qui servantur in archivo.

Pag. 63. Mr. PETRUS ISBRANDI communibus suffragiis in Canonicum electus consensum praebuit; datae in hanc rem dexterae, ac decretum, ejus institutionem ab Illustr. Vicario Apostolico requirendam esse prima opportunitate. Additumque de litteris testimonialibus collationis canonicatuum diversis Canonicis factae, qui, cum collationem ejusmodi in scripto non habeant, placuit litteras similes requiri ab Illustr. Domino.

Capitulum extraordinarium 1648, die 22 Octobr.

Convenerunt Ampliss. et RR. admodum DD. Decanus, Praepositus, CATTERUS, COPALLIUS, CATZIUS; ac sacro Missae Sacrificio de S. Spiritu solemniter decantato, auditi in causa *Schagiensi*, enz.

Pag. 64. 2. Visus quoque et auditus D. VAN DER CRUYCE [1]), de quo in canonicum admittendo cum ageretur, resolutum est, si Ampliss. D. Praepositus tantum ab ipso subsidii speret, ut absolute eum desideret eligi, neminem fore qui sese opponat.

His rite peractis solutoque conventu ac profecto Alcmariam D. CATTERO, supervenit Illustr. D. Ephesinus exhibuitque Capitularibus adhuc praesentibus specimen sedulo navatae operae in causa communi, ac varia Sacrae Congreg. de Propaganda Fide in nostrum favorem decreta: in archivo servanda.

---

1) *Andreas v. d. Cr.*, Amsterdammer en pastoor aldaar. Zijne werken zijn vermeld in den Volks-almanak van Alb. Thijm 1861, bl. 271-72.

Capitulum ordinarium.

Die 19 Januarii anni 1649 convenerunt Ampliss. ac RR. admodum DD. Decanus, Praepositus, CATTERUS, STENIUS, COPALLIUS, CATZIUS, ac primum facta S. Spiritus invocatione relatum in causa *Wieringhana*, enz. Pag. 65.

2. De *Huysduynen*, enz. 3. Allati sunt casus conscientiae Ultrajectensium; manent in Capitulo examinandi.

4. *Purmerend.* 5–6. *Assendelft.* 7. In pagis circa *Nordwicum*, enz. Pag. 66.

8. Consensit Capitulum in admissionem D. VAN DER CRUYCE in collegium canonicorum; pro ejus institutione scribetur Illustr. Domino.

9. Actum de parvo Rituali imprimendo et emendando. Singuli in medium conferent quod videbitur aut addendum aut expungendum.

10. Mr. PETRUS [ISBRANDI] more solito, post peractam fidei professionem et juramentum fidelitatis praestitum in canonicatum introductus et installatus est. — *Haarlem.*

Capitulum ordinarium.

Ad horam nonam die 13 Aprilis anni 1649 convenerunt Ampliss. et RR. admodum DD. Decanus, Praepositus, STENIUS, COPALLIUS, CATZIUS, et supervenit D. VAN DER CRUYCE; ac imprimis facta S. Spiritus invocatione. Pag. 67.

1. Lectae sunt litterae Eruditissimi D. CATTERI, decretumque ad deprecatorias ejus litteras respondere vel scripto vel viva voce per deputatos, qui primum hac de re cum Illustr. Vicario agent.

2. Comparuerunt D. pastor *Schagiensis*, enz. 3. Causa *Purmerendana*, enz. 4. *Assendelft.*

5. Rituale parvum, missum Illustriss. Domino, placuit imprimi.

6. NOYUS [1]) remissus cum responso, quod in loco res coram partibus agetur. — 7. *Hoorn.*

Pag. 68. 8. Eximius D. VAN DER CRUYCE, servatis consuetis solemnitatibus, in Canonicatum introductus et installatus est.

9. Lecta deinde Statuta Capituli, in quibus diversa notanda cum occurrerent, recepit in se Ampliss. D. Praepositus Illustriss. Vicario haec proponere, primum de communicatione indulgentiarum cum sodalitate Sanctissimae Trinitatis; deinde de casibus matrimonii et mutui, ac tum de facultate consecrandi ornamenta et paramenta, quam Illustrissimus fecit Canonicis graduatis. - 10. *Alkmaar.*

11. Quoad computum Illustriss. Ephesini, placuit inquiri de reditibus pecuniae, legatae ab Ampliss. D. Decano piae memoriae et ex iis solvi.

Capitulum ordinarium die 7 Julii 1649.

Pag. 69. Huic Capitulo cum per impedimenta interesse non potuerim, acta ex notatis ab Ampliss. D. Praeposito descripsi; ejus haec sunt verba.

Comparuerunt Decanus, Praepositus, COPALLIUS, ISBRANDIUS, absentibus BEENIO, CATERO, STENIO, C. CATZIO, CRUCIO, omnibus legitime excusatis. Facta Spiritus S. invocatione relecta sunt acta Capitularia de 13 Aprilis.

1us articulus est de D. CATERO. Locutus est ei nomine Capituli Decanus, sed frustra; locutus est ISBRANDIUS frustra. Itaque resolutum est, ut adhuc habeatur pro canonico, eique offeratur quod GERARDUS [2]) prima opportunitate promovebitur eique subserviet. Fiet id per Praepositum, COPALLIUM, ISBRANDIUM.

2. De causa *Schagensi*, enz. 3. De causa *Purmeren-*

---

1) Pastoor van Crommeniedijk.

2) Denkelijk *Gerardus Braessemius* zijn medepastoor te Alkmaar. Zie beneden.

dana, enz. 4. *Assendelft.* 5. Rituale necdum est impressum, ob morbum Henrici Bernardi. [1])

6. *Wormerveer.* 7. *Hoorn.* 8. Est tunc completus. 9. Similiter, et Illustrissimus dedit omnibus Capitularibus tunc existentibus facultatem consecrandi ornamenta cum promissione, si quis de novo eligatur, ut Illustriss. Gratiae suae perscribatur, qui tunc eandem facultatem novo electo concedet. Pag. 70.

10. *Alkmaar.* 11. Decanus dedit Ephesino.

De novo coepimus agere de *Texelia* et *Wiringa*, enz.

Capitulum ordinarium die 12 Octob. 1649.

Convenerunt Ampliss. et RR. admodum DD. Decanus, STENIUS, COPALLIUS, CRUCIUS, ISBRANDIUS, me pro tempore impedito sero adveniente. Pag. 71.

Pars actorum a D. CRUCIO conscripta; ac primum implorato Divini numinis praesidio relecta praecedentia acta; ex quibus haec notata fuere verbis D. CRUCII.

1. CATTERUM convenere DD. Praepositus, COPALLIUS, ISBRANDIUS; sed nihil effectum. 2. Causa *Schagensis*, enz.

3. *Purmerend.* 4. *Assendelft.* 5. De Rituali monebitur Ampl. Praepositus per D. CRUCIUM. 6–9. praestiti. 10. remittitur ad Illustriss. Dominum.

Novi articuli erant. Pag. 72.

1. De *Texelia* enz. 2–3. *Alkmaar* en omstreken. 4. *Assendelft.* 5. *Kalslagen.* 6. *Hoorn* en omstreken. Pag. 73.

De novo.

Actum de *Schorelanis*, enz.

Capitulum ordinarium translatum, ob temporis incommoda, in 8 Febr. 1650 ac habitum. Pag. 74.

Convenerunt Ampliss. DD. Decanus, Praepositus,

---

1) Naar ik vermeen, de naam van den drukker of uitgever.

COPALLIUS, CATZIUS, ISBRANDIUS, CRUCIUS, absentibus BENIO, KATERO, STENIO, CATZIO sero veniente.

Art. 1. De CATERO. [1])

2. De *Schaga*, enz. 3. Res *Purmerendana*, enz. 4. *Assendelft*. 5. Impressa sunt nova exemplaria a° 1647 sine scitu Capituli. Hactenus D. VAN DER CRUYCE.

De novo.

Pag. 75. 1. *Zijdewind*. 2. *Assendelft*. 3. *Purmerend*. 4. *Kalslagen*. 5. *Bergen* en *Schorel*. 6. *Wieringen*. 7. *Zaandam*. 8. Decanus aget cum *Spanio*, de mille florenis Capitulo per BUGHEUM piae mem. legatis. [2])

Capitulum ordinarium habitum Amstelodami die 27 Aprilis 1650.

Pag. 76. Convenerunt Ampliss. et RR. admodum viri Decanus, Praepositus, STENIUS, COPALLIUS, CATZIUS, ISBRANDIUS, CRUCIUS, praeviaque S. Spiritus invocatione, lecta acta praecedentis Capituli, in quibus articuli erant.

1us De CATERO, qui quandoquidem se pro non canonico gerat, eumque Illustrissimus absolverit a Capitulo, cujus absolutionis vi deinceps non comparet: placuit confratribus agi de alio in ipsius locum substituendo; et electus Mr. GERARDUS BRAESSEMIUS. [3]) Occasione hac etiam actum de confratre BENIO [4]) ad resignationem inducendo; quod D. Decanus recepit in se, expediendum ante proximum Capitulum.

2. De *Schaga*, enz. 3. De *Purmerenda*, enz. 4. *Assendelft*.

---

1) Er is verder niets aangeteekend.

2) Vergelijk Deel XIV, bl. 35.

3) Pastoor te Alkmaar.

4) Die voortdurend lijdend was.

His finitis occurrit.

1. Causa *Nieropiana*, enz. 2. Causa *Assendelffensis*, enz. 3[us] est expeditus supra ad 3-4 De *Calslaegen*, enz. 5. De *Berghen* bene est 6. De *Wiringha* enz. 7. De *Serdam* [1]) enz. Pag. 77.

De novo.

Art. 1. *Crommenie* en *Wormerveer*. 4. [2]) *Berkhout*. 5. *Heemskerk*. Pag. 78.

Capitulum ordinarium habitum in Uytgeest die 6 Julii a°. 1650.

Convenerunt Ampliss. DD. Decanus, Praepositus, STENIUS, COPALLIUS, CATZIUS, ISBRANDIUS, CRUCIUS; factaqae S. Spiritus invocatione revisa acta praecedentia. Pag. 79

Art. 1. CATERUS manet absolutus. BRAESSEMIO scribet Decanus pro habenda ejus resolutione; sicut et D. BENIC ad resignationem inducendo.

2. *Schagen*. 4. [2]) *Assendelft*. 5. In causa *Nieropiana*, enz 6. De *Wiringha*, enz. 7. In *Serdam*, enz. 8. Negotium D. NOY expedietur Amstelodami. 9. *Hillegom*. 10. Illustrissimus declaravit acta Patris LEERSII in matrimoniis extra parochias ei commissas, esse nullius valoris

De novo. Pag. 80.

1. *Hoorn*, 2. *Kalslagen* en *Amstelveen*.

3. Lectum quoque scriptum extractum ex litteris Illustrissimi Domini Philippensis, continens quod sollicitaverit D. Praepositus, quatenus possit onus archipresbyteratus Amstelandiae resignare in Eximium D. ANDREAM VAN DER CRUYCE; ipsum Illustrissimum uti et CRUCIUM consensisse.

A prandio.

4. *Limmen*, *Castricum* en *Heemskerk*.

---

1) Zaandam.

2) Er wordt geen art. 3 vermeld.

Pag. 81. Capitulum ordinarium habitum Amstelodami ad diem 11 Octob. 1650.

Convenerunt Ampliss. et Admodum R[di] Viri DD. Decanus, Praepositus, STENIUS, ISBRANDIUS, VAN DER CRUYCEN, C. CATZIUS, sero veniente COPALLIO, et post S. Spiritus invocationem lecta acta praecedentia.

Art. 1. GERARDUS BRAESSEMIUS post honestas excusationes submisit se. Scribet Illustriss. Domino Decanus.

Pag. 82. 2. *Schagen* 4. *Assendelft.* 5. *Nierop.* 6. *Wieringen.* 7. *Zaandam.* 8. *Hillegom* en omstreken. 9. *Amstelveen.* 10. *Limmen.* 11. *Castricum* en *Heemskerk.*

De novo.

1. *Leovardiam* proficiscetur D. VAN DER CRUIJCEN, ut in loco videat, quid expediat, ac deinde D. Praeposito referat.

2. *Kalslagen.*

Pag. 83. Capitulum ordinarium hiemale per temporum injuriam omissum.

Capitulum ordinarium vernum habitum Aprilis die 18 A°. 1651.

Convenerunt Harlemi Ampliss et Rdi admodum DD. Decanus, Praepositus, STENIUS, COPALLIUS, CATZIUS, CRUCIUS, ac primum facta S. Spiritus invocatione relecta acta praecedentis Capituli de quibus haec notanda.

Ad 1[m] M[r]. GERARDUS BRAESSEMIUS approbante Illustrissimo D. Vicario Apostolico in Capitulo locum accepit.

Ad 2[m] de causa *Schagiensi* enz. Tertius est absolutus Ad 4. de *Assendelft.* Sex alii absoluti. Ad 11 de *Castricum.* Ad 12 de *Calslaegen.* Ad 13. *Leovardiae* est praevisum per personam D. VAN DER STOCK.

De novo.

1. *Wieringen*. 2. *Egmonden*. 3. *Uitgeest*. 4. M[r]. GERARDUS BRAESSEMIUS servatis debitis solemnitatibus est installatus.

Capitulum ordinarium. Pag. 84.

Convenerunt ad diem 10 Octob. 1651. Ampliss. et Reverendi admodum viri Decanus et Praepositus, COPALLIUS, CATZIUS, CRUCIUS, BRAESSEMIUS, absente STENIO; et primum acta capituli superioris (post praemissam S. Spiritus invocationem) relegere ac de articulis haec notavere.

Ad 1. *Schagen*. Ad. 4. *Assendelft*. Ad 11. *Castricum*. Ad 12. *Calslaegen*. Ad 13. *Wieringen*:

De novo propositum.

1[a]. De Visitatione statutum, ut faciant visitationem Archipresbyteri prima commoditate.

2. Texeliam visitabit D. VAN DER CRUICE.

3. *Haarlem*. 4. *Zandvoort* 5. *Heilo*. Pag. 85.

A prandio.

Crommenie en *Wormerveer*.

Capitulum ordinarium hiemale propter aëris intemperiem ad diem vigesimum Februarii translatum, 1652 anni. Pag. 86

Convenerunt Harlemi Ampliss. et Rdi adm. DD. Decanus, STENIUS, COPALLIUS, CATZIUS, CRUCIUS, BRAESSEMIUS, D. Praeposito absente; factaque S. Spiritus invocatione primum relecta praecedentis Capituli acta; in quibus cum ea quae absoluta erant viderentur omittenda, iis praetermissis, placuit haec notari.

Ad 1. *Schagen*. Ad 2. *Calslaegen*. Ad 3. *Wieringen*.

De novo. Pag. 87

Art. 1. Relatum deinde in Capitulo, quomodo Ampliss. Domini Decanus, Praepositus et CRUCIUS, nomine Capituli

ad Illustriss. D. Vicarium Apostolicum profecti eidem congratulati sint [1]), illique pergratus noster nostrorumque omnium affectus acciderit; ac per hoc locum suae residentiae Antverpiae capere proposuerit, pro honorario autem nomine Capituli promissos ei mille florenos annuatim persolvendos.

De his conquirendis cum in Capitulo ageretur, resolutum, ut Archipresbyteri singulos sui districtus sacerdotes adhortentur ad liberalem contributionem pro sumptibus Ecclesiae necessariis, faciendam quotannis in distributione Sacri Olei.

Art. 2. Scribetur a Clero Harlemensi separatim Eminentissimo D. FABIO CHISIO, et Sacrae Congregationi in favorem Illustrissimi D. Vicarii, et rogabuntur quatenus negotia nostra dignentur in bonum dirigere.

Art. 3. Illustrissimus Dominus adventum ad nos suum differt, ob causas.

Pag. 88. Capitulum vernum ordinarium, dilatum ob causas, habitum die 23 Maji A° 1652.

Ad hunc conventum venerunt Amplissimi et admodum Rdi. DD. Decanus, Praepositus, STENIUS, COPALLIUS, CATZIUS, VAN DER CRUYCE, BRAESSEMIUS; et post invocationem S. Spiritus placuit revidere praecedentis Capituli acta in quibus haec occurrere notabilia. 1. *Schagen.* 2. *Calslaegen.* 3. *Wieringen* en *Texel.*

De novo.

Art. 1. *Castricum.* 2. *Osdorp.* 3. *Haarlem.* 4. Visitabunt D. Decanus cum fratre, D. Praepositus cum CRUCIO, COPALLIUS cum STENIO, D. BRAESSEMIUS cum CRUCIO post octavam.

---

1) De Vicarius Apostolicus Philippus Rovenius was namelijk op den 1 October 1651 overleden, en Jacobus la Torre, tot nu toe zijn Coadjutor; was hem in zijn Apost. Vicariaat opgevolgd.

Capitulum ordinarium aestivum.

Die secunda Julij A° 1652 convenerunt Harlemi Amplissimi et Rdi admodum Domini Decanus, Praepositus, STENIUS, COPALLIUS, CATZIUS, CRUCIUS, BRAESSEMIUS et post S. Spiritus invocationem relecta sunt acta praecedentia. 1. *Schagen*. 2. *Calslagen*. 3. *Wieringen*. Pag. 89.

De novo.

Art. 1. *Haarlem* Art. 2. Communi consensu decretum, ut ad petitionem Illustriss. D. Vicarii Apostolici: Domini Decanus, Praepositus et CRUCIUS prima opportunitate in Brabantiam proficiscantur.

Hoc funesto tempore duo luminaria magna nobis exciderunt et occiderunt; et quidem D. GERARDUS BRAESSEMIUS die 17 Octobris *Alcmariae* ac postridie (eheu) *Amstelodami* Ampliss. D. Praepositus LEONARDUS MARIUS. Pag. 90.

Capitulum extraordinarium.

Occasione exequiarum funebrium Amplissimi D. Vicarii et Praepositi LEONARDI MARII (beatae recordationis) convenerunt Amstelodami Anno 1652 die vigesima secunda Octobris, id est postridie S. Ursulae, Amplissimi et Rdi admodum Domini Decanus, STENIUS, COPALLIUS, CATZIUS, CRUCIUS; factisque per D. Decanum exequiis solemnibus, post peractam Spiritus Sancti invocationem, electus est communibus suffragiis in Capituli Vicarium Ampliss. D. Decanus D. BALDUINUS CATZIUS, statutumque quod proximo die Martis [sic] habebitur ordinarium autumnale Capitulum Harlemi, ut de caetaris Capituli negotiis illic agatur.

Capitulum ordinarium autumnale. Pag. 91.

A° 1652 die 29 Octobris Harlemi congregati fuere Ampliss et Rdi adm. DD. Decanus, STENIUS, COPALLIUS, CATZIUS, CRUCIUS, factaque S. Spiritus invocatione lectae

sunt diversae diversorum epistolae. Deinde celebratum solemne sacrum pro anima Amplissimi Domini LEONARDI MARII, beatae memoriae; ac deinde relecta praecedentis Caiptuli acta, in quibus. Art. 1. de *Schaga* enz. 2. *Callslaegen*. 3. *Texel*. 4. *Castricum*. 5. *Osdorp*. 6. *Haarlem*. 7. Iter Brabanticum perfecerunt Ampliss. DD. Decanus, Praepositus, CRUCIUS. 8. *Uitgeest*.

A prandio, de novo.

Pag. 92. 1° Resolutum, quod Ampliss. D. Decanus scribet Illustrissimo Domino, sese esse electum Vicarium Capituli communibus suffragiis, rogabitque quatenus dignetur afflictae patriae adesse, ut rebus hic constitutis possit plenius informare Nuntium.

2° *Amsterdam*. 3. *Medemblik*. 4. FOLCQUERO M^r^. THIMOTHEUS ad pastoratum *Groeningensem* [offeretur.]

5° Decretum, quod posthac nemo instituetur pastor nisi, praevia professione fidei, promittat Capitulo reverentiam et obedientiam.

Pag. 93. Capitulum extraordinarium habitum coram Illustrissimo Domino Vicario Apostolico Amstelodami, A° 1652 die 27 et 28 Novembris.

Convenerunt ad diem praefatum Ampliss. et Rdi adm. DD. Decanus, STENIUS, COPALLIUS, CATZIUS, CRUCIUS; ac post osculum manus Illustriss. Suae Gratiae de adventu gratulati sunt, praeviaque S. Spiritus invocatione actum de rebus *Amstelodami* constituendis.

1. Primoque resolutum de Domino EBBIO ad canonicatum promovendo eoque in tempus pomeridianum vocando, illiusque consensu exquirendo.

2. Illustrissimus Dominus proposuit de WAELEMBURGIO [1]) Amstelodami plantando, timebatque ne is Coloniae

---

1) Een der beide Rotterdamsche gebroeders *Adrianus en Petrus van Walemburch*, wier gemis ook weder in 1656 de Vicarius Apost. la

et fratri suo nimium illigatus non posset facile ad hoc pertrahi. Resolutum, quoniam per obitum D. FABIANI BLOCLANDT, D. WALTERI FONTEIN et maxime Eximii D. LEONARDI MARII (beatae recordationis) Amstelodami loca aliquot vacent, posse eum in spem alicujus ex istis evocari.

3. *Beggynhof* te *Amsterdam.* 4. *Wieringen.*

5. Petiit Illustrissimus Dominus statum sibi exhiberi totius dioecesis, scilicet nomina sacerdotum et locorum quibus deserviunt in suo quisque districtu.

A prandio Pag. 94

1° Descripti ab Archipresbiteris singulorum districtus et Illustrissimo Domino exhibiti.

2do Praelegit Illustrissimus Dominus deductionem praeclarissimam status totius patriae in genere (pro informatione ad Illustriss. D. Nuntium destinandam) cui erat singulorum Archipresbiteratuum descriptio subjungenda.

3° Venit R. D. EBBIUS, et Canonicatum acceptavit hac lege, ne senectus ejus nimium gravetur, datae utrimque dextrae fraternitatis.

4° *Beggijnhof* te *Amsterdam.* 5° Actum cum Domino BRIENEN an expediret hoc tempore Illustris. D. Vicarium Apostolicum personaliter Coloniam proficisci, ad Illustriss. D. Nuntium oretenus plenius informandum? qui suo et D. *Wachtelarii* nomine censebat, profectionem hanc in aliud commodius tempus differendam: quod etiam Capitulo visum fuit expedire.

Postridie. Pag. 95.

Convenerunt die 28 Novembr. Ampliss. et Rdi admodum viri DD. Decanus, STENIUS, COPALLIUS, CATZIUS,

---

Torre in zijne Relatio betreurde, (Archief v. Utrecht X, bl. 234) die echter buitenslands gebleven zijn. Adrianus werd Wijbisschop van Keulen, Petrus eveneens Wijbisschop eerst van Maintz, later ook van Keulen.

Crucius, Ebbius; praemissaque invocatione S. Spiritus et relectis praecedentibus actis resolutum:

1° Illustrissimus Dominus videtur rogandus ut in sua informatione ad Illustriss. D. Nuntium mittenda, dignetur adjungere, Harlemense Capitulum hactenus in vigore permansisse, non obstante quod alia quaedam Capitula interciderint.

2 en 3. *Amsterdam*. 4. *Diemen*. 5. *Alkmaar*. 6. *Ilpendam*.

7. D. Decanus petiit sublevari a nimiis oneribus praesertim Archipresbiteratu Harlemensi. Resolutum communibus suffragiis, ut frater ejus Cornelius onus istud suscipiat.

8. *Beggijnhof* te *Amsterdam*.

Pag 96.

A prandio.

1° Electus communibus votis D. Henricus Ebbius in thesaurarium Capituli; habebitque unam aerarii clavem, alteram tenente D. Decano.

2° Rogatus Illustriss. Dominus ut Capituli mentionem in transmittenda ad Illustriss. D. Nuntium informatione dignetur facere, respondit se jam ante omnino statuisse hoc suo loco facere, cum ad particularia veniet; nam quod hactenus praelegerat Capitulo, generale erat de toto statu harum provinciarum.

3. Illustriss. D. Vicarius Apostolicus D. Ebbio in pastorem Amstelodamensem et thesaurarium Capituli et D. Cornelio Catzio, in Archipresbiterum Harlemensem electis, benedictionem suam impertiit.

Harlemi.

Concessit Illustriss. Dominus Archipresbyteris facultatem dispensandi in quarto gradu, et tertio et quarto mixto, D. Vicario facultatem dispensandi in tertio gradu. Petiit Illustriss. Dominus, ut pastores quotannis exhibeant numerum baptizatorum, matrimonio junctorum et conversorum.

Capitulum ordinarium hiemale A° 1653, die 16 Januarii. Pag. 97.

Convenerunt Ampliss. et Rdi admodum Viri Decanus, STENIUS, COPALLIUS, CATZIUS, CRUCIUS; ac post solemne sacrum pro anima Eruditiss. D. GERARDI BRAESSEMII celebratum, facta S. Spiritus invocatione, relectis praecedentibus actis statutum:

1° ut Ampliss. D. Decanus, STENIUS et COPALLIUS eum CATERO agant et in loco videant quid facto opus; et conclusum quod CATERUS, si velit esse Archipresbiter debeat agere quae sunt Archipresbyteri et conformare se Capitulo.

2° Capitulum resolvit D. VAN DER CRUYCE esse Archipresbyterum tam oppidi Amstelodamensis quam pagorum Amstellandiae.

3 *Haarlem*. 4. *Uitgeest*. 5. *Wieringen*. 6. *Texel*. 7. *Kalslagen*. 8. *Waterland*. 9. *Ankeveen* en *Amsterdam*. 11. Pro Pag. 98.
PETRO CHIAMIARE Parisiensi nihil fiet.

12. *Duivendrecht*. 13. — 14. *Amsterdam* en *Osdorp*.

A prandio

1. Anglus sacerdos sustentatus ex communitate *Amstelodamensi*; licite. 2. *Amsterdam*. 3. *Warmond*.

Capitulum ordinarium vernum die 22 Aprilis 1653. Pag. 99.

Convenerunt Ampliss. et Rdi admodum DD. Decanus, STENIUS, COPALLIUS, CATZIUS, CRUCIUS; et facta S. Spiritus invocatione, relecta praecedentis Capituli acta, omissis omittendis, haec notanda occurrunt.

1° De BLOCHOVIO tempus docebit. 2° *Zaandam*. 3. *Texel*. 4. *Wieringen*, *Uitgeest*, *Kalslagen*. 5. *Osdorp*.

6. De Domino EBBIO resolutum, quod, ut sit Canonicus, debebit suscipere gradum prima opportunitate.

7. Rem pecuniariam serio urgebunt DD. Archipresbyteri. 8. *Haarlem.*

Pag. 100. Capitulum ordinarium die 8 Julii 1653.

Ad hanc diem vocati convenerunt Amplissimi et Rdi adm. DD. Decanus, STENIUS, COPALLIUS, CATZIUS, CRUCIUS, EBBIUS; ac implorato S. Spiritus praesidio, D. EBBIUS facta fidei professione ordinariisque solemnitatibus servatis, installatus fuit. Relecta deinde acta Capituli praecedentis, in quibus articuli primus de BLOCHOVIO et secundus de *Serdam* sunt absoluti, tertius de *Tesseliensibus* manet, quartus de *Calslaegen* nihil est; quintus et sextus manent; Ad septimum, collatis quae collectae erant pecuniis, resolutum, ut qui nondum sunt contribuentes, admoneantur pro contributione facienda; ad quod DD. EBBIUS et CRUCIUS suos visitabunt.

De novo.

1. Lectae Illustrissimi Domini litterae, quibus significat, sese Coloniam profecturum, expectareque ut aliqui ex nostris sequantur; resolutum: scribendum Illustr. Domino, ut dignetur nos propter bella et seditiones habere excusatos. Si tamen meliora sint tempora, subsecuturos D. Decanum et CRUCIUM.

2. Visitatio differetur in annum sequentem, iisdem de causis.

3. Actum de supplendo Capitularium numero, electique communibus votis Dominus VAN DER WIELEN et Dominus BEIER.

Pag. 101. Capitulum ordinarium autumnale die 14 Octob. 1653.

Convenerunt Ampliss. et Rdi DD. Decanus, STENIUS, COPALLIUS, CATZIUS, CRUCIUS, EBBIUS, ac primum servatis consuetis solemnitatibus installati sunt Rdi DD. PETRUS VAN DER WIELEN et GUILLIELMUS BEIER; qui

cum essent simul electi, sorte missa praecessit M[r]. VAN DER WIELEN; itum deinde ad Capitulum pariter; factaque S. Spiritus invocatione,

1. Deputati sunt D. VAN DER CRUYCE et EBBIUS, ut moneant suos de pecuniarum contributione.

2. Lectae litterae D. CATERI (quae servantur in archivo) et resolutum quod scribetur Illustrissimo Domino, quod Capitulum sentiat authoritatem suam laedi per indulgentiam nimiam, dum Regulares contra concordata multiplicantur.

3. De CHIAMIAR expectantu rlitterae Parysiis. 4. *Haarlem.*

5. Ultrajectenses dicuntur repetere D. BLOCHOVIUM ad praesidentiam Coloniensem. Tergiversabimur honeste; si tamen urgeant, poterit in locum ejus D. PALESTEYN constitui.

6. Causa D. CATERI agetur per Ampliss. Alecmariae et res Bergensis ibidem examinabitur.

7. De SPRANGERO aget Amplissimus cum D. BRAESSEMIO.

8. *Hoorn.* 9. *Osdorp.* 10. *Ouderkerk* en *Nes.*

A prandio. Pag. 102.

1. Scriptum Illustrisso D. Vicario Apostolico de querelis concernentibus Regularium multiplicationem contra Concordata. Copia servatur in archivo; eratque scriptum manu Secretarii, et a singulis subscriptum, manu et nomine propriis. 2. *Haarlem.*

Capitulum extraordinarium diei 15 Decemb. 1653.

Convocatis convocandis, venerunt Ampliss. et Rdi adm. Domini Decanus, COPALLIUS, CATZIUS, CRUCIUS, EBBIUS, VAN DER WIELEN, BEIER; ac invocato Spiritu Sancto lectae diversae Illustriss. Domini litterae; quibus Ampliss. D. Vicarius respondebit, ea qua par est moderatione: ad primas et secundas Capitulum fuisse consternatum, dumque

de rescribendo deliberatur supervenisse tertias; quib acceptis, pacatiora omnia visa fuisse. Urgebitur negotiu de revocatione Patris Alckema.

2. De promulgatione quinque propositionum damna torum resolutum, quod Amplis. Dominus scribet, quo tempore et modo opportunis promulgabuntur.

Pag. 103. Capitulum ordinarium hiemale die 27 Jan. 1654.

Convenerunt Ampliss. et Rdi adm. DD. Decanus, Co pallius, Catzius, Crucius, Ebbius; ac primum invo cato S. Spiritu relecta praecedentis Capituli acta; ub ad articulos quosdam (caeteris absolutis) haec fuerunt notanda.

Ad 6. *Bergen* en *Alkmaar*.

De novo.

1. Resolutum quod post Pascha agetur coram cum Illustris. Vicario Apostolico, de controversia nostra. Hoc scribet ei Amplis. Dominus. 2. *Haarlem*.

Capitulum ordinarium vernum 14 Aprilis 1654.

Convenerunt Ampliss. et Rdi adm. DD. Decanus, Stenius, Copallius, Catzius, Crucius, Ebbius, van der Wielen, Beier; factaque S. Spiritus invocatione, relecta Capituli praecedentis acta; in quibus ad art. 1^{m} resolutum quod D. Decanus, Stenius, Ebbius agent cum Illustr. Vicario Apostolico; qui si indicent expedire, evocabunt reliquos ad concludendum.

Pag. 104. Capitulum extraordinarium.

Anno 1654 die 19 Maji convenerunt Ampliss. et Rdi adm. DD. Decanus, Stenius, Copallius, Catzius, Crucius, Ebbius, van der Wielen, Beier; ac imprimis peracta invocatione S. Spiritus,

1. *Hoorn*. 2. *Abcoude*. 3. Scribet Amplissimus Illustris-

simo Domino, quod Capitulum cum desiderio expectabit adventum ipsius. 4. *Amstelodamenses* ad contribuendum excitabuntur per D. CRUCIUM et EBBIUM.

Capitulum ordinarium 7 Julii 1654.

Convenerunt 7 Julii Amp. D. Decanus, STENIUS, COPALLIUS, EBBIUS, VAN DER WIELE, BEIER; factaque S. Spiritus invocatione relecta alterius Capituli acta; notatumque a D. VAN DER WIELEN, CATZIO impedito.

1. *Hoorn.* 2. *Abcoude.* 3. Quoad tertium scripsit Amp. Decanus Illustrissimo, ut ad tempus iter suum suspendat. Pag. 105.

4. quoad *Amstelodamenses* actum cum vicinis pastoribus sed nondum cum internis sacerdotibus. Prima occasione fiet. *Zandvoort*, *Haarlem*, *Crommeniedijk.*

Capitulum extraordinarium die 17 Sept. 1654.

Convocatis convocandis venerunt Ampliss. et Rdi adm. Pag. 106. DD. Decanus, STENIUS, COPALLIUS, CRUCIUS, EBBIUS VAN DER WIELEN, BEIER, absente D. CATZIO, ac invocata S. Spiritus gratia, notatum a D. VAN DER WIELE.

1. Propositum de excursu Illustrissimi Ephesini ad nos; conclusum ut propositis difficultatibus sit invitandus, et pro sua prudentia discernat.

2. *Abcoude.* 3. De pecunia *Amstelodami* colligenda judicatum, quod Ampliss. Decanus una cum D. EBBIO et CRUCIO tempore convocabit fratres, et de illa aget cum illis, ut et de aliis urbis inconvenientiis. — *Crommeniedijk.*

4. De Indulgentiis S. Trinitatis aget Ampliss. cum D. SCHADEO, ut communicative agatur.

5. *Schagen.* 6. *Texel.* 7. *Huisduinen.* 8. *Heilo.*

Capitulum ordinarium die 20 Octob. 1654. Pag. 107.

Convenerunt ad diem praefatum Ampliss. et Rdi adm. DD. Decanus, STENIUS, COPALLIUS, CRUCIUS, EBBIUS, VAN DER WIELEN, BEIER, absente propter nuperam ca-

privilatem Catzio; ac invocata S. Spi
a D. van der Wielen.

1. Lectae responsoriae Illustrissimi
Capituli, et conclusum ut denuo invi
2. Alcmade. 3. De pecunia Amstelod
tur dies quo Amplissimus Amstelodam
4. De Indulgentiis SS. Trinitatis: a
plissimo a RP. Oratorii Mechliniae.
5. Schagen. 6. Lectae litterae Illustri
scriptae pro Dominicano ab eo Amplissim
7. Propositus casus a Rdo Dno Scov
proximo conventu.

Pag. 105. Capitulum ordinarium hiemale, ob itineris
dilatum in diem 2 Martii 165

Convenerunt die 2 Martii 1655 Ampliss
DD. Decanus, Steenius, Copallius, Catzi
Ebbius, van der Wielen, Beier; factaqu
invocatione, relecta praecedentis Capituli act
haec notanda occurrerunt.

Ad 2. Alcmade.

De novo.

1. Omstreken van Alkmaar. 2. Texel. 3.
Hoorn. 5. Ad examinandos novos sacerdotes d
Decano Steenius et Copallius. 6. Oegstgeest.

Pag. 106. Capitulum ordinarium vernum 6 April

Convenerunt Ampliss. et Rdi adm. DD. Dec
nius, Copallius, Catzius, Crucius, Ebbius
Wiele, Beier, praeviaque S. Spiritus invocati
praecedentis Capituli acta, in quibus haec occurru
1° Alkmaar's omstreken. 2. Texel. 3. Berge
geest.

De novo.

1. *Beverwijk.* 2. *Crommeniedijk.* 3. *Amsterdam.* 4. *Zaandam.* 5. *Amsterdam.* Pag. 110.

Capitulum ordinarium aestivum.

A° 1655 die 6 Julii convenerunt Ampliss. et Rdi adm. DD. Decanus, COPALLIUS, CATZIUS, CRUCIUS, EBBIUS, VAN DER WIELE, BEIER; factaque S. Spiritus invocatione relecta superiaris Capituli acta atque haec videntur notanda.

1. CATERUS manebit Archipresbiter Alcmarianus. *Bergen.* 2. *Beverwijk.* 3. *Abcoude.*

Capitulum extraordinarium. Pag. 111.

A° 1655 die 28 Augusti convenerunt Ampliss. et Rdi adm. DD. Decanus, STENIUS, COPALLIUS, CATZIUS, CRUCIUS, EBBIUS, WIELIUS, BEIER; lectaeque litterae Romanae, in quibus, cum Illustrissimus Dominus dubitet an Romae facienda sit Capituli mentio, videaturque propendere in partem negativam: resolutum, quod scribetur ei quod idem sentiamus et silentium amplectamur; atque ideo non esse opus concordatis initis cum Illustrissimo Philippensi, quae ubi reversus fuerit libenter communicabimus. 2. *Zaandam.* 3. Resolutum quod instituetur visitatio ad petitionem Illustrissimi Domini per Archipresbyteros. Et loco CATERI deputantur DD. EBBIUS et C. CATZIUS; Harlemensem districtum visitabunt D. Decanus et WIELIUS, Amstellandiam D. CRUCIUS et BEIER, Hollandiam borealem D. COPALLIUS et STENIUS.

Capitulum ordinarium autumnale. Pag. 112

A° 1655 die 6 Octob. convenerunt Ampliss. et Rdi adm. DD. Decanus, CATZIUS, EBBIUS, WIELIUS, BEIER; factaque Spiritus invocatione lectae litterae ABRAHAMI BRIENEN

pro pecunia, item *Nieuwerkerke* de eadem materia. 2. *Noo* wijk. 3. *Abcoude*. 4. *Bergen*.

Pag. [illegible] Capitulum extraordinarium die 15 Novemb.

A° 1655 die 15 Novemb. convocatis convocandis co venere Ampliss. Rdi adm. DD. Decanus, STENIUS, COPA LIUS, CATZIUS, CRUCIUS, WIELIUS, BEIERUS. Praemi S. Spiritus invocatione relecta alterius Capituli acta quibus articulus erat primus de *Noordwijck* et *Aelsme* 2. *Abcoude*. 3. *Bergen*. 4. *Purmerend* en *Beemster*. 5. Actu de computu et rationibus Ampliss. D. Decani.

Pag. [illegible] Capitulum ordinarium hiemale.

A° 1656 die 15 Januarii convenerunt Ampliss. et R adm. DD. Decanus, STENIUS, COPALLIUS, CATZIU CRUCIUS, EBBIUS, WIELIUS, BEIERUS; factaque S. Spirit invocatione relecta praecedentis Capituli acta; in quib lapis offensionis 1° *Abcoude*; de qua resolutum enz. *Noordwijk* en *Aalsmeer*. 3. *Crommeniedijk*. 4. Ad litter Romanas pro Ampliss. Decano scripsit nomine Capitu C. CATZIUS. Lectae sunt litterae in Capitulo; placuitqu eas per Ampliss. D. Decanum transmitti.

5. De *Calverdijck* lectae D. CATERI litterae, quib petit ut secum D. COPALLIUS in loco, quid facto op videat. Deputantur D. STENIUS et COPALLIUS ut cu CATERO agant. 6. In *Bergen* deputantur iidem.

Pag. [illegible] Capitulum ordinarium vernum.

A° 1656 die 24 Aprilis convenerunt Ampliss et Rd adm. DD. Decanus, COPALLIUS, CATZIUS, CRUCIUS, WIE LIUS, EBBIUS, D. STENIO et BEIERO sero venientibus praemissaque invocatione S. Spiritus actum primo: *Alkmaa*

en omstreken en *Calverdijk*. 2. *Aalsmeer*. 3 Lectae litterae Reverendissimi Trallensis [1]).

A prandio.

1. Lectae diversae Illustrissimi Ephesini litterae. Mittetur cambium ei in occursum, quod colligent Archipresbyteri. 2. *Noordwijk*.

Capitulum ordinarium die 4 Julii 1656. Pag. 116.

Convenerunt ad diem praefatum Ampliss. et Rdi adm. DD. Decanus, STENIUS, COPALLIUS, CATZIUS, CRUCIUS, EBBIUS, WIELIUS, BEIERUS, praeviaque invocatione Spiritus Sancti relecta praecedentis Capituli acta, ac deinde

1. primo actum de Illustriss. Vicario Apostolico, et resolutum quod tentabitur, an possimus cum Illustrissimo concordiam inire, omnes pariter profecturi in Brabantiam. Scribet Amplissimus Illustrissimo Domino, ut sciamus quando ei sit opportunum.

2. *Aalsmeer*. 3. *Noordwijk*. 4. *Amsterdam*. 5. omstreken van *Alkmaar*. 6. *Amstelodami* desideratur ordo melior, item *Harlemi*.

A prandio.

1. Auditi sacellani *Harlemenses*, enz,

Capitulum extraordinarium die 8 Aug. 1656 Pag. 117.

Convocatis convocandis adfuerunt Ampliss. et Rdi adm. DD. Decanus, COPALLIUS, CATZIUS, WIELIUS, BEIERUS, D. STENIO serius adveniente. Peracta S. Spiritus invocatione actum

De pastoratu *Alcmariano* per obitum Eruditiss. D. CATERI vacante, enz.

---

1) Namelijk van *Zacharias de Metz*, den pas benoemden Coadjutor van den Vicarius Apostolicus.

Capitulum ordinarium autumnale.

A° 1656 die 10 Octob. convenerunt Ampliss. et Rdi adm. DD. Decanus, STENIUS, COPALLIUS, CRUCIUS, WIELIUS, BEIERUS, D. EBBIO aegrotante. Facta invocatione S. Spiritus, relectis etiam actis Capituli praecedentis,

Pag. 118. 1. Actum de *Calverdijckanis*, enz. 2. *Texel.* 3. *Egmonden* en *Bergen.* 4. *Osdorp.* 5. *Westwoud.* 6. *Berkhout.* 7. *Amsterdam.*

Pag. 119. Capitulum ordinarium hiemale, habitum die 16 Januarii 1657.

Comparuerunt praefata die Eximii et adm. Rdi Amplissimique Viri D. Decanus, COPALLIUS, CATZIUS, CRUCIUS, EBBIUS, WIELIUS, D. BEIERO serius adveniente, peractaque invocatione S. Spiritus relecta praecedentis Capituli acta; atque haec videbantur notanda.

1. Actum de *Calverdijck* enz., scribet etiam Ampliss. Dominus Illustrissimo Ephesino, quod non possimus alium modum juvandi animas invenire. 2. *Texel.*

De novo.

1. *Voorhout*, *Sassenheim.* 2. *Amsterdam.*

Capitulum extraordinarium 1657 die 15 Febr.

Convocatis convocandis venerunt Ampliss. et RR. DD. Decanus, COPALLIUS, CATZIUS, WIELIUS, BEIERUS, et praemissa invocatione S. Spiritus actum est

De Praeside Divae Pulcheriae designando [1]). — *Alkmaar.* Deinde proposita Ampliss. D. COPALLIO praesidentia. Deliberaturus est.

Pag. 120. Capitulum extraordinarium A° 1657 die 12 Martii.

Convenerunt Ampliss. et RR. adm. DD. Decanus, STENIUS, COPALLIUS, CATZIUS, CRUCIUS, EBBIUS, WIELIUS, BEIERUS; et post invocationem S. Spiritus

---

1) Wegens het overlijden van Theodorus Silvolt, † 29 Januari 1657. Verg. Vregt: Het Holl. Collegie of Pulcheria. Bijdr. VIII, bl. 256 en volgg.

1. *Texel.* 2. *Calverdijk.* 3. *Bovencarspel.* 4. De Collegio D. Pulcheriae deliberatum; ac primo petiit Ampliss. D. Decanus exonerari a cura et provisoratu istius collegii: nihil resolutum. Disputatum deinde, an expediat D. COPALLIUM proficisci ad praesidentiam; multisque rationibus pro et contra allatis, cum ad vota deventum esset, plurium votis videbatur expedire, aliis tamen contra sentientibus. Res haeret.

Capitulum ordinarium 1657 die 4 April. Pag. 121.

Convenerunt ad praescriptum diem Ampliss. et Rdi adm. DD. Decanus, COPALLIUS, CATZIUS, CRUCIUS, EBBIUS, WIELIUS, BEIERUS. Et post peractam S. Spiritus invocationem relecta praecedentis Capituli acta; erantque

1. Articulus de *Tesselia* enz. 2. *Calverdijck.* 3. *Bovencarspel.* 4. *Westwoud.* 5. *Heilo.* 6. *Amsterdam.* 7. Quaestio pecuniaria mota; lectisque Illustrissimi Domini litteris, resolutum quod sacerdotes dabunt et signabunt. Juvabit D. CATZIUM Dominus VAN DER WIELE et D^m VERCKAMPEN D^s PISIUS.

8. Brevium motu proprio publicatio differetur in tempus idoneum, ut cum Reverendissimo D. Trallensi communicemus.

9. Ventilatum de Collegii Provisore et de Praeside.

A prandio. Pag. 122.

1. Comparuit Dominus PLASSIUS cum querelis de ineptitudine domus habitationisque in *Spaerwoudt.* Resolutum quod agetur cum Sparwoudanis a D. CATZIO, WIELIO, BEIERO.

2. *Texel.* 3. Communibus suffragiis electus in censorem librorum Eruditissimus D. JOANNES STENIUS.

4. Item communibus suffragiis in Provisorem Divae Pulcheriae electus D. HENRICUS EBBIUS.

Capitulum extraordinarium A° 1657 die 12 April

Convocati venerunt Ampliss. et RR. adm. Viri D
nus STENIUS, COPALLIUS, CATZIUS, EBBIUS, WIEL
BEIERUS; ac primum invocato auxilio S. Spiritus, et
lectis praecedentibus actis, observatum

1° de *Heiloa* enz. 2. *Amsterdam.* 3. Breve Apostoli
motu proprio debet quamprimum publicari quando ha
bimus copias autenticas, quae ab Illustrissimo Ephe
petentur.

Pag. 123. 4. *Spaarnewoude.*

5. Electus communibus suffragiis in Praepositum
Archidiaconum Eruditissimus D. GUILIELMUS COPALLI

6. *Amsterdam.* 7. Actum de Vicariatu dividendo;
resolutum quod Vicariatus dividetur, ut Capitulum hab
duos Vicarios, quorum unus sit Ampliss. D. Decanus, h
beatque sub se districtus Archipresbyteratuum Harlemen
et Alcmariani; alter sit Ampliss. D. COPALLIUS habeatq
sub se districtus Archipresbyteratuum Amstelodamensis
Borealis Hollandiae. Rogabit Ampliss. Decanus Illustri
simum Ephesinum quatenus dignetur hunc actum confi
mare et Ampliss. D^m COPALLIUM etiam suo nomi
constituere illarum partium Vicarium suum.

8. Electi Provisores DD. COPALLIUS et EBBIUS p
Pulcheria.

9. Archipresbyter Borealis Hollandiae, itemque Poen
tentiarius et Scholasticus electus D. JOANNES STENIUS.

10. *Texel.* 11. Electus ad Praesidentiam D. Pulcheria
Eruditiss. D. BLOCHOVIUS. Sit felix et faustum.

Pag. 124. Capitulum ordinarium die 3 Julii A° 1657.

Ad diem praefatam convenerunt Ampliss. et Rdi adm
DD. Decanus, COPALLIUS, CATZIUS, EBBIUS, WIELIUS
serius venientibus D. STENIO et D. BEIERO; ac post in

vocationem S. Spiritus de more relecta praecedentis conventus acta; ubi plurimis absolutis haec notanda occurrunt.

1. *Heilo.* 2. *Amsterdam.* 3. Brevia Apostolica motus proprii et constitutio Apostolica promulgabitur intra octiduum per DD. Vicarios et Archipresbyteros.

4. Per resignationem D. BEENII factam die 16 Aprilis anni currentis vacante Canonicatu, electus est in locum ejus Eruditiss. D. JUDOCUS VERCKAMPEN; qui et vocatus acceptavit. Idem electus Archipresbyter Alemarianus 5. *Calverdijck.*

Capitulum ordinarium die 9 Octob. A°. 1657. Pag. 125.

Hoc die convenerunt Ampliss. et Rdi adm. DD. Decanus, COPALLIUS, CATZIUS, WIELIUS, BEIERUS, VERCAMPEN, D. STENIO serius adveniente; ac primum servatis consuetis solemnitatibus installatus D. VERCAMPEN; itum deinde ad locum Capituli, factaque S. Spiritus invocatione

1. Auditi quidam *Calverdijckani*, enz.

2. Lectae diversae Illustrissimi Domini litterae. Deinde actum de *Durgerdam.* 3. *Noordwijk.* 4. *Beverwijk.*

5. Dominus REYSER petiit approbari. Examinabitur Pag. 126.
crastina die, et admittetur idoneus. 6. *Zijdewind.*

Nota.

Fuit 20 Novembris (occasione exequiarum D. HENRICI EBBII piae memoriae) conventus aliquis Amstelodami; cui cum non interfuerim nec mihi acta relata, non potuerunt annotari: hoc ego incertus ut puto actum esse notavi.

Capitulum ordinarium 15 Jan. 1658. Pag. 127.

Convenerunt Ampliss. et Rdi adm. Viri D. Decanus. COPALLIUS, STENIUS, CATZIUS, CRUCIUS, WIELIUS, BEIER, VERCKAMPEN; ac primum celebratae solemniter exequiae pro anima Rdi D. HENRICI EBBII pastoris

Amstelodamensis; deinde post S. Spiritus invocationem acta praecedentis Capituli relecta, actumque

1. de *Calverdijck*. 2. *Durgerdam*. 3. *Noordwijk*. 4. *Zijdewind*.

De novo.

1. Lectae litterae Illustrissimi Ephesini, quibus pastoratus *Amstelodamensis* Ampliss. D. COPALLIO confertur de consilio Capituli, quod illum ad hoc munus elegerat 20 Novembris A° 1657, ut ex relatione intellectum. 2. *Heilo*.

Pag. 128. A prandio.

3. *Spierdijk*. 4. Defuncto D. EBBIO vacantibus officiis Thesaurarii et Provisoris D. Pulcheriae, electus in Thesaurarium Capituli Eruditiss. D. GUILIELMUS BEIERUS. 5. Electus quoque in Provisorem D. Pulcheriae Eruditiss. D. JOANNES STENIUS Archipresbyter Borealium.

Capitulum ordinarium die 25 Aprilis 1658.

Ad hoc Capitulum convenerunt Ampliss. et Rdi adm. DD. Decanus, COPALLIUS, STENIUS, CATZIUS, WIELIUS, BEIERUS, VERCKAMPEN; praeviaque S. Spiritus invocatione ac relectis alterius Capituli actis: 1. *Durgerdam* en *Ransdorp*. 2 De *Noordwijck* nihil potest resolvi; reliqui articuli sunt absoluti.

Pag. 129. De novo.

1. *Rijp* en *Graft*. 2. Lectae litterae Ultrajectensium, petentium ut negentur sacra Olea Regularibus, si non velint acceptare constitutionem Illustrissimi Ephesini, et eum in Superiorem agnoscere. Scripsit hac de re Amplissimus Illustrissimo Domino, sine cujus responso nihil videtur innovandum. Differetur tamen distributio Sacrorum Oleorum usque in diem quintum Maji, ut responsum possit haberi.

3. Computu facto deprehensum, deberi a Capitulo bis mille ducentos et viginti quatuor florenos, computando usque ad Majum inclusive. Ex quibus debentur ducenti septuaginta Amplissimo D. Decano et sexcenti Ampliss. D. COPALLIO, et octo pro reditibus menstruis. Reliqui debentur Illustrissimo Ephesino. Sunt autem apud Thesaurarium (electum cum D. BEIERO) D. VAN DER WIELEN centum quinquaginta quinque floreni et asses tredecim; qui cum nullatenus sufficiant, resolutum quod ad debita diluenda Ampliss. D. Decanus conferet legatum Amplissimi patrui JUDOCI una cum censu, id est summam bis mille quingentorum florenorum.

Capitulum ordinarium die 9 Julii A° 1658. Pag. 180.

Convenerunt Ampliss. et Rdi adm. DD. Decanus, COPALLIUS, STENIUS, CATZIUS, VERCKAMPEN. D. BEIERO serius adveniente: factaque invocatione S. Spiritus lecta praecedentia acta.

1. *Noordwijk.* 2. De negandis sacris Oleis, quod D. SCHADEUS proposuerat, rescripsit Illustriss. Dominus sibi non probari istum rigorem. 3. De D. VAN DER WIELEN resolutum, illum nisi ante festum omnium Sanctorum Licentiae gradum suscipere curet, deinceps non vocandum ad conventus capitulares. 4. *Zaandam.*

A prandio.

Comparuit FREDERICUS VAN DER VELDE, Enchusanus, desiderans sacros ordines titulo patrimonii. Lectum ejus publicum instrumentum quo mater ei cedit aut assignat ter mille florenos; quo titulo ille petit ordinari. Id cum nostrum non sit, responsum est ei quod referetur res ad Illustriss. D. Ephesinum, quem dubitamus hoc titulo fore contentum.

Pag. 181. Capitulum ordinarium die 15 Octob. A° 1658.

Comparuerunt ad praescriptam diem Ampliss. et Rdi adm. DD. Decanus, COPALLIUS, STENIUS, CATZIUS, BEIER, VERCAMPEN; et post invocationem S. Spiritus actum de computus nostri statu; et imprimis solutum

1. legatum (cum reditibus) Ampliss. D. JUDOCI CATZII, atque inde persolutis omnibus debitis et collatis in commune illis nummis quos attulerant Archipresbiteri et quos habebat Thesaurarius computatis, restabant Capitulo floreni quadringenti qui sunt ad reditum expositi apud Nicolaum Veen, alius Futsium, et in paratis manent apud Thesaurarium Mr. BEIERUM quatuor floreni quinque asses cum dimidio.

2. *Crommeniedijk.* 3. Resolutum ad cavenda scandala et suspiciones vitandas, quod per Ampliss. Decanum, COPALLIUM, STENIUM praelegentur Reverendissimo Trallensi articuli concordiae inter nos et Illustrissimum Ephesinum Bruxellis initae.

Pag. 182. Capitulum extraordinarium die 26 Novemb. A° 1658.

Convocatis convocandis, venerunt Ampliss. Decanus, COPALLIUS, STENIUS, CATZIUS, BEIERUS, VERCAMPEN, factaque invocatione S. Spiritus,

1. *Beggijnhof* te *Amsterdam.*

2. Multum quoque actitatum de negotio inter nos et Reverendissimum Trallensem; ac resolutum quod negotium totum primariis quibusdam civibus Amstelodamensibus explicabitur, ut ea ratione via concordiae et pacis possit aperiri, et ne ab illis non auditi condemnemur et contra nos agatur.

Pag. 183. Capitulum ordinarium hiemale die 14 Januarii A° 1659.

Convenerunt Ampliss. et adm. Rdi DD. Decanus, COPALLIUS, STENIUS, CATZIUS, BEIERUS, VERCAMPEM, prae-

missaque invocatione Spiritus Sancti, et relectis praecedentibus actis,

1. resolutum, quod Beierus munitus litteris Capituli adibit Illustriss. D. Ephesinum, ut inquirat quid circa Cleinium actum sit, et commendet authoritatem Capituli; agatque, ut revocetur Cleinius [1]), quem Capitulum judicat et declarabit illegitimum possessorem pastoratus alieni.

2 Lectae sunt leges et statuta Capituli.

3. Statutum, quendoquidem D. Crucius continuo se absentet, ita ut videatur ad Capitulum non reversurus, quod D. Decanus conabitur eum inducere ad resignationem, ut cum bona pace dimittatur.

4. Vocabitur D. van der Wiele, ut intelligatur, an velit gradum suscipere an resignare.

Capitulum ordinarium in vere die 22 April A° 1659.

Ad hanc diem convenerunt Ampliss. et Rdi admod. viri D. Decanus, Copallius, Stenius, Catzius, Beierus, Vercampen; factaque S. Spiritus invocatione et relectis Pag. 134.
alterius Capituli actis,

1. Lectae litterae Illustriss. Ephesini, quibus significat, se nullam Cleinio in *Ouwerkerck* potestatem dedisse, et paratum manutenere litteras suas Ampliss. D. Copallio datas.

2. Lectae etiam diversae Illustrissimi Ephesini epistolae; quibus intellectis resolutum, quod perpendetur cum Ultrajectensibus, an expediat ad Illustrissimum proficisci, ut inveniatur modus insinuandi ea quae Illustriss. Dominus scribit concernentia authoritatem et facultatem Reverendissimi Domini Trallensis; addeturque ituros duos ex nostris, nisi forte Illustriss. Ephesinus malit ad nos venire.

---

1) Dit en het volgende is vroeger reeds medegedeeld onder Ouderkerk, doch kan hier niet wel gemist worden, in de zaak der verwikkelingen van het Kapittel met den Vicarius Apost. en zijnen Coadjutor.

3. Rogabitur etiam Illustrissimus idem, ut dignetur paucis verbis scribere separatim quod D. CLEINIUS non sit pastor in *Ouwerkerck*, et quod D. COPALLIUS in suo jure manutenebitur.

4. De Domino CRUCIO actum, qui quandoquidem respondeat se deliberaturum, et denuo se absentet, denuo monebitur.

5. Dominus VAN DER WIELEN in manus Capituli canonicatum resignavit. 6. *Alkmaar*.

7. Res pecuniaria agitata; conclusumque quod quingenti floreni solventur Illustrissimo, qui prima Maji debentur.

8. Conclusum quoque quod facienda sit Visitatio nomine Illustriss. Ephesini et Capituli.

Pag. 185. Capitulum ordinarium anticipatum die 30 Junii A° 1659.

Convenerunt Ampliss. et Rev. adm. Domini Decanus, COPALLIUS, STENIUS, CATZIUS, BEIERUS, VERCAMPEN, et post S. Spiritus invocationem relecta praecedentis Capituli acta; quibus absolutis intelleximus Illustriss. Ephesinum male valere. Resolutumque quod crastina die convenient Ampliss. Domini Decanus, COPALLIUS, STENIUS cum Ultrajectensibus apud D. Lic[entiatum] ANTONIUM VAN DER PLAET, ut videant an expediat ire in Brabantiam ad visitandum Illustrissimum Ephesinum.

Capitulum extraordinarium die 22 Julii A° 1659.

Convocatis convocandis adfuerunt Ampliss. et Rdi admodum D. Decanus, COPALLIUS, STENIUS, CATZIUS, BEIER, VERCAMPEN; ac primum: *Warmond*, *Sassenheim*, *Lisse*, *Voorhout*.

Amplissimi Domini Decanus et COPALLIUS visitaverunt

Illustriss. Ephesinum, qui illis Vicariatum ad vitam continuavit. Egerunt iidem cum jurisperitis praesertim Domino COREAS, Archidiacono Mechliniensi, et Dominis LOIENS et CREEFT juris utriusque doctoribus et professoribus Lovanii; qui omnes bonas pro Capitulo resolutiones dederunt, conformes antiquis resolutionibus, quas habuerunt praedecessores nostri a Dominis WEYMS et CORSELIO.

Capitulum extraordinarium die 18 Sept. A° 1659. Pag. 186.

Convocati adfuerunt Ampliss. et Rdi adm. Domini Decanus COPALLIUS, STENIUS, CATZIUS, BEIER et VERCAMPEN. Facta invocatione S. Spiritus, relectisque praecedentibus actis, relatum quod Ampliss. DD. Decanus et COPALLIUS egerint cum Illustriss. D. Nuntio apostolico, suadente, ut cum Illustriss. Domino Trallensi conveniamus; neque displicebant conditiones quibus concordia cum Illustrissimis Philippensi et Ephesino fuit inita. His auditis,

1. resolutum, quod agent cum Illustriss. Trallensi Amplissimi Decanus, COPALLIUS, STENIUS prima opportunitate; ut videant quis modus pacis et concordiae firmandae 2. *Opdam* en *Zijdewind.*

Capitulum sequens hiëmale et autumnale cum non placuerit in acta referri certis de causis, hic omissa sunt.

Capitulum ordinarium die 6 Apr. 1660. Pag. 137.

Ad hunc diem vocatis vocandis convenerunt Ampliss. et adm. Rdi Domini Decanus, COPALLIUS, STENIUS, CATZIUS, BEIER, VERCKAMPEN, praemissaque sancti Spiritus invocatione et relectis praecedentibus, actum primo de negotio pecuniario,

1. et resolutum, quod Ampliss. D. Decanus consulet Illustriss. Ephesinum, rogabitque, quid nobis hoc rerum turbidarum statu sit agendum quoad collectas.

2. Actum de supplendo Capitularium numero; ad quod communibus votis electi sunt Reverendi Domini AILARDUS

AB ALMA [1]) et GUILIELMUS, SCHEPPIUS [2]). Inquiretur per Dominos Decanum et COPALLIUM de illorum consensu et voluntate suscipiendi gradum intra anni spatium.

Capitulum ordinarium die 6 Julii 1660.

Hoc die convenerunt admodum Rdi et Ampliss. viri DD. Decanus, GUILIELMUS COPALLIUS, JOANNES STENIUS, CORNELIUS CATZIUS sero adveniens, GUIL. BEIER, J. VERCKAMPEN; factaque S. Spiritus (de more) invocatione auditi et visi qui electi et vocati venerunt Rdi Domini AILARDUS AB ALMA et Eruditissimus D. GUI-
Pag. 138. LIELMUS SCHEPPIUS, parati acceptare canonicatum. Promisit quoque D. AB ALMA sese daturum operam uti intra annum gradum requisitum suscipiat. Lectum deinde compendium statutorum Capituli, ac deinde supradicti more solito installati fuerunt.

Relecta quoque praecedentis Capituli acta, in quibus 1. maxima est difficultas pecuniaria, quae communicabitur cum Illustrissimo Trallensi per Ampliss. Dominos vicarios.

2. Actum de Domino VAN DER CRUYCE continuo emanente, quantumvis vocetur. Et resolutum, quod deinceps non vocabitur.

Capitulum ordinarium die 12 Oct. 1660.

Convenerunt Ampliss. et Rdi adm. DD. Decanus, COPALLIUS, STENIUS, CATZIUS, BEIER, VERCKAMPEN, ALMA, SCHEPPIUS; ac primum invocatum S. Spiritus auxilium, et relecta praecedentia acta in quibus notatum circa primum articulum 1. quod D. VAN DER CRUYCE non colligat pecunias; resolutumque quod agetur serio cum Illustriss. Trallensi de modo quo ex nomine utriusque Illustrissimi et Capituli collectae fiant.

---

1) Pastoor te Enkhuizen.

2) Provisor van het Pulcheria-collegie.

2. Conabuntur DD. Decanus, COPALLIUS, STENIUS Illustriss. Trallensem inducere ad pleniorem cum Capitulo concordiam et mutuam fiduciam.

Capitulum ordinarium hiemale 18 Jan. 1661. Pag. 139.

Convenerunt hoc die adm. Rdi et Ampliss. DD. Decanus, COPALLIUS, CATZIUS, BEYERUS, VERCKAMPEN, SCHEPPIUS, ac post sancti Spiritus invocationem visum de actis Capituli praecedentis, ac

1. collecta *Amstelodami* tentata parvum successum habuisse relata.

2. Illustriss. Trallensem talem se nobis exhibere vult, aut velle videtur, quales nos ipsi exhibuerimus; cum bonis bonus erit.

3. Resolutum, quod ubique collecta resumetur et serio promovebitur.

Capitulum ordinarium die 26 April 1661.

Comparuerunt Ampliss. et Rdi adm. DD. Decanus, COPALLIUS, STENIUS, CATZIUS, BEYERUS, SCHEPPIUS, absentibus VERCKAMPEN et ALMA. Et primum facta S. Spiritus invocatio; deinde relecta acta praecedentia et resolutum 1. quoad secundum articulum, quod denuo sit conveniendus Illustriss. Trallensis, et rogandus quomodo statuerit in posterum agere cum Capitulo hoc, et quatenus velit illud agnoscere;

2. rogandus etiam, an non videatur expedire, ut sint septem Archipresbiteri et quidem Capitulares?

3. Agendum etiam cum Illustrissimo de modo collectae faciendae. Ad haec deputati DD. Decanus, COPALLIUS, STENIUS.

(Wordt vervolgd.) J. J. GRAAF.

———

CORNELIS HENDRIKSZOON,

Pastoor van Kuinre tot 1580;

en van dit jaar tot 1610 de priesterlijke bediening, onder duizende gevaren uitoefende te Alkmaar en in verschillende plaatsen van ons Bisdom.

EEN LEVENS-SCHETS,

voor zoover mogelijk, opgemaakt uit een handschrift berustende op de Parochiale Bibliotheek te Limmen.

Vincit qui patitur.

Wie mag toch die Cornelis Hendrikszoon geweest zijn; zoo vroegen wij ons telkens af, als wij in de parochiale bibliotheek van Limmen snuffelende, met zekeren eerbied ons oog lieten vallen op de acht quartijntjes, ieder van circa zes honderd pagina's, keurig en netjes met latijnsche preken beschreven. „Pastoor van Kuinre", en „balling" zoo teekent hij zich uit verschillende plaatsen van ons Bisdom, en nimmer vergeet hij het devies waaronder hij lijdt en strijdt: „Vincit qui patitur" lijden is overwinnen.

Het toeval wilde dat wij, niet lang geleden, de oude volks-almanakken voor nederlandsche Katholieken, van Jos. Alb. Alberdingk Thym, nog eens doorbladerden; en zie, daar vonden wij in den jaargang 1867 een opstel van M. J. A. Witte „Iets over de statie van de Eerw. PP. Predikheeren te Alkmaar", en aan het einde, in eene aanteekening N° 2, eenige bijzonderheden over onzen Cornelis Hendrikszoon, met verwijzing tevens naar de bron, [1]) berustende in het parochiaal Archief van St. Laurens te Alkmaar.

1) Een handschrift bijeenverzameld door den Alkmaarschen pastoor Willem Daniel Kleef, geboren te Alkmaar 26 Maart 1713, in 1738

De stille eerbied, dien wij voor onzen Cornelius, en om zijne verbazende werkzaamheid, en om het heerlijk devies waaronder hij streed, en om de kommervolle tijdsomstandigheden waaronder hij van 1560–1615 arbeidde, hadden opgevat, dreef ons nu nog meer aan, eene poging te wagen om dien zoo geheel vergeten priester zoo mogelijk aan de vergetenheid te ontrukken.

Onzen eersten blik vestigden wij op Kuinre, daar had hij tot het jaar 1580 gearbeid; Kuinre droeg hij gedurende al de jaren van zijn ballingschap steeds in het hart, en tot op hoogen ouderdom blijft hij steeds: „Pastor in Kuinre". In Kuinre, zoo vertrouwden wij, zouden welligt vele bijzonderheden aangaande Cornelius bewaard gebleven zijn.

Niet gering was onze teleurstelling, toen wij den 11den Julij 1886, in antwoord op ons schrijven, van den ZeerEerw. Heer C. G. Muiteman, thans pastoor in Kuinre, vernamen, dat in het Archief aldaar niets over Cornelis Hendrikzoon te vinden was. Alleen dit „dat hij in 1571 pastoor van Kuinre was"; en „dat op het eerste blad van een missaal, op perkament geschreven, stond te lezen: „Sum Cornelii Henrici, vincit qui patitur..." en op het eerste blad van een foliant voegt hij achter zijn devies: „Vincit qui patitur" ook nog deze woorden: „In Te Domine speravi non confundar in aeternum." [Dit missale is door Monseigneur Schaepman te Utrecht in bewaring genomen.] [1])

Tevens gaf ZEerw. ons de verzekering, dat hij nu nog eens met zorg de groote bibliotheek van Kuinre zou

---

priester gewijd, in 1739 assistent te Alkmaar en in 1740 pastoor aldaar: waardoor nog al moeijelijkheden ontstonden. Willem Kleef van wien gesproken wordt Bijdr. D. 13. p. 282 in een noodje, was zijn oudoom, te Limmen geboren, gestorven te Rijp den 16 Junij 1665 en begraven te Limmen.

1) Ook op het Bisschoppelijk museum te Haarlem is een missaaltje, plantijn Anno 1573, (Gids N° 85) eigendom van Limmen, waarin wij lezen: „Sum Cornelii Henrici pastoris in Cuinre.

Vincit qui patitur 1587.

nazien, of er soms nog iets voor mijn doel te vinden was. Waarvoor wij hier openlijk onzen opregten dank betuigen.

Met de meeste bereidvaardigheid gaf de ZEerw. Heer J. H. Ruscheblatt, Deken van Alkmaar, ons het alkmaarsche manuscript ter inzage, waaruit wij het volgende afgeschreven hebben.

Nadat Eylardus Waterland, laatste pastoor van Alkmaar, en David Leonardus, kapellaau, wreedaardig in 1574 door ophangen van het leven beroofd waren [1]); vinden wij van geen pastoors of priesters te Alkmaar melding gemaakt. Maar in 1596 ontmoeten wij hier ter stede

Den Eerw. Heer Cornelis Hendriksz. „Burger en in„boorling van Alkmaar, welke in het jaar 1571 Pastoor „was van Kuinder in Friesland [2]), doch in deze droeve „tijden van daar gebannen of verjaagd, nam hij de wijk „naar zijne geboorte-plaats, om daar te beter voor de „woede der vervolgingen gedekt te zijn: en is voor zoo „verre wij vinden hier tot het einde zijns levens geble„ven, en in hoogen ouderdom overleden; zooals wij in „het vervolg zien zullen. Deze goede man de noodzake„lijkheid overwegende om zijne medeburgers met de „geestelijke bediening zijns ambts bij te staan, doet de „vrees voor de liefde wijken, en oefent onder 's hands „de kerkelijke functie. Wanneer hij zulks is begonnen te „doen, is onbekend; maar dit is klaar dat hij over dit

1) De Garduaan van het klooster der Franciscanen was reeds in 1572 met nog vijf medebroeders van Alkmaar naar Enkhuizen vervoerd, waar ze allen den marteldood stierven.

2) Kuinre, vroeger een graafschap, kwam omstreeks 1400 in de magt van Frederik van Blankenheim, Bisschop van Utrecht, later van Karel V. Bij de indeeling der bisdommen werd het aan Deventer toegevoegd. Het behoort thans tot Overijsel. Ligt aan de Zuiderzee, waar de Linge en de Kuinder zich vereenigen en in zee werpen, op de grens van Friesland en Overijsel.

„godsdienstig werk reeds in het bovenvermelde jaar 1596 „bij de Regering is aangeklaagd en bij vonnis van den „24sten April deszelfden jaars hem werd aangezegd: dat „bij binnen drie dagen de stad moest ruimen op poene „van ten eeuwigen dage gebannen te worden uit den „Lande van Holland en Westvriesland. Onze Cornelius „zit hierop niet stil, maar stelt een request op en levert „het in bij de Heeren van de Vroedschap: hetwelk van „zoo veel vrucht was, dat hij blijven zoude tot hem anders „geordonneerd zou worden.

„Hoort hier de bevestiging van ons gezegde uit een „manuscript: [1])

„„1596 den 24sten April is Heer Cornelis Hendriksz., „„Pastoor uit de Kuinder, van Burgermeesteren en Sche„„penen belast uit Alkmaar te vertrekken binnen drie „„dagen, en daar niet weder in te komen op poene van „„gebannen te worden ten eeuwigen dage uit de landen „„van Holland en Vriesland, omdat hij, zoo men zeide, „„geoefend had de Pauselijke Religie; dan hij heeft een „„Request gepresenteerd aan de Vroedschap om gratie te „„mogen hebben, dat hij zoude mogen blijven. Ende heeft „„Apostille op zijn Request gekregen dat hij nog voor „„dezen tijd zoude blijven, tot dat hem anders geordon„„neerd werd"".

„Wij kunnen niet wijs worden, dat dezen goeden man „na dit geval t' eeniger tijd iets meer is overkomen, zoo„dat wij vertrouwen dat deze heilige ijveraar het overige „van zijn leven hier in vredige gerustheid zal hebben „doorgebragt en met een zaligen dood geeindigd. Het „grootste deel van dees vroomen Priesters leven is ge„paard geweest met veel kruis en lijden, hoon, ver„smaadheid, vervolging, bannissementen etc. etc. dit alles

1) Een oud manuscript berustende bij de stadsboeken.

„echter heeft hem niet doen wankelen, maar integendeel, „hem standvastiger en kloekmoediger doen worden aan „de waarheden van het H. Geloof; versterkende zijne „medeburgers in hetzelve zoo door zijn woord, als door „de mededeeling der goddelijke Geheimen, welke hij, „ongeacht het gevaar en hagchelijkheid des tijds, bij „nacht en ontijde, bedektelijk en met veel omzigtigheid „bediende.

„Het jaar zijns overlijdens is duister, maar den dag „en maand zeer klaar te lezen op een blaauwen zerk„steen, denkelijk weleer op 's mans graf in de groote „kerk gelegen hebbende, en nu geplaatst in een stoep „voor de deur van het huis 't Roode Hert op de Linde„gracht. Dit vindt men daarop uitgehouwen:

„„Hier leyd begraven Heer Cornelis Hen....
Pastoor uit de Kuinder overleden 25 Maert...0""" [1]).

„Voor weinig tijd ben ik door koop magtig geworden „het portret van dezen godsdienstigen Priester, zeer fraai „geschilderd zijnde, daarbij geschreven:

Vincit qui patitur
Anno 1610
Aetatis 76.

„Uit dit laatste zien wij, dat hij anno 1610 nog leefde „en alsdan reeds 76 jaren oud was, nu zoude het kun„nen zijn, dat hij in hetzelfde jaar 1610 of 10 jaar later „gestorven is, omdat van de nummers des jaartals een 0 „klaar te kennen is, doch het is onze meening niet om „dit langer uit te rekken. Het zij dan genoeg dat wij „door oudheids blijken weten, dat onze Cornelius A° 1584

---

1) In de almanak van Prof. Alb. Thijm staat *a*. Het M. S. van St. Laurens heeft *o*, hierop bouwt schrijver zijne suppositie van 1610 of 1620 als sterfjaar: Het ware sterfjaar is 1616, de *o* is alzoo het overgeblevenen onderdeel van het cijfer *zes*.

„reeds zijn verblijf in deze stad had, en na het aardsche „afgelegd te hebben, hier ook met eere begraven is.

„Het lijdt dunkt mij geen tegenspraak dat wij dezen „deftigen Belijder met den eerenaam van Martelaar ver„eeren; aangezien hij om het voorstaan van de ware „Godsdienst als een bandiet en balling, niet zonder hoon, „laster en tegenspraak vele jaren heeft doorgebragt, ge„nietende nu, zoo wij vertrouwen de kroon der onsterfe„lijkheid in 't Hemels Jerusalem in eindelooze eeuwigheid."

In eene nota vonden wij nog: „De Heer A. West„phaling in zijne oude aanteekeningen zegt: 1584 leefde „te Alkmaar nog, die vermaarde, vierige en godvrugtige „Priester, Heer Cornelis Hendrikse en veel goed dede. „dictus Cuinder Pastor."

Niet gering is de hulde welke hier onzen Cornelius wordt toegebragt. Hij de vermaarde, vurige en godvruchtige priester, die eenmaal gebannen zich niet ontzag om met levensgevaar het woord Gods te verkondigen, de H. Sacramenten aan wie ze behoefden toe te dienen, die om het geloof alle kwaad leed en verdroeg en aan wien de dubbele kroon van Belijder en Martelaar niet mag onthouden worden. Voorwaar geen geringe lofspraak!

Hebben wij hier soms met eene oratorische figuur of overdreven lofspraak te doen? Het handschrift dat voor ons ligt, geeft naar onze meening regt, die vraag in het voordeel van onzen Cornelius te beantwoorden.

Om ons een denkbeeld te vormen van zijne verbazende werkzaamheid geven wij eerst een kort verslag van ons manuscript. Het bestaat uit acht deelen, klein quarto in perkamenten banden, ieder van circa zes honderd pagina's, keurig en net [1]) met latijnsche preken beschreven, en bevat een volledige cursus van preken over geloofs- en

---

1) Eenmaal op de hoogte van zijne abreviatiën leest men het gemakkelijk.

zedeleer en liturgie. Iedere preek beslaat een vel papier van 12 pagina's groot; regelmatig wordt bij ieder exordium in margine aangegeven: Propositio exordi.
Ratio.
Adversativa.
Conclusio exordii continens propositionem.
Partitio propositionis.

Eerste deel. Liber primus sermonum Cornelii
Henrici Pastoris in Cuinre.
Vincit qui patitur.
1582.

Ieder deel bevat nu weder twee onderdeelen.

Pars prima: Preken op de Epistelen van alle Zon- en feestdagen van den eersten Zondag in den Advent tot Palm-Zondag.

Pars secunda: Preken op de Evangelien van dezelfde Zon- en feestdagen.

Aan het einde van dit deel onder de laatste preek eene eigenhandige goedkeuring van Hieronymus Vairlenius, als volgt:

Lectus est hic liber a me a principio usque ad finem, nec inventum est quicquam quod sit minus Catholicum.

Q. Hieronymus Vairlenius,
Subscripsit.

Het jaartal dat hij op het eerste pagina van ieder deel aangeeft, is waarschijnlijk het jaar, waarin hij de afzonderlijke vellen of preken liet inbinden.

Na de goedkeuring krijgen wij nog eene alphabetische opgave van de voornaamste stoffen, welke in dat deel besproken worden.

Tweede deel. Liber secundus sermonum Cornelii
Henrici Pastoris in Cuinre.
Vincit qui patitur. 1590.

Pars prima: Preken op de Epistelen der Zon- en feestdagen van Paschen tot H. Sacramentsdag ingesloten.

Pars secunda: Op de Evangelien van dezelfde Zon- en feestdagen.

Op de laatste preek weer de goedkeuring van Hieronymus Vairlenius. Daarna het register.

Derde deel. Liber tertius sermonum Cornelii
Henrici pastoris in Cuinre.
Vincit qui patitur. 1593.

Pars prima: Preken op de Epistels der Zon- en feestdagen van den eersten tot den vijfentwintigsten Zondag na Triniteit.

Tweede gedeelte: op de Evangeliën van dezelfde zon- en feestdagen. Ook hier volgt de goedkeuring van Hieronymus Vairlenius, en register.

Vierde deel. Liber quartus sermonum Cornelii
Henrici pastoris in Cuinre.
Vincit qui patitur 1595.

Dit deel bevat de Lofredenen op de Heiligen.

Pars prima: loopt van St. Andreas Apostel 30 November tot St. Laurens. Onder de laatste preek vinden wij eene approbatie als volgt:

> Conciones istae de Sanctis per Cornelium Henrici pastorem cuinrensem elaboratae nihil hibent quod vel fidei catholicae vel piis moribus adversetur, graves judico et dignas quae et legi et publice praedicari possint.
>
> D. Joannes Noems,
> S. Theol. licentiatus anno D. 1588 7a Julii.

Pars secunda: van het feest van O. L. Vrouw Hemelvaart tot het feest van Sancta Catharina: waarna in een bijvoegsel de Commune Sanctorum Evangelistarum, martyrum etc.

Aan het einde de approbatie van Joannes Noems als boven, geteekend uit Haarlem 19 Julii 1588.

Hier voegt hij bij zijnen titel van licentiatus nog dien van Cathedralis Ecclesiae Leovartiae canonicus.

Na de goedkeuring, volgt nog eene kleine bijzonderheid over het sterven van den H. Joseph, en daarna eene korte eenvoudige maar keurige beschrijving van het leven van Maria na 's Heeren hemelvaart, en van haar zalig sterven.

Op gevaar af van te lang te worden, schrijven wij het tweede geheel af, vertrouwende dat het voor den lezer zal zijn, wat het voor den schrijver was, een welkom rustpunt aan het midden van onzen wel wat dorren togt door de acht volumina van Cornelis Hendrikszoon. Ziehier wat wij lezen:

„Maria, Mater Domini post ascensionem filii sui quindecim annis superstes fuit et ad sexagesimum tertium vixit; interim Christianis exemplo, consilio, solatio et auxilio fuit, ita ut B. Ignatius ad magistrum suum Joannem Epist. 1ª Scripsit: mulieres multae videndi et audiendi Mariam desiderio urgebantur. Erat quidem cunctis amabilis, juxta ac desiderabilis, ut testatur Ignatius Epist. 2 ad Joannem suum magistrum.

Id haud mirum. Quem enim non delectaret videre eam et alloqui, quae peperit salvatorem mundi? Ipsa autem ut multis esset conspicabilis, Hierosolymâ Ephesum ad B. Joannem, etiam Antiochiam ad B. Ignatium profecta est, demum Hierosolymam rediit ut B. Ignatius habet epist. 4. Ibidem prope Domini sepulchrum, Sophonia teste, habitavit, loca passionis filii quotidie perlustrans et invisens, non sine magna devotione quoad vexerit.

Caeterum cum jam dissolvi et esse cum Christo cuperet, tunc divina Trias Gabrielem archangelum ad eam, ut colloquium de ejus obitu sumerit, destinavit, veluti Nicephorus, lib. 2. c. 21

tradit. Et cum jam mors immineret, Christus ipsemet matrem suam invisit, teste Areopagita capite 3°.

Ubi vero Maria vestes suas pauperculae viduae testamento legaverat, statim, divina procurante dispositione Apostolorum caterva praesto fuit. Quia Christus promiserat Apostolis: Et si abiero et praeparavero vobis locum, iterum veniam ad vos et assumam vos ad meipsum John. 14: ut ad Apostolos, ita ad matrem suam rediit, quam et vocavit ad se dicens: Veni electa mea mater, veni coronaberis. Cui Maria respondit: In manus tuas commendo me fili; Haec Damascenus.

Tunc quidem Christus, ut debite fieret funus, suis praecepit discipulis. Post triduum vero ne opprobrium humanae conditionis obveniret corpori tam sancto, Christus suam matrem resuscitavit atque in Coelum assumpsit. Interim chori Angelorum cecinerunt: Ave Maria gratia plena; teste Athanasio sermone de B. Virgine. Cantantes et psallentes posuerunt thronum matris ad dexteram throni filii. sui, sicque impleta est figuralis actio de Bethsabea. Ubi nimirum Salamon suum stabilierat regnum, tunc matris suae thronum ad dexteram sui throni poni curavit. 3 Reg. 2.

Hinc proclamavit David: Astitit regina a dextris in vestitu deaurato; Psalm 44. Hanc proinde ut thronum misericordiae, nos peccatores devote adeamus, rea pectora tundamus atque oremus dicentes:

O pia matrona coelesti digna corona
Foemina virtutis pete nobis dona salutis.

O Maria mater sancta, mater misericordiae succurre nobis miseris orando filium tuum, ut nos in gratiam recipere dignetur.

Nota. Haec est illa singularis virgo, quae a prophetis praenuntiata: a patriarchis figuris et aenigmatibus praesignata: a Gabriele venerabiliter et officiosissime salutata; ab Evangelistis exhibita et monstrata.

Quocirca omni laude et veneratione digna.

Vijfde deel. Liber quintus sermonum Cornelii
Henrici pastoris in Cuinre
Vincit qui patitur. 1589.

In dit deel handelt hij over de kennis Gods, over God één in wezen en drievuldig in personen, over de menschwording; over de engelen, en den mensch, den zondenval en over de oorzaak van alle kwaad. Over het verlossingswerk, de genade en de verdienste, de prima, secunda, tertia, quarta, quinta, et sexta aetate mundi et de sabbatho ex sabbatho etc. etc.

Eene voorrede vinden wij in dit deel niet, alleen eenen brief van Cornelius aan Matthaeus Caperus, pastoor van Dordrecht, en het antwoord van dezen aan Cornelius.

Het opschrift van den brief luidt als volgt:

> Standvastigheid met geduld in den tegenspoed wenscht Cornelis Hendrikzoon, onder de pastoors, die de ballingschap verduren, de minste, eenen hem onbekende van gelaat, maar goed bekende om zijn geloof en godsvrucht.

Den inhoud van dezen brief deelen wij verkort mede [1]). Aanstonds zet hij de redenen uiteen, welke hem bewogen hebben zijne preken aan Cuperus toe te zenden. Allereerst het zwaarwigtige van het preekambt..... en vooral omdat zij, aan wie ze moeten worden verkondigd, zeer gevat zijn in het maken van opmerkingen. En wijl ik bevind dat de geest der menschen tot die hoogte bedorven is, dat zij meer den leeraar gadeslaan, dan dat zij uit zijne woorden voordeel zoeken te trekken; daarom scheen mij het veiligst, mijne preken op de H. Schriftuur te grondvesten, en van den geest der kerk te doortrekken. Of ik

---

1) In eene bijlage geven wij dezen brief en het antwoord van Cuperus in zijn geheel.

hierin geslaagd ben, laat ik aan uw oordeel over. Lees, herlees, en zoo gij iets met het geloof of de goede zeden in strijd mogt bevinden, gelieve dit ter zijde aan te teekenen en als ik dan bij u zal gekomen zijn, zullen wij die onderwerpen grondig bespreken, en met elkander een vriendschapsband sluiten.

Haarlem uit ons studeervertrek feestdag van St. Jans geboorte A° 1589.

Cornelis Hendriksz pastoor van Kuinre.
Zoo veel mogelijk de uwe.

Op dit schrijven volgde een antwoord van Cuperus waarvan de verkorte inhoud hierop neerkomt :

Den vrede van Jesus Christus en zijnen H. Geest om u te geleiden op al uwe wegen en bij al uwe ondernemingen bid ik u veelmaals toe.

Eerwaarde Heer Pastoor, ik heb twee of drie van uwe preken doorgelezen, naar ik meen zijn zij goed en geleerd genoeg; wat u echter van mij vraagt, dat ik u werk zal nazien en beoordeelen, dit zou noch u gerust stellen noch mij passen. En zoo ik het wagen durfde zou op mij toepasselijk zijn het spreekwoord: schoenmaker houd u bij uwe leest.

Wel heb ik de regels van de Rhetorica in vroegere jaren bestudeerd, maar deze zijn reeds langen tijd in vergetenheid geraakt. Bij mijne vermaningen doe ik vooral mijn best, om zoo eenvoudig mogelijk, mijne hoorders op te wekken tot de dienst van God in deugd en goede werken, hen af te houden van het kwaad, hen op te wekken tot standvastigheid en volharding in het katholiek geloof.

Te Leuven bestudeerde ik de Philosophie en theologie, maar eenen graad behaalde ik aldaar niet. Daarom is de door u mij opgedragen last te zwaar voor mijne schouders.

Onder de uwen zijn gegradueerden, draagt dit werk aan een van hen op, dit zal u meer zekerheid, en uwe preken meer gezag geven.

Na groet en dringend verzoek om zijn gebed, teekent hij zich:

Uit Gouda, 5 Julij 1589.

Van u, zeereerwaarde Heer, de medebroeder
en mededienaar in den Heer,
Mathaeus Cuperus, Pastoor van Dortrecht.

Aan het einde van dit deel vinden wij als volgt:

Lectus est hic liber a me et non inveni quicquam, quod sit minus Catholicum.
Q. Hieronymus Vairlenius, subscripsit.

Hierna volgt de index rerum.

Voor den lezer, wien Pastoor Cuperus misschien nieuwsgierig naar den inhoud van die twee of drie eerste preken gemaakt heeft, schrijven wij er iets uit af.

De eerste preek heeft tot onderwerp: „De divina cognitione."

Exordii propositio:

Quum divinae Triadis mysterium nedum humanam intelligentiam sed et mentis humanae aciem longe superet, illud per naturalem rationem et demonstrationem investigare, et temeritas et periculnm foret, credere verc pietas, et nosse vita acterna. Scriptum est enim: Altiora te ne quaesieris et fortiora te ne scruteris (Eccl. 3.) Qui scrutatur majestatem opprimetur a gloria. (Prov. 25). Proinde monet Paulus non plus sapere quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem etc. etc.

Vervolgens verdeelt hij zijn sermoen in drie deelen vel locos 1[us] quod non sit curiose scrutandum divinae Triadis mysterium cum mentis humanae captum longe superet.

2us De praesumptuosa quorumdam scrutatione.

3us De mediis, quibus datur pervenire ad tantam divinitatis cognitionem, quantam necessariam duxit Deus ad hominum salutem.

2de preek: De theognosia per creaturas.

3de preek: De theognosia per scripturas.

4de preek: De theognosia per Christum.

De tweede preek verdeelt hij in tres locos.

1us quomodo prophetarum oracula et ipsius Christi sermo nos ad creaturas destinant.

2us quomodo creaturae nos ad Deum mittunt, quod nobis summi dedecoris est.

3us quam rari sint, qui ex visibilibus ad invisibilia pertingunt.

Als eene proeve, hoe onze Cornelius zijne gedachte degelijk zeker, maar toch hoogst eenvoudig weet weer te geven, schrijven wij het eerste deel van deze preek hier af.

Regius ille propheta David, quasi oraculum nobis proponens, ad speculanda, admiranda laudandaque divinae bonitatis opera perducit, dicens: Venite et videte opera Domini. Psalm 65. Huic astipulatur Isaias inquiens: levate oculos vestros in excelsum et videte. Quis creavit haec? (Isaias 40). Quin etiam ipse Christus ad creaturas nos ducit inquiens : Respicite volatilia coeli et lilia agri (Matth. 6). Respicite corvos. (Luc. 12).

Mittimur ad creaturas, ut respiciamus rationabiliter lumine intellectus nostri illas, quatenus ex illis sapientiam, bonitatem, potentiam ac providentiam Dei patris erga nos cognoscamus. Creaturae enim sunt liber naturae docentis, Deum universitatis esse parentem, ita ut per considerationem creaturarum pertingamus ad Dei cognitionem.

Quocirca suspiciamus, conjectis in universum oculis, et intueamur, quae sit rerum facies, quae rerum majestas, qui decor, quae magnitudo, multitudo, commoditas. Videamus terram inenarrabili florum fructuumque copia vestitam. Intueamur tot tantorumque marium vastitatem, fluminum profunditatem et in iis piscium multitudinem magnitudinemque. Quid dicam de sole, de luna, stellis, astris caeterorumque coelorum virtutibus, et de pulchritudine illorum omnium? Respiciamus haec omnia.

His autem conspectis, quid aliud possumus, quam opificis sapientiam admirari, potentiam timere, amare laudareque bonitatem? Quid possumus, quam cognoscere Deum omnium creatorem, qui et modo gubernat, moderatur et conservat omnia. Qui idcirco tam mirabiliter et potenter; tam praeclare ac sapienter creata produxit, ordinavit atque connexuit, ut ex horum omnium speculatione ad ipsius creatoris amorem pariter et timorem, cultum et venerationem excitemur ac elevemur. Propter quod et sapiens asserit dicens: Universa propter seipsum operatus est Deus. (Prov. 16).

Totus ut est Deus humano quidem ingenio cognosci non potest. Caeterum quod in humanam cadit cognitionem, id ex creaturis assequi datur. Et quamvis invisibilis Deus, intellectu tamen in hoc mundo tam mirifice condito conspicitur, cum gradibus quibusdam intelligentiae homo per creaturas progreditur ad cognoscendum Deum creatorem. Ab insensibilibus quippe surgens ad sensibilia; a sensibilibus ad rationabilia; a rationabilibus ad creatorem. Intelligibilia per se quidem collaudant Deum, verum irrationabilia et insensibilia non per se, sed per nos, dum ea considerantes Deum factorem laudamus. Et quid multis? Invisibilia Dei a creatura mundi, per ea, quae facta sunt intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque virtus ejus et divinitas. (Rom. 1). Quare et Job monet: Inter-

roga jumenta et docebunt te, volatilia coeli et indicabunt tibi; loquere terrae et respondebit tibi et pisces maris enarrabunt. (Job 12).

Zesde deel. Liber sextus sermonum Cornelii
Henrici pastoris in Cuinre.
Vincit qui patitur. 1592.

In dit deel spreekt hij over de kerk van pag. 1 tot pag. 272. Onder deze preken viel onze aandacht bijzonder op het volgende onderwerp: „dat de Kerk niet dwaalt met de Antiphoon Salve Regina te zingen." En tevens vinden wij hier veertien preken, in welke hij veertien voorwendsels of redenen weerlegt, welke door de afvalligen werden aangevoerd om hun ontrouw te vergoelijken. Daarna behandelt hij de Liturgie en geeft eene doorloopende uitlegging van alles wat op het H. Sacrificie der Mis betrekking heeft: dit is meer een tractaat dan een preek, waarschijnlijk in gedeelten voorgedragen.

Aan het einde vinden wij:

> Scriptum hoc a D. Cornelio Henrici Pastore cuinerano olim collectum nihil continet quod aut fidei Catholicae aut pietati adversetur, imo quod omni modo iis consentiat, testor ego qui illud, diligenter perlegi et examinavi.
>
> A° 1589.
>
> Joannes Noems,
> Sacrae Theol. Licentiatus.

Hierop volgt de index rerum.

Zevende deel. Liber septimus sermonum Cornelii
Henrici Pastoris in Cuinre.
Vincit qui patitur. 1594.

Hier handelt Cornelius over het geloof en de twaalf artikelen des geloofs.

Over de wet en de tien geboden. etc. etc.

Dit deel had hij even als het vijfde [1]) aan Pastoor Cuperus ter keuring toegezonden : deze echter verontschuldigt zich, even als hij 5 Julij gedaan had, met het volgende schrijven :

Pax Christi.

Materia de fide et de decalogo, deque fide, spe et charitate, quam venerandus Dominus pastor tractat, videtur mihi prorsus theologica et satis profunda, captum ingenii mei (ut ingenue fatear) in quibusdam superans. Quare ne (veluti coecus de coloribus) de re tanti ponderis ac majestatis judicem, atque sententiam de non satis intellectis tantis mysteriis proferam, remitto librum, censens negotium hoc doctiori magisque acuto theologo committendum, ad examinandum, approbandum et subscribendum.

Vale venerande Domine Pastor, et memor mei esse digneris in precibus.

Goudae, 9 Augusti A° 1589.

Venerandae dominationis vestrae confrater et conservus in Domino.

Mathaeus Cuperus,
pastor Dordracensis.

Aan dit deel ontbreekt de goedkeuring; daarvoor echter vinden wij aan het einde van het eerste gedeelte een zeer vereerend schrijven van Hieronymus Vairlenius, aan onzen Cornelius, waarbij hij hem belooft: „Vairlenius pro posse tibi erit auxilio."

Wij komen later op dit schrijven terug.

Ook vinden wij hier geen index rerum, wel eenige opengelaten bladzijden.

---

1) Wij veronderstellen gelijktijdig, onder begeleiding van boven vermeld briefje.

Achste deel. Liber octavus sermonum Cornelii
Henrici Pastoris in Cuinre.
Vincit qui patitur 1595.

De eerste afdeeling handelt over de Sacramenten en over het H. Misoffer: waarna: contra quemdam libellum a quodam ludimagistro conscriptum, quo abrogare nititur Missam.

Dit gedeelte heeft de goedkeuring
van Joannes Noems,
Sacr. theol. Licentiatus.

In de tweede afdeeling vinden wij een schrijven van hem aan Mr Nicolaas Dignius Ruich; en aan Andreas Theodorusz., predikant in Enkhuizen. Ook dit gedeelte heeft de goedkeuring van Joannes Noems; waarna een index rerum.

Uit deze korte opgave, kunnen wij ons reeds eenig denkbeeld over zijne ontzettende werkzaamheid vormen. Jammer is het dat Cornelius van elke zeshonderd pagina's, niet, ook maar eene enkele bladzijde gewijd heeft aan de beschrijving van zijne zwerftogten en apostolische werkzaamheden in ons toen zoo zwaar geteisterd Noorderkwartier. Wij moeten ons nu behelpen met eene voorrede, eene klagt of een enkel woord, waarin hij zijns ondanks zich zelven teekent.

Wij geven wat wij hebben, in het vaste vertrouwen dat deze schets aanleiding zal wezen tot de ontdekking van meerdere bijzonderheden, waardoor het mogelijk zal worden een meer volkomen beeld van dezen uitstekenden priester af te werken.

Cornelis Hendriks of Hendrikszoon werd in het jaar 1534 te Alkmaar geboren. Ofschoon ons uit zijne jongelingsjaren geene bijzonderheden bekend zijn, toch getuigen zijne menigvuldige geschriften, dat hij zich toen met hart en ziel op de studie der latijnsche klassieken heeft toegelegd, en, dat ook de grieksche schrijvers voor hem

kamervrienden waren. Hierdoor werd hij later in staat gesteld om, niet alleen de verhevenste waarheden des geloofs, maar ook de meest gewone handelingen van het dagelijksch leven, in net, dikwerf zelfs in sierlijk latijn intekleeden. Nu en dan grijpt onze balling ook naar zijne lier en vertolkt in enkele latijnsche verzen den diepen weemoed van zijn priesterlijk hart.

Niet minder groot moet ook zijne toewijding aan de hoogere wetenschappen geweest zijn; de Philosophie, de godgeleerdheid, de studie der kerkvaders als getrouwe tolken der katholieken leer, de geschiedenis der kerk zoo wel van vroegere eeuwen, als van het tijdperk van verwarring waarin hij leefde.

Bewonderingswaardig vooral is Cornelius om zijne uitgebreide schriftuurkennis. Deze is in zijne hand als een tweesnijdend zwaard, waarmede hij tegenover de dwaalleeraars van zijnen tijd, het bewijs levert, dat de H. Schriften in de katholieke kerk niet onder het stof der boeken-rekken begraven blijven liggen; en tevens, dat de leer dier kerk, zoowel in het gesproken, als in het geschreven woord van God, haren vasten grondslag heeft. Dikwerf zijn zijne preken eene aaneenschakeling van Schriftuur-plaatsen; zoo b.v. het eerste deel van zijne lofrede op de onbevlekte ontvangenis van de H. Maagd: hier verzamelt hij zorgvuldig alle paarlen, door den H. Geest op verschillende bladzijden van het Oude Testament uitgestrooid, bij één, vlecht die te zamen tot een snoer, en legt dit vol eerbied neder aan de voeten van zijne in die dagen zoo schandelijk verguisde Moeder.

Aldus toegerust met kennis en wetenschap, ontving hij de H. priesterwijding.

Of Kuinre hem aanstonds ter geestelijke verzorging werd opgedragen is ons niet bekend. Bij v. Heussen en v. Rijn „Beschrijving van het Bisdom van Deventer." Ed.

in folio pag. 566, lezen wij, dat hij in 1571 pastoor van Kuinre was, zooals blijkt uit een handschrift van Aegidius de Monte, tweeden Bisschop van Deventer.

Hier was hij zonder twijfel een goede herder voor zijne schapen, hier werd die zoo innige liefdeband tusschen hem en de aan zijne zorgen toevertrouwde geloovigen gelegd, welke later nooit verbroken, zelfs door zijne langdurige ballingschap niet verminderd werd. Pastor van Kuinre, zoo blijft hij zich immer noemen. Hier, gelijk hij in de voorrede van het 4de deel zijner werken getuigt, verzamelde hij vooral den rijken schat van bouwstoffen voor zijne verschillende werken; hier ook groeide hij op tot dien magtigen reus, die jaren lang, alleen, eenen last zou torschen, bijna te zwaar voor de schouderen van een mensch.

Altijd strijdvaardig vinden wij hem in 1572 te Lier in een geloofstwist gemengd. Zie hier hoe hij zelf dit feit heeft opgeteekend.

„Tragoedia sectarios inter et catholicos praedicatores in Lier habita Anno 1572. Sectarii 4 Catholici 2.

Sectarii Michel de Hattum libertinus, Schelto de Buitenpost Zwinglianus, m. Joannes de Jemmingen Augustanae confessionis Lutheranus et Jacobus de Neermuer nec zwinglianus nec lutheranus. Hi quatuor, quamvis non bene conveniebant, tamen convenerunt in unum adversus catholicos jam exilium patientes, nimirum Joannem Wit campensem conventus Hasschae in Frisia patrem et Cornelium Henrici Cuindrinensem cuinre pastorem."

Sarcastisch resumeert hij nu dit geheele, en zooals gewoonlijk onvruchtbare geloofs gesprek in de volgende alleenspraak van Michel.

Michel ad suos symmystas: „Audite me fratres. En praesto sunt Errones duo de Transysulanis partibus, ubi est mea patria, quos ferre non convenit, nisi prius per

nos examinati et convicti erroris. Qui si converti ad nos se non sinant, per brachium seculare fugari curabimus."

Men ziet magt geldt hier voor regt, en voor waarheid tevens.

Uit de bovenvermelde woorden „jam exilium patientes" kunnen wij met regt besluiten, dat Cornelius, ook in Kuinre geen rustige dagen gesleten heeft, ja zelfs reeds een verbannings bevel ten zijnen laste had. Toch verbleef hij aldaar, 't zij dan met onderbrekingen, tot het jaar 1580. Dit vernemen wij uit een schrijven van het jaar 1595, aan Nicolaas Dignius Ruich, dat hij aldus onderteekent:

„Ex musaeo nostro Alcmariensi A° 1595, die vero 17 Junii, Cornelius Henrici inter pastores minimus et 15 *annorum exul.*"

De spanning tusschen katholieken en hervormden schijnt in de noordoostelijke Provinciën niet zoo hevig geweest te zijn, als in de andere gedeelten van ons vaderland; toen echter, in het begin van 1580, George van Lalaing, graaf van Rennenberg, stadhouder van Groningen, Friesland, Overijssel etc. openlijk de partij van Oranje verlaten en zich met den koning verzoend had, werd de woede der kalvinisten ten top gevoerd; en een vreeselijke burgeroorlog was er het onmiddelijk gevolg van. Sonoy steekt de zee over; „Auraicus Transisulanos Catholicos infestat; Minoritas Leovardia ejici curat; zoo vinden wij kort, maar beteekenisvol in de Tabula Chronologica op 21 Februarij 1580 aangeteekend. (Bijdr. Bisd. v. H. d. I pag. 23).

Hierin vinden wij tevens eene goede verklaring, waarom het verbannings-decreet in 1580 tegen Cornelis Hendriksz. werd uitgesproken, en een langer verblijf in Kuinre hem onmogelijk gemaakt werd.

Van Kuinre verbannen, nam hij de wijk naar zijne geboorte plaats, Alkmaar; daar bezat hij het poorterschap [1]),

---

1) Manuscript van St. Laurens,

en dit gaf hem regt om, zoolang hij zich aan geen paapsche stoutigheden schuldig maakte, aldaar te mogen verblijven. Hier nu opende God een ruim veld voor zijnen priesterlijken ijver.

Alkmaar had destijds eene aanzienlijke en talrijke katholieke bevolking. In 1514 waren er ongeveer 2800 communicanten. (inform. 1514 door prof. Fruin uitgegeven.) In de brevis descriptio status etc. A° 1616 (Arch. Ges. Aartsb. D 1 pag. 223) lezen we: Alcmariae magnus est Catholicorum numerus:" en in de relatio status religionis in Hollandia van Jacobus de la Torre A° 1656 wordt het zielental der aldaar aanwezige katholieken op 4800 geschat. Uit deze gegevens kunnen wij opmaken, dat Cornelius te Alkmaar eene gemeente van plus minus drie duizend communicanten ter verzorging kreeg. Voegen wij hierbij: dat de herderlooze Parochiën der omliggende dorpen, dikwerf een beroep op zijne liefde zullen gedaan hebben, en dat Kuinre steeds het voorwerp van zijne teederste zorgen bleef.

Den last nu van dien reuzen arbeid droeg onze Cornelius, voor zooverre bekend is, tot 1592 geheel alleen. „In dit jaar, zegt het manuscript van St. Laurens, werd Pater Cornelius [1]) Duist (of Duijst), een Delvenaar, naar Alkmaar gezonden om onze burgeren met zijne priesterlijke bediening bij te staan. Van dien pligt heeft hij zich getrouwelijk gekweten; doch doordien zijne zending zich ook nog tot andere steden uitstrekte zoo verpligtte hem dit om ook daar te gaan arbeiden [2]).

In het tractaat: de Juris titulis quibus innititur possessio

1) Deze en Pater Willem Leonius zijn de eerste Jezuiten welke op last van Paus Clemens VIII door den Provinciaal van Belgiën in 1592 naar Holland en Utrecht gezonden zijn.

2) Om deze reden en denkelijk om wille der vervolging heeft hij hier geen vast verblijf gehouden. M. S. van St. Laurens.

stationum patrum S. J. in foederato Belgio 1592—1701 lezen wij: dat deze Cornelius Duijst zijn zetel vestigde te Delft en dat hij van daar uit rondtrok vooral in Zuid-Holland en Zeeland; dat in 1593 Pater Joannes Barchius zich te Haarlem vestigde, en hem ook de zorg voor Noord-Holland en Friesland werd toevertrouwd. Maar bij een zoo uitgebreiden werkkring zal Cornelis Hendriksz. zeker wel niet zeer veel hulp van hem kunnen gehad hebben.

In 1609, Cornelis was toen 75 jaren oud, kreeg Alkmaar zijn eersten pastoor; in 1613 werd nog eene nieuwe gemeente opgerigt insgelijks door seculiere priesters bediend. Iets later kwamen aldaar de Jezuiten, de Dominicanen en de Minderbroeders zich vestigen. En waar die allen een werkkring vonden, daar stond bijna dertig jaren Cornelis Hendriksz. meestal alleen, tot in hoogen ouderdom; alleen in dat Noorderkwartier, waar Sonoij, met het opperbevel, ook het ambt van beul tegenover de katholieken uitoefende; in die jaren van de wreedste vervolgingen, van de onregtvaardigste plakkaten, waarbij niet alleen de openbare godsdienstoefening, maar ook de heijmelijcke vergaderingen [1]) op zware geldboete verboden werden; ja waarbij 't geheim toedienen der H. Sacramenten, als staatsmisdaad verklaard en met eeuwigdurende verbanning gestraft werd.

Denk u nu bij zoo veel arbeid, bij zoo vinnige vervolging, bij zoo ontelbare gevaren een vurigen en godvruchtigen priester [2]); een priester, die de vrees voor

1) Placcaet van 20 Dec. 1881 en later.

2) Westphalen. De Westphalen of Westphalings komen van Enkhuizen. In 1571 stierf aldaar in het Klarissen-klooster Eduarda Westphaling, wier ouders dit klooster merkelijk begiftigd hadden. Frederik Adriaansz. Westphalen, 1581 te Enkhuizen geboren en in 1653 te Alkmaar overleden, is om zijne twaalfjarige reistogten en taalkennis beroemd. Waarschijnlijk

zijne liefde deed wijken [1]), die het zich ten pligt maakte zijne verlaten geloofsgenooten zoo veel mogelijk in hunnen geestelijken nood te verzorgen; een priester uit wiens vurig hart de echt apostolische woorden voortvloeiden: „Ik heb geen reden den dood te vreezen, daar mijn leven Christus is, en mijn sterven een gewin; en waarom zal ik mij bekommeren over ballingschap, den Heer toch behoort de aarde en al hare volheid; en waarom zou ik voor de verbeurdverklaring of liever voor de scheiding van mijne goederen beducht zijn, wijl ik ten volle overtuigd ben, dat ik niets in deze wereld heb ingebragt en niets uit deze wereld kan medenemen. Laat ons de smarten van dit leven toch niet zoo zwaar achten, want zij juist zullen de bron en de maat van ons geluk in het toekomende zijn" [2]); denk dit alles bijeen, dan mag het ons leed doen dat de bijzonderheden van dit priesterlijk leven ons onbekend zijn gebleven, maar als van zelfs rijst voor onzen geest een afdruk van dat schoone beeld, waarmede eens de Apostel zich zelven geteekend heeft: „Ik was in arbeiden en zwoegen, in veel waken, in honger en dorst in vasten menigmaal, in koude en naaktheid. Gevaren op het water, gevaren in de stad, gevaren van roovers, gevaren van valsche broeders. Hierbij kwam de zorg voor zoo vele katholieken welke zijne hulp inriepen; de bekommernis over zijn dierbaar Kuinre.

Op den 18den Julij 1582 vinden wij hem te Hoorn. Daar schreef hij, bij wijze van voorrede op het eerste deel zijner preken, eene klagt over de jammerlijke dwa-

---

de kleinzoon van dezen heeft een klein octavo schrijfboekje nagelaten met aanteekeningen over Alkmaar en de St. Laurens etc.; dat op de stadsbibliotheek te Alkmaar bewaard wordt.

1) Manuscript van St. Laurens.

2) Voorrede 4de deel. Sermones de Sanctis.

ling van velen. (Querela Cornelii Henrici pastoris in Cuinre horum sermonum compilatoris de miserabili errore multorum.) De verkorte inhoud komt hierop neer: Met smart en verbazing ziet hij, dat verstandige en geleerde menschen zich, met dwalingen, uit het arsenaal der oude ketters opgedoken, en reeds lang door de Kerkvaders weerlegd en veroordeeld, afgeven, ja ze opnieuw zoeken te verdedigen. Dit is de bron van zooveel rampen, misdaden en bloedvergieten. Ook als ze overtuigd worden, blijven ze halstarrig, en gaan voort de eenvoudige Katholieken te misleiden. Hierover bedroefd, stort hij zijn gevoel in de volgende verzen uit:

„Omnia plena dolo sunt omnia plena tumultu,
Omnes flebiliter nos in sua fata ruentes
Cernimus et vix est verae probitatis alumnus.
Heu dolor heu lacrymae capiti quis. porriget undam
Pastoris, lacrymae huc quales vel Livia Druso
Fudit et orba suis mater Bethlemitica natis."

De uiterste barbaarschheid bedreigt de aarde, daar is geen gehoorzaamheid, geen onderwerping, maar ook geen veiligheid meer, geen vrede onder de burgers van dezelfde stad. Onder vocrwendsel van het Evangelie weet ieder zijne boosheden als schoone daden te kleuren. En terwijl de hoofden der nieuwgezinden zich onderling, allervinnigst bestrijden, blijft men blind voor de eenheid, die in de Katholieke Kerk uitschittert.

„Hanc querelam edere libuit loco praefationis, ut cognoscant pii Catholici quam mihi sit cordi error et interitus proximorum. Utinam Deus provideat.

Hornae, 18 Julii Anno 1582."

Wat voert onzen Cornelius naar Hoorn? Zoo als wij uit zijne voorredenen kunnen opmaken, zocht hij zijnen gemeentenaren het gemis van Gods gesproken woord, eenigzins, door het toezenden zijner preken te vergoeden.

Dit blijkt b. v. uit het opschrift der voorrede in het 2[de] deel zijner preken: „Cornelis Hendriksz. aan zijne, hem met hart en ziel toegenegen Katholieken heil en altoosdurende vrede." En aan het slot: „Door den trouwen Christen Hercke Gerrits zend ik u *dit boek* liefdevol toe." Zoo in het vierde deel: „Den, zijner zorg toevertrouwden onderdanen wenscht Cornelis Hendriksz., pastoor van Cuinre, standvastigheid in den tegenspoed." En voorrede 1585: „Cornelius Henrici pastor Cuinre subditis suae fidei concreditis salutem et pacem."

Tusschen de twee zeeplaatsen, Hoorn en Kuinre [1]) zal zeker destijds een druk verkeer geweest zijn. Hier vond hij dus gelegenheid om zijne preken veilig naar Kuinre over te maken. En zou het ook niet kunnen zijn, dat hij van Hoorn uit meermalen, als visscher of schipper vermomd, de zee oostwaarts overstak, om een zijner parochianen, in uitersten nood verkeerende, als priester bij te staan? Of dat hij, beschermd door het nachtelijk duister, aan den Hoornschen dijk post vatte, en daar de sloep of boot afwachte, welke hem moest overvoeren naar het dieper in zee gelegen schip, waarop een of meerdere zieken vol bezorgdheid zijne komst verbeidden? Van een zoo vurigen priester kunnen wij niet anders denken.

Voor wij het eerste deel zijner preken ter zijde leggen, zullen wij nog eenige oogenblikken stil staan, bij eene schijnbaar onbeduidende omstandigheid, welke echter, naar onze meening, een heerlijk licht op het leven en het karakter van dezen priester werpt. Wij bedoelen de goedkeuring zijner werken door Joannes Noems en door Hieronymus Vairlenius.

Nederig en bescheiden steunde deze waardige priester niet te veel op eigen krachten; gaarne noemt hij zich

---

1) Kuinre een der beste havens van Overijssel.

den minste onder de herders; zijn werk, dat onze bewondering wekt, vergelijkt hij bij dat van die arme weduwe, die naar de mate harer armoede slechts twee kleine stukjes geld in de schatkist des tempels kon neerleggen; zijne aanhoudende studie van de H. Schriften, zijne onvermoeide arbeid om de leer der Kerk in de uitspraken der Conciliën en in de werken der Kerkvaders na te vorschen, geeft hem geen hooger denkbeeld van zich zelven, dan zich te vergelijken met de arme Ruth die op de rijke akkers van Booz de achtergebleven aren bijeenverzamelt; Compilator horum sermonum, verzamelaar dezer preken, zich opsierend met de vederen van anderen; zoo denkt hij van zich zelven, en wat wil hij? Boven alles Katholiek zijn, en geen duim breed afwijken van de leer der Kerk; daarom wendt hij zich tot mannen, wier deugd en geleerdheid hem op dit punt *gerust* kunnen stellen.

Aan Joannes Noems schrijft hij als volgt:

Venerabili Domino Joanni Noems, Sacrae theologiae licentiato, Pastori in Enchuysen dignissimo, sanitatem mentis et corporis Cornelius Henrici, pastor Cuinre exoptat.

Non puto cervum ex continua venatione anhelum tam desiderare ipsius refocillationis fontem, atqui ego ablatae religionis restitutionem cupio. Non tam propter urens libere concionandi desiderium, quam multorum commodum. Licet enim impar sim necessitati Catholicae satis facere, tamen ex ingenii mei tenuitate vel cum vidua illa paupercula duo minuta in Domini gazophijlacium conferre, munus mihi injunctum postulare atque demandare videtur, id quidem non scripto, sed vivo sermone. Agnosco curtam meam suppellectilem ingeniique tenuitatem.

Quae rudi cothurno memoriae juvandae gratia de Sa-

cramentis Dei et aliis exaravi, instar Ruth, post metentium terga spicas relictas colligentis, compilavi. Alienis plumis me ornasse fateor, utinam ductus concordi S. Patrum in Ecclesia succendentium profectione unaque conciliorum sententia.

Quia autem mihi non fido, sed per omnia paratus menti Ecclesiae subscribere, Te virum apostolicum eruditione et authoritate conspicuum apprehendo, te Booz pium Israelitam, quatinus sub tuo latens pallio, peto. Librum mitto. Si igitur quid offenderis, quod vel fidei Catholicae adversetur vel piis moribus obsit, totum tuae censurae subjectum trado. Lege, perlege et errata emenda, quatinus absque conscientiae scrupulo ebuccinando, hisce sermonibus possim vel cuiquam prodesse.

Vale. Totus tuus quod est potestque
Cornelius inter pastores minimus.

Twee brieven, met dezelfde bedoeling aan Hieronymus Vairlenius gerigt, zijn ons bewaard gebleven: één in het 2de, één in het 7de deel zijner preken. Alleen den laatste schrijven wij af, vooral om het schoone antwoord dat Vairlenius er op liet volgen.

Docto et de omnibus bene merito, Venerabili Domino Hieronimo Vairlenio Cornelius Cuinre S. P.

Non temeritate quadam impulsus, sed coactus vi quadam, de penuria crassae meae memoriae, haec, quae offero R. V. pro defentione veritatis Catholicae aggressus fui, quatinus qui sunt in contentione et qui non acquiescunt veritati, confusi resipiscere scirent, si salvatum iri se sperare cuperent. [1])

Nunc primum illud testor et ubique testatum esse volo, me nunquam a judicio Sanctae Ecclesiae Catholicae vel

1) In dit deel spreekt hij over de Kerk.

unguem vel digitum latum velle discedere. Quapropter si quod a R. V. deprehendatur aut Catholicae fidei vel bonis moribus incommodum, non data opera scriptum vel actum, sed elapsum scitote, et id emendatum a R. V. quam humiliter cupio.

Tuus pro posse Cornelius.

Het antwoord op zijn verzoek was steeds eene goedkeuring. „Wij hebben uw boek gelezen van het begin tot het einde, wij vonden er niets in wat minder Katholiek is, of wat met het Katholiek geloof en de goede zeden in strijd is; uw boek is vroom en geleerd; uwe preken zijn deftig en waardig om gelezen en openlijk gepredikt te worden." En als hij aan den hoogbejaarden Vairlenius het zevende deel zijner preken ter goedkeuring toezendt, dan mag deze misschien reeds door ziekte verhinderd zijn geweest om aan zijn verlangen te voldoen; toch schrijft hij hem: Vairlenius zal u naar vermogen helpen, en maakt dan tevens van die gelegenheid gebruik om zijnen apostolischen ijver en werkzaamheid tot in de wolken te verheffen.

Wij laten dit schrijven van Vairlenius hier volgen: [1])

„Hieronymus Vairlenius aan Cornelius Hendrikzoon heil op zijne loopbaan.

„Heer Pastoor, gelijk aan eene geheimzinnige wolk

---

1) De latijnsche tekst luidt als volgt:

Hieronymus Vairlenius Cornelio Henrici foelicem cursum.

Domine pastor velut nubes quaedam mystica rore evangelicae gratiae plena, flatu Spiritus Sancti impulsa peragrare videris Hollandinam regionem. Ut enim nubes aquis plena terram irrigat et foecundiorem reddit: ita et tu arentia et sterilia corda verbo evangelico irrigas et fructibus pietatis foecundas.

Dignum autem miratu, quod (ut fama fert) tanta instantia corda hominum percellere et salutari metu concutere, ut relictis vitiis ad Deum se convertant, studeas.

Perge ut incepisti. Spiritus Sancti gratia foelicem reddat tuum cursum.

Vairlenius pro posse tibi erit auxilio.

vervuld met den genade-dauw des Evangeliums, voortgedreven door de aanblazing des H. Geestes, zoo zie ik u het Hollandsche grondgebied doorkruisen. Want, gelijk eene wolk van water bezwangerd de aarde bevochtigt en vruchtbaarder maakt, zoo ook bevochtigt gij met uw evangelisch woord de dorstige en verdorde harten, en doet ze rijk worden in vruchten van vroomheid en deugd. Het verdient voorzeker onze bewondering, dat gij (zooals de openlijke meening van u getuigt) met zooveel aandrang de harten der menschen zoekt te treffen en met een heilzame vrees te schokken, opdat zij na de zonden verlaten te hebben zich tot God bekeeren.

Ga voort zoo als Gij begonnen zijt. De genade des Heiligen Geestes make uwe loopbaan gelukkig.

Vairlenius zal u naar vermogen bijstaan.

Ter betere waardering van deze lofspraken, nog een paar woorden over beide tijdgenooten en censoren van Cornelis Hendriksz.

Joannes Noems, licentiaat in de H. Godgeleerdheid, was destijds pastoor in het brandpunt van den opstand tegen het geestelijk en tijdelijk gezag, te Enkhuizen, waar zooveel onschuldig bloed gestroomd had. Vroeger Kanunnik en Vicarius van den Bisschop van Leeuwarden, Cunerus Petri: werd hij in het jaar 1589 den 4den November door het Kapittel van Haarlem tot Kanunnik benoemd. Hij stierf in 1599.

Hoe hoog hij onder zijne tijdgenooten stond aangeschreven bewijst ons het volgende. In 1592 had Hieronymus Verdussen verlof gevraagd om de Sermoenen van Joannes Tauler uit te geven. De keuring van dit boek werd opgedragen aan den Kanunnik M. Hetfroeij van Breughel. Deze beroept zich eenvoudig op het gezag van Joannes Noems, als volgt:

Couciones D. Tauleri (a M. Bartoldo Francisci patre quondam Hornae cenobii S. Gertrudis summo studio collectae) ex ordinatione D. Cuneri Episcopi Leowardiensis a me infrascripto perlectae fuerunt, et nihil in eis deprehendere potui, quod vel fidem Catholicam vel pios mores offenderet.

D. Joannes Noems, S. T. Licentiatus et
Vicarius Episcopi suprascripti.

Et ego infrascriptus (qui probe novi D. Joannem Noems suprascriptum) huic approbationi subscribo. Et librum hunc a pietatis studiosis habentibus sensus exercitatos legi posse. Datum Antverpiae 25 Augusti Anno 1592.

Michael Hetfroey Breugelius, S. Theol. licentiatus,
Canonicus Antwerpiensis, censor librorum.

Hieronymus Vairlenius werd in het begin der zestiende eeuw te 's Hertogenbosch geboren; hier gaf hij onderrigt in de oude talen, te Utrecht in de theologie; in 1569 is hij officiaal en Vicaris-Generaal van Nicolaas Nova Terra; 1571 wordt hij Kanunnik van het Haarlemsche Bisdom; door Godefridus van Mierlo tot zijn Vicaris-Generaal benoemd, blijft hij tevens officialis; hetzelfde jaar is hij ook poenitentiaris. Toen Godefridus v. Mierlo in 1573 voor de beeldstormers de vlugt moest nemen, bleef Vairlenius te Haarlem; en als na de Haarlemsche Nonen in 1578 de Bisschop andermaal moest vluchten, bleef Vairlenius als Vicaris-Generaal op zijn post. Met den dood van Godefridus van Mierlo, 28 Juli 1587, hield zijn vicariaat op. Het jaar van zijn sterven [1]) wordt

1) Wij vinden 17 Aug. 1580, en 17 Aug. 1586; bij v. H. en v. R. 18 Aug. 1586. In de Bijdr. Bisd. v. Haarlem, Deel I, pag. 219, lezen we op het jaar 1587: „(?) mortuus jam fuisse *videtur* D. Vairlenius 17 Augustus." Jammer dat Vairlenius nergens een datum heeft bijgevoegd. Misschien zal het volgende eenig licht geven. Op 24 Junij 1589 zendt

verschillend opgegeven. Zeker is hij op 4 Nov. 1589 reeds overleden. Jacobus de la Torre, in de relatio van het jaar 1656, heeft zijne nagedachtenis vereerd met de volgende woorden: „Hieronymus Vairlenius, graece latineque doctissimus theologus." En als nu zulke mannen zijnen lof vermelden, kunnen wij gerust zijn over zijne uitstekende verdiensten voor de Kerk in die dagen.

Zooals we boven reeds van Westphaling vernomen hebben [bladz. 391], was Cornelis Hendrikz. in 1584 te Alkmaar, en deed daar veel goed. Een jaar later vinden wij hem te 's Gravenhage; daar schrijft hij de eerste voorrede van het vierde deel zijner preken: „de lofredenen op de Heiligen", als volgt:

Cornelius Henrici pastor Cuinre subditis suae fidei concreditis salutem et pacem.

D. Paulus Hebraeis scribens monet, ut exitum conversationis eorum, qui nobis locuti sunt verbum Dei, observemus, quatinus debite imitemur fidem, ita nimirum ut a fide, ex qua integer vivendi modus emanat, imitationis sanctae normam sumamus. Quod sic oportet. Ad sanctos enim praesertim Apostolos, (post Christum salvatorem et matrem ejus Mariam) oculos nostros dirigamus necesse est, ut vitam illorum et mortem, qua suam in Christum fidem testati sunt, probe cognitam habentes, vestigia ipsorum sequi studeamus. Imitatores mei estote, inquit Paulus (I Cor. 11), sicut et ego Christi. Necesse quippe et valde salubre est, ut de fide certi in fide stabiles

Cornelis Hendriksz. het 5[de] deel zijner preken aan M[r]. Cuperus. Deze verontschuldigt zich in een schrijven van 5 Julij 1589, en aan het einde van het boek vinden wij de eigenhandige goedkeuring van H. Vairlenius. Heeft men soms het eindigen van zijn vicariaat, op 28 Julij 1587, ook verward met het einde van zijn leven?

inveniamur. Nam fides theologica virtus illa primae et aeternae veritati innitens omnium virtutum est fundamentum. Haec autem fides exigit, nedum ut Deum vita sancta honoremus, ea, quae fidei sunt, publice confitendo, verum etiam, si necessitas postulat, ut pro fidei veritate dimicemus parati instar martyrum pro ea mori potius quam illam deserere.

Quocirca charissimi *sermones* de Sanctis Ecclesiae Dei sic compilavi *vobis faciendos*, ut quam brevibus vitam et mortem annecterim, quatinus ex illorum ipsorum imitatione proficientes unâ ad regna valeamus scandere coelestia.

Quod utinam vobis contingat.

Ex Haga Comitis 1585 die 12 Januarii.

Vester ex animo Cornelius.

Wat voert Cornelius naar 's Gravenhage? Gaat hij ook daar 't woord Gods verkondigen? Het schrijven van Vairlenius geeft grond voor deze veronderstelling [1]). Of heeft hij zich hier soms over de een of andere paapsche stoutigheid te verantwoorden? Zeer wel mogelijk, want zeker is het dat hij omstreeks dezen tijd, bepaald voor 23 Junij 1587, kennis gemaakt heeft met het gevangenisleven. Op gemelden datum vinden wij Cornelius te Haarlem; vandaar rigtte hij zijn eerste schrijven aan Mr. Nicolaas Dignius Ruich, waardoor het ons gegund zal worden een dieperen blik in zijn zieleleven te werpen.

Nicolaas Dignius Ruich, tijd- en waarschijnlijk studiegenoot van Cornelis Hendrikszoon, en door de innigste banden van vriendschap met hem verbonden, werd in het jaar 1560 tot pastoor van Venhuizen [2]), tusschen Hoorn en Enkhuizen gelegen, aangesteld.

---

1) Hollandinam regionen peragrare videris.

2) Protocolle-boek, waarover later in het volgende deel.

Door aanleg, geleerdheid en welsprekendheid was hij eens een sieraad der Katholieke Kerk [1]), en betreurde met Cornelius de diepe vernederingen, welke zij in die dagen te verduren had. En zie, die priester en vriend verlaat, op gevorderden leeftijd, het Katholiek geloof [2]), en werpt zich op als predikant der hervormden, in diezelfde gemeente, waar hij vroeger met zooveel ijver, voor het behoud van het aloude Katholieke geloof gestreden had. Diep griefde die afval het hart van onzen Cornelius, die dan ook niets onbeproefd liet, om zijn ouden vriend tot de ware Kerk terug te voeren.

Uit den aanhef van zijn schrijven aan Ruich, dat wij straks mededeelen, kunnen wij opmaken, dat reeds een vertrouwelijk gesprek over het geloof moet voorafgegaan zijn; en werkelijk in een later schrijven aan Ruich van het jaar 1595 vinden wij dit feit opgehelderd.

Ruich toch had hem verweten, dat hij niet uit vriendschap, zooals Cornelius telkens getuigde, maar door een ander opgestookt, of wel door eigen eerzucht aangedreven, met hem in het strijdperk was getreden. Op deze beschuldiging mogt Cornelius het antwoord niet schuldig blijven, zoo toch was hij of huichelaar, of zooals Ruich hem ook voorwierp, een komediant. Gedwongen over zich zelven te spreken, doet hij het, maar in de kortst mogelijke en eenvoudigste bewoordingen; in één volzin weerlegt hij alle beschuldigingen, welke Ruich tegen hem ingebragt heeft. Hier hebben wij een van die enkele plaatsen, waar Cornelius, zijns ondanks, zich zelven teekent, en des te grooter verschijnt in dezelfde mate als hij meer zich zoekt te verbergen.

---

1) O mi Nicolae, ingenio tuo et eruditione, sermonis copia et elegantia abuteris.

2) In tua senectute ad tuam et aliorum perditionem.

„Hebt gij, zoo lezen wij, toen ik als gevangene in het verblijf van den Praetor [1]) ledig zat, mij aldaar niet bezocht en dringend gebeden dat ik u over de ware Kerk zou schrijven, wat ik u, op uw eerste aandringen geweigerd, maar eindelijk toegezegd heb te zullen doen, onder voorwaarde dat mij hiertoe van mijne overheid verlof zou worden gegeven, zooals ik ook gedaan heb."

Schoon en treffend weerlegt hij hier, met een paar woorden, al de door Ruich tegen hem ingebragte beschuldigingen; niet een ander maar gij, gij hebt mij tot schrijven aangezet, niet hoogmoed of ijdelheid dreef mij aan, maar uw verzoek als vriend [2]), uw gedurig aanhouden haalde mij over om u te schrijven, en dan nog gaf ik toe onder beding van de toestemming mijner overheid [3]), ik bleef weigeren, ofschoon ik daar in de gevangenis ledig zat en dus zooveel redenen had om in uw verzoek te bewilligen.

Voor ons ook is die korte zelfsverdediging kostbaar. Want wij zien daaruit 1° dat hij reeds voor den 23 Junij 1587 om het geloof gekerkerd is geweest [4]).

2°. In de door hem gestelde voorwaarde, daar het toch alleen een privaat schrijven betrof, hebben wij een schoon bewijs van zijn diepen eerbied voor het Kerkelijk gezag; een eerbied, des te bewonderingswaardiger, omdat hij leefde in een tijdperk, dat hij zelve dikwerf met deze twee woorden gekenmerkt heeft: „Nulli cedere."

---

1) Sonoij? 2) Ad amicum tuam petitionem.

3) Opmerkelijk is zijn eerste schrijven altoos uit Haarlem.

4) Zou Ruich misschien met zijn bezoek den gevangen Cornelius hebben willen bekeeren; maar door de magtige wapenen, waarover C beschikte geslagen, zich gedekt hebben met de meermalen herhaalde bede: vriend schrijf mij eens over de ware Kerk?? Of heeft R. soms, door de overtuiging, het geloof en de vriendschap van C. geschokt en aan het wankelen gebracht; maar te zwak om aanstonds te beslissen, daarom op dringenden en vriendelijken toon gevraagd: vriend schrijf mij eens over de ware Kerk??

3°. Worden wij bevestigd in onze overtuiging, dat Cornelius niet alleen schoon over de waarheid wist te spreken, maar ook die waarheid in het moeielijkste wat zij van ons vraagt, in nederigheid, zelfverloochening en lijden wist te beoefenen.

Wij laten nu zijn eerste schrijven aan Ruich volgen:

Aan Mr. Nicolaas Dignius Ruich, alle heil.

Uw gezegde (vox tua) dat er van der Apostelen tijden tot nu toe geen Christendom geweest is, en dat nu eindelijk de Kerk moet bijeenverzameld worden, is, naar ik meen, aanmatigend en geheel vermetel. De H. Schrift spreekt dit beslist tegen. Immers zij getuigt dat het rijk van Christus niet bedorven of aan een ander zal overgeleverd worden. Op wat grond nu veroordeelt gij door uwe vermetele aanmatiging zoo veel duizend geslachten, en werpt ze het rijk van Christus uit? Wat anders doet ge met uwe hervorming (of liever misvorming) dan de voorvaderen in het geloof van anderhalf duizend jaren, als niet tot de Kerk van Christus behoorende uit te sluiten? Aan welk gevaar stelt gij zoo veel duizenden van heiligen bloot? O Nicolaas, het is toch niet hetzelfde te zeggen: dat er thans in de Kerk en in het rijk Gods zondaren en dwalenden gevonden worden: of te zeggen: dat er geruimen tijd geen Kerk geweest is, van Christus door zijne Apostelen gesticht. Veroordeelt gij om eenige zondaars alle regtvaardigen? Zijt gij dan zoo verbitterd, dat gij brave en in de wet Gods geleerde Herders uit uwen mond uitwerpt, en met de vuist slaat? En dat om wille van eene nieuwe leer. Wonderbaar is het oordeel Gods in U, wijl gij de dienaren des duivels, de valsche profeten bemint, uwe oogen sluitende voor hunne misdaden en godslasteringen, en de waarheid achteruitstelt.

Verbazing wekt het, dat hij, die langen tijd een trouwe herder en volgeling der Katholieke Kerk was, zoo afgeweken is van zijne vroegere grootheid, dat hij zich niet ontziet de reformatie, die bron van alle kwaad, welke zooveel christenbloed heeft doen vloeijen, te bevorderen.

Vriend, waartoe zijt gij gekomen. Zoo ook maar een korreltje van het heilzaam zout der wijsheid in u was overgebleven, gij zoudt anders denken. Nu, daar gij den herder hebt afgeschud en den predikant hebt aangetrokken, zijt gij van een schaap een verscheurende wolf geworden, die de kudde van Christus niet spaart. Keer terug, keer terug, ga terug in uw binnenste. Zorg voor u zelven, opdat de helsche slang u niet nog meer vergiftige. Maak u toch niet gelijk, bid ik u, aan hen, die elken staat en orde, zoo kerkelijke als burgerlijke zoeken omver te werpen, en al wat vroom, trouw en deugdzaam is haten, vervloeken en vervolgen: speel de rol niet van *Thraso* [1]) bij Terentius. Denk aan uw uiteinde; keer terug op uwe schreden voor ge in de diepte neerstort.

Leef wel.

Uit ons studeervertrek te Haarlem,
23 Junij A° 1587.

Het antwoord van Nicolaas Ruich op dit schrijven, dat echter niet in ons bezit is, moet de ziel van onzen Cornelius wel diep geschokt hebben. Dit kunnen wij opmaken uit een schrijven van 13 Julij van hetzelfde jaar. Was zijn eerste brief een kalm beroep op het gezond verstand van een afgedwaalden vriend; nu zal hij de tederste en diepste snaren van het hart in beweging brengen, om zijnen vriend te redden.

Zie hier hoe hij schrijft:

---

1) Thraso is bij Terentius [Eun.] een snoever, een grootspreker.

Aan den geleerden Nicolaas Dignius Ruich
Cornelius Hendriksz. onder de herders de
minste en balling.

Keer terug tot den schoot der Kerk. Helaas! Helaas! zoo zult gij dan als een monster op de grasvelden der Kerk voortsluipen? O schande! De liefde voor de Kerk afwerpende, zult gij, dan ook anderen in gelijke dwaasheid met u medeslepen, steeds verder van den regten weg afdolen? Zijt gij dan dezelfde, die een tijd lang aan de stroomen van het ongelukkige Babylon gezeten, daar de doodaanbrengende marteling [1]) beweendet, welke giftmengers [2]), als andere Locusta's, met venijnige sluwheid,

1) Wat hier bedoeld wordt is onzeker. Opmerkelijk is, dat Cornelius op eene andere plaats, juist met dezelfde woorden zijn eigen zielesmart beschrijft: waaruit men met grond besluiten kan dat zij over hetzelfde feit getreurd hebben. Nu komen ons wel de beeldstormerijen en gruwelen van Sonoij als van zelve voor den geest, maar enkele bijzonderheden in het schrijven van Cornelius doen ons denken aan een later feit, vooral omdat hij tot 1580 in Kuinre gebleven is. Waarschijnlijk vinden wij de verklaring in hetgeen Brandt ons in het dertiende boek zijner historie der Reformatie Anno 1583 verhaalt. „De Roomsche huisluiden in Westvriesland, Spanbroek, Wognum en elders hielden destijds sterke vergaderingen, zonder op de plakkaten te letten. Dies bevalen de Staten van Holland, en daarna de Prins van Oranje, den overste Sonoij de aanleggers, beleiders, voorstanders en bedienaars van zulke vergaderingen, op alle wegen en plaatsen aan te tasten en de verzamelingen te verstoren." Sonoij zendt zijne soldaten ('t bevelschrift was in goede handen gekomen) en nu volgde plundering, gevangeneming, ruw geweld, boete etc. etc. zooals het toen gebruikelijk was. Brandt zegt nog: „Deze strengheid koelde hunnen ijver en deed de vergaderingen voor een tijd ophouden."

Hebben wij aan dit feit te denken, dan was Ruich toen, reeds drie en twintig jaren in Venhuizen en altoos nog trouwe zoon der Katholieke Kerk.

2) In ons manuscript lezen wij : „Numquid ipse es, qui aliquamdiu sedens super miserae Babylonis flumina, a mortifero illo quinque mensium cruciatu, quem locustae venenata sua astutia in Dei templum induxerunt, lugebas?

Voor dezen zin stond ik, vooral omdat ik niet wist wat die quinque mensium cruciatus was.

Locustae, zegt Cornelius. Locusta beteekent: 1° Sprinkhaan. Misschien heeft C. zich, de zoogenaamde hervorming en meer bijzonder het feit, dat

vijf maanden lang, in den tempel Gods hebben binnengevoerd. Bewonderingswaardig was het hoe Gij u toen hebt afgesloofd; toen ge al wat overvloedig was besnoeidet, het afgesnedene vasthechttet, het verwarde ontwardet, wat open lag te zamen voegdet, wat bezoedeld was zuiverdet; ja, alles op zijne vroegere plaats, alles in vorigen luister en schoonheid zocht te herstellen. Toen geloofde ik dat een hert, door langdurige vervolging van dorst verteerd, niet zoo vurig naar eene verkwikkende waterbron uitziet, als gij naar het herstel van de oude, roomsche, catholieke en apostolische Kerk.

En nu, zooals gij door zekere bewijzen te kennen geeft, zoudt ge, na de H. Schriften verwrongen, de Heilige Conciliën verworpen te hebben, de Schriftuitleggers zoo door levenswandel als door geleerdheid beroemd verachtende, de eerbiedwaardige Sacramenten der Kerk wegwerpende, de leer dier Kerk bestrijden, ja onze heilige godsdienst geheel verachtelijk willen maken; en zoo gingt gij van ons uit, wijl gij niet meer tot de onzen behoordet.

---

door hem en Ruich beweend wordt, voorgesteld als eene alles verwoestende sprinkhanenplaag. Of was sprinkhaan ook soms een bijnaam, waarmede Cornelis de predikanten van zijnen tijd aanduidde: die als zij door C. met hun eigen wapen, den bijbel, in de engte gedreven, en op het punt waren van door C. gegrepen te worden, door een behendigen zijsprong, het gesprek op een ander onderwerp wisten te brengen, om zoo de handen van hunnen tegenstander te ontkomen. Grijpt den sprinkhaan regtsch hij springt naar linksch, en omgekeerd en altoos zoo door.

2° Locusta is zeekreeft, zeekrab, zeekat. Dit doet ons meer denken aan de Enkhuizers, echte waterrobben; meer bepaald aan de watergeuzen van Sonoy, die voor zoodanige landdienst eene zeer groote mate van geschiktheid gehad hebben. Tot het gevolg van dezen zal een zeker getal predikanten behoord hebben.

3° Locusta was de beruchte giftmengster van Nero. Suetonius en Tacitus hebben haar geteekend. C. beschouwt de ketterij als een doodaanbrengend gift voor de ziel, en natuurlijk de verkondigers der ketterij als de giftmengers

Zoolang wij geen zekerheid hebben over het hier bedoelde feit, zal de vertaling moeijelijk blijven. Gaarne ontvangen wij iets beters.

O smart! o tranen! en toch gij zijt het, dien ik *niet kan niet beminnen*, ook al wordt ik niet bemind, daar ik vroeger zoo dikwerf met u heb mogen spreken, en door de banden der christelijke vriendschap, weleer zoo allerkrachtigst met u ben verbonden geweest. Verwonderlijk, als er sprake was van dingen, die alleen met het toppunt van deugd konden bereikt worden, dan dacht ik aan U, en nu zijt gij mij geworden tot huivering, ergernis en schrik.

O! o! zult gij dan zooveel heilige vaders, verlicht door den H. Geest, die schitterende door mirakelen het Evangelie Gods met hun bloed bezegeld hebben, tegenspreken en instemmen met geschriften van landloopers, door geen enkel mirakel bevestigd? Als gij nu de ware Kerk bestuurt, roept ze dan met u terug, die ge vroeger misleid hebt. En hoe zult gij het goedmaken met hen, die door den dood verrast, buiten deze, uwe Kerk zijn verloren gegaan, wier zielen toch ook uit uwe handen zullen worden opgeeischt? Of hen hebt gij misleid, of ge maakt u thans aan misleiding schuldig. Ofschoon de omstandigheid des tijds het mij wel niet veroorlooft, toch zal ik, *op uw verzoek*, met u in het strijdperk treden: dit echter verlang ik van U, dat gij dit schrijven van ons, hoe gering 't ook moge wezen, als door waarachtige liefde ingegeven zult ontvangen, overwegen, in u opnemen.

Uit ons studeervertrek 13 Julij A° 1587.

Bij dit schrijven was gevoegd een tractaat of verhandeling over de Kerk, onder het opschrift:

Memento Congregationis tuae Domine quam possedisti ab initio. Ps. 73.

In dit geschrift, vier en dertig pagina's groot, behandelt hij de volgende punten: 1° Over den oorsprong der Katholieke Kerk.

2° Over haar altoosdurend voortbestaan.

3° Nooit was de Kerk zoo volmaakt of in den een of ander harer dienaren werd iets gevonden, wat berisping verdiende. (Op dit punt komt onze Cornelius, en niet zonder reden, dikwerf terug).

4° In de Kerk zijn goeden en kwaden onder een vermengd, dit echter is geen reden om de Kerk te verlaten.

5° Over de wijze hoe de Kerk zich voortplant.

6° Over de dwaling van eenigen betreffende dit punt.

7° Over het buitengewone kenteeken waaraan de ware, Katholieke Kerk kan erkend worden. (Hier behandelt hij vooral dit eene punt: de Kerk klimt door wettige opvolging tot Christus op).

8° Dat de Kerk boven de Schrift is.

9° Over het primaat van den Paus.

10° Hoe gevaarlijk het is de Kerk te verlaten en van haar af te wijken; hoe heilzaam als men tot den schoot der Kerk terugkeert.

Zooals we zien is alles er op ingerigt om en Ruich, en met hem, zijne volgelingen tot de Kerk terug te voeren; daarom is zijn laatste woord eene bede: rogantes Dominum, ut ad gremium Ecclesiae redire vos faciat.

Het door Cornelis beoogde doel werd echter niet bereikt; integendeel Ruich schijnt het toen zoo gebruikelijke wapen van bespotting tegen hem gekeerd te hebben. Dit blijkt weder uit een schrijven, gedateerd uit Haarlem op den 28sten Junij 1588.

Dit treffend schrijven luidt als volgt:

Aan den geleerden Nicolaas Dignius Ruich,
alle heil.

Ik ween over u, o Nicolaas. Maar ik smeek u, spot niet met mijne droefheid. Want zoo gij soms u zelven in het minst niet beweenens-waardig toeschijnt, daarom

juist zijt gij nog meer te beweenen. Gij zelve moogt toezien, wat ge over u zelven denkt: ik vermeen dat gij met al den overvloed mijner tranen moet beweend worden. Mijn smart verdient geen spot, maar medelijden, vooral wijl het hier geen vleesch of bloed, geen verlies van tijdelijke goederen geldt, maar U, o Nicolaas. Ik kan het gewigt van de reden mijner smart niet krachtiger uitdrukken dan door te zeggen: om Nicolaas wordt geweend. Want gij Nicolaas waart eens verstandig, niet door de woestheid der zinnelijkheid, maar door de onberispelijkheid uwer zeden, als eene uitspruitende en met ontelbare gaven verrijkte lelie onder de Katholieke herders; nu echter dwaalt uwe geest door dorre en waterlooze plaatsen rond, rust zoekende maar die niet vindende; en dit heeft uw hart onrustig, met velerlei ijdele zorgen bezwaard, ontevreden, opgeblazen, hoogmoedig gemaakt, zoo dat gij, ook als gij niet wilt, toch gedwongen wordt u tegen hen, die de Katholieke waarheid verdedigen, te verzetten. Zoo, helaas! is uwe heerlijke kleur veranderd, dat gij die vroeger om uwe gehoorzaamheid aan de Kerk lof verdiendet, nu door tegenstreven u zelven met smaad overlaadt.

Op uwe vriendelijke bede heb ik u geschreven, en gij hebt mij terug-geschreven, en opnieuw zal ik u schrijven. Niet dat ik met u wil redetwisten, mijn doel is de waarheid van mijne zaak te verdedigen. Die redetwist zoekt te overtuigen en zet het zekere als twijfel op. Onze zaak is het echter wat waar is te onderwijzen en te bevorderen. Intusschen zoo gij in mijn schrijven iets ontmoet, wat u niet aanlacht, of niet naar uwen smaak is, dan bid ik u, zie dan niet aanstonds in mij een vijand, maar beschouw mij als verdediger der Kerkelijke waarheid.

Zeker zou ik, indien mijne tegenwoordigheid niet verdacht of misschien zelfs ongewild ware, persoonlijk met

u gesproken hebben, daar ik reeds in uwe onmiddelijke nabijheid was: nu echter zal ik het schriftelijk moeten doen, tot dat wij tot onze vroegere vriendschap en omgang terugkeeren.

Vaarwel, en zie mijn schrijven, hoe gering het ook moge wezen, met geduld tegemoet, ik zal mijn best doen om het mij toegezonden geschrift te beantwoorden.

Haarlem Anno 1588 den dag voor
St. Petrus en Paulus.

Zoo schreef hij op 28 Junij en reeds op den 23sten October van hetzelfde jaar verzond Cornelius zijn wederantwoord, een geschrift van drie en zestig pagina's, in quarto.

Er moet in dien tusschentijd iets bijzonders zijn voorgevallen. Was het schrijven van 28 Junij eene uitstorting van vriendschap, hoop en vertrouwen; in de voorrede van het wederantwoord wordt een geheel anderen toon aangeslagen: de vriend wijkt meer en meer terug, om plaats te maken voor den theoloog, voor den verdediger der waarheid. Ook nu eerst betitelt hij hem in het opschrift met den naam van minister = predikant. Wat was er gebeurd? Cornelius had zich blijkbaar in zijn vriend vergist, en, uit het antwoord van Ruich op zijn geschrift, kon hij zich overtuigen, dat schrijven niet het juiste middel was, om zijn vriend tot inkeer te brengen. Men schrijft een woord daarneer vol van liefde, leven en gloed; maar de bezieling gaat niet met het doode woord mede, vooral niet als het gerigt wordt aan een tegenstander; en zoo wordt een woord met de beste bedoelingen, ja uit ware liefde neergeschreven dikwerf als eene beleediging opgenomen. Dit ondervond onze Cornelius, daarom zal hij dien ouden vriend gaan opzoeken, met hem spreken, hem overtuigen dat hij nog altoos dezelfde

vriend voor hem is, spreken met dien vriend, die slechts op het dwaalspoor is, en niets dan voorlichting noodig heeft om terug te keeren.

Zoo hoopte die ijverige Priester, zoo vertrouwde die trouwe vriend. Reeds is hij op reis, reeds in de onmiddelijke nabijheid van Ruich. Zal hij ontvangen of afgewezen worden? In die onzekerheid wendt hij zich tot een van Ruïch's bijzondere vrienden: hier echter schijnt hij zoo weinig hoop verkregen te hebben, dat hij van zijn bezoek afzag, en zich voorloopig moest tevredenstellen met de verzending van zijnen zoo innigen en diep gevoeligen brief van 28 Junij.

Aan Ruich was natuurlijk ter ooren gekomen, dat Cornelius in zijne kerken (zooals R. dat nederig! uitdrukt) had rondgeloopen, en wat hij (C.) met dien vriend van Ruich gesproken had, en nog andere dingen, waar en onwaar doöréén. Door dit alles in drift ontstoken, ontving hij nu ook nog het hoogst vriendschappelijk schrijven van Cornelius, dat echter in de gegeven omstandigheden, eene uitwerking had, geheel tegenovergesteld aan de goede bedoelingen, waarmede het geschreven was. Zoo kunnen wij begrijpen, hoe het antwoord van Ruich, overvloeijende van bitterheid en gal, onzen Cornelius meer en meer de zekerheid gaf, dat hij, in Ruich, eenen vriend; en de Kerk, eenen Priester verloren had.

Ofschoon het antwoord van Ruich op het schrijven van 28 Junij niet in ons bezit is, toch kunnen wij dit eenigzins opmaken uit de voorrede van het wederantwoord. „Goede geneesheeren, zoo schrijft Cornelius, behandelen hunne zieken niet met al te zachte hand." Heb ik nu als een goede geneesheer, uwe wonde met wat onzachte hand aangeraakt, maak u dan om de hevigheid der pijn niet zoo boos tegen mij, zoodat gij vol ongeduld uitroept: dat gij mij bij de uwen op de eene of andere wijze zult

bekend maken. Zoo als ik ook van een der uwen vernomen heb, zult gij mij bij die van Enkhuizen doorhalen, (ik vertrouw dat het niet waar zal zijn) maar verwonderen zou het mij niet, daar gij niet alleen den Paus, maar ook bijna alle vaders, ofschoon door deugd uitblinkende, durft hoonen. Dit echter verwondert mij, dat gij u, in uw schrijven niet ontziet mij, met eene zoo onbeschaamde onwaarheid te bezwaren: Als hadde ik, in uwe kerken [1]) rondloopende, aan de mijnen [2]) meermalen ingefluisterd, „dat gij of wel vroeger de uwen verleid hebt, of u thans aan verleiding schuldig maakt."

Ik beken, dat ik aan een der uwen [3]), die u tot raadsman is, zoodanige woorden gesproken heb, en wel met bedoeling om u, zoo ik kon, bij hem verdacht te maken. Maar dat ik u bij de mijnen in opspraak gebragt heb, dit ontken ik volstrektelijk.

Hadden wij nu het antwoord van Ruich op het laatste schrijven van Cornelius, en op zijn tractaat „over de ware Kerk", gewis zouden wij nog meerdere redenen kunnen vinden; het bovenvermelde is echter meer dan voldoende om de verkoeling tusschen die twee oude vrienden te verklaren.

Over het wederantwoord van Cornelius een geschrift, zooals wij zeiden, drie en zestig pagina's groot, kunnen

---

1) Over dat „mijne kerken" geeft Cornelius hem een aardigen zet in zijn wederantwoord. Ruich had geschreven in zijn antwoord: „Ik erken geen Kerk, dan die, waarvan Christus zelve, zonder plaatsbekleeder het hoofd is." En gij, zegt Cornelius, durft te spreken van *uwe kerken*, waarin ik volgens uw schrijven heb rondgeloopen.

2) *aan de mijnen*, hiermede worden bedoeld de aan de Kerk trouwgebleven Katholieken zoowel in Venhuizen als in de omliggende dorpen waar Ruich het ambt van predikant waarnam. Dit vooral schijnt hem gehinderd te hebben, want zoo werd zijn toeleg verhinderd, om de Katholieken ongemerkt afvallig te maken.

3) Zie bladz. 429.

wij slechts een enkel woord mededeelen. Het opschrift luidt als volgt:

Aan den geleerden Nicolaas Dignius Ruich,
minister der Venhuizer kerk. Alle heil.

Dan volgt eene voorrede waarin vooral eenige persoonlijke quaesties behandeld worden. Zoo is Ruich verontwaardigd omdat Cornelius hem geschreven had: „gij zijt mij een ergernis." Deze nu antwoordt: maar waart gij mij dan niet tot ergernis, toen gij door verkeerde Schriftuitlegging mij tot uw gevoelen wildet overhalen? Gij beklaagt u over de benamingen welke ik u geef; doch dit deed ik, omdat ik vreesde dat, wanneer ik openlijk bekende misdaden onaangeroerd liet, men mij zou verdenken dezelve te begunstigen; ik volgde hierin het voorbeeld van Christus, die, toen Petrus zijn verlossingswerk wilde beletten, hem toevoegde: gij zijt mij een ergernis etc.

Het verwondert mij dat gij niet in beteren zin hebt opgenomen, wat ge toch wist dat een uitvloeisel van broederlijke liefde was. Overigens hoop ik dat gij niet, met denzelfden geest waarin gij schrijft, mijn tegenschrift zult opnemen. Wekt soms de waarheid haat in u op tegen mij, dan bid ik u, bedwing dan toch uw gemoed en spaar mijne vastberadene maar toch welwillende liefde jegens u; en beschouw alles, wat uw hart nu zoo in beweging gebragt heeft als uit de innigste liefde voortgevloeid. Ik van mijnen kant, zal maar weer alles, wat gij met zooveel bitterheid tegen mij gekeerd hebt voor honig aannemen, niet gedoogende dat mijn hart, uit oude vriendschap u zoo toegenegen, geheel en al van u vervreemd worde. Heb ik mij, zooals gij schrijft verdienstelijk gemaakt jegens u, ook gij hebt u in hooge mate verdienstelijk gemaakt jegens mij; daarom zijn wij weder-

keerig elkanders liefde waardig. Mogt er soms uit onvoorzigtigheid een bitter woord ontvallen zijn, (de liefde toch ziet niet achteruit) laat ons dat dan geheel ten goede uitleggen.

Ik wil met u andermaal in het strijdperk treden. Ik doe dit niet met een boos hart, maar met de vurige begeerte (God kent mijn binnenste) om u terug te voeren tot de kennis van u zelven; kruipend vleijen laat ik ter zijde, te meer wijl ik de vaste overtuiging koester, dat gij niet door eene zoo hopelooze dwaasheid zijt aangegrepen, of ge zult u der waarheid gewonnen geven, zoodra zij u genoegzaam is blootgelegd. Welaan met den bijstand van Gods genade zal ik mijne taak aanvaarden daar uw heil mij voorwaarts drijft."

Blijkbaar heeft de liefde weer alle kwaad vergeven. Na deze gevoelvolle ontboezeming bespreekt hij nu nog in twaalf pagina's de vraag: Wie kan en moet in geval van twijfel, geschil of oneenigheid, scheidsregter wezen in geloofzaken. Ter beoordeeling zijner bewijsvoering vertalen wij eene halve bladzijde, dit onderwerp betreffende.

„Als gij dan bij ons geschil zoo luid roept, dat uwe opvatting beter, en meer in overeenstemming met de waarheid is, dan de mijne; wie zal dan onze regter wezen? De schriftuur? Maar beiden gronden wij ons op de schriftuur. Gewis, niemand met meer regt dan de Vaders, dan de Paus, dan het Concilie. De H. Schrift zelve gebiedt ons immers bij geschil-punten niet naar de doode letter, maar tot den Hoogen-priester te gaan, opdat hij uitspraak doe over de waarheid. Deut. XVII. Zoo wil ook de profeet Malachias: dat wij de wet vernemen uit den mond der priesters. Mal. 2. En Christus gebiedt ons niet, naar de stomme schrift, maar naar de kerk te luisteren. Math. 18. Zoo ook hebben Paulus en Barnabas, bij de strijdvraag over de verpligting der besnijdenis,

zich niet beroepen op de schriftuur, die uit haar zelve geen beslissing geven kan, maar op de Apostelen en Priesteren te Jerusalem: die dan ook bij de beslissing van deze vraag, niet de schriftuur, maar den H. Geest en zich zelven als regters gesteld hebben. Act. xv.

Als de tegenstanders van Paulus destijds even hardnekkig en weerspannig tegen de kerk waren geweest als gij, minister, schijnt te wezen, dan zouden zij zich, bij de uitspraak van het Concilie, niet neergelegd, maar geroepen hebben: welke schriftuurplaats beslist: „dat de Heidenen niet moeten besneden worden?" En zoo zou, tot den huidigen dag toe, die twist hebben voortbestaan."

Sprekende over de nieuwe leer, en de nieuwe wijze van uitlegging der H. Scriften, geeft hij de volgende teekening van de Duitschers.

„De meeste Germanen, helaas, zijn van dien aard, dat zij alles, wat nieuw is aangrijpen, en dit als dwazen aanhangen. Als men ze hierin tegengewerkt, dan worden ze steeds woedender. Weerstreeft men ze niet, dan worden ze aanstonds verzadigd, en van het eerste walgend gapen zij naar iets nieuws; zoo dat zij van de eene Secte in de andere vervallen."

In het tweede gedeelte, acht-en-veertig pagina's groot, bespreekt en weerlegt hij de, door Ruich gemaakte tegenbedenkingen op ieder hoofdstuk van zijn tractaat over de ware kerk. Wij kunnen den schrijver niet in bijzonderheden volgen, ook een kort verslag zou te veel ruimte vragen, alleen stippen wij 't volgende aan: Ruich beweerde dat het pausschap Christus van zijn rijk berooft, en haalt hiervoor, nog al dol, twee voorbeelden aan: 1° Het Celibaat (zou ook bij Ruich dit het struikelblok geweest zijn?) 2° Het nuttigen onder eene gedaante.

Kort en krachtig is het antwoord van Cornelius maar toch te lang voor ons bestek. Ruich had hem ook nog

verweten „dat hij hem een monster genoemd had." Cornelius antwoordt: niet in het woord monster maar in het kruipen of voortsluipen moet het punt van gelijkenis gezocht worden. Cornelius zinspeelt hier op de listige wijze waarop Ruich zijn vroegere gemeentenaren tot afval van de kerk zoekt te brengen.

Het geschrift eindigt met eene dringende bede om toch tot de kerk terug te keeren. Het onderschrift luidt:

Uit ons studeervertrek het jaar der maagdelijke geboorte 1588 den 23en October.

Cornelius Hendrikszoon,
Weleer pastoor der kerk van Cuinre.

Ruim zeven jaren liet Ruich dit schrijven onbeantwoord, eerst in 1595 zond hij zijne spongiam of spons. Cornelis meldt hem aanstonds de ontvangst van zijn schrijven, en belooft het antwoord niet schuldig te zullen blijven. Dit eerste schrijven is, even als de toezegging van het wederantwoord in 1588, uit Haarlem gedateerd. Hieruit besluiten wij, dat onze nederige priëster even gelijk hij verlof gevraagd had voor zijn eerste schrijven aan Ruich, zich ook, en voor het wederantwoord, en thans op nieuw, tot zijne geestelijke overheid, te Haarlem gewend heeft om toestemming tot beantwoording van Ruich's schrijven te verkrijgen. Heeft hij deze bekomen dan neemt hij aanstonds de pen op, en verzendt uit Haarlem reeds den brief waarin hij en de ontvangst vermeldt, en het antwoord toezegt.

Deze brief is gedateerd op den 19en April 1595: de verkorte inhoud luidt als volgt:

„Aan u Nicolaas alle heil,

„Dat ik tegenover de ketterijen, van deze tijden de verdediging der éène ware kerk, waarin ik geboren, opgevoed en opgewassen, waarin ik priester gewijd, en tot

herder gekozen ben, voor wier verdediging ik bereid ben te sterven, in welke alleen de zaligheid te verwachten is, op mij genomen heb; hierover kan, naar mijne vaste overtuiging, geen regtschapen mensch, zich vergramd tegen mij maken." Als alle misdadigers, ook de zwaarste nog verdedigers vinden, zal dan de Katholieke Kerk, zij de onschuldige, alleen zonder verdedigers moeten blijven?

Ofschoon gij het mij tot een misdaad rekent, dat ik mij, naar de mate mijner geringheid, onder de verdedigers der kerk schaar, toch zal ik het begonnen werk niet laten varen.

Het verwondert mij, dat gij zoo lang gezwegen en mij nu eerst uwe spons [1]) toegezonden hebt. Nog een weinig geduld, binnen kort zend ik u uwe spons terug maar van zout houdende zelfstandigheden doortrokken. (nitro plenam).

Vaartwel. Uit ons studeervertrek te Haarlem
Anno 1595 den 19en April.

Nog verzond hij den 26en Mei een brief aan Ruich waarin hij, bij de behandeling van geloofspunten, en bij de uitlegging van de H. Schriften op de noodzakelijkheid van twee deugden vooral heenwijst: de nederigheid en de eenvoud.

Op den 17en Junij is het antwoord op Ruich's Spongia gereed; een geschrift, acht en veertig digt in elkander geschreven bladzijden groot. Ook maar een kort, doch degelijk verslag zou te veel ruimte vorderen; slechts stippen wij het een of ander aan, wat ons een dieperen blik in het hart en karakter van dien waardigen priester kan schenken, of ons van meer algemeen nut voor de geschiedenis van die jaren toeschijnt

1) Spongia is de titel. Het schrijven is echter niet in ons bezit.

Het opschrift luidt als volgt:

Aan den geleerden Heer Nicolaas Dignius
Ruich, minister te Venhuizen, A. H.

Wij ligten nu slechts een paar gedachten uit dit schrijven. Ruich had hem zijne scherpheid in het schrijven verweten; hier op antwoordt Cornelius: Voorzeker, gedachtig aan mijn geloof, wilde ik noch der waarheid, noch der onschuld iets schuldig blijven. Hierdoor, gij zult het erkennen, is het geschied dat ik met zoo veel gloed, met zoo veel hevigheid voor altaren en haardsteden (zooals gij dat versmadelijk uitdrukt) gestreden heb. Ik vermeende dat gij mijnen geest goed kendet, maar ik zie mij in de meening bedrogen. Want terwijl gij uwen geest openbaart, schijnt gij mij volstrekt niet te kennen etc".

Cornelius geloofde dat ten minste een vriend de waarheid aan zijn vriend mogt zeggen: Was die waarheid hier en daar wat scherp voor Ruich, dat kon alleen het gevolg van de waarheid zijn, en moest volstrekt niet aan verkeerde bedoelingen worden toegeschreven. Blijkbaar kiest hij soms de schrilste kleuren, om door dat beeld zijn vriend tot bewustzijn, en zoo tot de kerk terug te brengen.

Goed aan ons hart, als Nederlander, en kostbaar tevens is ons de getuigenis van een degelijk en geleerd man, die vóór de Reformatie als priester in ons vaderland werkzaam was, en diezelfde reformatie in al hare uitspattingen gezien en ondervonden heeft. Op pag. 59 lezen wij: „Uit uwe bewering dat vóór uwe hervorming (reformationem) of liever misvorming (deformationem) het katholieke geloof, en het ware Evangelie des rijks Gods niet in ons Battavia zijn ingevoerd geweest, moet volgen dat het volk der Battaven door een valsch geloof en door een niet waar Evangelie uit het heidendom tot het Christendom bekeerd is. Ter uwer beschaming zou ik wel willen,

dat gij u eens herinnert [1]), hoe ook voor uwe reformatie, onder alle volkeren, geen volk geweest is of standvastiger in het geloof, of strenger van zeden, of eenvoudiger door reinheid van gemoed. Bovendien geen volk, onder alle provinciën der christelijke wereld, heeft zich zoo uitstekend door godsvrucht, zoo ongekunsteld in zijne koninklijk–priesterlijke godsdienst, zoo ijverig in de beoefening, zoo gehoorzaam aan de beide wetten en overheden betoond, als Battavia en Vriesland.

Als dit nu waar is, zoo als het werkelijk waar is, wat is dan toch, zoo vraag ik u, in uwen geest gevaren dat gij zoo goddeloos en zoo lasterlijk over het geloof en het Evangelie, waardoor ons volk tot het christendom bekeerd is, durft spreken?

Wie zal genoeg zijne verwondering hierover kunnen uitdrukken, dat gij op het woord, ik zeg nog niet welk woord, maar op het nieuwe woord van een of twee onbeduidende menschen, die nooit, zoo als hunne woorden en werken genoegzaam getuigen, zich zelven gelijk blijven, u zelven, en al het uwe aanstonds verandert hebt, (ik weet hoe in Volenhove de zaken door eene ligtekooi [meretricem] gedreven zijn); en tegenover hem, die u het betere voorhoudt, zoodanig uwe ooren verstopt, dat gij met gelach en bespotting, met scheldwoorden en versmadingen hem tegemoet treedt, die (God weet het) zijn best doet om deze kortzigtigheid van uwen geest tot staan te brengen en te matigen."

Hoe hij zijn tegenstander van alle kanten aanpakt, hiervan vinden wij een staaltje op bladzijde zes-en-zestig b. [2]).

Gij zegt: „maar de vaders zijn menschen geweest.

---

1) Men lette op dit woord, Ruich en Cornelis waren ooggetuigen.

2) De paginering loopt altoos door in iedere afdeeling van het manuscript Ook noteert hij slechts ieder blad.

Maar zijn dan ook de profeten en Apostelen geen menschen geweest? Wonderbaar is het, als ik het gevoelen en de uitlegging van de oude en opregt geloovige vaders aanbreng, dan schreeuwt gij mij aanstonds tegemoet: „Zij waren menschen". En vraag ik u dan weer aan welk bewijs kunnen wij erkennen welke de ware verklaring der schrift zij, daar we toch allen menschen zijn; dan antwoordt gij mij: aan de uitspraak des H. Geestes. En vraag ik dan verder: waarom heeft die geest eerder hen, die door mirakelen voor de wereld geschitterd hebben verlaten, dan u en de uwen, dan antwoordt gij zoo, als of er duizend en vijfhonderd jaren, noch waar geloof noch zuiver Evangelie in de wereld geweest is. Eisch ik dan van u een leven dien geest waardig; dan antwoordt gij: „dat gij regtvaardigen zijt door het geloof niet door de werken. En als ik ten laatste naar uwe mirakelen vraag, dan zegt gij: dat deze reeds vroeger opgehouden hebben en thans, bij zoo veel licht van de H. Schriften niet meer noodig zijn. Paulus zegt: Begeert gij een proef van den in mij sprekende Christus? (2 Cor. 13). Den Apostel werd geen geloof geschonken, tenzij mirakelen de vertrouwbaarheid zijner leer bevestigd hadden, en gij zoudt willen dat ik u geloof schonk enkel op uw beweren: dat gij den Evangelischen geest bezit. Ook al waart gij engel of een hemelsche kracht dan nog belet Paulus mij u te hooren: veel minder mag ik u vertrouwen nu gij een ander Evangelie invoert". (Gal. 1).

„En pijnigt u dit, (zoo lezen wij pag. 69) dat ik u bij een der uwen heb ten toon gesteld? Boven allen twijfel toch is het, dat alle ministers als schijn priesters met u in hetzelfde slijk rendwaden, daar zij afvalligen en verbrekers van hunne geloften zijn, die of wel vroeger de hunnen verleid hebben, of ze nu verleiden. God weet hoe zeer ik u in het binnenste van mijne ziel lief heb;

en alle brave katholieken weten met wat benamingen ik u vereerd heb; en als er soms gesproken werd over uwen afval, dan bleef de diepe ontroering die mij aan greep niet enkel verborgen in mijn hart, maar ook zij, die aanwezig waren konden het maar al te goed ook uitwendig bespeuren".

„Heb ik dan straf verdiend omdat ik u, bij een der uwen heb bekendgemaakt, dan bid ik u, mij dit te vergeven". Op de volgende bladzijde lezen wij nog „niet alle hoop op uwen terugkeer tot de kerk heb ik opgegeven, maar ik vraag, ik bid, ik smeek u dat gij mij maar eenmaal komt opzoeken om persoonlijk met elkander te spreken". Zeer juist zag Cornelius in dat meer te schrijven toch niet baten zou.

Treurig zijn de slotwoorden : „Zoo ik mijnen geest volgde zou ik nog verder voortgaan, maar aangezien gij, aan het einde van uwe spons, of liever van uw schuim, eene groote menigte van valschelijk verdraaide schriftuur-teksten op een hoopt, en mij daarenboven voor immer vaarwel toeroept : zoo wil ik de hoop op uwen terugkeer tot de kerk opgevende [1]), niet langer moeite en arbeid te vergeefs doen, onder betuiging dat ik hoop en vertrouw onschuldig aan uwen ondergang te zullen worden bevonden.

Gelijk gij mij vaarwel zegt, zoo zeg ook ik u vaarwel voor immer.

Uit ons studeervertrek te Alkmaar Anno 1595 den 17en Junij Cornelis Hendrikszoon, onder de herders de minste, 15 jaren balling.

Hiermede eindigt, althans in ons handschrift deze treurige geschiedenis.

---

1) Natuurlijk met schrijven.

Door de mededeeling van geheel den strijd met Ruich, zijn wij onze geschiedenis een weinig vooruitgeloopen. Zooals wij gezien hebben, schreef hij den 12en Januarij 1585, te 's Gravenhage zijne voorrede in het 4de deel zijner preken, en in 1587 rigtte hij uit Haarlem zijn eerste schrijven aan Ruich. In dien tusschen tijd van 1585–1587 moeten wij zijne gevangenschap stellen (Conf. blz. 419). In 1587 verzond hij ook aan Ruich zijne verhandeling „over de ware kerk," waarschijnlijk uit Alkmaar, omdat hij zonder nadere bepaling alleen schrijft: uit ons studeervertrek : en in het volgende jaar zijne weerlegging van Ruichs tegenbedenkingen.

Tot het jaar 1589 behoort zijne correspondentie met den Dortrechter pastoor M. Cuperus, reeds vroeger bij de inhouds-opgave van het vijfde en zevende deel besproken; alsmede, naar wij gissen, de zeer lange voorrede, zonder opgave echter van plaats en tijd, in hetzelde zevende deel ons medegedeeld.

Het opschrift luidt als volgt:

> Eene voorrede bevattende een smartkreet over den allerongelukkigsten toestand der katholieken Kerk, en eene aanmaning om haar geloof te omhelzen en in dat geloof te volharden door Cornelis Hendriks, aan zijne onderhoorigen voorgelezen.

Wij geven slechts den verkorten inhoud van deze, twaalf pagina's groote voorrede.

„Wie zal water geven aan mijn hoofd, wie eene bronwel van tranen aan mijn oogen? Hoe zal ik naar waarde mijne droefheid betuigen over den allertreurigsten toestand der kerk? Ook zij die liefdevolle en voorzigtige moeder, die in het tegenwoordige de toekomst doorschouwt, zij schreit en weent over de duisternissen, welke iederen dag ver-

meerderen, over de rampen welke iederen dag hare zonen en dochteren overstelpen.

Want daar is in deze stormachtige tijden zoo groote verandering in de tijdelijke dingen, zoo veel veranderlijkheid, onzekerheid, onstandvastigheid en ongetrouwheid: zoo veel wisselvalligheid bij het ten uitvoerbrengen van zaken; zooveel naijver zoowel in het openbare als in het bijzondere leven, zooveel alleronbeschaamdste lastertaal, waardoor de regtvaardigheid belaagd en de waarheid verduisterd wordt.

Door eerzucht, hebzucht, gierigheid en andere misdaden is de menschelijke geest zoodanig verblind en afgedwaald, dat hij noch aan God, noch aan de door God gestelde machten zijn woord gestand doet. Zoo is het gelegen met de staatszaken.

Zien we nu eens den allerdroevigsten toestand van kerk en godsdienst. Alle Tyrannen en Aartsketters hebben haar aangegrepen en zijn hare onverzoenlijkste vijanden geworden. De luister van de godsdienst is tot niet gedaald. Eene wilde barbaarschheid woedt tegen hen, die vroom zijn en de pligten van hunne godsdienst heilig vervullen. Wanneer was er ooit eene zoo groote ongebondenheid, een zoo openlijke strijd tegen de godsdienst, hare leer en sacramenten? Velen, die vroeger kinderen der kerk waren voeren dien strijd mede, alles, zelfs het doopsel en de Eucharistie wordt aangerand.

Hierbij komt nog, diegenen, welke men met openbaar geweld en vervolging, niet tot afval heeft kunnen brengen, bekruipt men (blijkbaar zinspeelt hij hier op de handelwijze van Ruich en geestverwanten) langs geheime en bedekte wegen, en zoo rooft men en scheurt men van de kerk menschen los, die voor zich meenen dat zij haar niet verlaten.

Maar er is nog een ander slag van menschen door

hetwelk èn Kerk èn Staat nog onbeschaamder verwoest wordt. Die zich vermetel in de kerken, parochiën, in de opbrengst, en in de bedieningen van Christus indringen. Dat slag komt dieven en roovers zeer nabij.

De eene toch maakt zich meester van de landerijen der parochie een ander van de boschgronden, een ander, onder welk voorwendsel is ons onbekend, verslindt de losse bezittingen der kerk. En zoo zeer houdt Satan hen gevangen, dat zij zelfs geen druppel water aan hen gunnen, die de bediening van Christus waarnemen; ja den ondergang verlangen van allen, die den naam van katholiek dragen en voor dien naam ijveren.

Is deze vervolging wel zoo veel verschillende van die, waarmede Juliaan de kerk heeft zoeken te verdelgen? Diezelfde woede nu heeft eenige Graven, Baronnen, Edellieden en burgers uit het Nederlandsche volk aangegrepen, en hen naar ziel en ligchaam tot struikelblok gemaakt. En zoo de praelaten en vorsten geen betere maatregelen nemen zal deze misdaad van dag tot dag erger worden, en de kinderen dier roovers zullen stoutweg beweren dat zij die goederen door erfregt bezitten.

Voorwaar die magtige draak de oude slang heeft met zijn staart een derde deel der sterren van den hemel afgeslingerd. Ook vele praelaten heeft hij van den geestelijken en hemelschen, naar den vleeschelijken en wereldschen staat doen afzinken. En met wat vrucht? verderfelijke inwendige oorlogen, en in plaats van vrede, twist, tweedragt tusschen de burgers en onder de leden van dezelfde familie. Bijna ontelbaren worden door hunne raadgevingen ter dood gebragt, anderen door menigvuldige folteringen gekweld, anderen raken zoo verward, dat zij uit hoop of uit vrees voor de dingen die komen zullen, zich noch bij de geloovigen noch bij de ongeloovigen durven aansluiten etc. En zoo groot is de boos-

heid, die zich van alle kanten verheft, dat velen godvreezenden, met Elias, het leven een walg wordt en het sterven een gewin schijnt.

Als wij dat alles aanschouwen, en wij brengen ons dan voor den geest den vroegeren staat der godsdienst, hoedanig en hoe grootsch de H. geheimen gedurig gevierd werden; hoe groot de eerbied was in het huis Gods zoo van edellieden als van het volk, zoowel stedelingen als landlieden, wat ijver in het gebed; wat liefde bij het geven van aalmoezen, wat stiptheid in het vasten, wat luister op de feestdagen; wat vermorseling des harte in de biechtstoelen, wat aandacht bij het Mishooren en in het gebed, wat verbetering van zeden en leven bij het aanhooren van Gods woord; hoe groot was het gezag der bisschoppen en herders in hunne kerken, hoe diep de eerbied en de gehoorzaamheid der onderdanen aan hunne oversten; wat goede trouw en eenvoud bij den handel; hoe regtvaardig en nauwgezet de werkman en arbeider in hunnen arbeid; hoe nauwgezet van geweten overal; ten laatste hoe groot was door Gods zegen de vruchtbaarheid der landerijen, hoe overvloedig de opbrengst van alle zaken: En als wij dat alles beschouwen en zien hoe dat alles veranderd en omvergeworpen is, hebben wij dan geen overvloedige redenen om te schreijen te weenen te treuren?"

Kostbare getuigenis voorzeker, en wel uit den mond van eenen priester, die den toestand der katholieke kerk onmiddelijk vóór de Reformatie, langen tijd met eigen oogen aanschouwd had, en veertig jaren lang, al het lijden al de vervolgingen welke de kerk in ons vaderland, van de zijde der Hervormers te verduren had, medegeleden, tot in het diepst van zijne ziel gevoeld heeft.

Men zegt misschien: grootspraak! Gewis grootspraak en, zooals Cornelius (blz. 440) getuigt, alleronbeschaamste

lastertaal, waren de middelen, waardoor men het zoo diep en zoo vast gewortelde geloof der katholieken zocht uit te roeijen. Wij ontkennen ook niet dat de rampen en de ellende, welke Cornelius iederen dag aanschouwde en ondervond, hem misschien den lof van het verledene wel eenigzins te hoog zal hebben doen zingen: maar wij kunnen ons ook niet onthouden, naast deze getuigenis van Cornelius, de feiten te stellen, ons meêgedeeld door een man, die zeker op dit punt niet van partijdigheid zal beschuldigd worden. In het dertiende deel blad. 22 van de geschiedenis des vaderlands door Mr. W. Bilderdijk lezen wij: „onderzoek in iedere familie, hoe groot het getal van de eenen (de romeinschen) en de anderen (de protestanten) waren nog in den aanvang der zeventiende eeuw, (dus zeker in het jaar 1600) en men zal bevinden, dat de Roomschen toen nog doorgaands $^{2}/_{3}$ in de aanzienlijke geslachten maakten; bij de burgerijen $^{3}/_{5}$ ten platte lande $^{7}/_{8}$ of meer. En toen waren reeds alle Roomsche geestelijken, nonnen en begijnen enz. uitgestorven."

Stel nu eens tusschen de door Cornelius, en de door Bilderdijk medegedeelde feiten, een tijdsverloop van plusminus dertig jaren; jaren van de wreedste plakkaten, van de bloedigste vervolgingen, toen de katholieken hunne kerken zagen ontheiligen, hare bezittingen zagen rooven; de uitoefening der katholieke godsdienst onder zware straffen verboden, de toediening der H. Sacramenten, het hooren van een H. Mis, de prediking van het woord Gods als misdaden tegen den staat beschouwd werden; jaren van beboeting en van verbeurdverklaringen en uitdrijving; waarin de kloosterlingen verdreven, de priesters of verbannen of uit hunne parochien verjaagd werden, ja leeken, kloosterlingen en priesters op wreedaardige wijze gefolterd en vermoord werden; en de arme katholieken bijna overal van priesterlijke hulp zoo in het leven

als bij het sterven beroofd waren. En als dan Bilderdijk, ook na al deze vervolgingen, toch zich gedwongen ziet, om eene zóó gunstige getuigenis aangaande den toestand van de katholieke kerk in ons vaderland af te leggen, dan vragen wij: wat geeft eene betere verklaring van deze treffende feiten: de grootspraak en de alleronbeschaamste lastertaal der predikanten en hervormers over de rotheid en bedorvenheid der katholieke kerk? de spotternijen en het sarcasme van Erasmus en *zijne* humanisten? of wel de getuigenis van een man, die voor de reformatie jaren met, onder en voor het katholieke volk geleefd, en tijdens de vervolging, ieder oogenblik zijn leven voor dat volk gewaagd heeft?

Keeren wij nu tot onze voorrede terug, om daaruit nog een paar puntjes aan te stippen. Aan de stroomen van het ongelukkig Babylon neergezeten, heb ik langen tijd, de dood aanbrengende marteling beweend, welke giftmengers, als andere Locusta's vijf maanden lang, met venijnige sluwheid in den heiligen tempel Gods hebben binnen gevoerd [1]). Terwijl ik daar zat te weenen, dreef mij eene inwendige kracht (ik vertrouw van den H. Geest) aan, toch alles te doen wat in mijn vermogen was, om de zaak der kerk te verdedigen, en tot haren vroegeren luister terug te brengen; voor mij zelven door studie en in het openbaar door vermaningen aan het volk. En hoe meer ik mij op de studiën toelegde, des te zoeter werden zij mij, maar ook des te meer werd ik aangedreven om, steunende op de genade des H. Geestes, de onzuivere leerstellingen altijd en immer te verwerpen.

En omdat de kerk de grondslag is der waarheid, zoo heb ik u immer vermaand gelijk ik ook nog doe: dat

---

1) Blijkbaar hetzelfde feit waarover ook Ruich zoo geweend heeft. Vergelijk de nota op bladz. 423.

allen, die zalig willen worden, haar geloof moeten omhelzen. Op het voetspoor des vaders, heb ik u het algemeen geloof der Kerk steeds voorgehouden met het doel, om van den eenen kant de ketterijen en valsche leerstellingen te verslaan, maar ook van den anderen kant, om u allen en ieder in het bijzonder te stalen in het geloof, met het oog op het gevaar, dat gij ieder oogenblik kunt uitgedreven, van uwe goederen beroofd, gekastijd en in de gevangenis geworpen, kwalijk bejegend en ter dood gebragt worden.

Het mij toevertrouwde ambt, u het woord Gods te verkondigen en de H. Sacramenten toe te dienen, zal ik niet alleen voorzigtig, maar ook getrouw moeten vervullen. Na eene vermaning om dat woord te aanhooren, en met eerbied en nederigheid aan te nemen, onderteekent hij, na heilwenschen voor allen:

Cornelis Hendriksz. Pastoor van Cuinre.

„Niet alleen voorzigtig, zal ik mijne bediening onder u moeten uitoefenen, maar ook getrouw;" het laatste, is zonder twijfel de reden, dat wij onzen Cornelius in het volgende jaar 1590, te Grootebroek in de gevangenis ontmoeten. Dit vernemen wij uit een kort, maar heerlijk schrijven, als jongere voorrede in het tweede deel zijner preken bijgevoegd. Naar wij meenen, doet hij thans voor de geloovigen van Alkmaar, wat hij vroeger, zoo we ons niet vergissen, voor die van Kuinre gedaan heeft: bij zijne afwezigheid hen ten minste door het toezenden van zijne preeken in het geloof te bewaren en te versterken [1]).

---

1) Zeker heeft Cornelius, zoo als wij reeds vermeld hebben, zijne parochianen, van welke hij, of door ballingschap, of door gevangenis was losgescheurd, met het toezenden van zijne preken, in het geloof zoeken te bewaren. De zorg, waarmede ze geschreven en bewerkt zijn, doet ons

Wij deelen dit heerlijk schrijven in zijn geheel mede.

Aan de, hem zoo innig toegenegen Katholieken wenscht Cornelis Hendriksz. heil en eeuwigen vrede.

Uit zekere en menigvuldige bewijzen, allerliefsten, heb ik waargenomen, dat uw aller harten op mij gerigt zijn. Ik zie toch dat gij niet alleen voor uw eigen heil bezorgd zijt, maar ook dat uw hart vol van bekommernis is over het gevaar dat ik om uwent wil beloopen heb. Uwe goede gezindheid jegens mij, is mij voorzeker eene verzoeting in mijn lijden, eene vertroosting in mijne smarten. Dit echter smeek ik u, legt die zorg en bekommernis af, en mijn gevaar vergetende zijt maar is alles bedacht op uwe eigene zaligheid.

Zoo de omstandigheden van mijne geestelijke bediening het medebrengen, dat ik de droefheden en smarten der gevangenschap moet verduren, dan zal ik, steunende op Gods hulp, dit niet alleen met moed, maar ook met

---

nog aan wat anders denken, als aan een nota-boek om zijn zwak gebeugen te helpen, zoo als C. dat uitdrukt. (Wij veronderstellen ook dat de katholiek, aan wien ze werden toegezonden, na afschrift, het boek zelve zal teruggezonden hebben.)

Nu vinden wij in meerdere deelen twee voorredenen, de jongste staat altoos op de eerste plaats of vooraan. Dit bracht ons op de gedachte dat 't zelfde deel meermalen dienst gedaan heeft. Op de eerste plaats met de andere voorrede, die onmiddelijk voor de eerste preek geschreven staat; later met een nieuwen voorrede, vóór de oudere geplaast. Zoo b. v. in dit tweede deel: voor de eerste preek staat onmiddelijk een schrijven aan Vairlenius, en met dit voorwoord, zal het waarschijnlijk naar Kuinre gegaan zijn. En in 1590 (toen Vairlenins reeds overleden was) schrijft hij den straks te vermelden brief, als jongere voorrede in ditzelfde deel zijnea preeken, en zendt dit met met beide voorredenen „Aan de hem hem zoo innig toegenegen katholieken". Deze kunnen nu, naar mijne vaste overtuiging niet meer die van Kuinre geweest al te lang op het tweede deel laten wachten. Wij zullen dus hier, zoo als ook de inhoud genoegzaam aangeeft, aan de geloovigen van Alkmaar moeten denken.

vreugde verduren, zoo ik slechts door mijnen arbeid uw heil bevorderen; door de banden waarmede ik geboeid ben, u in het geloof versterken kan. Ik ben die herder, die niet voor kinderspel (ludo et joco) geboren ben, maar veelmeer voor den ernst, welken de kerk haren bedienaars tot pligt maakt, daarom zal ik veel te lijden veel te verduren hebben.

Daar echter de gebieder (Tyrannus) mij bedreigt, zoo is reeds mijn vast besluit gemaakt, niet, om geweld met geweld, verwenschingen met verwensching af te weren, maar door christelijk geduld mijne onschuld te verdedigen.

Veel heb ik verzwegen, veel verduurd, veel heb ik met eigen gevaar onder u gearbeid, om u te winnen. En nu, als de Heere Jesus het aldus heeft vastgesteld, dat ik ten einde toe het kruis drage, dat dan zijn heilige wil geschiede; dit alleen, bidt gij voor (mij) [1]), en zorgt voor u zelven; de overtollige bezorgdheid over mij afleggende, redt u zelven en strijdt voor uwe zaligheid.

Ik hoop dat de goede God mij zoo zal ter zijde staan, dat hij mij, na ten einde toe volhard te hebben, de kroon des levens zal schenken, welke hij bereid heeft, allen die hem beminnen. Door deze gedachte bezield, vrees ik niet alleen den dood niet, maar ga ik hem met vreugde tegemoet.

Versterkt elkander in Christus Jesus onzen Heer:

Ik gebondene van Jesus Christus in Grotebroek, zend U uit mijne gevangenis met ware genegenheid, door den getrouwen Christen Hercke Gerrits dit boek.

Gegeven den 4^{en} Junij Anno 1590.

Wat heerlijk licht werpen hier die boeien op onzen

---

1) Er staat: „vos orate pro, et vobis prospicite," blijkbaar is hier achter pro *me* uitgelaten.

Cornelius: en als onze stille vereering thans tot hooge bewondering overging, zal dit gewis door den lezer niet gewraakt worden.

Cornelius zou echter zijn vurig verlangen nog niet bevredigd zien. Andermaal zal God hem het strijdperk binnen voeren, om nog bijna vijf-en-twintig jaren, de verlaten katholieken te vertroosten en te verzorgen, en met de lijdende en vervolgde kerk nog vele smarten en vervolgingen te verduren.

Hoe hij vrij gekomen is, hierop moeten wij het antwoord schuldig blijven. Allereerst willen wij echter in rekening brengen de vurige gebeden zijner geestelijke kinderen, die hem zoo vurig liefhadden. Maar ten tweede, heeft hij soms ook door 't christelijk geduld, waarmede hij beloofde zijne onschuld te zullen verdedigen, door zijne uitstekende geleerdheid, door zijne verbazende schriftuur-kennis en welsprekendheid zijne beschuldigers, (waarschijnlijk de apostaten en de onverdraagzame predikanten [1]) in het naauw en tot zwijgen gebragt; die, om den schijn te redden, hem misschien met de vermaning weggezonden hebben: zich niet andermaal aan paapsche stoutigheden schuldig te maken? Zoo toch is het meermalen gebeurd. Of dankt hij soms zijne verlossing aan den invloed van zijne goede en magtige vrienden te Alkmaar? De regering aldaar was in die dagen volstrekt niet met het drijven der predikanten van de streng orthodoxe rigting ingenomen, doch helde meer tot de zoogenaamde Libertijnen over [2]). Daarbij kwam dat Alkmaar destijds een groot aantal katholieke Edel-lieden en regtsgeleerden,

1) Ruich toch had hem in zijne verbolgenheid geschreven dat hij hem bij de zijnen zou bekend maken, en door een van Ruichs vrienden had Cornelius vernomen dat R: hem bij die van Enkhuizen in opspraak zou brengen. Grotebroek ligt nabij Enkhuizen.

2) Gouf. Nuijens Geschiedenis der kerkel. en Polit. G 1, bladz, 168.

onder zijne burgers telde. Nog in het jaar 1619 vinden wij onder een verzoekschrift aan den provinciaal der Dominicanen, om zekeren Pater, Theodorus Harmszoon naar Alkmaar te zenden, de namen van tien katholieke Edellieden en van zeven katholieke regtsgeleerden [1]); en aangezien toen reeds twee pastoors door de geestelijke overheid te Alkmaar waren aangesteld, is het niet te denken dat Adel en wetenschap tot deze zeventien onderteekenaars beperkt is geweest. Zoo veel Edelen, zoo veel aanzienlijke burgers nu dringt eene verstandige regering niet noodeloos de stadspoorten uit; daarbij komt, ruim $^7/_8$ der landlieden, was katholiek gebleven en dus bij magte om de hartader van Alkmaar, de *markt* naar elders te verplaatsen. Zou het nu, in zoodanige omstandigheden, zoo onmogelijk zijn, dat eene vrijzinnige stadsregering hiertoe aangezocht door zoo veel aanzienlijke burgers, waarschijnlijk hare bloed- en aanverwanten, al wat zij kon, gedaan heeft om een harer poorters te verlossen, en zoo den Katholieken hunnen eenigen priester terug te geven. Zie hier redenen genoeg om zijne bevrijding te verklaren, maar het juiste antwoord moeten wij schuldig blijven.

Wij gaan nu over tot de voorrede van het zesde deel zijner werken; of deze hier op hare plaats is, kunnen wij niet zeggen, wijl wij er noch tijd, noch plaats in vermeld vinden. De goedkeuring door Joannes Noems, is van 1589, en op de eerste bladzijde vinden wij het jaartal 1592. De inhoud er van is algemeen en wordt slechts verkort door ons medegedeeld.

Het opschrift luidt: „Korte voorrede behelzende eene ontboezeming van liefde jegens de oude moederkerk door Cornelis Hendrikz., verzamelaar dezer preken".

---

8) Het Alkmaarsche manuscript van St. Laurens, en Almanak van Prof. Alb. Thijm. Anno 1867 p. 203.

Vast moeten wij het gelooven, en nederig bekennen dat onze zonden, misdaden en hebzucht de oorzaak zijn dat de oneindig goede God zoo vergramd op ons is. Niet toch de Sterren, noch de Eclipsen, noch de Kometen zijn het, die ons kwellen, maar de ontelbare zonden brengen droefheid, smart, honger, ziekte, den dood etc. over ons. En wat de algemeene plagen aangaat, deze moeten zonder twijfel aan de ketterijen, waarmede zich zoo velen hebben laten besmetten, worden toegeschreven. Deze afval is niet den H. Geest en zijne werking in de kerk toe te schrijven, maar moet geweten worden aan de weerbarstigheid der menschen, die den H. Geest weerstand bieden, zoo als weleer Dathan etc.

De booze geest ijverzuchtig op de glorie van Christus, den vrede en de eensgezindheid der christenen niet kunnende verdragen, houdt niet op de kerk te vervolgen, hopende met de kerk ook den naam van Christus van de aarde te zullen verdelgen. Telkens onder eene andere gedaante, maar altoos dezelfde geest van boosheid. Nu eens vertoont hij zich als leeuw, dan als draak of slang, dan weder neemt hij den schijn aan van een Engel des lichts. Als leeuw vertoonde hij zich in de bloedige vervolgingen, maar ziende dat het bloed der martelaren het zaad des christendoms was, nam hij vol van spijt de gedaante aan van een draak of slang, en schuifelend zoekt hij de zielen door het venijn der ketterijen te dooden. En evenals de kanker zoo kruipt zijn dwaling voort. Om echter de onbedachtzamen des te gemakkelijker te verschalken legt hij dikwerf zijne ware gedaante af, laat, zoo als het spreekwoord zegt, niet aanstonds zijne horens zien, maar hult zich in de gedaante van een Engel des lichts. Zijne zendelingen laat hij optreden als Apostelen van Christus, onder het vaan van 't waarachtig Evangelie en de H. Schriften als wapen in hunne handen.

Het is pligt van de geloovigen, zich niet aanstonds door deze uiterlijke vertooning te laten medeslepen; maar ze als eene verderfelijke list van Satan te vluchten. En hebben wij soms daardoor iets te lijden, laat ons dit met zachtmoedigheid aannemen, overtuigd dat onze zonden dit of verdiend hebben, of wel dat God ons op de proef wil stellen.

Om het werk van Satan te bestrijden, uwe godsvrucht te vermeerderen, en de godsdienst in u te versterken, heb ik deze preken vervaardigd [1]).

Bidt opdat God door Zijnen Geest alles ten beste keere. Amen.

Het eerst, na zijne verlossing uit de gevangenschap in Grotebroek, ontmoeten wij Cornelius, den 3[n] September 1593 te Alkmaar; daar schrijft hij eene voorrede in het derde deel zijner preken, waarin hij den lof van het predikambt zoo hoog mogelijk verheft. En dit verwondert ons niet, als wij ons de lofspraak herinneren, door Vairlenius aan zijne vurige en voortreffelijke predikatiën toegekend, en hoe hij het predikambt als het hem door God aangewezen middel beschouwde, om de misleide katholieken tot de kerk terug te voeren. Wij deelen den inhoud verkort mede:

„Onder de bedieningen, door Jesus Christus tot heil zijner kerk ingesteld, is er, volgens de getuigenis der H. Schriften, geen van meerdere waarde dan de verkondiging van Gods woord. In dit ambt heeft Jesus Christus de zeer voortreffelijke bediening van het geheele Evangelie neergelegd, waardoor alle menschen, zelfs de heidenen tot het geloof van Christus, alsmede tot de hemelsche bruiloft uitgenoodigd, opgeroepen, aangemaand, gedwon-

---

1) Dit deel handelt vooral over de kerk, alsmede over de schijnredenen waarmede de Apostaten hunnen afval zochten te verdedigen.

gen moeten worden. Hoe zullen zij in hem gelooven, van wien zij niet gehoord hebben? Hoe zullen zij hooren zonder prediking. Rom. X. Gaat en leert alle volkeren Math. XXVIII; Niet om te doopen heeft hij mij gezonden maar om te preken. I Cor. 1.

En wijl de verkondiging van Gods woord alle andere bedieningen [1]) ook de uitstekendste verre overtreft; en wijl er geen zekerder en duidelijker kenteeken is, waaraan men de ware Kerk van de Synagoog der ketters kan onderscheiden, dan de zuivere Apostolische leer, daarom heb ik als herder over u aangesteld, mijn best gedaan, zoodanige preken voor u te vervaardigen, die geheel doortrokken van Gods woord, geschikt zouden zijn om en geloof en vroomheid in u optewekken.

De eenvoud heb ik nagestreefd, ijdel vertoon veracht, op mijn eigen oordeel mij niet verlatende zal ik mij aan het leerambt der kath. Kerk onderwerpen, en mij in alles aan de overlevering der Kerk aansluiten. Maar de goede herder moet ook vooral door heiligheid van leven uitschitteren en door zijn voorbeeld zijnen schapen den weg des heils aantoonen, etc. etc.

De goede en almachtige God geve ons zijn goeden geest, om ons te leeren en te sterken opdat wij hier onder elkander zoodanig mogen leven in de strijdende Kerk, dat wij ook eens te zamen eeuwig mogen leven in de verheerlijkte.

Uit Alkmaar Anno 1593 den 13^{n} September Cornelius Hendrikszoon pastoor van Cuinre altijd de uwe.

---

1) Hier zullen wij misschien een woord, b. v. „wereldlijke" moeten bijdenken: anders zal het cum grano salis moeten verstaan worden. Cornelius hield zich overtuigd dat velen, die afgevallen waren, slechts misleid waren. En wat baten hem nu al zijne andere bedieningen, als die ongegelukkigen niet eerst door de prediking overtuigd, tot de kerk terug kwamen.

Het jaar 1595 was voor Cornelius een jaar van veel lijden van altijd grootere smarten. Ruich zond hem na zeven jaren zwijgens, omstreeks April zijne Spongia, een geschrift dat onzen Cornelius diep moet bedroefd hebben, en waardoor de laatste vonk van hoop op Ruich's bekeering geheel werd uitgedoofd.

Zoo als wij reeds gezien hebben heeft Cornelis Ruich's Spongia in een uitvoerig schrijven (17 Junij 1595) beantwoord. Is soms dit schrijven, de reden dat de verbolgenheid van Ruich ten top gevoerd werd, en heeft hij misschien hierom aan zijne vroegere bedreiging gevolg gegeven: „om zijn ouden vrienden bekend te maken aan de zijnen, en in op spraak te brengen bij die van Enkhuizen?" Wij moeten het antwoord op deze vraag schuldig blijven. Alleen weten we dat hij voor Augustus Alkmaar moest verlaten, en naar Haarlem de wijk nam, daar bleef hij preken [1]), tot dat hij ook door de staten van Holland verbannen en uitgeworpen, ten laatste niet zonder levensgevaar rondzwierf in de streek van N. Holland [2]). Bij dit alles kwam nog dat men zijne regtgeloovigheid in verdenking bragt, ja hem beschuldigde, dat hij het katholiek geloof verlaten, en zich bij de secte der Zwinglianen had aangesloten.

Dit alles vernemen wij uit eene jongere voorrede in het 4de deel zijner preken aan de geloovigen van Alkmaar gerigt; gedateerd uit Bovenkarspel den 3 Augustus 1595.

Met weglating van een paar psychologische beschou-

---

1) In het M. S. staat: „egi praeconem ecclesiasticum", misschien zouden wij kunnen vertalen: „deed ik mij voor als een door de kerk aangestelde aanspreker". Zóó vermomd kon hij den katholieken nog van groot nut zijn.

2) De steden Hoorn, Enkhuizen en Medenblik met de daarbij gelegen dorpen vormden destijds eene eigen heerlijkheid. Heeft C. deze omstandigheid, na zijne verbanning uit Holland, aangegrepen, om nog in de streek rond te dwalen? Hoogst gevaarlijk was echter zijn verblijf aldaar om Ruich en Enkhuizen.

wingen, deelen wij dit schrijven, voor zoo veel mogelijk letterlijk vertaald mede.

> Den zijner zorg toevertrouwden onderhoorigen wenscht Cornelis, de Cuinder, standvastigheid in den tegenspoed.

Veelvuldig voorwaar zijn de stormen door leugentaal opgeroepen, onmetelijk groot de golven der vervolgingen, maar verzwolgen te worden, daarvoor heb ik geen vrees, omdat ik gegrondvest sta op de hechte rots zelve des heils, de katholieke waarheid. Dat de zeeën woelen, dat de stormen loeijen, de waarheid zelve kan niet bewogen worden. Mogen ook de golven zich zoo hoog mogelijk verheffen, het scheepje van Jesus kan geenzins verzwolgen worden. Voor mij ik heb geen reden den dood te vreezen, daar voor mij het leven Christus is en sterven een gewin. En waarom zal ik voor de ballingschap beducht zijn, wijl ik weet dat den Heer de aarde toebehoort en al hare volheid. Om wat reden zal ik voor de verbeurd verklaring, of liever de plundering mijner goederen terugschrikken, mij toch is bekend dat ik niets der wereld heb ingebragt, en er ook niets uit wegvoeren kan. Wat de wereld verschrikkelijks heeft versmaad ik, wat ze aan genoegens heeft veracht ik. Rijkdom begeer ik niet, voor armoede schrik ik niet terug, den dood vrees ik niet.

Gerust mogen leugenachtige benijders mij bestrijden, zij zullen toch niets anders uitwerken dan mij luider en krachtiger de katholieke waarheid te doen verkondigen, terwijl zij zelve hun eigen kracht verspillen en vernietigen, gelijk aan de golven, die eene rots beuken, en verder niets vermogen dan zelve verbroken zich op te lossen, en in magteloos schuim ontbonden te worden.

Het vleesch kan onder de folteringen zwichten, maar niet de kracht des geloofs; het ligchaam kan verteerd

worden, maar de ziel, steunende op den bijstand Gods, kan niet neergebogen worden. Ik schrijf stout, maar niet aanmatigend Want wat het verstand is voor de ziel, dat is de waarheid voor de kerk, van welke ik meen en vast vertrouw een lidmaat te zijn. En het is die waarheid welke wij altoos en overal vrij zal maken. Eén maar is de waarheid, veelvuldig de leugen,

Leugenachtige ketters jammerlijk van elkander afgescheurd, en voortdurend met elkander in strijd, vervolgen elkander met meer dan woedende haat: in een punt echter stemmen zij overeen, dat zij de katholieke waarheid bestrijden. Het is om deze reden dat ik, die de waarheid belijd en verkondig, door bijna alle ketters vervolgd word, maar overwonnen word ik niet [1]).

Ofschoon ik door de staten van Holland uitgebannen, thans dubbel balling ben, toch laat ik van 't bogonnen werk niet af. Bij de menigvuldige versmadingen, welke mij terneerdrukken, sta ik tot nog toe onbewegelijk op de onwrikbare rots der waarheid, van welke mij noch de stormen van leugentaal, noch de golven der vervolgingen, ooit kunnen afrukken.

Niet dat ik op eigen kracht vertrouw, neen mijn steunsel is de belofte van Christus zelven. Voor mijn geest zweeft altoos dat schoone woord, dat mij tot een onoverwinnelijk bolwerk strekt: „Ziet ik ben met u, alle dagen tot aan de voleinding der wereld." En: „vertrouw op mij, ik heb de wereld overwonnen." Zie Christus is met mij, en onder mijn naam overwint Hij de wereld. Wien zal ik dan vreezen? „De Heer is de beschermer van mijn leven, voor wien zal ik beducht zijn?" Daarom zeg ik altoos in het binnenste van mijne ziel: Gods wil geschiede.

---

1) Blijkbaar zoekt hij zijne geestelijke kinderen door woord en voorbeeld te sterken in den strijd, dien zij, gedurende zijne afwezigheid zullen te verduren hebben.

Laat het u niet verwonderen dat ik van u weggegaan en nog niet teruggekomen ben. Door den nood gedwongen ben ik heengegaan; en kwam ik al terug ik zou u toch in niets ten dienst kunnen zijn.

Gij moet dan weten dat ik te Haarlem komende door de katholieken vriendschappelijk werd ontvangen; ik nam het ambt van prediker waar, en van hen genoegzame ondersteuning verkrijgende ben ik hiermede voortgegaan tot dat ik door de staten werd uitgebannen en uitgedreven. En nu zwerf ik (niet zonder vrees en gevaar) in de streken van Noord-Holland rond, en ontvang, hoe dan ook, ondersteuning van de geloovigen, en aldus verwacht ik vertroosting van God. Ik verlang naar mijn geboorteplaats ik wensch vurig uw aanschijn weder te aanschouwen, en zoo wacht ik op de dingen die komen moeten.

Bij het toezenden van deze preken over de Heiligen, heb ik dit willen invoegen tot getuigenis van de waarheid, om voor u, de beschuldingen van eenige zeer groote leugenaars, aangaande mij uitgestrooid, als geheel zonder grond en als hatelijk te brandmerken. Want niets waardige menschen hebben, zoo als ik te weten ben gekomen, uit aangeboren vermetelheid en uit verouderden haat tegen mij, om wat reden is mij onbekend, zich niet ontzien het gerucht te verspreiden dat ik mij over al die preken, welke ik vroeger in Cuinre en elders, in overeenstemming met de leer der Apostelen en het gevoelen der Kerk vervaardigd heb, zou geschaamd hebben, dat ik ze door herroeping verworpen en vernietigd zou hebben, als waren ze door mij niet gepreekt: dat ik van het katholiek geloof en de godsdienst geheel ben afgevallen, en mij bij de secte en partij der Zwinglianen heb aangesloten; welke beschuldiging echter mijn koude kleeren niet raakt, veel minder mijn geest in beroering brengt.

U echter bid ik, dat gij toch zoo iets niet aangaande

mij vermoedt. Wat ik gezegd heb, dat zeg en schrijf ik nog, en dat zal ik zeggen en schrijven zoo lang ik in deze wereld verblijf. En tot bewijs der waarheid en tot aandenken bied ik u dit mijn gering schrijven aan.

Bidden wij voor elkander, opdat onze ballingschap strekke tot glorie Gods en tot heil der zielen. Laat ons toch de droefheid van ons tegenwoordig leven niet als zoo zwaar beschouwen; Zij toch alleen zal de maat zijn van onze eeuwige vreugde in het toekomstige leven.

Leeft gelukkig en behoudt elkander in gehoorzaamheid aan Christus. De genade Gods beware u.

Bovenkarspel A°. 1595 den 3n Augustus

Niet lang schijnt hij aan het vurig verlangen naar zijne geestelijke kinderen weerstand geboden te hebben, want reeds in het begin van het volgende jaar vinden wij hem te Alkmaar terug. Dit blijkt uit een bevelschrift van den 24 April 1596, waarbij hem door de burgemeesteren en schepenen van Alkmaar gelast werd om binnen drie dagen de stad te verlaten, op straffe van ten eeuwigen dage gebannen te worden uit de landen van Holland en West-Vriesland „omdat hij, zoo men zeide, geoefend had de pauselijke Religie."

„Onze Cornelius, zegt het Alkm. manuscript, zit hierop niet stil, maar stelt een request op, om de gratie van te mogen blijven, met dit gunstig gevolg, dat hem door de vroedschap werd toegestaan vooreerst nog te mogen blijven, tot dat hem anders zou geordonneerd worden.

Op den 18 Julij 1596 is hij nog te Alkmaar; dit vernemen wij uit een brief aan den Apostaat Andries Dirkzoon [1]), predikant te Enkhuizen.

Voor de geschiedenis van onzen Cornelius bevat dit

---

1) te Castricum geboren, pastoor van St. Pancras te Enkhuizen, v. H. en v. R.

schrijven overigens niet veel bijzonders; wij geven daarom slechts een kort verslag.

Gelijk eens Arius Griekenland, zoo heeft Luther bijna geheel Noord-Duitschland in beroering gebragt. En om de maat van rampen vol te meten heeft Calvijn niet alleen zijn vaderland, Gallië, maar ook de omliggende landen met zijne verpestende ketterij zoodanig bezoedeld, dat het Christen bloed als water werd vergoten.

Van dezen Calvijn noemt ge u een leerling O. Andreas; ofschoon gij reeds zoo diep zijt gezonken dat gij alle zelfstandigheid mist. Want zoo zeer riekt gij naar het draf van hun aller ketterijen, dat gij, ofschoon met een fijn reukorgaan begiftigd, toch niet zeggen kunt wie u het meest aantrekt. Misschien zoudt gij liever den naam van Gnostieker dragen, om de uitstekende geleerdheid, waarvan gij meent het toppunt bereikt te hebben etc. etc. Gij schaamt u niet den naam van geestelijken meester u aan te matigen, daar toch uwe daden hiermede in strijd zijn. Gedenk, bid ik u, dat gij priester zijt gewijd en dat gij mij eenige jaren geleden aangeprikkeld en tot een woorden-strijd gedwongen hebt : onder anderen hebt gij mij een zielenmoorder genoemd, een allerhevigst geweld hebt gij mij aangedaan, dat ik geenzins mogt verdragen; vooral omdat gij zelve het zijt, die of nu de zielen moordt, of het vroeger deed, toen ge als katholiek priester arbeiddet. Met alle regt werp ik dus de verschuldiging van zielenmoorder op u terug.

Wat mij betreft, ik heb het geloof en den godsdienst waarin ik geboren en opgevoed ben, waarin ik de H. Orden ontving, en tot wettigen herder ben aangesteld, tot nu toe bewaard, en het is daarom dat ik uit mijn vaderland verdreven, van al mijne goederen beroofd ben, en de ballingschap verduren moet; maar zoo houd ik vast wat ik heb. Maar gij, gij zijt ik weet niet hoe dikwerf ver-

anderd, nu eens als katholieke prediker optredend; dan weder als Calvinistische bedienaar, en zoo het bewijs leverende dat gij niet het geloof des Evangeliums, maar een tijdelijk geloof hebt, waardoor gij uwe volgelingen meer en meer in het verderf stort, etc. Met mij moest gij onderzoeken wat het koor der katholieken overal en ten allen tijde eenstemmig geleerd heeft etc.

En zoo gij het openlijk uitspreekt, dat ik u een voorwerp van haat en afkeer ben, dan moet ik u zeggen dat ik dit voor mij als eene groote eer en gunst beschouw. Wat immers kan den katholiek eervoller zijn, dan gescholden te worden door hem, die noch God gedachtig is, noch aan zich zelven denkt? Zeker niet door schelden moet ons geloof bewezen worden, noch door twistredenen de godsdienst bewaard blijven. Veel meer moeten wij luisteren naar hem die zegt: Houdt wat gij hebt.

Leef wel. Keer terug in uw binnnenste.

Uit ons studeervertrek van Alkmaar Anno 1596 den 18 van Julij.

Ons handschrift loopt ten einde. Het laatste schrijven van Cornelius is van het jaar 1598. Dit werkje, achttien bladzijden groot, is door hem vervaardigd toen hij op zijn ziekbed lag uitgestrekt; „lecto decumbens" zegt hij.

Wat wondervolle geesteskracht, wat liefde voor de waarheid! Als zijn lichaam door ouderdom, menigvuldigen arbeid, lijden en kommer uitgeput raakt, dan blijft toch steeds zijn geest werkzaam om de kerk, Christus bruid van allen gekend, en bemind te zien.

Het opschrift luidt als volgt:

Bewijsvoeringen (argumenta) door Cornelius Hendrikszoon, pastoor van Cuinre, maar sedert 18 jaren balling, bewerkt toen hij ziek op zijne legerstede lag.

Van bladzijde één tot tien vinden wij eene reeks van korte sluitredenen die als basis of grondslag moeten dienen voor de bevestiging van de waarheid der katholieke kerk. Wij laten de drie eersten als voorbeeld volgen.

„Quicumque verax est et essentialis veritas mutari non potest. Christus est verax et essentialis veritas. Ergo Christus mutari non potest."

„Quicumque verax est et essentialis veritas, ejus et omnes viae sunt veritas. Christus est verax et essentialis veritas. Ergo omnes viae Christi sunt veritas."

„Cujus viae omnes sunt veritas falsis mediis in rebus agendis uti non potest. Christi viae omnes sunt veritas. Ergo in rebus agendis mediis falsis uti non potest."

Dit gaat zoo door tot pagina tien, dan wijst hij op het verschil van den getrouwen herder en van den afvalligen ketter: en eindigt met de opgave van acht kenteekenen waaraan de ware katholieken, van de afvalligen kunnen onderscheiden worden.

En hiermede eindigt ons handschrift.

Daar bestaat of heeft bestaan een portret van Cornelius, „fraai geschilderd" zegt het Alkm. handschrift, vervaardigd in het jaar 1610, toen hij 76 jaren oud was. Wij gelooven niet dat Cornelius, zich de weelde van een geschilderd portret zal veroorloofd hebben [1]). Wat was er echter gebeurd? In het jaar 1609 had de Apostolische Vicaris, Sasbold den Eerw. Heer Henricus Loeffius als pastoor te Alkmaar aangesteld. Onze nederige en hoogbejaarde Cornelius trad nu van zelfs meer en meer op den achtergrond; zou het nu te verwonderen zijn, als Alkmaars katholieken een blijvend aandenken verlangd

1) Verschillende nasporingen zoo wel te Alkmaar, als bij de familie Kleef in Limmen, zijn tot dus verre zonder vrucht gebleven; wij vertrouwen echter dat deze studie, èn het portret èn nog andere Cornelissen van die dagen aan het licht zal brengen.

hebben van een priester, die dertig jaren lang in veel kommer en verdrukking, in lijden en vervolging, ja gedurig met gevaar voor het eigen leven, alles voor allen geweest was.

Op Maria Boodschap den 25 Maart verwisselde hij, zijne aardsche ballingschap, zoo als wij vertrouwen met den hemel. Dit blijkt uit het opschrift van een grafsteen, die vroeger zijn stoffelijk overschot in de groote kerk van Alkmaar dekte, maar later tot stoepsteen diende voor de deur van het huis „'t Roode hert" op de Lindengracht.

Het jaartal van zijn overlijden vinden wij in het Necrologium van Joannes Bugge aangegeven. Anno 1615 [1]) op de tweede plaats staat: obiit „D. Cornelius Henrici, tempore Catholico pastor in Kuyndra, post turbas habitavit Alcmariae." Wel wat koud ...... maar zoo zijn nu eenmaal doodregisters.

De lezer gelieve ons nog een oogenblik naar de oude kerk van Kuinre te volgen. Ruim honderd jaren voor dat onze goddelijke Zaligmaker aan zuster Margaretha-Maria Alacoque de geheimen van zijn H. Hart openbaarde, op den feestdag van de Besnijdenis des Heeren, had Cornelis Hendriksz., onder de Hoogdienst, de beteekenis van dit schoone feest uiteengezet. In den namiddag verscheen de trouwe herder andermaal voor zijne gemeentenaren. „Het is gewoonte in de kerk, zoo sprak hij, dat de Parochus, op dezen dag, aan zijne kinderen geestelijke nieuwjaars geschenken, hemelsche giften aanbiedt. En als ik nu eens bedenk wat het meest hemels en voor u het noodzakelijkst is, dan weet ik u niets beters aan te bieden dan het goddelijk kind, Jesus, door den hemelschen vader ons geschonken en uit de onbevlekte Maagd geboren."

Die in den geestelijken staat zijn, hun biedt hij nu

---

1) De lezer gelieve op pag. 390, 1616 te *verbeteren* met 1615.

den honigvloeijenden mond van Jesus aan; den magthebbers geeft hij de regterhand van Jesus in welke vervat is de vurige wet (Deuts 33), die vol is van gerechtigheid (Ps. 47) en met kracht gewerkt heeft (Ps. 117); nu komt hij tot de maagden.

„Den maagden wil ik als nieuwjaars geschenk het „maagdelijk hart van Jesus aanbieden. Want Jesus, maagd, „de zoon der maagd bemint bij uitstek de maagden. En „als ik u nu het maagdelijk hart van Jesus aanbied, „dan doe ik dit, opdat gij hem met een maagdelijk en „kuisch hart zoudt tegemoet treden, hem toesprekende: „mijn hart is bereid o God, bereid is mijn hart ik wil „u zingen en loven in glorie (Ps. 56). Om dit te doen „is het boven alles noodzakelijk dat gij uwe harten vrij „van de smetten der wereld bewaart. Want de maagdom „des ligchaams zonder de kuischheid der ziel baat weinig „of niets. Stelt dan een zegel op uw hart (Cant. 8), „zoekt uwen Bruidegom in de eenvoud des harten (Sap. 1), „en omhelscht dan zijn maagdelijk hart; opdat uw hart „in zijne omhelzing onstoken en in vurige liefde tot Hem ontvlamd worde.

„Tot u maagden rigt ik 't woord: Als Jesus uwe „Bruidegom u in zijne handen geschreven heeft, zult gij „dan door uwe schuld, uwe namen van zijne handen uit„wisschen? Zult ge een Bruidegom verlaten en uw hart „afwenden van Hem, die altoos aan u denkt? Neen, „nooit en nimmer. Want verlangt gij te leven, Hij is „het leven (Joan. I en XIV); wilt gij voedsel, Hij is de „spijs (Joan. VI); wilt gij gelukkig zijn, glorie en rijk„dom is in zijne woning (Ps. III), wat meer is, Hij is „het hoogste goed.

„En zijt ge soms verdoold geraakt, luistert dan naar „zijne stem, welke u toeroept: keert terug tot mij want „Ik heb u verlost (Isa. XLIV), voor den hoogsten prijs

„heb ik u verworven (1 Cor. VI), niet voor goud of zilver „maar door mijn bloed (1 Petr. I).

„O wat ligt gij Hem na aan het hart! Laat dan ook „zijn hart rusten in uwe harten : leert van Hem dat „Hij is zachtmoedig en ootmoedig van harte en gij zult „rust vinden voor uwe zielen.

Limmen, feestdag van den H. Cornelius 1887.

L. SCHOLTE, *pastoor*.

BIJLAGEN.

Als Bijlage volgt hier het schrijven van Cornelis aan Cuperus en het daarop gevolgde schoone antwoord, zoo als wij beloofd hebben.

Constantiam cum patientia in adversis ignoto de facie, sed bene noto de fide et religione Cornelius inter pastores exilium patientes minimus exoptat.

Grande imprimis et arduum onus me ferre cognitum habeo, dum me unum aliis silentibus audiendum praebro. Quaecumque enim in medium adfero, non unius duntaxat aut duorum, sed omnium, qui adstant judicio examinanda depromo. In quibus si quicquam minus recte aut accommodate dictum fuerit, quomodo illud tot ac tantorum hominum censuram effugere poterit, quin vel ab uno omnium deprehendatur ac juste damnetur, praesertim cum hi, coram quibus est habenda oratio, observatores sint promptissimi?

Quia autem deprehendo hominum ingenia ita esse depravata, ut magis studeant docentem observare quam aliquid ex oratione addiscere, sermones in sacra scriptura fundare et mente ecclesiastica illos roborare tutissimum mihi fore semper fuit visum. Quod si recte an secus per me factitatum, id vestrae censurae trado examinandum. En offero librum compilatum, et, ut verum fatear, post metentium terga velut ex spicis collectum : lege, rumina. et si quid minus catholicum aut piis moribus contrarium deprehenderis, id puncto aliquo in margine notatum, cum venero ad Dominum pastorem reputo inter nos profundius disputandum atque discutiendum, quatinus Dominus exinde mentem meam plene expis-

catus juste judicet. Vale, et cum venero (sum enim brevi venturus) amicitiae foedera contrahemus. Iterum vale.

Harlemi ex museo nostro lecto completorio ipso die nativitatis Joannis Baptistae A° 1589.

Cornelius Henrici pastor Cuinre pro posse tuus.

Antwoord van Cuperus.

Pacem Jesu Christi et spiritum ejus sanctum, qui dirigat Dominum meum in universis viis et conatibus suis etiam atque etiam vobis exopto.

Venerande Domine pastor perlegi duas aut tres ex concionibus vestris. Videntur mihi satis bonae et doctae: verum quod dominatio tua requirit ut facerem, ruminarem videlicet Domini scripta, censuram ferrem, et si quid minus catholicum, aut piis moribus contrarium occurreret, notarem in margine, id, neque mihi conveniret, neque Dominum satis redderet securum. Commune proverbium est: Ne sutor ultra crepidam. Quod sane in me quadraret quam maxime, si (quod absit) doctiorum ac piorum virorum scripta, supra ingenii mei tenuitatem atque mensuram donationis Christi in me, tentarem pueriliter examinare; de iis judicare atque certi aliquid statuere (ut petitur) non vererer. Olim quidem cum scholas in adolescentia frequentarem, et artium bonarum essem discipulus, praecepta Rhetorices atque partes in orationis compositione servandas utcumque assequebar, et in his exercebar tunc, prout magistri, id discipulis solent praecipere. Verum a multo tempore hoc artificium a me neglectum est. In exhortationibus meis ad populum, pro modica gratia, quam Dominus Deus meus mihi, indignissimo instrumento suo largire dignatus est, in hoc laboravi imprimis, ut simpliciter auditores adhortarer ad serviendum Domino Deo in virtutibus ac bonis operibus; dehortarer a peccatis; inveherer in hominum vitia; incitarem ad poenitentiam; persuaderem constantiam et perseverantiam in fide catholica etc.

Praeterea, licet Lovanii in universitate doctissima aliquot transegerim annos, post studium philosophicum etiam Theologiae me dederim, nullum tamen in theologica facultate et divina scientia gradum assumpsi. Proinde onus hoc, quod Dominatio cuperet imponere, quam longissime meos humeros superaret. Ipse scio, domi, quam sit mihi curta suppellex: quam modicum valeant humeri; quam plurima ferre recusent. Idcirco quod petitur (meo quidem judicio) dominis Licentiatis aut ad minimum Baccalaureis

sacrae theologiae committi deberet, quales nonnullos apud vos esse intelligo, a quorum uno hocipsum requiri, ad majorem securitatem Domini pastoris et ampliorem concionum ipsius autoritatem, mihi consultum apparet.

Vale venerande Domine pastor. et me precibus et sacrificiis tuis humiliter commendatum habere digneris. Juvemus obsecro syncere Dei Ecclesiam quantum possumus et licet: princeps ille pastorum et Episcopus animarum nostrarum Christus Dominus immarcessibilem gloriae coronam redditurus est in proximo.

Goudae 5 Julii A_0 1589.

Venerandae dominationis vestrae confrater et conservus in Domino:

Mathaeus Cuperus, pastor Dordracensis.

Hierop volgt nog een Hexastichon van Ricoldus Tanting en een Tetrastichon van Cornelius als antwoord.

Hexastichon m. Ricoldi Tanting, nomine libri ad Cornelium Cuinre pastorem horum sermonum compilatorem.

Urna vocor merito, complector mystica, gesto
Sensus Ecclesiae, pace fruor fidei.
Plurima sanctorum me farcit turba virorum,
Patronique patres sunt mihi praecipui;
Vera loquor, foelix qui in me non scandalizatus.
Qui mecum vivit Christicola is moritur.

Hac de valle voco peregrinos, dirigo ad illam
Coelestis patriae perpetuam requiem.
Ergo age pauperibus cum sim hospita mystica Martha,
Utere Corneli me tibi proque tuis.
Det Deus foelici fortunet sydere, Tute
Vivere me faciens, jure beatus eris.

Tetrastichon Cornelii responsivum.

Viscera, confiteor, patriae lacerata benignae
Me decet hoc studio consolidare, cibo
Pastor oves pascam, sic publica commoda quaeram.
Vivere te faciam, vive vel *urna* [1]) vale.

1) Misschien zou „urna" de titel geweest zijn van zijn boek, als het uitgegeven was.

ALPHABETISCH REGISTER.

ding loslaten, de vroeger geschonkene voorrechten en vrijheden herstellen —alleen van deze voorwaarde kan hij geen afstand doen, dat in zijn rijk alleen de Katholieke godsdienst in het openbaar worde beleden: daarop heeft hij zelf zijn eed afgelegd; pag. 1, daarom moeten de kettersche geloofspredikers het land verlaten: wel wil hij hun zes maanden verleenen, om hunne zaken in orde te brengen, later ook kunnen zij hunne bezittingen door zaakwaarnemers laten beheeren, maar zij moeten zich die zes maanden rustig houden en daarna vertrekken. Requesens roept tegen het einde van Mei beide partijen op naar Breda. Om alle wantrouwen weg te nemen, worden Christophorus van Mondragon en Juliaan Romero met twee anderen als gijzelaars naar Dordrecht gezonden. Graaf van Swartsenburg komt ook ter vergadering als gevolmachtigde des Keizers. De geuzen echter willen van niets weten en tegen het einde van Juni keert men onverrichterzake terug. 2.

Tijdens deze onderhandelingen verstoot de Prins van Oranje zijne echtgenoote Anna van Saksen en huwt den 12 Juli te Brielle met Charlotte, dochter van den hertog van Montpensier, uit een zijtak van het huis der Bourbons: deze was vroeger uit een klooster geschaakt door Lodewijk van Nassau.

De landvoogd stelt, na het mislukken der onderhandelingen, Hierges aan tot krijgsoverste: deze slaat met zijne broeders, die vooruitgezonden waren naar Haarlem en Beverwijk, het beleg voor Buren in Gelderland den 3 Juli. Na drie dagen neemt hij dit stadje in, laat zijn leger naar Bommel, Workum en Schoonhoven gaan, en begeeft zich zelf naar Utrecht.

De landvoogd zendt intusschen Mondragon naar Fynaart, 3, deze maakt zich hiervan meester. — Hierges belegert in het begin van Augustus Oudewater. Dit stadje was zeer sterk van alle kanten verdedigd: de belegerden bespotten in het gezicht der Spanjaarden de beelden en heilige zaken. Den 6 Augustus staat Hierges gereed de stad te bestormen, 4, zendt echter eerst den heer van Oosterwijk om te onderhandelen over de overgave; de belegerden vragen drie dagen wapenstilstand om Oranje te raadplegen; Hierges weigert en begint de belegering: de beschrijving hiervan van het middaguur tot 'savonds, 5, de belegerden strijden den volgenden dag met allen moed, vrouwen en kinderen doen mede, moeten ten laatste voor de overmacht zwichten maar steken alles in brand, opdat de Spanjaarden geenen buit vinden. Onder de belegerden onderscheiden zich Barlaymont, diens broeder, de zoon van Alva Don Frederik van Toledo en Valdez. 6. Onder degenen die gespaard bleven na de overwinning behoort ook Jacob Arminius. De bevelhebber kan weinig redden, ternauwernood de parochie-kerk en het zuster-klooster. Den elfden Aug. trekt hij op naar Schoonhoven, welke stad den koning aanhing en zich alleen op bevel van Bossu in 1572 had overgegeven. Het garnizoen van deze stad dacht dat Hierges Woerden wilde overmeesteren, deed een uitval maar werd met 50 man verlies teruggeslagen. Beschrijving van

dit beleg. Hetgeen de la Guarde deed. Oranje komt in het dorp 't Elshout 7 en 8. Overgave van Schoonhoven op 24 Augustus.

Verraad der geuzen te Amsterdam ontdekt, 17 der verraders gestraft. Oproer der Spaansche soldaten, zoodat Hierges moet vluchten. Het oproer gedempt door Frederik van Toledo. Hierges trekt op naar Krimpen: ligging hiervan, 9, binnen 5 dagen wordt het veroverd. De bevelhebber ziet af van de belegering van Gouda om den ongunstigen tijd. De geuzen zijn ten einde raad, vooral daar de Prins van Oranje te Rotterdam gevaarlijk ziek ligt en de dapperheid vereenigd met het beleid van Hierges hun ontzag inboezemde. 10. Terwijl de hoofden der geuzen-partij te Rotterdam beraadslagen, komt Gerardus Aem. van Hogeveen hen bemoedigen en spoort hen aan, weerstand te bieden zoolang zij kunnen. — De landvoogd wil Zierikzee belegeren en roept de beste troepen naar Braband. Hierges laat bezetting achter in de veroverde plaatsen, zendt zijn broeder met de Duitschers en hun opvoerder Marcus Foccarus naar Woerden, en onderhandelt zelf met Utrecht en Amsterdam, om bij te dragen in de kosten van een geregelden oorlog: Amsterdam wil, maar Utrecht niet. De geuzen heroveren Krimpen en bekomen nieuwen moed. 11. Requesens had van Philibert van Serooskerke vernomen, hoe men van het eiland Tholen naar Filipsland, Duiveland en Schouwen kon komen, en begreep dat hij een zeehaven moest bemachtigen, om den vijand met goed gevolg te kunnen overwinnen: hij begaf zich naar Bergen-op-Zoom, vandaar naar Tholen, 12, en liet te Antwerpen eene vloot uitrusten (met pleiten en pontons) onder bevel van Sanchio d'Avila. Op St. Anna-land verzamelt hij 3000 man uitgelezen krijgers, Spanjaarden, Walen en Duitschers. Men moest door de stroomen heen van het eene eiland op het andere komen. De eerste proef hiervan mislukt. Andermaal bieden zich eenige dapperen aan, vooral don Juan d'Osorio, zekere Joannes Arandensis, een ontvluchte uit Zierikzee, een knecht van van Serooskerke en Franciscus Marradas. 13. Den 28 September wordt de roemrijke meer hoogst gevaarlijke tocht, midden tusschen de vijanden door, ondernomen onder aanvoering van Mondragon, don Juan d' Osorio en Sanchio d' Avila. De soldaten waren ieder voorzien van nieuwe schoenen, een linnen zak met twee pond kruit en voor drie dagen kaas en brood. Aan het hoofd der geuzen-vloot stond Lud. Boisot. 14. De nacht was buitengewoon helder. Beschrijving van den tocht door de ondiepten: moed van d'Osorio die het eerst met 16 dapperen aan land komt en voor wien de geuzen op de vlucht gaan. Door het wassen van het water kunnen de laatsten niet het land bereiken en moeten terugkeeren. Isidorus Paciecus sneuvelt, 15. Sanchio d'Avila vereenigt zich met de schepen met d' Osorio te Nieuwkerk. De vijand had alles verlaten, alleen te Viane bezetting achterlatende. Tocht door de ondiepte naar Schouwen en aankomst te Brouwershaven, verovering van deze stad en van Bommenede, 16, over welks overgave eerst onderhandeld werd, maar

C.

D.

I.

J.

K.

L.

M.

S.